

časopis
za

**kritiko
znanosti**

Karl Marx: Kapital I;
Prvo, drugo in tretje
poglavje/K zgodovini
kritike politične eko-
nomije/Polemika ob
novem prevodu »Ka-
pitala«

41,42 / 1980 UDK 3

ČASOPIS ZA KRITIKO ZNANOSTI

ŠTEVILKA 41-42
1980
VIII. LETNIK

IZDAJATA:

Univerzitetni konferenci Zveze socialistične mladine Slovenije Ljubljana in Maribor

Revijo sofinancirata Kulturna skupnost Slovenije in Raziskovalna skupnost Slovenije.

IZDAJATELJSKI SVET:

dr. Andrej Kirn, Tomaž Krašovec, Zdravko Kravanja, Franci Pivec (predsednik), Rudi Podgornik, Marjan Pungartnik, Ivo Soče.

UREDNIŠTVO:

Srečo Kirn, Pavel Gantar (glavni in odgovorni urednik), Tomaž Mastnak, Diana Sivec, Leo Šešerko, Nada Špolar-Kirn, Peter Wieser, Pavle Zgaga.

UREDNIŠTVO:

Trg osvoboditve 1/II, 61000 Ljubljana, tel. 21-280

NAROČNINA:

Cena enojne številke 20 din; cena dvojne številke 30 din.

Celoletna naročnina 70 din (za šole, knjižnice in posameznike), 150 din za institucije.

Številka žiro računa: 50100-678-47303, za ČASOPIS ZSMS, UK, Predsedstvo, Ljubljana, Trg osvoboditve 1/II

Po mnenju Sekretariata za informacije, IS Skupščine SR Slovenije je ČASOPIS po sklepu št. 421-1/72 oproščen temeljnega davka od prometa proizvodov.

Nenaročenih rokopisov ne vračamo.

TISK:

SIMIČ ZORAN

Stara Ježica 9

61000 Ljubljana

UVOD

Pričujoča številka je prva od več števil, ki jih Časopis za kritiko znanosti posveča Marxovemu „Kapitalu“ oz. kritiki politične ekonomije. Z njo je povezano razumevanje današnje svetovne ekonomske krize, političnih, „kulturnih“ itd. sprememb, ki so z njo zvezane; hkrati pa samozavedanje historično materialistične teorije. Danes je videti neodločeno vprašanje, kakšen prevod Marxovega „Kapitala“ moramo in moremo imeti v slovenskem jeziku. Izdaja iz leta 1961 je v bistvenem zastarela in neprimerna za tisk, ker je svojo nalogo že izpolnila. Uredništvo Časopisa za kritiko znanosti je odločeno, da se bo borilo za znanstveno neoporečno izdajo, tudi če bi jo izdalo v neprimerni knjigotrški obliki, se pravi po delih oz. manjših zvezkih, če popularna izdaja ne bo ustrezala danes doseženemu strokovnemu kriteriju.

Kot prazno fantazijo in nerazumevanje historičnega materializma zavračamo izmislek, da je potrebno narediti najprej terminološko dokončno dovršeni prevod „Kapitala“, medtem pa mirno razpečevati stari neustrezni tekst, ker je v umisleku predpostavljeno, da bi lahko v teoriji obstajalo nekaj povsem dovršenega, nek božanski prevod, ali kot bi rekel Hegel, misli boga pred nastankom sveta. Prva tri poglavja „Kapitala“, ki jih objavljamo v povsem novem prevodu, ki ni naslonjen niti na prevod iz leta 1961, niti na prevod, ki leži v arhivu Cankarjeve založbe, in ki bi naj izšel v naslednjem letu, so natisnjena zato, da bo mogoča razprava o teoretskem nivoju prevoda, ki je danes že mogoč in ki je v dejanski teoriji zato tudi minimalni kriterij, od katerega naprej je mogoče iti, pod katerega pa ni mogoče pasti, če nočemo zapustiti terena teorije. Nasprotniki novega prevoda so pogosto trdili, da o njem ni mogoče razpravljati, ker ni dostopen. Prvih treh poglavij tu ne objavljamo zaradi iluzije, da se bodo razmerja spremenila zato, ker je fantom zdaj vsem na oči. Marxov „Kapital“ je bil že v svojem zasnutku polemičen spis, naj je še toliko piscev na to pozabilo. Če ga objavljamo tu ali kje drugje, nam gre za to, da postane predmet teoretske razprave, ne pa zadnja beseda, ki jo je mogoče reči.

Posebna težava, ki je povezana z Marxovo kritiko politične ekonomije, je njena razumljivost izključno kot celote. Celota pa ni prva knjiga „Kapitala“, ki jo je Marx sam izdal, ampak so to vsaj vse tri knjige skupaj s teorijami o presežni vrednosti. Izdaja prve knjige je zato le prvi korak k novemu prevodu in v toliko prav tako nezaključena. In vendar ima tisk prvih treh poglavij utemeljenost najprej v tem, da postane nov prevod dostopen „javnosti“, nadalje pa tudi v tem, da je prvo poglavje „Kapitala“: najpomembnejše, kolikor je sploh mogoče govoriti o tem, da je kakšno poglavje posebej pomembno, ker je s tem že napačno implicirana nepomembnost nekih drugih poglavij. Poleg tega pa danes straši neka interpretacija „Kapitala“, za katere popularizacijo ima posebne zasluge Louis Althusser, čeprav ni njegovo odkritje, da je namreč treba začeti branje s petim in ne s prvim poglavjem. Slabo skrit cilj te interpretacije je izbrisanje revolucionarnega značaja kritike politične ekonomije. Če torej začnemo objavljati s tistim začetkom, ki ga je kot začetek postavil sam pisec, potem imamo za to teoretske razloge.

Terminološka problematika in terminološke rešitve pa imajo seveda tudi ta pomen, da omogočajo diagnosticiranje kake teorije, kadar ji resnica o lastni teoretski poziciji ne gre rada z jezika. Molči lahko npr. o razrednem boju in

ignorira še kako drugo vprašanje, toda kako govori o tistem, kar npr. ponavlja, s kakšnimi termini in v kakšnem stilu, to razodeva njena stališča tudi v vprašanjih, o katerih molči. Zato je zasluga polemike o novi izdaji „Kapitala“ v Delu, ki jo tu ponatiskujemo, da postane dostopno študijsko gradivo, da je razodela vulgarnoekonomske pozicije zagovornikov ponatisa prve izdaje prve knjige „Kapitala“ v slovenskem jeziku, ki so v veliki meri celo izrecno nasprotne stališčem prevajalcev same prve izdaje. Zagovorniki ponatisa so bili seveda največkrat, kadar ni šlo za zavestno sprenevedanje, naivno prepričani, da stojijo na teoretskih pozicijah prvega prevoda, že s tem, če zahtevajo njegovo nadaljnje razpečevanje. Če polemiko ponatiskujemo, potem nam gre za raziskovanje konteksta kritike politične ekonomije zdaj in tu, kajti samo z razjasnitvijo njegovega značaja lahko kritika politične ekonomije pojasni svojo lastno vsebino in svoj kritičen in revolucionaren značaj. Zato se tudi ne more umakniti na tla edino prave teorije, ni ne hermetična in ne hermenevtična znanost, in naj se še tako zdi, da bi bilo najbolje čimprej pozabiti nekatere razprave o novem prevodu „Kapitala“, jih bo mogoče pozabiti šele, ko bo kritika politične ekonomije ustvarila teoretske pogoje za njihovo pozabo, torej ko jih bo teoretsko, argumentirano, pokopala.

Naj je vulgarna ekonomija in vulgarna filozofija navzela danes še tako drugačne forme od tistih, ki jih je imela v času nastanka „Kapitala“, tudi če poskuša različne simbioze ali se preprosto zapira v ignoranco, njeno razmerje do temeljnih kategorij kritike politične ekonomije razodeva njeno bistvo in je zato neogibno predmet kritike.

K temu še spada, da nikjer v Marxovih tekstih pred „Kapitalom“ ni mogoče najti ključa za njegovo utemeljitev materializma. Če je temeljna razlika do Feuerbachovega materializma, da tu iz nasprotij nebes ne stopamo na zemljo, ampak stopamo iz nasprotij zemlje v nebo, potem obrat ni v tem, da izhajamo iz tal, temveč da ta tla sama pojasnimo kot družbena razmerja v blagovni formi. Zato proti danes razširjeni modi, da družbena razmerja kakorkoli oz. čisto poljubno pojasnjujejo in to že jemljejo za kvintesenco in celo dovršitev historičnega materializma, pokažemo, da je mogoče jedro Marxovega in Engelsovega materializma pojasniti samo z njuno kritiko politične ekonomije v celoti oz. z razumevanjem njene aktualnosti.

Leo Šešerko

Da bi prevedli takšno knjigo, ne zadošča samo dobro poznavanje nemškega knjižnega jezika. Marx rad uporablja vsakdanje izraze in narečne rečenice; kuje nove besede, pojasnila jemlje iz sleherne panoge znanosti, namige iz književnosti v ducat jezikih; da bi ga razumel, moraš dejansko biti mojster govornega in pisanega nemškega jezika in moraš tudi kaj vedeti o nemškem načinu življenja.

Vzemimo primer. Ko so oxfordski študenti v četvercu veslali čez Doverski kanal, je bilo v časopisih poročilo, da je eden od njih „caught a crab“ (zajel z veslom pregloboko in s tem izgubil takt; dobesedno „ujel raka“). Londonski dopisnik Kölnische Zeitung je to vzel dobesedno in zvesto poročal svojemu listu, da „se je rak spopadel z veslom enega od študentov“. Če možak, ki že leta živi sredi Londona, zamore zagrešiti takšen smešen spodrsilaj, brž ko zadene na termine z nekega njemu neznanega področja, kaj pa naj potem pričakujemo od nekoga, ki ima le borno poznavanje knjižne nemščine, pa se poloti, da bo najtežje prevedljivega nemškega pisca prestavil v drug jezik? In res bomo videli, da je g. Broadhouse izredno spreten v „lovljenju rakov“.

Ampak za to se terja še nekaj več. Marx je eden najsilnejših piscev našega asa, eden tistih, ki se izražajo najbolj pregnantno in jedrnato. Da bi ga prav posnel, moraš biti mojster ne le nemškega, temveč tudi angleškega jezika. A najsitudi je g. Broadhouse očitno mož z upoštevanja vrednimi žurnalističnimi sposobnostmi, obvlada le toliko angleščine, kar je gre v okviru konvencionalne literarne respektabilnosti. Tu je okreten; ampak ta vrsta angleščine ni jezik, bi bilo sploh kdaj mogoče prevesti „Kapital“. Da bi posneli krepko nemščino, potrebujemo krepko angleščino; izčrpati je treba vse vire (ressources) jezika; novo skovani nemški izrazi terjajo ustreznih novih izrazov v angleščini. A brž ko je g. Broadhouse soočen s kako tako težavo, ga ne zapuste le viri, temveč tudi pogum. Preplasi ga tudi najmanjša razširitev njegovega omejenega besedišča, najmanjša inovacija v običajni, konvencionalni vsakdanji angleščini, in preden si bo drznil v takšno krivoverstvo, bo raje težko nemško besedo posnel z bolj ali manj nedoločnim izrazom, ki ne žali njegovega ušesa, ki pa zamagljuje avtorjevo mnenje; ali pa, kar je še slabše, če se izraz večkrat ponavlja, ga prevaja s celo vrsto različnih izrazov in pri tem pozablja, da je strokovni izraz vedno treba podajati z eno in isto ustrezno besedo.

Iz: Friedrich ENGELS: Wie man
Marx nicht übersetzer soll, MEW 21:229
Prevod: dr. Božidar Debenjak

PRVI ODELEK

BLAGO IN DENAR

Prvo poglavje

BLAGO

1. *Če faktorja blaga: uporabna vrednost in vrednost*
(vrednostna substanca, veljavnost)

Kárl Marx

KAPITAL

Kritika politične ekonomije

Prvi zvezek

Prva knjiga

(druga nemška izdaja)

Bogastvo družb, v katerih nastane blago, nastane na določeni način produkcije, se prikazuje kot „neznanaka zbirka blaga“ in njegova ekonomičnost odlikuje. Naloga vrednotenja se razlikuje od vrednotenja blaga.

Blago je najprej stvar, ki z svojimi lastnostmi zadovoljuje človeške potrebe katerekoli vrste, ali neposredne kot življenjska potrebščina, t.j. kot predmet uživanja, ali pa po omiki, kot produkcijsko sredstvo. Blago je lahko tudi stvar, ki z svojimi lastnostmi zadovoljuje človeške potrebe, ali neposredne kot življenjska potrebščina, t.j. kot predmet uživanja, ali pa po omiki, kot produkcijsko sredstvo.

Vzrok nesentno reči, recimo tolarji, papir itd., je treba obravnavati z dvojnega vidika, pa *koristnosti* in *koristnosti*. Vsaka taka reč je celota mnogih lastnosti in je torej lahko koristna z različnih strani. Odkriti te različne strani in torej tudi različne načine uporabljanja teh reči je zgodovinsko dejstvo.¹ Tudi to je najdenje družbeni mer za vrednotno koristnost reči. Različnost mer blaga izvira deloma iz različne narave produktov, ki jih je treba meriti, deloma iz konvencije.

Koristnost take reči je napravi za uporabno vrednost.² Toda to koristnost

¹ Karl Marx: „Der Kritik der politischen Ökonomie“, Berlin 1869, str. 3.

² „Each object want, it is the appetite of the mind, and as natural as hunger to the body... the greater number (of things) have their value from supplying the wants of the mind“ (Nathan Barbon, „A discourse on coinage the new society agree to answer to Mr. Locke's Considerations etc.“, London 1696, p. 3, 3).

³ „Things have an intrinsic value“ t.j. Barbonov specifični izraz za uporabno vrednost, „which in all places have the same value, as the business to strive upon“ (t.j. op. 3). Lastnost narave, da predlani izvezo, je postala koristna levi tolar, če so v svoji vrednotni vrednoti.

⁴ „The natural worth of anything consists in its fitness to supply the necessities, or serve the conveniences of human life.“ (John Locke, „Some considerations of the Lowering of Interest“, 1691, in „Works“, ed. Lond. 1773, v. II, p. 223, V. 17. stavek) razloži to pogostoma pri angleških pisarjih „worth“ za uporabno vrednost in „value“ za denarčno vrednost, zato v določih primerih, ki so jih izvezo neposredno stvar z vrednotno in reflektivno stvar z imenitnim izrazom.

PRVI ODDELEK

BLAGO IN DENAR

Prvo poglavje

BLAGO

1. Oba faktorja blaga: uporabna vrednost in vrednost
(vrednostna substanca, velikost vrednosti)

Bogastvo družb, v katerih vlada kapitalistični način produkcije, se prikazuje kot „neznanska zbirka blag“¹, posamezno blago kot njegova *elementarna oblika*. Naša preiskava se zato začinja z analizo blaga.

Blago je najpoprej zunanji predmet, reč, ki s svojimi lastnostmi zadovoljuje človeške potrebe katerekoli vrste. Narava teh potreb, ali npr. izvirajo iz želodca ali iz domišljije, stvari nič ne spremeni.² Tu tudi ne gre za to, *kako* ta stvar zadovoljuje človeško potrebo, ali neposredno kot življenjska potrebščina, t.j. kot predmet uživanja, ali pa po ovinku, kot produkcijsko sredstvo.

Vsako koristno reč, recimo železo, papir itd., je treba obravnavati z dvojnega vidika, po *kvaliteti* in *kvantiteti*. Vsaka taka reč je celota mnogih lastnosti in je torej lahko koristna z različnih strani. Odkriti te različne strani in torej tudi raznovrstne načine uporabljanja teh reči je zgodovinsko dejanje.³ Takšno je najdenje družbenih *mer za kvantiteto* koristnih reči. Različnost mer blaga izvira deloma iz različne narave predmetov, ki jih je treba meriti, deloma iz konvencije.

Koristnost kake reči jo napravi za *uporabno vrednoto*.⁴ Toda ta koristnost

¹) Karl Marx: „Zur Kritik der politischen Oekonomie“, Berlin 1859, str. 3

²) „Desire implies want; it is the appetite of the mind, and as natural as hunger to the body . . . the greatest number (of things) have their value from supplying the wants of the mind.“ (Nichols Barbon, „A discourse on coining the new money lighter. In answer to Mr. Locke's Considerations etc.“, London 1696, p. 2, 3)

³) „Things have an intrinsick vertue“ t.j. Barbonov specifični izraz za uporabno vrednost, „which in all places have the same vertue; as the bedstone to attract iron“ (l. c.p. 6): Lastnost magnetna, da privlači železo, je postala koristna šele tedaj, ko so z njo odkrili magnetično polarnost.

⁴) „The natural worth of anything consists in its fitness to supply the necessities, or serve the conveniences of human life.“ (John Locke, „Some considerations on the Consequences of the Lowering of Interest“, 1691, in „Works“, edit. Lond. 1777, v. II. p. 28). V 17. stoletju nahajamo še pogostoma pri angleških piscih „worth“ za uporabno vrednost in „value“ za menjalno vrednost, čisto v duhu jezika, ki rad izraža neposredno stvar z germanskim in reflektirano stvar z romanskim izrazom.

ne visi v zraku. Vtem ko jo pogojujejo lastnosti blagovnega telesa, brez njega ne eksistira. Samo *blagovno telo*, recimo železo, pšenica, diamant, itd., je zato *uporabna vrednota* ali dobrina. Ta njegov značaj ni odvisen od tega, ali prilastitev njegovih uporabnih lastnosti človeku terja mnogo ali malo dela. Pri obravnavanju uporabnih vrednot zmeraj predpostavljamo kvantitativno določeno, denimo *ducat ur, vatel platna. tono železa* itd. Uporabne vrednosti blaga dajejo gradivo za posebno disciplino, za *blagoznanstvo*.⁵ Uporabna vrednost se udejani samo v uporabi ali konsumu. Uporabne vrednote tvorijo *snovno vsebino bogastva*, pa naj bo njegova *družbena oblika* taka ali drugačna. V družbeni obliki, ki jo imamo obravnavati, tvorijo hkrati snovne nosilke *menjalne vrednosti*.

Mejalna vrednost se prikazuje najpoprej kot *količinsko razmerje*, kot porcija, v kateri se menjajo uporabne vrednote ene vrste za uporabne vrednote druge vrste,⁶ kot razmerje, ki se s časom in krajem vedno spreminja. Menjalna vrednost se nam zato zdi nekaj naključnega in čisto *relativnega*; notranja, blagu imanentna menjalna vrednost (*valeur intrinseque*), se zato zdi *contradictio in adiecto*.⁷ Oglejmo si stvar poblize.

Neko blago, 1 quarter pšenice npr., se menja za x maže za čevlje ali za y svile, ali za z zlata itd., kratkomalo za druge vrste blaga v najrazličnejših *proporcijah*. Mnogo ima torej pšenica menjalnih vrednosti, ne samo eno. Toda, ker so x maže za čevlje, prav tako y svile, prav tako z zlata itd., menjalna vrednost 1 quarterja pšenice, morajo biti x maže za čevlje, y svile, z zlata itd. menjalne vrednosti, ki lahko druga drugo nadomestijo ali ki so med seboj enako velike. Iz tega izhaja, prvič: veljavne menjalne vrednosti istega blaga izražajo nekaj enakega. Drugič pa: menjalna vrednost more biti sploh samo *način izražanja*, „pojavná oblika“ neke vsebnosti, ki jo je moč od nje razločevati.

Vzemimo dalje dve blagi, npr. pšenico in železo. Bodi njuno menjalno razmerje kakršnokoli, vedno ga bo moč prikazati v enačbi, v kateri je dan kvantum pšenice, izenačen z nekim kvantom železa, npr. 1 quarter pšenice = a centov železa. Kaj pve ta enačba? Da je nekaj skupnega enako velikega v dveh različnih rečeh, v 1 quarterju pšenice in prav tako v a centov železa. Obe reči sta torej enaki nečemu tretjemu, kar samo na sebi ni niti prva niti druga. Vsaktera od obeh, kolikor je *menjalna* vrednost, se torej mora dati reducirati na to tretje.

Preprost zgled iz geometrije naj to ponazori. Da moremo določiti in primerjati površine vseh premočrtnih likov, jih razdelimo na trikotnike. Trikotnik sam reduciramo na izraz, ki je popolnoma različen od njegovega vidnega lika – na polovico produkta njegove osnovnice in njegove višine. Prav tako je treba reducirati menjalne vrednosti različnega blaga na nekaj *skupnega*, česar več ali manj predstavljajo.

⁵ V meščanski družbi vlada *fictio iuris*, da ima človek kot kupec blag enciklopedijsko znanje o blagih.

⁶ „La valeur consiste dans le rapport d'échange qui se trouve entre telle chose et telle autre, entre telle mesure d'une production et telle mesure d'une autre.“ (Le Trosne, „De l'Interet Social:“ (in), „Physiocrates“, ed. Daire, Paris 1846, p. 889)

⁷ „Nothing can have an intrinsic value“ (N. Barbon, 1. c. p. 6) ali kakor pravi Butler: „The value of a thing is just as much as it will bring.“

To skupno ne more biti geometrična, fizikalna, kemična ali kaka druga naravna lastnost blag. Njihove telesne lastnosti upoštevamo sploh samo, kolikor jih delajo porabne, torej za uporabne vrednote. Po drugi strani pa je prav abstrakcija od uporabne vrednosti tisto, kar je očitno značilno za menjalno razmerje med blagi. V menjalnem razmerju velja ena uporabna vrednost prav toliko kakor vsaka druga, če so le med seboj sorazmerne. Ali kakor pravi stari *Barbon*: „Ena vrsta blaga je prav tako dobra kot druga, če je njegova menjalna vrednost enako velika. Nobene razlike ali možnosti razlikovanja ni med stvarmi, ki imajo enako veliko menjalno vrednost.“⁸ Kot uporabne vrednosti imajo blaga predvsem različno kvaliteto, kot menjalne vrednote pa imajo lahko le različno kvantiteto, ne vsebujejo torej niti atoma uporabne vrednosti.

Če tedaj odmislimo uporabno vrednost blagovnih teles, jim ostane samo še ena lastnost, da so produkti dela. Vendar se nam je tudi produkt dela že v rokah spreobrazil. Če abstrahiramo od njegove uporabne vrednosti, abstrahiramo tudi od njegovih telesnih sestavin in oblik, ki ga delajo za uporabno vrednost. To ni več niti miza niti hiša niti preja niti kakšna druga koristna reč. Vse njegove čutne lastnosti so izbrisane. Tudi ni več produkt mizarkega ali zidarskega ali predilnega ali kakšnega drugega določenega produktivnega dela. S koristnim značajem produktov dela izgine tudi koristni značaj del, ki so v njih upodobljena, izginejo torej tudi različne konkretne oblike teh del, ta dela se več ne razlikujejo, temveč so vsa skupaj reducirana na enako človeško delo, abstraktno—človeško delo.

Poglejmo sedaj residuum produktov dela. Nič drugega ni ostalo od njih razen iste utvarne predmetnosti, gole strdine brezrazličnega človeškega dela, to je trošenja človeške delovne moči ne glede na obliko njenega trošenja. Te reči upodablja samo to, da je v njihovi produkciji potrošena človeška delovna moč, nakopičeno človeško delo. Kot kristali te družbene substance, ki jim je skupna, so vrednosti — *blagovne vrednosti*.

Že v samem menjalnem razmerju blag se nam je pokazala njihova menjalna vrednost kot nekaj, kar je od njihovih uporabnih vrednosti popolnoma neodvisno. Če zdaj zares abstrahiramo od uporabne vrednosti produktov dela, dobimo njihovo vrednost, kakor smo jo pravkar opredelili. Tisto skupno, kar se izraža v menjalnem razmerju ali v menjalni vrednosti blag, je torej njihova vrednost. Nadaljevanje preiskave nas bo ponovno popeljalo k menjalni vrednosti kot nujnemu načinu izražanja ali pojavnih oblik vrednosti, ki pa jo je vendarle treba najprej obravnavati neodvisno od te oblike.

Uporabna vrednota ali dobrina ima torej samo zato *vrednost*, ker je v njej *upredmeteno* ali *materializirano* abstraktno—človeško delo. Kako zdaj meriti velikost njene vrednosti? S kvantumom „vrednotvorne substance“, dela, ki je v njej vsebovano. Kvantiteto dela samega merimo po njegovem časovnem trajanju, delovni čas pa ima svoje merilo v določenih delih časa, kot so ura, dan itd.

⁸) „One sort of wares are as good as another, if the value be equal. There is no difference or distinction in things of equal value . . . One hundred pounds worth of lead or iron, is of as great a value as one hundred pounds worth of silver and gold.“ (N. Barbon: pravtam, str. 53 in 7)

Če se vrednost blaga določa s kvantomom dela, potrošenega za njegovo produkcijo, bi se lahko zdelo, da čim bolj je kdo len in neroden, toliko več je njegovo blago vredno, ker potrebuje toliko več časa za njegovo izdelavo. Toda delo, ki tvori substanco vrednosti, je enako človeško delo, je trošenje iste človeške delovne moči. Celokupna delovna moč družbe, ki se upodablja v vrednostih blagovnega sveta, velja tu kot ena in ista človeška delovna moč, čeprav sestoji iz neštevilnih individualnih delovnih moči. Vsaka od teh individualnih moči je ista človeška delovna moč kakor druga, kolikor ima značaj družbene povprečne delovne moči in kolikor deluje kot taka družbena povprečna delovna moč, kolikor torej potrebuje za produkcijo kakega blaga le povprečno nujni ali *družbeno nujni delovni čas*. Družbeno nujni delovni čas je delovni čas, zahtevan za oblikovanje kakšne uporabne vrednote ob danih družbeno-normalnih produkcijskih pogojih in ob družbeno povprečni stopnji spretnosti ter intenzivnosti dela. Ko so npr. uvedli v Angliji parne statve, je zadoščalo morda polovico toliko dela kot prej, da so predelali dano količino preje v tkanino. Angleški ročni tkalec je seveda prej kakor slej potreboval za tako predelavo dejansko isto toliko delovnega časa, toda produkt njegove individualne delovne ure je upodabljal sedaj samo še *pol* družbene delovne ure in je zato padel na polovico prejšnje vrednosti.

Samo *kvantum družbeno nujnega dela* ali za izdelavo *kake uporabne vrednote družbeno nujni delovni čas* določa torej *velikost* njene vrednosti.⁹ Posamezno blago velja tu v splošnem za povprečen primerek svoje vrste.¹⁰ Blaga, v katerih so vsebovani enako veliki kvantumi dela in ki se dajo izdelati v *istem delovnem času*, imajo zato *isto velikost vrednosti*. Vrednost kakega blaga je v istem razmerju do vrednosti vsakega drugega blaga kakor delovni čas, ki je potreben za produkcijo enega blaga, do delovnega časa potrebnega za produkcijo drugega. „Kot vrednost je vsako blago le določena množina *strnjenega delovnega časa*.“¹¹

Velikost vrednosti kakega blaga bi torej ostala konstantna, če bi bil za njegovo produkcijo potrebni delovni čas konstanten. Delovni čas pa se spreminja z vsako spremembo v *produktivni moči dela*. Produktivno moč dela določajo raznovrstne okoliščine, med drugimi povprečna stopnja delavčeve spretnosti, razvojna stopnja znanosti in njene tehnološke uporabnosti, družbena kombinacija produkcijskega procesa, obseg in učinkovitost produkcijskih sredstev in *naravne razmere*. Isti kvantum dela se izraža npr. ob ugodni letini v 8 bušlih pšenice, ob neugodni samo v 4. Isti kvantum dela daje več kovine v bogatih kot v revnih rudnikih itd. Diamanti so v zemeljski skorji redki in najti diamant zahteva zaradi tega v povprečju veliko delovnega časa. Potemtakem predstavljajo v majhni prostornini veliko dela. *Jacob* dvomi, da je zlato sploh kdaj plačalo svojo polno vrednost. Še bolj velja to za diamant. Po *Eschwegeju*

⁹)Pripomba k 2. izdaji. — „The value of them (the necessaries of life) when they are exchanged the one for another, is regulated by the quantity of labour necessarily required, and commonly taken in producing them.“ („Some Thoughts on the Interest of Money in general, and particularly in the Public Funds etc.“, London, str. 36). Ta značilni anonimni spis iz prejšnjega stoletja nima nobenega datuma. Iz vsebine pa izhaja, da je izšel za Jurija II. nekako 1739 ali 1740.

¹⁰) „Toutes les productions d'un meme genre ne forment proprement qu'une masse, dont le prix se determine en general et sans egard aux circonstances particulieres.“ (Le Trosne, 1. c. p. 893).

¹¹)Karl Marx: „Zur Kritik etc.“, str. 6

vs a osemdesetletna eksploatacija brazilskih rudnikov diamantov leta 1823 še ni dosegla niti cene poldrugoletnega povprečnega produkta brazilskih plantaž sladkorja in kave, čeprav je predstavljala veliko več dela, torej več vrednosti. Če bi bile jame bolj bogate, bi se upodobil isti kvantum dela v več diamantih in njihova vrednost bi se znižala. Če bi se posrečilo z malo dela spremeniti premog v diamant, se njegova vrednost utegne znižati pod vrednost opeke. V splošnem: čim večja je produktivna moč dela, tem manjši je za izdelavo predmeta delovni čas, tem manjša je masa dela, ki je v njem kristalizirana, tem manjša je njegova vrednost. *Velikost vrednosti blaga se torej spreminja premo sorazmerno kakor kvantum in obratno sorazmerno kakor produktivna moč dela, ki se v njem udejanja.*

Kaka stvar je lahko *uporabna vrednota*, ne da bi bila *vrednost*. To je takrat, kadar njena koristnost za človeka ni posredovana z delom. Tako zrak, deviška zemlja, naravni travniki, divje rastoči les. Kaka reč je lahko koristna in produkt človeškega dela, ne da bi bila *blago*. Kdor s svojim produktom zadovoljuje lastno potrebo, ustvarja sicer *uporabno vrednost*, ne pa *blago*. Da bi produciral *blago*, mora producirati ne samo uporabno vrednoto, ampak *uporabno vrednoto za druge, družbeno uporabno vrednoto*. (In ne samo za druge nasploh. Srednjeveški kmet je produciral dačno žito za fevdnega gospoda, desetinsko pa za cerkvenega. Toda niti dačno niti desetinsko žito nista postala blago zato, ker so ju producirali za drugega. Da bi produkt postal blago, ga je treba na drugega, kateremu rabi kot uporabna vrednota, prenesti z menjavo.)^{11a} Končno ne more biti nobena reč *vrednost*, ne da bi bila uporaben predmet. Če je brez koristi, je tudi v njem vsebovano delo brez koristi, ne šteje kot delo in torej ne tvori nobene vrednosti.

* v prvi izdaji: vrednosti

2. Dvojni značaj dela, upodobljenega v blagih

Prvotno se nam je pokazalo *blago* kot nekaj v *dva cepa*, kot uporabna vrednota in menjalna vrednota. Pozneje se je pokazalo, da tudi delo, kolikor je izraženo v vrednosti, nima več istih značilnosti, kakor mu pripadajo kot ustvarjalcu uporabnih vrednot. To dvocepo naravo dela, vsebovanega v blagu, sem jaz prvi kritično dokazal.¹² Ker je ta točka jedro, okrog katerega se vrtilo razumevanje politične ekonomije, naj jo tukaj osvetlim pogloblje.

Vzemimo dve blagi, recimo suknjič in 10 vatlov platna. Prvi naj ima dvakratno vrednost drugega, tako, da če je 10 vatlov platna = v , je suknjič = $2v$.

Suknjič je uporabna vrednota, ki zadovoljuje posebno potrebo. Da bi ga napravili, je bilo treba *določene vrste (smotrno)** produktivne dejavnosti. Določena je po namenu, načinu opažanja na predmetu, sredstvu in rezultatu. Delo, katerega koristnost se tako upodablja v uporabni vrednosti njegovega produkta ali v tem, da je njegov produkt uporabna vrednota, imenujemo skratka *koristno delo*. S tega vidika ga obravnavamo vedno glede na njegov *koristni učinek*.

^{11a})Opomba k 4. izdaji – Stavke v oklepaju dostavljam, ker je brez njih zelo pogostoma prihajalo do nesporazuma, da pri Marxu velja za blago vsak produkt, ki ga konsumira kdo drug, ne producent. – F. E.

¹²) „Zur Kritik etc.“, str. 12, 13 in dalje

* beseda po 1. izd.

Kakor sta suknjič in platno *kvalitativno različni uporabni vrednoti*, tako so tudi delovna opravila, ki posredujejo njuno bivanje, *kvalitativno različna – krojaštvo in tkanje*. Če bi ti dve reči ne bili kvalitativno različni uporabni vrednoti in tedaj produkta kvalitativno različnih koristnih del, bi si sploh ne mogli stopati nasproti kot *blagi*. Suknjič se ne menja za suknjič, ista uporabna vrednota ne za isto uporabno vrednoto.

V celoti raznovrstnih uporabnih vrednot ali blagovnih teles se prikazuje celokupnost prav tako raznovrstnih, po rodu, vrsti, družini, podvrsti, varieteti različnih koristnih del – *neka družbena delitev dela*. Ta je eksistenčni pogoj blagovne produkcije, čeprav narobe blagovna produkcija ni eksistenčni pogoj družbene delitve dela. V staroindijski občini je delo družbeno deljeno, ne da bi *produkti* postali *blago*. Ali pa, z bližnjim zgledom, v vsaki tovarni je delo sistematično deljeno, toda ta delitev ni posredovana s tem, da bi delavci med seboj menjavali *svoje individualne produkte*. Samo produkti samostojnih in *med seboj neodvisnih privatnih del* stopajo drug nasproti drugemu *kot blaga*.

Videli smo torej: v uporabni vrednosti vsakega blaga tiči določena smotrno produktivna dejavnost ali koristno delo. Uporabne vrednote si ne morejo stopati nasproti kot *blaga*, če ne tičijo v njih kvalitativno različna koristna dela. V družbi, katere produkti *na splošno* zadobivajo obliko *blaga*, t.j. v družbi blagovnih producentov, se ta kvalitativna razlika med koristnimi deli, ki se opravljajo neodvisno drug od drugega kot privatni posli samostojnih producentov, razvije v neki mnogočlenski sistem, v neko družbeno delitev dela.

Suknjiču je sicer vseeno, ali ga nosi krojač ali krojačev odjemalec. V obeh primerih deluje kot uporabna vrednota. Prav tako se tudi odnos med suknjičem in delom, ki ga producira, sam ob sebi nič ne spremeni s tem, če krojaško delo postane poseben poklic, samostojen člen v družbeni delitvi dela. Kjer ga je silila potreba po oblačenju, je človek že tisoče let krojačil, preden je iz človeka postal krojač. Toda bivanje suknjiča, platna, vsakega elementa *snovnega bogastva*, ki ne obstaja že po naravi, je moralo vedno biti posredovano s specialno, smotrno-produktivno dejavnostjo, ki posebne naravne snovi prilikuje posebnim človeškim potrebam. Kot tvorec uporabnih vrednot, kot *koristno delo*, je zato delo od vseh družbenih oblik neodvisen eksistenčni pogoj človeka, večna naravna nujnost, da bi posredovali izmeno snovi med človekom in naravo, torej človeško življenje.

Uporabne vrednote suknjič, platno itd., skratka, blagovna telesa, so spojine dveh elementov, naravne snovi in dela. Če odštejemo skupno vsoto vseh različnih koristnih del, ki tičijo v suknjiču, platnu itd., preostane zmeraj neki materialen substrat, ki obstaja po naravi, ne da bi imel človek kaj pri tem. Človek lahko v svoji produkciji ravna samo tako kakor narava sama, to je, lahko samo *spreminja oblike snovi*.¹³ Še več. Pri tem oblikovalnem delu samem mu venomer pomagajo naravne sile. *Delo* torej ni *edini vir uporabnih vrednot, ki jih producira, snovnega bogastva*. Delo je njegov oče, kakor pravi *William Petty*, in zemlja njegova mati.

13) „Tutti i fenomeni dell'universo, sieno essi prodotti della mano dell'uomo, ovvero delle universali leggi della fisica, non ci danno idea di attuale creazione, ma unicamente di una modificazione della materia. Accostare e separare sono gli unici elementi che l'ingegno umano ritrova analizzando l'idea della riproduzione e tanto e riproduzione di valore" (uporabne vrednosti, čeprav Verri tukaj v svoji polemiki s fiziokrati niti sam dobro ne ve, o kateri vrsti vrednosti govori) „e di ricchezza se la terra, l'aria e l'acqua ne i campi si trasmutino in grano, come se colla mano dell'uomo il glutine di un insetto si trasmuti in

Preidimo sedaj od blaga, kolikor je uporabni predmet, k blagovni vrednosti.

Po naši predpostavki ima suknjič dvojno vrednost platna. To pa je le neka kvantitativna razlika, ki nas najprej še ne zanima. Naj torej spomnimo: če je vrednost suknjiča dvakrat tolikšna kot vrednost 10 vatlov platna, ima 20 vatlov platna isto velikost vrednosti kakor suknjič. Kot vrednosti sta suknjič in platno reči z enako substanco, objektivna izraza enakovrstnega dela. Toda krojaštvo in tkalstvo sta kvalitativno različni deli. Obstoje pa družbene razmere, kjer isti človek izmenoma šiva in tke, kjer sta ta različna načina dela torej samo modifikaciji dela istega individua in ne še posebni stalni funkciji različnih individuov, prav tako kakor imajo suknjič, ki ga naredi naš krojač danes, in hlače, ki jih naredi jutri, za pogoj samo variacije istega individualnega dela. Na lastne oči se dalje poučimo, da se v naši kapitalistični družbi, kot se pač spreminja smer povpraševanja po delu, dana porcija človeškega dela dovaja izmenoma zdaj v obliki krojaštva, zdaj v obliki tkalstva. Ta zamenjava oblike dela morda ne gre brez trenja, toda iti mora. Če odmislimo določenost produktivne dejavnosti in torej koristni značaj dela, ostane na njem to, da je trošenje človeške delovne moči. Najsitudi sta krojaško delo in tkalsko delo kvalitativno različni produktivni dejavnosti, sta obe produktivno trošenje človeških možgan, mišic, živcev, rok itd. in v tem smislu obe človeško delo. To sta le dve različni obliki, da se troši človeška delovna moč. Seveda mora biti človeška delovna moč sama bolj ali manj razvita, da bi se trošila v tej ali drugi obliki. Vrednost blaga pa predstavlja kar tako človeško delo, trošenje človeškega dela sploh. In kot ima v meščanski družbi general ali pa bankir veliko vlogo, človek kar tako pa nasprotno zelo bedno,¹⁴ tako je tudi tu s človeškim delom. Le-to je trošenje enostavne delovne moči, ki jo ima v povprečju vsak navaden človek, brez posebnega razvijanja, v svojem telesnem organizmu. Enostavno povprečno delo samo sicer v različnih deželah in kulturnih dobah spreminja značaj, je pa v vsaki navzoči družbi dano. Bolj komplicirano delo šteje samo za potencirano, ali še boje, multiplicirano enostavno delo, tako da je manjši kvantum kompliciranega dela enak večjemu kvantumu enostavnega dela. Da se ta redukcija vrši stalno, kaže iskušnja. Blao je lahko produkt najbolj kompliciranega dela, njegova vrednost pa ga enači s produktom enostavnega dela in predstavlja sama zato le določeno količino enostavnega dela.¹⁵ Različne propodcije, v katerih se različne vrste dela reducirajo na enostavno delo kot na svojo mersko enoto, se določajo v družbenem procesu za hrbotom producentov, in se jim zatorej zde dane s tradicijo (Herkommen). Zaradi poenostavitve imamo v nadaljnjem vsako vrsto delovne moči neposredno za enostavno delovno moč, s čimer si bomo samo prihranili trud z redukcijami.

vellutto ovvero alcuni pezzetti di metallo si organizzino a formare una ripetizione." (Pietro Verri, „Meditazioni sulla Economia Politica“ – prvič natisnjeno 1771 – v Custoijevi izdaji italijanskih ekonomov, Parte Modera, t. XV., p. 21, 22)

¹⁴) Glej Hegel: „Philosophie des Rechts“, Berlin 1840, str. 250, 190.

¹⁵) Bralec naj pazi, da tukaj ne govorimo o mezdi ali vrednosti, ki jo delavec prejme, recimo, za en delovni dan, temveč o vrednosti blaga, v katerem je upredmeten en delovni dan. Na tej stopnji našega prikazovanja kategorija mezde sploh še ne obstoji.

Kakor torej v *vrednostih* suknjič in platno abstrahiramo od razlike med njunima *uporabnima vrednostima* , tako abstrahiramo v *delih* , ki se upodabljata v teh *vrednostih* , razliko med njunima *koristnima oblikama* , *krojaškim delom in tkalskim delom* . Kako sta *uporabni vrednosti* suknjič in platno spojini smotrno določenih produktivnih dejavnosti s tkanino in s prejo, *vrednosti* suknjič in platno pa nasprotno samo *enakovredni strdini dela* , tako tudi deli, vsebovani v teh *vrednostih* , ne štejeta po svojem produktivnem obnašanju do sukna in preje, temveč samo kot *trošenji človeške delovne moči* . Elementa tvorbe *uporabnih vrednot* sukna in platna sta krojenje in tkanje prav zaradi svojih različnih kвалitet: *substanca* suknjiške *vrednosti* in *platenske vrednosti* pa sta samo toliko, kolikor se *abstrahira* od njune posebne kvalitete in imata oba *enako kvaliteto, kvaliteto človeškega dela* .

Suknjič in platno pa nista samo *vrednosti sploh* , temveč vrednosti določene velikosti, in po naši predpostavki je vreden suknjič dvakrat toliko kakor 10 vatlov platna. Odkod ta razlika med velikostima vrednosti? Odtod, ker vsebuje platno samo polovico toliko dela kot suknjič, tako da se mora za produkcijo suknjiča trošiti delovna moč dvakrat toliko časa kakor za produkcijo platna.

Če torej glede na *uporabno vrednost* velja delo, vsebovano v blagu, samo *kvalitativno* , velja glede na *velikost vrednosti* samo *kvantitativno* , ko je že reducirano na človeško delo brez kake druge kvalitete. Tam gre za določili dela: *kako in kaj* , tu pa za določili *koliko* , za trajanje dela. Ker pri blagu velikost vrednosti predstavlja samo količino dela, ki ga vsebuje, morajo blaga v določenih proporcijah vedno biti enako velike vrednosti.

Če ostane produktivna moč vseh koristnih del, potrebnih denimo za produkcijo suknjiča, nespremenjena, potem raste velikost vrednosti suknjičev z njihovo lastno kvantiteto. Če predstavlja en suknjič *x* , predstavljata dva suknjiča *2x* delovnih dni. Vzemimo pa, da delo, potrebno za produkcijo suknjiča, naraste na dvakratno ali pa upade za polovico. V prvem primeru ima en suknjič toliko vrednosti kakor prej dva suknjiča, v drugem primeru imata dva suknjiča samo toliko vrednosti kakor prej eden, čeprav slejkoprej v obeh primerih suknjič opravlja isto službo in je koristno delo, ki ga vsebuje, slejkoprej enako dobro. Toda *kvantum* dela, ki se potroši v njegovi produkciji se je spremenil.

Večji kvantum uporabne vrednote tvori sam ob sebi večje *snovno bogastvo* , dva suknjiča več kakor eden. Z dvema suknjičema lahko oblečemo dva človeka, z enim suknjičem samo enega človeka itd. Vendar lahko naraščanju mase snovnega bogastva ustreza hkratni upad *velikosti njegove vrednosti* . To nasprotujoče si gibanje izvira iz *dvocepega značaja* dela. Produktivna moč je seveda vedno produktivna moč koristnega, konkretnega dela, in v resnici določa samo stopnjo učinkovanja smotrne produktivne dejavnosti v določenem razdobju. Koristno delo postane torej bogatejši ali pa bornejši vir produktov v *premem sorazmerju* s povečanjem ali zmanjševanjem njegove produktivne moči. Nasprotno pa sprememba v produktivni moči sama ob sebi prav nič ne prizadene dela, upodobljenega v *vrednosti* . Ker pripada produktivna moč konkretni koristni obliki dela, se seveda ne more več tikati dela, brž ko se abstrahira od njegove konkretne koristne oblike. Isto delo znese zato v *istih časovnih razdobjih* vedno *isto velikost vrednosti* , kakorkoli že se spreminja produktivna moč. Toda v *istem razdobju* daje *različne količine uporabnih vrednot* , več, če produktivna moč raste, manj, če upada. Ista sprememba

produktivne moči, ki pomnoži plodovitost dela in s tem maso uporabnih vrednot, ki jo delo daje, *zmanjša* torej *velikost vrednosti* te povečane celotne mase, če skrajša vsoto *delovnega časa*, nujnega za njeno produkcijo. In narobe

Vsako delo je po eni strani trošenje človeške delovne moči v fiziološkem smislu, in v tej lastnosti enakega človeškega ali abstraktno človeškega dela tvori blagovno vrednost. Vsako delo je po drugi strani trošenje človeške delovne moči v posebni smotno določni obliki, in v tej lastnosti konkretnega koristnega dela producira uporabne vrednote.¹⁶

3. Oblika vrednosti ali menjalna vrednost

Blaga prihajajo na svet v obliki uporabnih vrednot ali blagovnih teles, kot železo, platno, pšenica itd. To je njihova domača naturalna oblika. Ampak le zato so blaga, ker so *nekaj dvojnega*, uporabni predmeti in obenem nosilci vrednosti. Zato se pojavljajo kot blago ali imajo obliko blaga le, če imajo *dvojno obliko*, naturalno obliko in vrednostno obliko.

Vrednostna predmetnost blag se razlikuje od vdove Furje* po tem, da človek ne ve, kje bi jo zgrabil. V direktnem nasprotju s čutno grobo predmetnostjo blagovnih teles ne prihaja v njihovo vrednostno predmetnost niti atom naravne snovi. Zato lahko posamezno blago vrtili in obračat po mili volji, kot vrednota (Wertding) je slejkoprej neotipljivo. Če pa se spomnimo, da imajo blaga vrednostno predmetnost samo, kolikor so izraz iste družbene enote, človeškega dela, da je njihova vrednostna predmetnost torej čisto družbena, se tudi samo od sebe razume, da se more prikazati (erscheinen) samo v družbenem razmerju blaga do blaga. In res smo izhajali od menjalne vrednosti ali menjalnega razmerja blag, da bi prišli na sled njihovi vrednosti, ki je v tem skrita. Zdaj se moramo vrniti k tej pojavnosti obliki (Erscheinungsform) vrednosti.

Vsako ve, tudi če sicer nič drugega ne ve, da imajo blaga neko skupno vrednostno obliko, ki je v nadvse opušljivem kontrastu s pisanimi naturalnimi

16) Pripomba k drugi izdaji. – Da bi dokazal, „da je samo delo dokončno veljavna in realna mera, po kateri se vrednost vsakega blaga v vseh časih more ceniti in primerjati,“ pravi A. Smith. „Enake količine dela morajo v vseh časih in na vseh krajih imeti za samega delavca isto vrednost. V svojem normalnem stanju zdravja, moči in delavnosti, in s povprečno stopnjo spretnosti, kakršno pač ima, mora vedno žrtvovati isti delež svojega miru, svoje prostosti in svoje sreče.“ („Wealth of Nations“, I. knjiga, 5. pogl. Izdaja E. G. Wakefielda, London 1836, I. knj., str. 104 in d.). Po eni strani zamenjuje A. Smith v tem primeru (vendar ne povsod) določanje vrednosti s kvantomom dela, potrošenega v produkciji blaga, z določanjem vrednosti blag po vrednosti dela in skuša zato dokazati, da imajo enake količine dela vedno isto vrednost. Po drugi strani slutí, da velja delo, kolikor se upodablja v vrednosti blaga, samo kot trošenje delovne moči, razume pa to trošenje spet samo kot žrtvovanje miru, prostosti in sreče, ne tudi kot normalno življenjsko udejstvovanje. Vsekakor ima pred očmi modernega mezdnega delavca. – Mnogo bolj posrečeno pravi v opombi 9 citirani anonimni Smithov predhodnik: „One man has employed himself a week in providing this necessary of life . . . and he that gives him some other in exchange, cannot make a better estimate of what is a proper equivalent, that by computing what cost him just as much labour and time: which in effect is no more than exchanging one man's labour in one thing for a time certain, for another man's labour in another thing for the same time.“ („Some Thoughts on the Interest of Money in general etc.“, p. 39.) – (K 4. izdaji. – Angleščina ima to prednost, da ima dve različni besedi za ti različni plati dela. Delo, ki ustvarja uporabne vrednote in je kvalitativno opredeljeno, se imenuje work, v nasprotju z labour; delo, ki ustvarja vrednost in se meri samo kvantitativno, se imenuje labour, v nasprotju z work. Glej opombo k angleškemu prevodu, str. 14. – F. E.)

* Prim. Shakespeare, Henry IV., 1. del, 3. dejanje, 3. prizor. (Uredn.)

oblikami njihovih uporabnih vrednosti – denarno obliko. Tu je pa treba opraviti to, česar meščanska ekonomija ni niti poskušala, namreč pokazati genezo te denarne oblike, torej zasledovati razvoj vrednostnega izraza, ki ga vsebuje vrednostno razmerje med blagi, od njegove najbolj preproste, najbolj neopazne podobe pa do slepeče denarne oblike. S tem bo hkrati izginila uganka denarja.

Najenostavnejše vrednostno razmerje je očitno vrednostno razmerje kakega blaga *do enega samega drugačnega blaga*, vseeno *katerega*. *Vrednostno razmerje dveh blag* daje torej *najbolj enostaven vrednosti izraz za kako blago*.

A. ENOSTAVNA, POSAMIČNA ALI NAKLJUČNA OBLIKA VREDNOSTI

x blaga A = y blaga B, ali x blaga A je vredno y blaga B.

(20 vatlov platna = 1 suknjič, ali: 20 vatlov platna je vredno 1 suknjič.)

1. *Pola vrednostnega izraza: relativna vrednostna oblika in ekvivalentska oblika*

Skrivnost *vsake* vrednostne oblike tiči v tej *enostavni vrednostni obliki*. Njena analiza je torej tista prava težava.

Dve različni vrsti blaga A in B, v našem primeru platno in suknjič, igrata tu očitno *različni vloge*. Platno *izraža svojo vrednost* v suknjiču, suknjič *rabi kot material*, v katerem se ta vrednost izraža. Prvo blago ima aktivno, drugo pasivno vlogo. Vrednost platna je upodobljena *kot relativna vrednost*, ali nahaja se v *relativni vrednostni obliki*. Drugo blago funkcionira *kot ekvivalent*, ali nahaja se v *ekvivalentni obliki*.

Relativna vrednostna oblika in ekvivalentna oblika sta momenta, ki spadata drug k drugemu, sta drug drugemu pogoj, neločljiva, toda hkrati sta *druga drugo izključujoči* ali *zoperstavljeni skrajnosti*, t.j. *polo istega vrednostnega izraza; porazdelita* se vedno na različni blagi, ki ju vrednostni izraz spravlja v medsebojen odnos. Vrednosti platna npr. ne morem izraziti v platnu. „20 vatlov platna = 20 vatlov platna“ ni vrednostni izraz. Nasprotno, ta enačba pravi: 20 vatlov platna ni nič drugega kakor 20 vatlov platna, določen kvantum uporabnega predmeta platno. Vrednost platna se da torej izraziti samo *relativno*, t.j. v *drugem blagu*. *Relativna vrednostna oblika* platna torej predpostavlja, da se katerokoli drugo blago nahaja nasproti njemu v ekvivalentni obliki. Po drugi strani se to drugo blago, ki figurira kot *ekvivalent*, ne more *istočasno* nahajati v *relativni vrednostni obliki*. *Ono ne izraža svoje vrednosti*. Ono daje samo *material vrednostnemu izrazu drugega blaga*.

Vsekakor vključuje izraz: 20 vatlov platna = 1 suknjič ali 20 vatlov platna je vrednih 1 suknjič, tudi povratne odnose 1 suknjič = 20 vatlov platna ali 1 suknjič je vreden 20 vatlov platna. Toda če hočem izraziti vrednost suknjiča *relativno*, moram enačbo *obrniti*, a kakor hitro to storim, postane *ekvivalent* platno, ne suknjič. Isto blago ne more torej *nastopati v istem vrednostnem izrazu istočasno v obeh oblikah*. Ti se, nasprotno, *polarno izključujeta*.

Ali se tedaj blago nahaja v relativni vrednostni obliki ali v nasprotni ekvivalentski obliki, je odvisno izključno od *njegovega vsakokratnega položaja v vrednostnem izrazu*, t.j. od tega ali je to blago, katerega vrednost izražamo, ali pa blago, v katerem izražamo vrednost.

2. Relativna vrednostna oblika

a) Vsebinski relativne vrednostne oblike

Da bi odkrili, kako se skriva enostavni vrednostni izraz kakega blaga v vrednostnem razmerju dveh blag, moramo le-to najprej obravnavati popolnoma neodvisno od njegove kvantitativne plati. Navadno ravnajo ravno narobe in vidijo v vrednostnem razmerju samo *proporcijo*, v kateri veljata določena kvantuma dveh zvrsti blaga za medsebojno enaka. Spregledajo pa, da je mogoče *kvantitativno primerjati velikosti različnih reči šele, če jih prej reduciramo na isto enoto*. Samo kot izrazi iste enote so istoimenske in zato soizmerljive količine.¹⁷

Najsi je 20 vatlov platna = 1 suknjič ali = 20 ali = x suknjičev, t.j., najsi je dani kvantum platna vreden več ali manj suknjičev, vsaka takšna proporcija vedno vključuje, da so platno in suknjiči kot vrednostne količine izrazi iste enote, reči z isto naravo. Platno = suknjič je podlaga enačbe.

Toda ti dve kvalitativno zenačeni blagi nimata iste vloge. Samo vrednost platna je izražena. In kako? S svojim odnosom do suknjiča kot svojega „ekvivalenta“ ali (nečesa) s seboj „zamenljivega“. V tem razmerju velja suknjič kot eksistenčna oblika vrednosti, kot vrednota (Wertding), zakaj samo kot tak je isto kot platno. Po drugi strani pride na dan ali dobi samostojen izraz lastno vrednostvo (Wertsein) platna, zakaj samo kot vrednost je lahko v odnosu do suknjiča kot nečesa enakovrednega ali z njim zamenljivega. Tako je maslena kislina telo, ki je različno od propilformata. Oba pa sestojita iz istih kemičnih substanc – ogljika (C), vodika (H) in kisika (O), in sicer v enaki odstotni sestavi, namreč $C_4H_8O_2$. Če bi torej enačili propilformat z masleno kislino, bi, prvič, v tem odnosu propilformat veljal samo za eksistenčno obliko $C_4H_8O_2$ in, drugič, bi bilo s tem rečeno, da obstoji tudi maslena kislina iz $C_4H_8O_2$. Enačenje propilformata z masleno kislino bi torej izražalo njuno kemično substanco za razliko od njune telesne oblike.

Če rečemo: kot vrednosti so blaga zgolj strdine človeškega dela, jih naša analiza reducira na vrednostno abstrakcijo, ne daje pa nobene vrednostne oblike, ki bi bila drugačna od njihovih naravnih oblik. Drugače je v vrednostnem razmerju kakega blaga do drugega blaga. Njegov vrednostni značaj stopi tu na plan v njegovem lastnem odnosu do drugega blaga.

S tem, da npr. enačimo suknjič kot vrednoto (Wertding) s platnom, enačimo delo, ki tiči v suknjiču, z delom, ki tiči v platnu. Sicer je krojaško delo, ki izdeluje suknjič, drugačno konkretno delo kakor tkalsko, ki izdeluje platno. Toda enačenje s tkanjem reducira krojaško delo dejansko na to, kar je v obeh dejansko enako, na njun skupni značaj človeškega dela. Po tem ovinku je tedaj rečeno, da tudi tkanje, kolikor tke vrednost, nima znaka, ki bi ga razločeval od šivanja, da je torej abstraktno človeško delo. Samo ekvivalenčni izraz različnih blag spravi na dan specifični značaj vrednotovornega dela, s tem da reducira

¹⁷⁾Tisti maloštevilni ekonomski, ki so se, kakor S. Bailey, ukvarjali z analizo vrednostne oblike, niso mogli priti do nobenega rezultata, prvič zato, ker zamenjavajo vrednostno obliko in vrednost, in drugič, ker pod grobim vplivom praktičnega meščana že prav od začetka gledajo izključno na kvantitativno določnost. „The command of quantity ... constitutes value“. (S. Bailey), „Money and its Vicissitudes“, Lond. 1837, p. 11)

različna delovna opravila, ki tiče v različnih blagih, dejansko na to, kar imajo skupnega, na človeško delo sploh.^{17a}

Vendar pa ni zadosti izraziti specifični značaj dela, iz katerega sestoji vrednost platna. Človeška delovna moč v tekočem stanju ali človeško delo tvori vrednost, ni pa vrednost. Vrednost postane v strjenem stanju, v predmetni obliki. Da bi izrazili vrednost platna kot strdino človeškega dela, jo moramo izraziti kot neko „predmetnost“, ki je od platna samega rečevno različna in mu je obenem skupna z drugim blagom. Ta naloga je že rešena.

V vrednostnem razmerju platna velja suknjič za nekaj platnu kvalitativno enakega, za reč iste narave, ker je vrednota. Tu velja zato za reč, v kateri se pojavlja vrednost ali katera v svoji otipljivi naravni obliki upodablja vrednost. Sicer je suknjič, telo blaga suknjič, zgolj uporabna vrednota. Suknjič ne izraža vrednosti nič bolj kot kak poljuben kos platna. To samo dokazuje, da pomeni suknjič znotraj vrednostnega razmerja do platna več kakor zunaj tega, tako kakor pomeni marsikak človek v suknjiču z zlatimi obšivi več kakor brez njega.

Pri produkciji suknjiča se je v obliki krojaštva zares potrošila človeška delovna moč. Torej je v njem nakopičeno človeško delo. Po tej strani je suknjič „nosilec vrednosti“, čeprav se ta njegova lastnost ne svetlika iz njega niti tam, kjer so ga že same nitke. In v vrednostnem razmerju med platnom in suknjičem velja suknjič le po tej strani, torej kot utelešena vrednost, za vrednostno telo. Kljub njegovi zapeti prikazni je platno spoznalo v njem istorodno vrednostno lepo dušo. Vendar suknjič ne more nasproti platnu upodabljati vrednosti, ne da bi hkrati za platno vrednost zadobila obliko suknjiča. Tako se individuum A ne more obnašati do individua B kot do veličanstva, ne da bi v očeh individua A zadobilo veličanstvo tudi telesno podobo individua B in potemtakem menjalo poteze na obličju, lase in še marsikaj drugega z vsakokratnim očetom domovine.

V vrednostnem razmerju, v katerem je suknjič ekvivalent platnu, velja torej suknjiška oblika za vrednostno obliko. Vrednost blaga platno izražamo tedaj s telesom blaga suknjič, *vrednost enega blaga z uporabno vrednostjo drugega*. Kot uporabna vrednota je platno reč, ki je čutno različna od suknjiča, kot vrednost pa je „suknjiču enako“ in je zato videti kakor suknjič. Tako dobi vrednostno obliko, ki je različna od njene naravne oblike. Njegovo vredenstvo se pojavlja v njegovi enakosti s suknjičem, tako kot ovčja narava kristjana v enakosti z jagnjetom božjim.

Kakor vidimo, nam vse to, kar nam je prej povedala analiza blagovne vrednosti, pove platno samo, kakor hitro stopi v stike z drugim blagom, s suknjičem. Samo da izda svoje misli v edinem jeziku, ki ga je vajeno, v blagovnem jeziku. Da bi povedalo, da tvori delo v abstraktnem svojstvu človeškega dela njegovo lastno vrednost, pove, da sestoji suknjič, kolikor je njemu enakovreden, kolikor je torej vrednost, iz istega dela kakor platno. Da bi povedalo, da je njegova vzvišena vrednostna predmetnost različna od njegovega

17a) Pripomba k 2. izdaji. — Eden od prvih ekonomov, ki je po Williamu Pettyju spoznal naravo vrednosti, slavni Franklin, pravi: „Ker trgovina ni sploh nič drugega kakor menjava enega dela za drugo delo, je najpravišeje, da cenimo vrednost vseh stvari po delu.“ („The Works of B. Franklin etc.“, izdal Sparks, Boston 1836, II. knjiga, str. 267). Franklin se ne zaveda, da s tem, ko ocenjuje vrednost vseh stvari „po delu“, abstrahira razlike med deli, ki se menjavajo, — in jih tako reducira na enako človeško delo. Toda česar ne ve, to vendar pove. Najprej govori o „enem delu“, potem o „drugem delu“, končno o „delu“ brez kake nadaljnje označitve kot o substanci vrednosti vseh reči.

grobo platnena telesa, pove, da je vrednost videti kot suknjič in da je zato ono samo kot vrednota (Wertding) enako suknjiču kot jajce jajcu. Mimogrede omenjeno ima tudi blagovni jezik poleg hebrejščine še mnogo drugih bolj ali manj pravih narečij. Nemška beseda „Wertsein“ (vredenstvo) izraža npr. manj očitno kakor romanski glagol valere, valer, valoir (veljati), da je enačenje blaga B z blagom A lastni vrednostni izraz blaga A. Paris vaut bien une messe!^{*}

Prek vrednostnega razmerja postane naturalna oblika blaga B vrednostna oblika blaga A ali telo blaga B postane ogledalo vrednosti blaga A.¹⁸ S tem, d. se blago A nanaša na blago B kot na vrednostno telo, kot na materiaturo človeškega dela, napravi iz uporabne vrednosti B material svojega lastnega vrednostnega izraza. Kadar je vrednost blaga A tako izražena v uporabni vrednosti blaga B, ima obliko relativne vrednosti.

b) Kvantitativna določenost relativne vrednostne oblike

Vsako blago, katerega vrednost naj bo izražena, je uporaben predmet v danem kvantumu, 15 mernikov pšenice, 100 funtov kave itd. Ta dani blagovni kvantum vsebuje določen kvantum človeškega dela. Vrednostna oblika mora torej izražati ne samo *vrednost sploh*, temveč *kvantitativno določeno vrednost ali velikost vrednosti*. V vrednostnem razmerju blaga A do blaga B, platna do suknjiča, se zato blagovna zvrst suknjič *ne enači samo kvalitativno* s platnom kot *vrednostno telo nasploh*, temveč se z določenim kvantom platna, npr. z 20 vatli platna, enači *določen kvantum vrednostnega telesa* ali ekvivalenta, npr. 1 suknjič.

Enačba: „20 vatlov platna = 1 suknjič ali: 20 vatlov platna je vredno toliko kakor 1 suknjič“, predpostavlja, da tiči v 1 suknjiču prav toliko vrednostne substance kakor v 20 vatlih platna, da je torej treba za oba blagovna kvantuma enako veliko dela ali enako veliko delovnega časa. Delovni čas pa, ki je potreben za produkcijo 20 vatlov platna ali 1 suknjiča, se spremeni ob vsaki spremembi produktivne moči tkalskega ali krojaškega dela. Vpliv takih sprememb na relativni izraz vrednostne velikosti naj zdaj natančneje raziščemo.

I. Vzemimo, da se vrednost platna spreminja,¹⁹ medtem ko ostane *vrednost* suknjiča konstantna. Če se delovni čas, nujen za produkcijo platna, npr. zaradi čedalje manjše rodovitnosti zemljišča, na katerem se prideluje lan, podvoji, se podvoji vrednost platna. Namesto enačbe 20 vatlov platna = 1 suknjič, bi imeli 20 vatlov platna = 2 suknjiča, ker vsebuje zdaj 1 suknjič samo pol toliko delovnega časa kot 20 vatlov platna. Če pa se nasprotno delovni čas, potreben za produkcijo platna, za polovico skrajša, npr. zaradi izboljšanih statev, se vrednost platna za polovico zniža. Potemtakem je zdaj: 20 vatlov platna = 1/2 suknjiča. Relativna vrednost blaga A, t.j. njegova vrednost, izražena v blagu B,

¹⁸) Na neki način je s človekom kakor z blagom. Ker ne pride na svet niti z zrcalom niti kot fichtejevski filozof „jaz sem jaz“, se človek najprej ogleduje v drugem človeku kakor v zrcalu. Šele v odnosu do človeka Pavla kot sebi enakega se nanaša človek Peter do samega sebe kot do človeka. S tem pa mu tudi sam Pavel, s kostmi in kožo, s svojo pavlovsko telesnostjo, postane pojavna oblika genusa „človek“.

¹⁹) Izraz „vrednost“ uporabljamo tukaj, kakor smo ga sem in tja že nekajkrat poprej, za kvantitativno določeno vrednost, torej za velikost vrednosti.

* Pariz je že vreden ene maše! S tem ciničnim izrekom je Henry IV. leta 1593 prestopil v katolicizem.

raste in pada torej premo sorazmerno z vrednostjo blaga A, če se vrednost blaga B ne spremeni.

II. Vzemimo, da je vrednost platna konstantna, medtem ko se vrednost suknjiča spreminja. Če se v teh okoliščinah delovni čas, nujen za produkcijo suknjiča, podvoji, npr. zato, ker ni bilo nastrižene dovolj volne, imamo namesto: 20 vatlov platna = 1 suknjič, zdaj: 20 vatlov platna = 1/2 suknjiča. Če pa se nasprotno zniža za polovico vrednost suknjiča, je 20 vatlov platna = 2 suknjiča. Ob nespremenjeni vrednosti blaga A torej pada ali raste njegova relativna, v blagu B izražena vrednost v obratnem sorazmerju s spremembo vrednosti blaga B.

Če primerjamo različna primera pod I. in II., se izkaže, da lahko ista sprememba v velikosti relativne vrednosti izvira iz popolnoma nasprotnih si vzrokov. Tako nastane iz enačbe 20 vatlov platna = 1 suknjič prvič enačba 20 vatlov platna = 2 suknjiča bodisi zato, ker se podvoji vrednost platna ali pa ker se za polovico zniža vrednost suknjiča, in drugič enačba 20 vatlov platna = 1/2 suknjiča bodisi zato, ker se za polovico zniža vrednost platna ali ker se podvoji vrednost suknjiča.

III. Vzemimo, da se količini dela, potrebni za produkcijo platna in suknjiča, spremenita hkrati v isti smeri in isti proporciji. V tem primeru je torej tako slejkoprej 20 vatlov platna = 1 suknjič, tudi če sta se njuni vrednosti spremenili kakorkoli. Spremembo njunih vrednosti odkrijemo šele, kadar ju primerjamo s tretjim blagom, katerega vrednost je ostala konstantna. Če bi se zvišale ali znižale vrednosti vsega blaga hkrati in v isti proporciji, bi ostale njihove relativne vrednosti nespremenjene. Dejansko spremembo njihovih vrednosti bi videli potem iz tega, da bi se tedaj producirala v istem delovnem času večja ali manjša množina blaga kakor prej.

IV. Vzemimo, da se delovni čas, nujen za produkcijo platna kakor tudi suknjiča, in s tem njuni vrednosti, spreminja hkrati v isti smeri, toda v različni stopnji, ali pa v nasprotni smeri itd. Vpliv vseh mogočih kombinacij take vrste na relativno vrednost blaga je preprosto ugotovljiv z uporabo primerov pod I, II in III.

Dejanske spremembe velikosti vrednosti se torej ne zrcalijo niti nedvoumno niti izčrpno v njenem relativnem izrazu niti v velikosti relativne vrednosti. Relativna vrednost blaga se lahko spremeni, čeprav ostane njegova vrednost konstantna. Njegova relativna vrednost lahko ostane konstantna, čeprav se njegova vrednost spremeni, in slednjič, istočasne spremembe v velikosti njegove vrednosti in v relativnem izrazu te velikosti vrednosti se sploh ne ujemajo zmeraj.²⁰

²⁰)Pripomba k 2. izdaji. — To neskladanje velikosti vrednosti in njenega relativnega izraza je izkoriščala vulgarna ekonomija z običajno ostroumnostjo. Npr.: „Priznajte samo, da pada A, ker se dviga B, s katerim se zamenjuje, čeprav se medtem za A ne troši manj dela, pa bo padlo tudi vaše splošno načelo vrednosti . . . Če priznamo, da zato, ker raste vrednost A relativno nasproti B, pada vrednost B relativno nasproti A, smo s tem podrli izpod nog tla, na katerih je Ricardo postavil svoj veliki stavek, da se vrednost blaga vedno določa s kvantomom dela, ki ga je použilo, zakaj če sprememba v stroških A ne spremeni samo njegove lastne vrednosti v odnosu do B, s katerim ga menjamo, temveč tudi vrednost B relativno nasproti A, čeprav se ni zgodila nobena sprememba v kvantumu dela, ki je potrebno za produkcijo B, potem se ni podrla samo tista doktrina, ki zagotavlja, da kvantiteta dela, potrošena za neki predmet, regulira njegovo vrednost, temveč tudi doktrina, da produkcijski stroški nekega predmeta regulirajo njegovo vrednost.“ (Broadhurst: „Treatise on Political Economy“, London 1842, str. 11, 14).

Gospod Broadhurst bi prav tako lahko rekel: Oglejmo si pač številčna razmerja 10/20, 10/50, 10/100 itd. Število 10 ostane nespremenjeno, a vendar stalno pada njegova proporcionalna velikost, njegova velikost relativno nasproti imenovalcem 20, 50, 100. Torej se podere tudi veliko načelo, da se velikost nekega celega števila, kakor npr. 10, „regulira“ s številom enic, ki ga vsebuje.

3. Ekvivalentna oblika

Videli smo: s tem, da blago A (platno) izraža svojo vrednost v uporabni vrednosti drugačnega blaga B (suknjiča), vtisne le-temu posebno vrednostno obliko, obliko ekvivalenta. Blago platno razodeva svoje lastno vredenstvo s tem, da mu je suknjič, ne da bi prevzel vrednostno obliko, ki bi bila drugačna od njegove telesne oblike, enakovreden. Platno izraža torej svoje lastno vredenstvo dejansko s tem, da je suknjič neposredno zamenljiv zanj. Ekvivalentna oblika blaga je potemtakem *oblika njegove neposredne zamenljivosti za drugo blago*.

Če rabi neka zvrst blaga, npr. suknjič, neki drugi zvrsti blaga, npr. platnu za ekvivalent, če torej zadobijo suknjiči karakteristično lastnost, da se nahajajo v obliki, v kateri se lahko neposredno menjajo za platno, s tem še nikakor ni dana proporcija, v kateri se lahko suknjiči menjajo za platno. Ker je velikost vrednosti platna dana, je proporcija odvisna od velikosti vrednosti suknjiča. Naj bo izražen suknjič kot ekvivalent in platno kot relativna vrednost, velikost vrednosti suknjiča je slejkoprej določena z delovnim časom, ki je nujen za njegovo produkcijo, torej neodvisno od njegove vrednostne oblike. Toda brž ko zavzame blagovna zvrst suknjič v vrednostnem izrazu položaj ekvivalenta, njegova velikost vrednosti ne dobi izraza kot velikost vrednosti, temveč figurira v vrednostni enačbi samo kot določen kvantum neke stvari.

Npr.: 40 vatlov platna „je vredno“ – koliko? 2 suknjiča. Ker igra tu blagovna zvrst suknjič vlogo ekvivalenta in ker velja uporabna vrednost suknjič nasproti platnu za vrednostno telo, zadošča tudi določen kvantum suknjičev, da izrazi določen vrednostni kvantum. Dva suknjiča lahko zato izražata velikost vrednosti 40 vatlov platna, nikdar pa ne moreta izražati velikosti svoje lastne vrednosti, velikosti vrednosti suknjičev. Površno pojmovanje tega dejstva, da ima ekvivalent v vrednostni enačbi vedno le obliko določene količine kakšne stvari, kakšne uporabne vrednote, je zapeljala Baileyja kakor tudi veliko njegovih predhodnikov in naslednikov, da so videli v vrednostnem izrazu neko zgolj kvantitativno razmerje. *Ekvivalentna oblika blaga* pa ne vsebuje nobenega kvantitativnega določila vrednosti.

Prva posebnost, ki jo opazimo pri obravnavanju ekvivalentne oblike, je tale: *uporabna vrednost postane pojavna oblika svojega nasprotja, vrednosti*.

Naturalna oblika blaga postane *vrednostna oblika*. Toda ta *quidproquo* se dogaja za kako blago B (suknjič ali pšenica ali železo itd.) le *znotraj vrednostnega razmerja*, v katero stopi do njega poljubno *drugo* blago A (platno) itd., znotraj tega odnosa. Ker se ne more nobeno blago *nanašati na samo sebe kot ekvivalent*, ker torej *tudi ne more napraviti iz svoje naturalne kože izraza svoje lastne vrednosti*, se mora *nanašati na drugo blago kot ekvivalent*, ali iz naturalne kože nekega *drugega* blaga *napraviti svojo lastno vrednostno obliko*.

Naj nam to ponazori primer *mere*, ki pritiče blagovnim telesom kot blagovnim telesom, t.j. kot *uporabnim vrednotam*. Čok sladkorja je težek, ker je telo, in ima zato težo, vendar pa na nobenem čoku sladkorja njegove teže ne moremo videti ne otipati. Vzamemo tedaj razne kose železa, katerih teža je bila že prej določena. *Telesna oblika* železa, gledana sama zase, prav tako ni *pojavnna oblika teže*, kakor to ni telesna oblika čoka sladkorja. In vendar, da bi *izrazili* čok sladkorja *kot težo*, ga postavimo v *utežno razmerje* z železom. V tem razmerju velja železo za telo, ki *ne predstavlja nič drugega kot težo*. Kvantumi železa rabijo zato za utežno mero sladkorja in *reprezentirajo* nasproti

sladkornemu telesu *golo podoba teže, pojavno obliko teže*. To vlogo igra železo le znotraj tega razmerja, v katero stopa z njim sladkor ali katerokoli drugo telo, katerega težo je treba ugotoviti. Če obe reči *ne* bi bili *težki*, ne bi mogli stopiti v *to razmerje* in *prva ne bi mogla rabiti za izraz teže druge*. Če denemo obe na tehtnico, res vidimo, da sta *kot teža isto* in sta zato v *določeni proporciji* tudi *iste težine*. Kot zastopa *železno telo* kot utežna mera nasproti čoku sladkorja *samo težo*, tako zastopa v našem vrednostnem izrazu *telo suknjiča* nasproti platnu samo vrednost.

Tu pa se analogija neha. V izrazu teže čoka sladkorja zastopa železo neko naravno lastnost, ki je obema telesoma skupna, njuno težo – medtem ko suknjič v vrednostnem izrazu platna zastopa neko nadnaravno lastnost obeh reči: njuno vrednost, nekaj čisto družbenega.

Vtem ko relativna vrednostna oblika blaga, npr. platna, izraža njegovo vredenstvo kot nekaj od njegovega telesa in njegovih lastnosti, povsem razlikovanega, npr. kot suknjiču enako, ta izraz nakazuje sam, da skriva v sebi družbeno razmerje. Nasprotno je z ekvivalentno obliko. Saj ta sestoji prav v tem, da neko blagovno telo, denimo suknjič, ta reč, takšna kot je, izraža vrednost, ima torej po naravi vrednostno obliko. Sicer velja to samo znotraj vrednostnega razmerja, v katerem se blago platno nanaša na blago suknjič kot na ekvivalent.²¹ Ker pa lastnosti kake reči ne izvirajo iz njenega razmerja do drugih reči, marveč se v takem razmerju samo udeležujejo, se zdi, kakor da bi tudi suknjič imel svojo obliko ekvivalenta, svojo lastnost neposredne zamenljivosti, prav tako od narave kot lastnost, da je težak ali da greje. Od tod tista zavozlanost ekvivalentne oblike, ki jo opazi meščansko grobi pogled političnega ekonomista šele takrat, ko se sooči s to obliko že izgotovljeno v denarju. Takrat poskuša odpojasniti proč mistični značaj zlata in srebra, tako da jima podklada manj bleščeče blago in z vedno novim zadovoljstvom lajna katalog vse tiste sodrge blaga, ki je svojčas imela vlogo blagovnega ekvivalenta. Ne sluti, da že najbolj preprosti vrednostni izraz, kakor 20 vatlov platna = 1 suknjič, rešuje uganko oblike ekvivalenta.

Telo tistega blaga, ki rabi za ekvivalent, velja vedno kot utelešenje abstraktno človeškega dela in je vedno produkt določenega koristnega, konkretnega dela. To konkretno delo postane torej izraz abstraktnega človeškega dela. Če velja npr. suknjič za golo udejanjenje, velja krojaštvo, ki se v njem zares udejanja, za golo obliko udejanjanja abstraktno človeškega dela. V vrednostnem izrazu platna koristnost krojaštva ni v tem, da delo obleko, torej tudi ljudi, temveč da naredi telo, ki se mu vidi, da je vrednost, torej strdina dela, ki se prav nič ne razlikuje od dela, upredmetenega v vrednosti platna. Da bi moglo napraviti takšno ogledalo vrednosti, krojaštvo samo ne sme biti ogledalo ničesar drugega razen svoje abstraktne lastnosti – biti človeško delo.

V obliki krojaštva kakor v obliki tkalstva se troši človeška delovna moč. Obe (opravili) imata torej občo lastnost človeškega dela in utegneta zato v določenih primerih, npr. pri produkciji vrednosti, priti v poštev samo s tega vidika. To ni nič misterioznega. Toda v vrednostnem izrazu blaga se stvar preobrne. Da bi npr. izrazili, da tkanje ne tvori vrednosti platna v svoji

²¹ Takšna refleksijska določila so sploh vprašanje zase. Ta človek je npr. kralj le zato, ker se drugi ljudje obnašajo do njega kot podložniki. Oni pa obratno mislijo, da so podložniki zato, ker je on kralj.

konkretni obliki kot tkanje, temveč v svoji splošni lastnosti kot človeško delo, se mu postavi nasproti krojaštvo, konkretno delo, ki producira ekvivalent platna, kot otipljiva oblika udejanjenja abstraktno človeškega dela.

Druga posebnost ekvivalentne oblike je torej, da postane konkretno delo pojavna oblika svojega nasprotja, abstraktno človeškega dela.

S tem pa, da to konkretno delo, krojaštvo, velja zgolj za izraz brezrazličnega človeškega dela, ima obliko enakosti z drugim delom, tistim, ki tiči v platnu, in je zato, čeprav je privatno delo, kakor vsako drugo delo, ki producira blago, vendarle delo v neposredno družbeni obliki. Prav zato se upodablja v produktu, ki se da neposredno menjati za drugo blago. Torej je tretja posebnost ekvivalentne oblike, da postane privatno delo oblika svojega nasprotja, delo v neposredno družbeni obliki.

Obe nazadnje razloženi posebnosti ekvivalentne oblike postaneta še bolj razumljivi, če gremo nazaj do velikega raziskovalca, ki je prvi analiziral vrednostno obliko, tako kakor mnoge druge miselne, družbene in naravne oblike. To je Aristoteles.

Najpoprej pravi Aristoteles jasno, da je denarna oblika blaga le najprej razvita podoba enostavne vrednostne oblike, t.j. izraza vrednosti blaga v kateremkoli drugem blagu, saj pravi:

„5 ležišč = 1 hiša“

„se ne razlikuje“ od:

„5 ležišč = toliko in toliko denarja“

Nadalje sprevideva, da vrednostno razmerje, v katerem tiči ta vrednostni izraz, zahteva s svoje strani, da je hiša kvalitativno zenačena z ležiščem in da ti čutno različni stvari brez takšne enakosti bistva ne bi mogli biti med seboj v odnosu kot soizmerljivi količini. „Menjave,“ pravi, „ne more biti brez enakosti, enakosti pa ne brez soizmerljivosti.“ Tu pa se zdrzne in opusti nadaljnjo analizo oblike vrednosti. „V resnici pa je nemogoče da bi različni reči bili tako soizmerljivi“, t.j. kvalitativno enaki. To zenačenje je lahko samo nekaj tujega pravi naravi reči, torej le „zasilni pripomoček za praktično potrebo“.

Aristoteles nam torej sam pove, na čem spodleuva njegova nadaljnja analiza, namreč na pomanjkanju pojma vrednosti. Kaj je tisto enako, t.j. skupna substanca, ki predstavlja v vrednostnem izrazu ležišča hišo za ležišče? Kaj takega „v resnici ne more eksistirati“, pravi Aristoteles. Zakaj? Hiša predstavlja nasproti ležišču nekaj enakega, kolikor predstavlja to, kar je v obeh, v ležišču in v hiši, dejansko enako. In to je – človeško delo.

Da so pa v obliki blagovnih vrednosti vsa dela izražena kot enako človeško delo in s tem kot enakoveljavna, pa Aristoteles ni mogel razbrati iz oblike vrednosti same, zato, ker je grška družba slonela na suženjskem delu, ker je torej imela neenakost ljudi in njihovih delovnih moči za naravno podlago. Skrivnost vrednostnega izraza, enakost in enaka veljavnost vseh del zato, ker in kolikor so človeško delo nasploh, je mogoče razvozlati šele, odkar ima pojem človeške enakosti že trdnost ljudskega predsodka. To je pa mogoče šele v družbi, v kateri je blagovna oblika obča oblika produkta in je torej tudi razmerje ljudi med seboj kot posestnikov blag vladajoče družbeno razmerje. Aristotelov genij blesti ravno v tem, da je v vrednostnem izrazu blag odkril razmerje enakosti. Le historična meja družbe, v kateri je živel, mu je preprečila odkriti, v čem pa „v resnici“ sestoji to razmerje enakosti.

4. Celota enostavne vrednostne oblike

Enostavna oblika vrednosti nekega blaga je obsežena v njegovem vrednostnem razmerju do nekega drugačnega blaga ali v menjalnem razmerju z njim. Vrednost blaga A se kvalitativno izraža s tem, da je blago B neposredno zamenljivo z blagom A. Kvantitativno se izraža s tem, da je zamenljiv določen kvantum blaga B z danim kvantom blaga A. Z drugimi besedami: vrednost blaga samostojno izražamo s tem, da je prikazana kot „menjalna vrednost“. Če se je ob začetku tega poglavja glasilo, kakor je danes običaj: blago je uporabna vrednota in menjalna vrednota, je bilo to, natanko vzeto, napačno. Blago je uporabna vrednota ali uporaben predmet in „vrednost“. Kot to dvojno, kar je, se kaže, brž ko ima njegova vrednost svojo lastno, od njegove naturalne oblike različno pojavno obliko, obliko menjalne vrednosti, in te oblike nima nikdar, če ga gledamo izolirano, temveč vedno le v vrednostnem ali menjalnem razmerju do nekega drugega, drugačnega blaga. Ampak če to vemo, potem ta način govorjenja ni v nobeno škodo, temveč rabi za skrajšavo.

Naša analiza je dokazala, da izvira vrednostna oblika ali vrednostni izraz blaga iz narave blagovne vrednosti, ne pa narobe vrednost in velikost vrednosti iz njenega izraznega načina kot menjalne vrednosti. To pa je zabloda tako merkantilistov in njihovih modernih pogrevalcev, denimo Ferriera, Ganilha itd.,²² kakor tudi njihovih antipodov, modernih svobodno-trgovinskih *commis voyageurs* (trgovskih potnikov), denimo Bastiata in družabnikov. Merkantilisti dajejo glavno težo na kvalitativno stran vrednostnega izraza, tedaj na ekvivalentno obliko blaga, ki ima v denarju svojo skončano podobo – moderni krošnjari svobodne trgovine pa, ki se morajo svojega blaga za vsako ceno iznebiti, na kvantitativno stran relativne vrednostne oblike. Zanje tedaj ni niti vrednosti blaga niti njene velikosti razen v izrazu prek menjalnega razmerja, torej le v dnevnem ceniku. Škot MacLeod, čigar funkcija je, da zmeštrane predstave z Lombardstreeta karseda učeno nakrišpa in nališpa, tvori posrečeno sintezo med praznovernimi merkantilisti in razsvetljenimi krošnjari svobodne trgovine.

Natančnejša obravnava vrednostnega izraza blaga A, vsebovanega v vrednostnem razmerju do blaga B, je pokazala, da velja znotraj le-tega naturalna oblika blaga A le za podobo uporabne vrednosti, naturalna oblika blaga B le za vrednostno obliko ali podobo vrednosti. Notranje nasprotje med uporabno vrednostjo in vrednostjo, ki je zakomotano v blagu, je torej upodobljeno z nekim zunanjim nasprotjem, t.j. z razmerjem med dvema blagoma, v katerem velja eno blago, *katerega* vrednost naj se izrazi, neposredno le za uporabno vrednost, nasprotno pa drugo blago, v katerem naj se vrednost izrazi neposredno le za menjalno vrednost. Enostavna vrednostna oblika kakega blaga je torej enostavna pojavna oblika nasprotja med uporabno vrednostjo in vrednostjo, ki ga blago vsebuje.

Delovni produkt je v vseh družbenih razmerah uporabni predmet, toda le neka historično določena razvojna epoha, ki delo, potrošeno v produkciji kake uporabne reči, predstavlja kot njeno „predmetno“ lastnost, to je, kot njeno vrednost, spremeni delovni produkt v blago. Iz tega sledi, da je enostavna vrednostna oblika blaga obenem enostavna blagovna oblika delovnega produkta,

²²) Pripomba k drugi izdaji. – F. D. A. Ferrier: „Du Gouvernement considere dans ses rapports avec le commerce“, Paris 1805, in Charles Ganilh: „Des Systemes de l'Economie Politique“, 2. izdaja, Paris 1821.

da torej tudi razvoj blagovne oblike sovpada z razvojem vrednostne oblike.

Že prvi pogled pokaže nezadostnost enostavne vrednostne oblike, te kliče oblike, ki šele skozi celo vrsto metamorfoz dozori do cenovne oblike.

Izraz v kateremkoli blagu B razločuje vrednost blaga A le od njegove lastne uporabne vrednosti in ga tedaj postavi tudi le v menjalno razmerje do katerekoli posamične vrste blaga, ki je različna od njega samega, namesto da bi prikazoval kvalitativno enakost in kvantitativno proporcionalnost z vsemi drugimi blagi. *Enostani relativni vrednostni obliki* kakega blaga ustreza posamična *ekvivalentna oblika* kakega drugega blaga. Tako ima suknjič, v relativnem vrednostnem izrazu platna, *ekvivalentno obliko* ali *obliko neposredne zamenljivosti* le v odnosu do te *posamične* vrste blaga, platna.

Ampak posamična vrednostna oblika sama od sebe prehaja v popolnejšo obliko. Z njo se vrednost blaga A izraža sicer v le enem blagu *druge* vrste. Katere vrste pa je to drugo blago, ali je suknjič, ali železo, ali pšenica itd., je popolnoma vseeno. Glede na to pač, ali stopa v *vrednostno razmerje* s to ali ono drugo vrsto blaga, nastajajo *različni enostavni vrednostni izrazi* enega in istega blaga.^{22a} Število njegovih možnih vrednostnih izrazov je omejeno le s številom vrst blaga, različnih od njega. Njegov posamični vrednostni izraz se zato spremeni v niz njegovih različnih enostavnih vrednostnih izrazov, ki ga je vedno mogoče podaljšati.

B. TOTALNA ALI RAZVITA VREDNOSTNA OBLIKA

z blaga A = u blaga B ali = v blaga C ali = x blaga D ali = y blaga E ali = itd.
(20 vatlov platna = 1 suknjič ali = 10 funtov čaja ali = 40 funtov kave ali = 1 quarter pšenice ali = 2 unči zlata ali = 1/2 tone železa ali = itn.)

1. Razvita relativna vrednostna oblika

Vrednost kakega blaga, denimo platna, je zdaj izražena v nešteti drugih elementih blagovnega sveta. Vsako drugo blagovno telo postane ogledalo *vrednosti* platna.²³ Tako se ta vrednost sama šele zares prikazuje kot *strdina brezrazličnega človeškega dela*. Zakaj delo, ki jo tvori, je predstavljeno zdaj *izrecno* kot delo, ki mu je *enakovredno vsako drugo človeško delo*, kakršna že je njegova naturalna oblika, najsi se zatorej upredmetuje v suknjiču ali pšenici

^{22a)} Pripomba k 2. izdaji. — Npr. pri Homerju se izraža vrednost kake reči v vrsti različnih reči.

²³⁾ Zato govorimo o suknjiški vrednosti platna, če upodabljamo njegovo vrednost v suknjičih, o njegovi žitni vrednosti, če jo upodabljamo v žitu. Vsak tak izraz pove, da je to vrednost platna, ki se prikazuje v uporabnih vrednotah: suknjiču, žitu itd. „The value of any commodity denoting its relation in exchange, we may speak of it as ... corn-value, cloth-value, according to the commodity with which it is compared; and then there are a thousand different kinds of value, as many kinds of value as there are commodities in existence, and all are equally real and equally nominal. („A Critical Dissertation on the Nature, Measures, and Causes of Value; chiefly in reference to the writings of Mr. Ricardo and his followers. By the Author of Essays on the Formation etc. of Opinions“, London 1825, p. 39) — Bailey, pisec tega anonimnega spisa, ki je svojčas vzdignil v Angliji veliko hrupa, si domišljuje, da je s tem opozoril na nadvse pisane relativne izraze ene in iste blagovne vrednosti uničil vsako možnost opredelitve pojma vrednosti. Da pa je sicer kljub svoji borniranosti otipal, kje so ranljive točke Ricardove teorije, se kaže po tem, kako razdraženo ga je napadla Ricardova šola, npr. v „Westminster Review“.

ali železu ali zlatu itd. S svojo *vrednostno obliko* je zato zdaj platno, tudi v *družbenem razmerju* ne več le z neko posamično drugo zvrstjo blaga, temveč z *blagovnim svetom* . Kot blago je državljan tega sveta. Hkrati pomeni *neskončna* vrsta njegovih izrazov, da je blagovna *vrednost* ravnodušna do *posebne oblike uporabne vrednote* , v kateri se *prikazuje* .

V prvi obliki: *20 vatlov platna = 1 suknjič* , je lahko naključno dejstvo, da sta ti blagi zamenljivi v *določenem kvantitativnem razmerju* . Nasprotno pa v drugi obliki takoj sije skozi ozadje, bistveno razločevano od naključnega pojava, ki le-tega določa. Vrednost platna ostane enako velika, najsi je predstavljena v suknjiču ali kavi ali železu itn., v neštetih različnih vrstah blaga, ki pripadajo najrazličnejšim posestnikom. Naključno razmerje individualnih posestnikov blaga odpade. Očitno postane, da ni menjava tista, ki uravnava velikost vrednosti blaga, temveč je nasprotno velikost vrednosti blaga tista, ki uravnava njegova menjalna razmerja.

2. Posebna ekvivalentska oblika

Sleherno blago, suknjič, čaj, pšenica, železo itn., velja v vrednostnem izrazu platna *kot ekvivalent* in s tem *kot vrednostno telo* . *Določena naturalna oblika* vsakega od teh vrst blaga je zdaj *posebna ekvivalentska oblika* poleg mnogih drugih. Prav tako pa *raznotere določene, konkretne, koristne vrste dela* , vsebovane v različnih blagovnih telesih, veljajo zdaj za prav toliko *posebnih oblik* udejanjenja ali pojavljanja *človeškega dela kar tako* .

3. Hibe totalne ali razvite oblike vrednosti

Prvič, *relativni izraz* vrednosti blaga je *neskončan* , ker se njegov niz upodabljanja nikoli ne sklene. Veriga, v kateri se ena vrednostna enačba navezuje na drugo, se da vedno znova podaljšati z vsako novo nastopajočo vrsto blaga, ki daje material za nov vrednostni izraz. Drugič, taka veriga tvori pisan mozaik nepovezanih in raznovrstnih vrednostnih izrazov. Če je naposled, kar se mora zgoditi, *relativna vrednost vsakega blaga* izražena v tej razviti obliki, je relativna vrednostna oblika vsakega blaga brezkončen niz vrednostnih izrazov, različen od relativne vrednostne oblike vsakega drugega blaga. — Hibe *razvite relativne* vrednostne oblike se zrcalijo v njej *ustreznih ekvivalentskih oblik* . Ker je naturalna oblika vsake posamične vrste blaga tu *posebna ekvivalentska oblika* poleg neštetih drugih posebnih ekvivalentskih oblik, *eksistirajo sploh le omejene ekvivalentske oblike* , ki vsaka *izključuje* ostale. Prav tako je *določena, konkretna, koristna vrsta dela* , vsebovana v vsakem posebnem blagovnem ekvivalentu, le *posebna* , torej ne *izčrpana pojavna oblika človeškega dela* . To ima sicer svojo popolno ali totalno pojavno obliko v celotnem obsegu teh posebnih pojavnih oblik. Toda tako nima nobene *enotne* pojavne oblike.

Razvita relativna oblika vrednosti pa sestoji samo iz vsote enostavnih relativnih vrednostnih izrazov ali *enačb prve oblike* , denimo:

20 vatlov platna = 1 suknjič

20 funtov čaja = 10 funtov čaja itd.

Vsaka teh enačb pa povratno vsebuje tudi identično enačbo:

1 suknjič = 20 vatlov platna

10 funtov čaja = 20 vatlov platna itd.

In res: če kak človek menja svoje platno za mnoga druga blaga in izrazi zato njegovo vrednost v nizu drugih blag, morajo nujno tudi mnogi drugi lastniki blaga menjati svoja blaga za platno in zato vrednosti svojih blag izražati v istem tretjem blagu, v platnu. — Če torej niz obrnemo: 20 vatlov platna = 1 suknjič ali 10 funtov čaja ali = itd., t.j., če izrazimo tisto povratno razmerje, ki je v stvari že vsebovano v nizu, dobimo:

C. OBČO VREDNOSTNO OBLIKO

1 suknjič =

10 funtov čaja =

40 funtov kave =

1 quarter pšenice = 20 vatlov platna

2 unči zlata =

1/2 tone železa =

x blaga A =

itd. blaga =

1. Spremenjeni značaj vrednostne oblike

Blaga upodabljajo zdaj svojo vrednost 1. enostavno, ker jo izražajo v enem samem blagu in 2. enotno, ker jo izražajo v enem in istem blagu. Njihova vrednostna oblika je enostavna in skupna, torej obča.

Obliki I in II sta obe prišli le do tega, da sta izrazili vrednost nekega blaga kot nekaj razlikovanega od njegove lastne uporabne vrednosti ali od njegovega blagovnega telesa.

Prva oblika je dala takele vrednostne enačbe: 1 suknjič = 20 vatlov platna, 10 funtov čaja = 1/2 tone železa itd. Vrednost suknjiča se izrazi kot nekaj platnu-enakega, vrednost čaja kot nekaj železu-enakega itd., toda platnu-enako in železu-enako, ta vrednostna izraza za suknjič in čaj sta prav tako različna platno in železo. Ta oblika nastopa praktično očitno le v prvih začetkih, ko se delovni produkti z naključno ali priložnostno menjavo spremenijo v blaga.

Druga oblika razlikuje popolneje kakor prva vrednost blaga od njegove lastne uporabne vrednosti, zakaj vrednost denimo suknjiča stopa zdaj njegovi naravni obliki nasproti v vseh mogočih oblikah, kot nekaj platnu-enakega, železu-enakega, čaju-enakega itd., vse drugo, samo ne kot suknjiču-enakega. Po drugi strani je tukaj vsak skupen vrednostni izraz blaga direktno izključen, zakaj v vrednostnem izrazu vsakega posameznega blaga nastopajo zdaj vsa druga blaga le v obliki ekvivalentov. Razvita vrednostna oblika faksično prvič nastopi, brž ko se kak produkt dela, npr. živina, ne menja več za različno drugo blago samo izjemoma, temveč je to že običaj.

Novo pridobljena oblika izraža vrednosti blagovnega sveta v eni in isti, iz njega izločeni vrsti blaga, npr. v platnu, in upodablja tako vrednosti vseh vrst blaga z njihovo enakostjo s platnom. Kot nekaj platnu-enakega je vrednost

vsakega blaga zdaj razločevana ne samo od njegove lastne uporabne vrednosti, temveč tudi od vsake uporabne vrednosti, in prav s tem je izražena kot nekaj, kar ji je z vsemi blagi skupno. Šele ta oblika torej dejansko spravi vsa blaga v medsebojni odnos kot vrednosti, ali napravi, da se drugo drugemu pojavljajo kot menjalne vrednosti.

Obe prejšnji obliki izražata vrednost po enega blaga bodisi v enem samem drugačnem blagu, bodisi v nizu mnogih od njega različnih blag. Obakrat je tako rekoč privatna zadeva posameznega blaga, da si da neko obliko vrednosti, in to izvede samo, ne da bi druga blaga imela kaj zraven. Le-ta imajo nasproti njemu zgolj pasivno vlogo ekvivalenta. Nasprotno pa nastane obča vrednostna oblika le kot skupno delo blagovnega sveta. Kako blago pridobi obči izraz vrednosti le zato, ker hkrati vsa druga blaga izražajo svojo vrednost v istem ekvivalentu, in vsaka novo nastopajoča vrsta blaga mora to posnemati. Na ta način postane očitno, da se tudi vrednostna predmetnost blaga, ker je zgolj „družbeno bivanje“ teh teh reči, more izraziti samo s svojim vsestranskim družbenim odnosom in da mora zato tudi njena vrednostna oblika biti družbeno veljavna oblika.

V obliki platnu-enakega se zdaj pojavljajo vse vrste blaga ne le kot kvalitativno enake, kot vrednosti sploh, temveč tudi kot kvantitativno primerljive velikosti vrednosti. Ker zrcalijo (bespiegel) svoje vrednostne velikosti v enem in istem materialu, v platnu, se te vrednostne velikosti zrcalijo (wiederspiegeln) tudi med seboj. Npr. 10 funtov čaja = 20 vatlov platna, in 40 funtov kave = 20 vatlov platna. Potemtakem je tudi 10 funtov čaja = 40 funtov kave. Ali, v 1 funtu kave je samo 1/4 tiste vrednostne substance, dela, ki tiči v 1 funtu čaja.

Obča relativna vrednostna oblika blagovnega sveta vtisne ekvivalentnemu blagu, ki ga je izločila, platnu, značaj občega ekvivalenta. Njena lastna naturalna oblika je skupna vrednostna podoba tega sveta, platno je tedaj neposredno zamenljivo za vsa druga blaga. Njegova telesna oblika velja kot vidna inkarnacija, kot obče družbeno zabubljenje vsega človeškega dela. Tkanje, privatno delo, ki producira platno, se hkrati nahaja v obči družbeni obliki, obliki enakosti z vsemi drugimi deli. Neštete enačbe, iz katerih sestoji obča oblika vrednosti, zenačujejo delo, udejanjeno v platnu, zapovrstjo z vsakim delom, vsebovanim v vsakem drugem blagu, in s tem napravijo tkalstvo za občo pojavno obliko človeškega dela sploh. Zato delo, ki je upredmeteno v blagovni vrednosti, ni predstavljeno samo negativno kot delo, v katerem so abstrahirane vse konkretne oblike in koristne lastnosti dejanskih del. Njegova lastna pozitivna narava stopa tukaj izrecno na plan. Je redukcija vseh dejanskih del na njihov skupni značaj človeškega dela, na trošenje človeške delovne moči.

Obča vrednostna oblika, ki kaže produkte dela kot zgolj strdino brezrazličnega človeškega dela, kaže s svojim lastnim ogrodjem, da je družbeni izraz blagovnega sveta. Tako razodeva, da tvori v tem svetu obče človeški značaj dela njegov specifično družbeni značaj.

2. Razvojno razmerje relativne oblike vrednosti in ekvivalentne oblike

Razvojni stopnji relativne vrednostne oblike ustreza razvojna stopnja ekvivalentske oblike. Toda, in to si velja zapomniti, razvoj ekvivalentske oblike je le izraz in rezultat razvoja vrednostne relativne oblike.

Enostavna ali posamična relativna vrednostna oblika kakega blaga napravi

drugo blago za posamičen ekvivalent. Razvita oblika relativne vrednosti, ta izraz vrednosti kakega blaga v vseh drugih blagih, jim vtisne obliko raznovrstnih posebnih ekvivalentov. Naposled zadobi neka posebna vrsta blaga obliko občega ekvivalenta, ker jo vse druge vrste blaga napravijo za material svoje enotne, obče vrednostne oblike.

Toda v isti stopnji, v kateri se vrednostna oblika sploh razvija, se razvija tudi nasprotje med njenima poloma, med *relativno vrednostno obliko in ekvivalentno obliko*.

Že prva oblika – 20 vatlov platna = 1 suknjič – vsebuje to nasprotje, vendar ga ne fiksira. Po tem, ali to isto enačbo beremo od spredaj ali od zadaj, se nahaja vsaka od obeh blagovnih skrajnosti, denimo platno in suknjič, enakomerno zdaj v relativni vrednostni obliki, zdaj v ekvivalentski obliki. Tu je še treba truda, da bi ujeli polarno nasprotje.

V obliki B more vedno le *po ena vrsta blaga totalno razviti svojo relativno vrednost*, ali ima sama *razvito relativno vrednostno obliko* samo zato, ker in kolikor so *vsa druga blaga* nasproti njej *v ekvivalentski obliki*. Tu obeh strani vrednostne enačbe – 20 vatlov platna = 1 suknjič ali = 10 funtov čaja ali = 1 quarter pšenice itd. – ne moremo več obrniti, ne da bi spremenili njen celotni značaj in jo spremenili iz totalne v občo vrednostno obliko.

Zadnja oblika, oblika C, daje naposled *blagovnemu svetu občedružbeno relativno vrednostno obliko*, ker in kolikor so, z eno samo izjemo, vsa pripadajoča mu blaga *izključena* iz obče ekvivalentske oblike. Eno blago, platno, je zato v obliki neposredne zamenljivosti za vsa druga blaga ali v neposredno družbeni obliki, ker in kolikor vse druge vrste blaga niso v tej obliki.²⁴

Nasprotno pa je blago, ki figurira *kot obči ekvivalent, izključeno iz enotne in zato obče relativne vrednostne oblike blagovnega sveta*. Če naj bi bilo platno, t.j. katerokoli blago, ki se nahaja v ekvivalentski obliki, hkrati udeležno tudi v *obči relativni vrednostni obliki*, bi moralo *samo sebi rabiti kot ekvivalent*. Tedaj bi dobili: *20 vatlov platna = 20 vatlov platna*, tautologijo, v kateri se ne uzraža niti vrednost niti velikost vrednosti. Da bi *izrazili relativno vrednost občega ekvivalenta*, moramo nasprotno obrniti obliko C. Obči ekvivalent nima relativne vrednostne oblike, ki bi jim bila skupna z drugimi blagi, temveč se *njegova vrednost izraža relativno v neskončnem nizu vseh drugih blagovnih teles*. Tako se zdaj pojavlja *razvita relativna vrednostna oblika* ali oblika B kot *specifična relativna vrednostna oblika ekvivalentskega blaga*.

²⁴) Obliki neposredne zamenljivosti zares nikakor ni videti, da je to blagovna oblika, ki vsebuje nasprotje, da je od oblike ne neposredne zamenljivosti prav tako neločljiva kakor pozitivnost enega magnetnega pola od negativnosti drugega. Zato si prav tako lahko domišljaš, da lahko vsemu blagu hkrati vtisneš pečat neposredne zamenljivosti, kakor si lahko domišljaš, da lahko vse katoličane napraviš za papeže. Za malomeščana, ki vidi v blagovni produkciji nec plus ultra človeške svobode in individualne neodvisnosti, bi bilo seveda zelo zaželeno, da bi bil dvignjen nad vse nevšečnosti, povezane s to obliko, zlasti pa nad to, da se blago ne more neposredno menjavati. Ta filistrska utopija je naslikana v Proudhonovem socializmu, ki se, kakor sem drugod pokazal, ne odlikuje niti z originalnostjo, temveč so ga dolgo pred njim Gray, Bray in drugi razvili veliko bolje. To pa take modrosti ne ovira, da se ne bi danes v določenih krogih šopirila pod imenom „science“. Nikdar še ni nobena šola bolj šarila z besedo „science“ kakor Proudhonova, zakaj

„wo Begriffe fehlen,

da stellt zur rechten Zeit ein Wort sich ein.“ („kjer manjka pojmov,

v trenutku pravem tja beseda vskoči.“: Goethe, Faust I, Prizor s šolarjem.)

3. Prehod iz obče vrednostne oblike v denarno obliko

Obča ekvivalentska oblika je oblika vrednosti sploh. Lahko torej pritiče vsakemu blagu. Po drugi strani je kako blago v obči ekvivalentski obliki (obliki C), samo zato, ker in kolikor ga vse druge vrste blaga izključujejo kot ekvivalent iz svojih vrst. In šele od trenutka, ko se ta izključitev dokončno omeji na neko specifično vrsto blaga, je enotna relativna vrednostna oblika blagovnega sveta dobila objektivno trdnost in občedružbeno veljavnost.

Tista specifična vrsta blaga, s katerega *naturalno obliko se družbeno zraste ekvivalentska oblika*, postane *denarno blago* ali funkcionira *kot denar*. Njena specifično družbena funkcija, in zato *njen družbeni monopol*, postane to, da ima *znotraj blagovnega sveta* vlogo občega ekvivalenta. To privilegirano mesto si je izmed blag, ki nastopajo v obliki B kot *posebni ekvivalent* platna in v obliki C izražajo skupno svojo *relativno vrednost* s platnom, zgodovinsko pribojevalo neko določeno blago, *zlato*. Če torej v obliki C postavimo blago zlato na mesto blaga platno, dobimo:

D. DENARNA OBLIKA

20 vatlov platna	=
1 suknjič	=
10 funtov čaja	=
40 funtov kave	=
1 quarter pšenice	= 2 unči zlata
1/2 tone železa	=
x blaga A	=

Ob prehodu od oblike A k obliki B in od oblike B k obliki C se zgodijo *bistvene spremembe*. Nasprotno pa se oblika D v ničemer ne loči od oblike C, razen da ima zdaj občo ekvivalentsko obliko zlato namesto platna. Zato ostane v obliki D to, kar je bilo platno v obliki C — *obči ekvivalent*. Napredek je samo v tem, da je *oblika neposredne obče zamenljivosti ali obča ekvivalentska oblika* zdaj z družbeno navado *dokončno zraščena s specifično naturalno obliko blaga zlato*.

Zlato nastopa nasproti drugim blagom kot *denar* samo zato, ker jim je že prej stalo nasproti *kot blago*. Enako kot vsa druga blaga je funkcioniralo tudi *kot ekvivalent*, bodisi kot *posamičen ekvivalent* v posamičnih aktih menjave, bodisi kot *poseben ekvivalent* poleg *drugih* blagovnih ekvivalentov. Postopoma je v ožjih ali širših krogih funkcioniralo kot *obči ekvivalent*. Brž ko si je pribojevalo monopol tega položaja v vrednostnem izrazu *blagovnega sveta*, postane *denarno blago*, in šele od trenutka, ko je *že postalo denarno blago*, se oblika D razlikuje od oblike C, ali, je *obča vrednostna oblika* spremenjena v *denarno obliko*.

Enostavni relativni vrednostni izraz kakega blaga, npr. platna, v blagu, ki že funkcionira *kot denarno blago*, npr. v zlatu, je *cenovna oblika*. „Cenovna oblika“ platna je torej:

20 vatlov platna = 2 unči zlata

ali, če sta 2 funta šterlinga novčno ime 2 unč zlata,

20 vatlov platna = 2 funta šterlinga.

Težava v pojmu denarne oblike je omejena na razumevanje obče ekviva-razplete nazaj na obliko B, razvito obliko vrednosti, in njen konstituirajoči element je oblika A: $20 \text{ vatlov platna} = 1 \text{ suknjič}$ ali $x \text{ blaga A} = y \text{ laga B}$. Enotstavna blagovna oblika je tedaj klica denarne oblike.

4. Blagovni fetišizem in njegova skrivnost

Blago se zdi na prvi pogled samoumevna, trivialna reč. Njegova analiza kaže, da je zelo kočljiva reč, polna metafizične zvitosti in teoloških muh. Kolikor je uporabna vrednota, ni na njem nič skrivnostnega, pa naj ga obravnavam z vidika, da s svojimi lastnostmi zadovoljuje človeške potrebe ali pa da dobi te lastnosti šele kot produkt človeškega dela. Očividno je, da človek s svojo dejavnostjo spreminja oblike naravne snovi na način, ki mu je koristen. Oblika lesa se npr. spremeni, če naredimo iz njega mizo. Kljub temu miza ostane les, čisto navadna čutna reč. Kakor hitro pa nastopi kot *blago*, se preobrazi v čutno nadčutno reč. Ne stoji samo z nogami na podu, temveč se vsem drugim blagom nasploh postavi na glavo in v njeni lesení glavi se rode čudne muhe, veliko bolj čudne, kot če bi sama od sebe začela plesati.²⁵

Mistični značaj blaga tedaj ne izvira iz njegove uporabne vrednosti. Prav tako ne izvira iz vsebine vrednostnih določil. Zakaj, prvič, naj so koristna dela ali produktivne dejavnosti še tako različne, fiziološka resnica je, da so to funkcije človeškega organizma in da je vsaka taka funkcija, naj bo njena vsebina in njena oblika kakršnakoli, v bistvu trošenje človeških možganov, živcev, mišic, čutil itd. Drugič: to, kar je za podlago za določanje velikosti vrednosti, namreč trajanje tega trošenja ali kvantiteta dela – ta kvantiteta se da celo opazno (sinnfällig) razločevati od kvalitete dela. V vseh etapah je moral človeka zanimati delovni čas, ki ga stane produkcija življenjskih potrebščin, čeprav ne v enaki meri na različnih stopnjah razvoja.²⁶ Slednjič, kakor hitro ljudje na kakršenkoli način delajo drug za drugega, zadobi njihovo delo tudi družbeno obliko.

Od kod torej izvira skrivnostni značaj delovnega produkta brž ko privzame blagovno obliko? Očitno iz te oblike same. Enakost človeških del dobi stvarno obliko enake vrednostne predmetnosti delovnih produktov, mera trošenja, človeške delovne moči po njegovem trajanju dobi obliko velikosti vrednosti delovnih produktov, končno, razmerja med producenti, v katerih so aktivirana ona družbena določila njihovih del, zadobijo obliko družbenega razmerja med delovnimi produkti.

Skrivnostnost blagovne oblike sestoji tedaj enostavno v tem, da zrcali ljudem družbene značaje njihovega lastnega dela kot predmetne značaje delovnih produktov samih, kot družbene naravne lastnosti teh reči, in zato tudi družbeno razmerje producentov do celokupnega dela kot neko zunaj njih eksistirajoče družbeno razmerje med predmeti. Po takim quidproquo postanejo delovni

²⁵) Spominjamo se, da so Kitajska in mize začele plesati, ko se je zdelo, da ves ostali svet stoji – pour encourager les autres.

²⁶) Opomba k 2. izdaji. – Stari Germani so računali velikost enega jutra (Morgen) zemlje po delu enega dne in so zato imenovali jutro Tagwerk /delo enega dne/ (tudi Tagwanne) (jurnale ali jurnalis, terra jurnalis, jurnalis ali diornalis), Mannwerk, Mannskraft, Mannsmaad Mannshauet itd. Glej Georg Ludwig von Maurer: „Einleitung zur Geschichte der Mark-, Hof-, usw. Verfassung“, Muenchen 1854, str. 129 isl.

produkti blaga, čutno nadčutne ali *družbene reči*. Tako se svetlobni vtis kake reči na vidni živec na upodablja kot subjektivni dražljaj samega vidnega živca, temveč kot *predmetna oblika* neke reči zunaj očesa. A pri videnju dejansko ena reč, zunanji predmet, meče luč na drugo reč, oko. To je fizično razmerje med fizičnima rečema. Nasprotno pa *blagovna oblika* in *vrednostno razmerje* delovnih produktov, v katerem se predstavlja, nima absolutno nič opraviti z njihovo fizično naravo in iz nje izvirajočimi rečevnimi odnosi. To je le določeno *družbeno razmerje med ljudmi* samimi, ki tu zanje zadobiva fantazmagorično obliko *razmerja med rečmi*. Da bi torej našli analogijo, se moramo zateči v megleno ozračje *religioznega sveta*. Tu se *produkti človeške glave prikazujejo* kot *samostojne podobe*, obdarjene z lastnim življenjem, tako da imajo razmerja med seboj in z ljudmi. Tako je v *blagovnem svetu s produkti človeške roke*. To imenujem *fetišizem*, ki se lepi na delovne produkte, brž ko so producirani kot blaga, in ki je zato neločljiv od *blagovne produkcije*.

Ta fetiški značaj blagovnega sveta izvira, kakor je že pokazala predhodna analiza, iz svojevrstnega družbenega značaja dela, ki producira blaga.

Uporabni predmeti postanejo blaga sploh samo zato, ker so *produkti privatnih del, ki se opravljajo neodvisno eno od drugega*. Kompleks teh privatnih del tvori družbeno celokupno delo. Ker stopajo producenti v družbeni kontakt šele z menjavo svojih delovnih produktov, se tudi specifični družbeni značaji njihovih privatnih del pojavijo šele znotraj te menjave. Ali, posamezna privatna dela se zares aktivirajo šele kot členi družbenega celokupnega dela po odnosih, v katere postavi menjava delovne produkte in prek njih producente. Le-tem se zato *prikazujejo* družbeni odnosi med njihovimi privatnimi deli kot to, kar so, t.j. ne kot neposredna družbena razmerja med osebami samimi v njihovih delih, temveč, nasprotno, kot *stvarna razmerja med osebami in družbena razmerja med stvarmi*.

Šelē znotraj svoje menjave zadobijo delovni produkti družbeno enako vrednostno predmetnost, ločeno od njihove čutno različne uporabne predmetnosti. Ta razcep delovnega produkta v koristno reč in vrednostno reč (vrednoto) se praktično aktivira šele, ko je postala menjava že zadosti obsežna in tehtna, tako da se koristne reči producirajo za menjavo, da torej vrednostni značaj stvari pride v poštev že pri njihovi produkciji sami. Od tega trenutka zadobijo privatna dela producentov faktično dvojen družbeni značaj. Po eni strani morajo kot določena koristna dela zadovoljevati določeno družbeno potrebo in se tako uveljaviti kot člen celokupnega dela, samoraslega sistema družbene delitve dela. Po drugi strani zadovoljujejo raznovrstne potrebe svojih lastnih producentov le tedaj, če je vsako posebno koristno privatno delo zamenljivo za vsako drugo koristno vrsto privatnega dela, torej enakoveljavno. *Enakost* toto celo *različnih del* lahko obstoji samo v *abstrakciji od njihove dejanske neenakosti*, v redukciji na skupni značaj, ki ga imajo kot *trošenje človeške delovne moči*, kot *abstraktno človeško delo*. Možgani privatnih producentov zrcalijo ta dvojni družbeni značaj njihovih privatnih del samo v oblikah, ki se pojavljajo v praktičnem prometu, v menjavi produktov – družbeno koristni značaj njihovih privatnih del (zrcalijo) torej v obliki, da mora biti delovni produkt koristen, in sicer za druge – družbeni značaj enakosti raznovrstnih del pa v obliki skupnega vrednostnega značaja teh materialno različnih reči, delovnih produktov.

Ljudje torej svojih delovnih produktov ne postavljajo v medsebojne odnose

kot *vrednosti* zato, ker jim te stvari veljajo kot *zgolj stvarni ovoji* enakovrstno človeškega dela. Nasprotno. Ko svoje raznovrstne *produkte drugega z drugim* v menjavi enačijo *kot vrednosti*, enačijo svoja raznovrstna dela drugo z drugim kot človeško delo. Tega ne vedo, toda *to delajo*.²⁷ Vrednosti ni torej na čelu napisano, *kaj* je. Nasprotno, vrednost pretvori vsak delovni produkt v *družbeni hieroglif*. Pozneje skušajo ljudje razbrati smisel hieroglifov, prodreti v skrivnost svojega lastnega *družbenega* produkta, zakaj določitev uporabnih predmetov *kot vrednosti* je prav tako *njihov* družbeni produkt kakor jezik. Pozno znanstveno odkritje, da so delovni produkti, kolikor so vrednosti, le stvarni izrazi za človeško delo, potrošeno v njih produkciji, je epohalno v razvojni zgodovini človeštva, vendar nikakor ne prežene predmetnega videza družbenih *značajev* dela. Kar velja samo za to posebno obliko produkcije, za blagovno produkcijo, da namreč specifično družbeni značaj med seboj neodvisnih privatnih del sestoji v njihovi enakosti kot človeško delo, in zadobiva obliko vrednostnega značaj delovnih produktov – to se ljudem, ki so pred tem odkritjem in po njem bili in ostali zaprejeni v odnose blagovne produkcije, prikazuje prav tako dokončno kakor to, da obstoji oblika zraka kot fizikalno telesna oblika še dalje tudi potem, ko ga je znanost razstavila na njegove elemente.

Kar menjalce produktov praktično najprej zanima, je vprašanje, koliko tujih produktov dobijo za svoj lastni produkt, v katerih proporcih se torej produkti menjavajo. Brž ko so ti proporci dozoreli do neke ustaljenosti iz navade, so videti, kakor da bi izvirali iz narave delovnih produktov, tako da sta npr. tona železa in dve unči zlata enakovredni prav tako, kakor sta funt zlata in funt železa kljub svojim različnim fizikalnim in kemičnim lastnostim enako težka. Dejansko pa se vrednostni značaj delovnih produktov ustali šele s tem, da se aktivirajo kot vrednostne velikosti. Le-te se neprestano spreminjajo, neodvisno od volje, vnaprejšnje vednosti in početja menjalcev. Njihovo lastno družbeno gibanje ima zanje obliko gibanja stvari, pod katerih kontrolo so, namesto da bi oni nje kontrolirali. Potrebna je popolnoma razvita blagovna produkcija, preden iz izkušnje same zraste znanstveni sprevid, da se privatna dela, ki jih opravljajo neodvisno drugo od drugega, toda so kot *samorasli členi družbene delitve dela* vsestransko odvisna drugo od drugega, neprestano reducirajo na svojo družbeno proporcionalno mero, ker se v naključnih in vedno nihajočih *menjalnih razmerjih med njihovimi produkti* kot uravnavajoči *naravni zakon* siloma uveljavlja delovni čas, družbeno nujen za njihovo produkcijo, tako, kot se npr. uveljavlja zakon težnosti, če se ti zruši hiša na glavo.²⁸ Določanje velikosti vrednosti z delovnim časom je torej skrivnost, ki je skrita pred pojavljajočim se gibanjem relativnih blagovnih vrednosti. Odkritje te skrivnosti odpravi videz, kakor da se velikost vrednosti delovnih produktov določa *zgolj naključno*, nikakor pa ne odpravi njene stvarne oblike.

Razmišljanje o oblikah človeškega življenja, torej tudi njihova znanstvena

²⁷) Opomba k 2. izdaji. – Če torej pravi Galiani: Vrednost je razmerje med osebama – „La ricchezza e una ragione tra due persone“ – bi bil dolžan dodati: pod stvarnim ovajem skrito razmerje (Galiani: „Della Moneta“, str. 220, III. zvezek Custodijeve zbirke „Scrittori Classici Italiani di Economia Politica“. Parte Moderna, Milano 1803.)

²⁸) „Kaj naj si mislimo o zakonu, ki se lahko uveljavi samo s periodičnimi revolucijami? To je ravno naravni zakon, ki sloni na nezavednosti udeležencev.“ (Friedrich Engels: „Umrisse zur einer Kritik der Nationaloekonomie“ v „Deutsch-franzosische Jahrbucher“, izdala Arnold Ruge in Karl Marx, Paris 1844. (MEID I, 231, podčrtal Marx.)

analiza, nasploh ubira pot, ki je nasprotna dejanskemu razvoju. Začenja se post festum in zato z gotovimi rezultati razvojnega procesa. Oblike, ki dajejo delovnim produktom žig blag in so torej pogoj za blagovno cirkulacijo, imajo že trdnost naravnih oblik družbenega življenja, preden si skušajo ljudje dati čiste račune, ne o historičnem značaju teh oblik – te jim nasprotno že veljajo za nespremenljive – temveč o njihovi vsebini. Tako je le analiza blagovnih cen privedla do opredelitve velikosti vrednosti, le skupni denarni izraz blag je privedel do fiksiranja njihovega vrednostnega značaja. Toda ravno ta skončana oblika – denarna oblika – blagovnega sveta je tista, ki družbeni značaj privatnih del in s tem družbena razmerja privatnih delavcev stvarno zastira, namesto da bi jih razodevala. Če rečem, da so suknjič, čevlji itd. v odnosu s platnom kot z občim uetelešenjem abstraktnega človeškega dela, bije norost tega izraza v oči. Toda če producenti suknjiča, čevljev itd. postavljajo to blago v odnos s platnom – ali z zlatom ali srebrom, kar na stvari nič ne spremeni – kot *občim ekvivalentom*, se jim odnos njihovih privatnih del do družbenega celokupnega dela prikazuje v tej novi obliki.

Takšne oblike pa tvorijo ravno *kategorije* meščanske ekonomije. To so družbeno veljavne, torej objektivne miselne oblike za produkcijska razmerja *tega zgodovinsko določenega* družbenega produkcijskega načina, blagovne produkcije. Ves misticizem blagovnega sveta, vsa zacopranost, ki zavija v meglo delovne produkte na podlagi blagovne produkcije, potemtakem takoj izgine, brž ko se *zatečemo k* drugim produkcijskim oblikam.

Ker ima politična ekonomija rada robinzonade,²⁹ naj najprej nastopi Robinzon na svojem otoku. Čeprav skromen, kakor je že po naravi, mora vendar zadovoljiti raznovrstne potrebe in mora zaradi tega opravljati *koristna dela raznih vrst*, delati orodje, izdelovati pohištvo, udomačiti lamo, loviti ribe, divjačino itd. O molitvah in podobnem tu ne govorimo, ker ima naš Robinzon s tem svoje veselje in mu je takšna dejavnost za odih. Čeprav so njegove produktivne funkcije različne, ve, da so samo različne oblike udejstvovanja tega istega Robinzona, torej le različni načini *človeškega* dela. Stiska sama ga sili, da natančno razdeli svoj čas med svoje različne funkcije. Ali zavzame ta več in druga manj mesta v njegovi celokupni dejavnosti, je odvisno od tega, ali je treba za dosego določenega koristnega učinka premagati večjo ali manjšo težavo. To ga uči izkušnja, in naš Robinzon, ki je z brodoloma rešil uro, glavno knjigo, črnilo in pero, začne kot dober Anglež kmalu voditi knjige o samem sebi. Njegov inventar vsebuje seznam uporabnih predmetov, ki jih ima v posesti, *različnih opravil*, ki so potrebna za njih produkcijo, in pa *delovni čas*, ki ga za določene količine teh različnih produktov povprečno porabi. Vsi odnosi med Robinzonom in rečmi, ki tvorijo bogastvo, katero si je sam ustvaril, so tukaj tako enostavni in prozorni, da bi jih celo g. M. Wirth brez posebnega duševnega napora lahko razumel. In vendar so v tem zapopadene vse bistvene opredelitve *vrednosti*.

Preselimo se s svetlega Robinzonovega otoka v mračni evropski srednji vek.

²⁹) Pripomba k 2. izdaji. – Niti Ricardo ni brez svoje robinzonade. „Praribiču in pralovcu kot posestnikom blaga takoj da zamenjevati med seboj ribe in divjačino v razmerju, ki ustreza delovnemu času, upredmetenem v teh menjalnih vrednostih. Ob tej priliki zaide v anahronizem, da si praribič in pralovec za računanje svojih delovnih instrumentov pomagata z anuitetnimi tabelami, ki so bile leta 1817 v rabi na londonski borzi. „Paralelogrami g. Owena“ se zde edina družbena oblika, ki jo je poznal razen meščanske.“ (Karl Marx: „Zur Kritik etc.“, str. 38, 39)

Namesto neodvisnega moža najdemo vsakogar v odvisnosti — tlačane in zemljiške gospode, vazale in fevdne gospode, posvetnjake in farje. Osebna odvisnost je značilna prav tako za družbena razmerja v materialni produkciji kakor za življenjske sfere, nazidane na njej. Toda prav zato, ker tvorijo razmerje osebne odvisnosti dano družbeno podlago, delom in produktom ni bilo treba privzemati fantastične podobe, drugačne od njihove realnosti. Kot naturalne storitve in naturalne dajatve se vključujejo v družbeno kolesje. Naturalna oblika dela, njegova posebnost, ne pa, kot na podlagi blagovne produkcije, njegova občost, je tu njegova neposredno družbena oblika. Tlaka se prav tako meri po času kakor delo, ki producira blago, toda vsak tlačan ve, da gre za določeno količino njegove osebne delovni moči, ki jo troši v službi svojega gospoda. Desetina, ki jo je treba dajati farju, je bolj jasna kot farjev blagoslov. Naj torej značajske maske, v katerih tu stopajo ljudje drug nasproti drugemu, presojamo tako ali tako, družbena razmerja oseb v njihovih delih se kažejo vsekakor kot njihova lastna osebna razmerja in niso preoblečena v družbena razmerja med stvarmi, delovnimi produkti.

Da bi obravnavali skupno, t.j. neposredno podružbljeno delo, nam ni treba poseči nazaj do njegove samorasle oblike, ker jo srečamo na pragu zgodovine vseh kulturnih ljudstev.³⁰ Bližji zgled nam je podeželsko patriarhalna marljivost (Industrie) kmečke družine, ki producira za lastno porabo žito, živino, prejo, platno, oblačila itd. Te različne reči stopajo družini nasproti kot različni produkti njenega družinskega dela, ne pa same sebi vzajemno kot blaga. Razna dela, ki proizvajajo te produkte, poljedelstvo, živinoreja, predenje, tkanje, šivanje itd., so v svoji naturalni obliki družbene funkcije, ker so funkcije družine, ki ima prav tako kakor blagovna produkcija svojo lastno, samoraslo delitev dela. Spolne in starostne razlike, kakor tudi naravni pogoji dela, ki se spreminjajo z menjajočimi se letnimi časi, uravnavajo njegovo razdelitev med družino in delovni čas posameznih družinskih članov. Trošenje individualnih moči, merjeno po dolgotosti časa, se pa tudi že prav od začetka kaže kot družbeno določilo del samih, ker delujejo individualne delovne moči že prav od početka le kot organi skupne delovne moči družine.

Slednjic si za spremembo predstavljamo združenje svobodnih ljudi, ki delajo s skupnostnimi produkcijskimi sredstvi in ki svoje mnogoštevilne individualne delovne moči samozavedno trošijo kot *eno samo* družbeno delovno moč. Vsa določila Robinzonovega dela se tu ponavljajo, samo da *družbeno*, ne pa *individualno*. Vsi Robinzonovi produkti so bili njegov izključno osebni produkt in zato neposredno uporabni predmeti zanj. Celokupni produkt združenja je *družben* produkt. Del tega produkta rabi spet kot produkcijsko sredstvo. Ostane družben. Drugi del pa porabijo člani združenja kot življenjske potrebščine. Zato ga je treba mednje *razdeliti*. Način te razdelitve se bo spreminjal v skladu s posebnim načinom družbenega produkcijskega organizma samega in z ustrezno zgodovinsko razvojno ravniho producentov. Samo za

³⁰Opomba k 2. izdaji. — „V novejšem času se je razširil smešen predsodek, da je oblika samorasle skupne lastnine specifično slovanska, celo izključno ruska oblika. To je praoblika, ki jo lahko izkažemo pri Rimljanih, Germanih, Keltih, ves njen vzorčni karton z mnogoterimi vzorci pa je še vedno najti, čeprav delno ruiniran, pri Indijcih. Nadrobnejše preučevanje azijskih, posebno indijskih oblik skupne lastnine bi pokazalo, kako iz različnih oblik samorasle skupne lastnine izvirajo različne oblike njenega razkroja. Tako npr. razne originalne tipe rimske in germanske privatne lastnine lahko izvajamo iz raznih oblik indijske skupne lastnine.“ (Karl Marx: „Zur Kritik etc.“, str. 10)

vzporeditev z blagovno produkcijo predpostavljamo, da se delež vsakega producenta pri življenjskih potrebščinah določa po njegovem *delovnem času*. Delovni čas bi torej imel dvojno vlogo. Njegova družbeno načrtna razdelitev uravnava pravilno proporcijo med različnimi delovnimi funkcijami za različne potrebe. Po drugi strani rabi delovni čas hkrati kot mera za individualni producentov delež pri skupnem delu in zato tudi za tisti del skupnega produkta, ki naj bo individualno použit. Družbena razmerja ljudi do njihovih del in njihovih delovnih produktov ostanejo tu prozorno enostavna tako v produkciji kakor v distribuciji.

Za družbo blagovnih producentov, katerih obče družbeno produkcijsko razmerje sestoji v tem, da se do svojih produktov obnašajo kot do *blag*, torej kot do *vrednosti*, in da v tej *stvarni* obliki njihova privatna dela nanašajo drugo na drugo kot *enako človeško delo*, je *krščanstvo* s svojim kultom abstraktnega človeka, zlasti v svojem meščanskem razvoju, v protestantizmu, deizmu itd., najprimernejša *oblika religije*. V staroazijskih, antičnih itd. produkcijskih načinih ima preobrazba produkta v blago, in s tem bivanje ljudi kot blagovnih producentov, podrejeno vlogo, ki pa postaja toliko pomembnejša, kolikor bolj stopajo skupnosti v stadij svojega zatona. Prava trgovska ljudstva obstoje le v intermundijih starega sveta, kot Epikurovi bogovi ali kot Judje v porah poljske družbe. Tisti stari družbeni produkcijski organizmi so neprimerno enostavnejši in prozornejši kakor meščanski, slonijo pa bodisi na nezrelosti individualnega človeka, ki se še ni odtrgal od popkovine rodovne povezanosti z drugimi, ali pa na neposrednih razmerjih gospodstva in hlapčevstva. Pogojeni so z nizko razvojno stopnjo produktivnih moči dela in z ustrezno uklenjenimi razmerji ljudi znotraj njihovega procesa materialnega ustvarjanja življenja, zato med seboj in do narave. Ta dejanska uklenjenost se idejno zrcali v starih naravnih in ljudskih religijah. *Religijski odsev* dejanskega sveta lahko vobče izgine šele, kadar razmerja praktičnega delovnodnevnega življenja ljudem dan za dnevno uprizarjajo prozorno umne odnose med njimi samimi ter do narave. Podoba družbenega življenjskega procesa, t.j. materialnega produkcijskega procesa, izgubi svoj mistični megleni pajčolan šele tedaj, ko kot produkt svobodno udružbljenih ljudi pride pod njihovo zavestno načrtno kontrolo. Za to pa je potrebna neka materialna podlaga družbe ali niz materialnih eksistenčnih pogojev, ki so sami spet samorasel produkt dolge in mučne razvojne zgodovine.

Politična ekonomija je sicer analizirala vrednost in velikost vrednosti, četudi nepopolno,³¹ ter je odkrila vsebino, ki je skrita v teh oblikah. Nikdar pa se ni niti vprašala, zakaj privzema ta vsebina takšno obliko, zaka se torej delo upodablja v *vrednosti* in mera dela s svojim časovnim trajanjem v *velikosti vrednosti* delovnega produkta.³² Formule, ki jim je na čelu zapisano, da pripadajo družbeni formaciji, v kateri produkcijski proces mojstri človeka, človek pa še ne produkcijskega procesa, veljajo njeni meščanski zavesti še zmerom za prav tako samoumevno naravno nujnost, kot produktivno delo samo. Predmeščanske oblike družbenega produkcijskega organizma obravnava zato nekako tako kot cerkveni očetje predkrščanske vere.³³

Kako zelo je del ekonomov zaslepljen s fetišizmom, ki se drži blagovnega sveta, ali s *predmetnim* videzom *družbenih* določil dela, dokazuje npr. dolgočasno neslani prepir o *vlogi narave* pri tvorbi menjalne vrednosti. Ker je menjalna vrednost določena družbena manira za izražanje dela, potrošenega za kako reč, ne more imeti v sebi nič več naravne snovi kakor, recimo, *devizni tečaj*.

Ker je *blagovna oblika* najbolj obča in najmanj razvita oblika meščanske produkcije, zaradi česar nastopi že zgodaj, čeprav ne na isti gospodujoči, torej značilni način kot dandanes, se zdi, da je njen fetiški značaj še relativno lahko spregledati. Pri konkretnjših oblikah pa izgine celo ta videz enostavnosti. Odkod iluzije monetarnega sistema? Ta ni videl ne na zlatu ne na srebru, da kot denar upodabljata družbeno produkcijsko razmerje, temveč je videl v njih le obliko naravnih reči z izrednimi družbenimi lastnostmi. In moderna ekonomija, ki z oholim nasmeškom zviška gleda na monetarni sistem, ali ne postane njen fetišizem otipljiv, brž ko začne obravnavati *kapital*? Kako dolgo je že, odkar je izginila fiziokratska iluzija, da raste zemljiška renta iz zemlje, ne iz družbe?

31) V čem je pomanjkljivost Ricardove analize velikosti vrednosti – in ta je najboljša – bomo videli iz tretje in četrte knjige tega spisa. Kar se pa tiče vrednosti sploh, klasična ekonomija nikjer izrecno in z jasno zavestjo ne razlikuje dela, ki je podano v vrednosti, od istega dela, kolikor je podano v uporabni vrednosti svojega produkta. Razliko dela seveda dejansko s tem, da obravnava delo enkrat kvantitativno, drugičkrat kvalitativno. Vendar ji ne pride na misel, da že zgolj kvantitativna razlika med deli predpostavlja njihovo kvalitativno enotnost ali enakost torej njihovo redukcijo na abstraktno-človeško delo. Ricardo npr. izreka strinjanje z Destuttom de Tracy, ko ta pravi: „As it is certain that our physic and moral faculties are alone our original riches, the employment of those faculties, labour of some kind, is our original treasure and it is always from this employment – that all those things are created which we call riches. . . It is certain too, that all those things only represent the labour which has created them, and if they have a value, or even two distinct values, they can only derive them from that (the value) of the labour from which they emanate.“ (Ricardo, „The principles of Political Economy“, 3. ed., London 1821, p. 334.) Opozarjamo samo, da Ricardo pripisuje Destuttu svoj lastni globlji smisel. Destutt sicer zares po eni strani pravi, da vse reči, ki tvorijo bogastvo, „reprezentirajo delo, ki jih je ustvarilo“, pravi pa tudi, da dobijo svoji „dve različni vrednosti“ (uporabno vrednost in menjalno vrednost) od „vrednosti dela“. S tem pa zaide v plitkost vulgarne ekonomije, ki predpostavlja vrednost nekega blaga (tukaj dela), da bi nato s tem določala vrednost drugega blaga. Ricardo ga bere tako, da se tako v uporabni kakor v menjalni vrednosti upodablja delo (ne vrednost dela). Sam pa tako malo razlikuje dvocepi značaj dela, ki je podano dvakratno, da se v vsem poglavju mora z muko točli s trivialnostmi kakega J. B. Sayera. Zato se na koncu silno čudi, da se Destutt sicer sklada z njim samim zastran dela kot vira vrednosti, po drugi strani pa kljub temu s Sayerem zastran pojma vrednosti.

32) Ena od temeljnih hib klasične politične ekonomije je ta, da se ji nikdar iz analize blaga in še posebej blagovne vrednosti posrečilo, da bi poiskala obliko vrednosti, ki jo šele napravi za menjalno vrednost. Prav v svojih najboljših predstavnikih, kakor sta A. Smith in Ricardo, obravnava vrednostno obliko kot nekaj popolnoma indiferentnega ali naravi blaga samega zunanjega. Vzrok ni le v tem, da analiza velikosti vrednosti popolnoma absorbira njuno pozornost. Je globlje. Vrednostna oblika delovnega produkta je najbolj abstraktna, pa tudi najbolj obča oblika meščanskega produkcijskega načina, ki je po tem karakteriziran kot posebna vrsta družbene produkcije in s tem hkrati historično. Če torej v njej zmotno vidi večno naravno obliko družbene produkcije, potem nujno prezeš tudi specifičnost vrednostne oblike, torej blagovne oblike, v nadaljnjem razvoju denarne oblike, kapitalске oblike itd. Zato pri ekonomih, ki se popolnoma strinjajo v tem, da je delovni čas mera za velikost vrednosti – nahajamo najbolj pestre in najbolj nasprotujoče si predstave o denarju, t.j. o končni podobi občega ekvivalenta. To očitno pride na dan npr. pri obravnavanju bančništva, kjer s pogrošnimi (gemeinplatzlich) definicijami denarja ni mogoče več izhajati. Kot nasprotje temu se je zato pojavil nekaj restavrirani merkantilni sistem (Ganilh itd.), ki vidi v vrednosti le družbeno obliko ali še več, samo njen brezsubstanci videz. – Enkrat za vselej pripominjam, da razumem s klasično politično ekonomijo od W. Pettyja dalje, ki raziskuje notranjo zvezo meščanskih produkcijskih razmerij, v nasprotju z vulgarno ekonomijo, ki se vrtil v okviru navidezne zveze ter vedno znova prežvekuje material, ki ga je znanstvena ekonomija že zdavnaj obdelala, in sicer prežvekuje zato, da bi na verjeten način napravila razumljive tako rekoč najbolj grobe pojave in da bi bilo to dobro za meščansko domačo rabo, sicer se pa omejuje na to, da banalne in sebi dopadljive predstave agentov meščanske produkcije o njihovem najboljšem svetu sistemizira, pedantizira in razglša za večne resnice.

Da pa ne bi posegali naprej, naj v tej zvezi zadostuje še en zgled zastran blagovne oblike same. Če bi blaga mogla govoriti, bi rekla: naša uporabna vrednost naj ljudi kar zanima. Ne pritiče nam kot rečem. Kar pa nam *rečevno* pritiče, to je naša vrednost. To dokazuje naš lastni promet kot promet blagovnih reči. V medsebojnem odnosu smo samo kot menjalne vrednote. Zdjaj pa poslušajmo, kako govori blagu iz duše ekonom: „Vrednost (menjalna vrednost) je lastnost reči, bogastvo (uporabna vrednost) pa lastnost človeka. Vrednost v tem smislu nujno vključuje menjavo, bogastvo pa ne.“³⁴ „Bogastvo (uporabna vrednost) je atribut človeka, vrednost je atribut blaga. Človek ali skupnost sta bogata; biser ali diamant je vreden... Biser ali diamant ima vrednost kot biser ali diamant.“³⁵ Doslej ni še noben kemik odkril menjalne vrednosti v biseru ali diamantu. Ekonomski odkritelji te kemične substance, ki si posebej lastijo kritično globino, pa so dognali, da pritiče uporabna vrednost stvarjem ne glede na njihove stvarne lastnosti, nasprotno pa jim vrednost pripada kot stvarjem. Kar jih v tem potrjuje, je čudna okoliščina, da se za človeka uporabna vrednost reči realizira *brez menjave*, torej v neposrednem razmerju med stvarjo in človekom, njena vrednost pa nasprotno le *v menjavi*, t.j. v *družbenem* procesu. Kdo se tukaj ne bi spomnil dobrega Dogberryja, ki poučuje nočnega čuvaja Seacoala: „Biti človek prikupne zunanosti je dar *okoliščin*, znati brati in pisati pa pride *od narave*.“³⁶

33) „Les economistes ont une singuliere maniere de proceder. Il n'y a pour eux que deux sortes d'institutions, celles de l'art et celles de la nature. Les institutions de la feodalite sont des institutions artificielles, celles de la bourgeoisie sont des institutions naturelles. Ils ressemblent en ceci aux theologiens, qui eux aussi etablissent deux sortes de religions. Toute religion qui n'est pas la leur est une invention des hommes, tandis que leur propre religion est une emanation de dieu. — Ainsi il y a eu de l'histoire, mais il n'y en a plus.“ (Karl Marx: „Misere de la Philosophie. Reponse a la Philosophie de la Misere de M. Pröudhon“, 1847, p. 113). Zares zabaven je g. Bastiat, ki si domišljuje, da so stari Grki in Rimljani živeli le od ropa. Če pa kdo dolga stoletja živi od ropa, mora biti vedno nekaj za ropanje, ali se mora prenestano reproducirati predmet ropa. Zdi se torej, da so tudi Grki in Rimljani imeli neki produkcijski proces, torej neko ekonomijo, ki je prav tako tvorila materialno podlago njihovega sveta, kakor tvori meščanska ekonomija materialno podlago današnjega sveta. Ali morda Bastiat meni, da tak produkcijski način, ki temelji na delu sužnjem, temelji na sistemu ropa? Potem se je postavil na nevarna tla. Če se je tak miselni velikan kot Aristoteles v svojem ocenjevanju suženjskega dela motil, zakaj bi pritlikav ekonom, kakršen je Bastiat, v svojem ocenjevanju meznega dela prav sodil? — Ob tej priložnosti bom na kratko zavrnil ugovor, ki ga je ob izidu mojega spisa „Zur Kritik der politischen Oekonomie“, 1859, objavil neki nemško-ameriški list. O mojem nazoru, da so določeni način produkcije in njemu vsakokrat ustrezajoča produkcijska razmerja, skratka, „ekonomska struktura družbe realna podlaga, na kateri se dviga juridična in politična nadzidava in kateri ustrezajo določene družbene oblike zavesti“, da „način produkcije materialnega življenja pogojuje socialni, politični in duhovni proces življenja sploh“ — o tem nazoru je dejal, da je sicer vse to pravilno za današnji svet, kjer vladajo materialni interesi, da pa ne velja ne za srednji vek, ko je vladal katolicizem, niti za Atene in Rim, kjer je vladala politika.

Najprej je čudno, da se komu ljubi predpostavljati, da so te svetovno znane fraze o srednjem veku in o antičnem svetu ostale komurkoli neznane. Toliko je jasno, da srednji vek ni mogel živeti od katolicizma in antični svet ne od politike. Nasprotno pa nam način, kako so si pridobivali za življenje, pove, zakaj je tam imela politika, a tu katolicizem glavno vlogo. Sicer pa zadostuje samo malo znanja npr. o zgodovini rimske republike, da se že ve, da tvori zgodovina zemljiške lastnine njeno skrivno zgodovino. Po drugi strani se je že Don Kihot pokoril za zmoto, da je imel potujoče viteštvo za enako primerno vsem ekonomskim oblikam družbe.

34) „Value is a property of things, riches of men. Value, in this sense, necessarily implies exchange, riches do not.“ („Observations on certain verbal disputes in Political Economy, particularly relating to value and to demand and supply“, London 1821, str. 16)

35) „Riches are the attribute of man, value is the attribute of commodities. A man or a community is rich, a pearl or a diamond is valuable . . . A pearl or a diamond is valuable as a pearl or diamond.“ (S. Bailey: „A critical Dissertation etc.“, str. 165)

36) Pisec „Observations“ in S. Bailey dolžita Ricarda, da je menjalno vrednost iz nečesa samo relativnega spremenil v nekaj absolutnega. Nasprotno. On je dozdevno relativnost, ki jo imajo te reči, npr. diamant in biseri, kot menjalne vrednote, reduciral na dejansko razmerje, ki je skrito za videzom, na njihovo relativnost kot zgolj izrazov človeškega dela. Če ricardovci odgovarjajo Baileyu surovo, toda ne da bi zadeli v črno, je krivo to, da pri samem Ricardu niso našli nobenega pojasnila o notranji zvezi med vrednostjo in vrednostno obliko ali menjalno vrednostjo.

Prevod: dr. Božidar Debenjak

„... ali se približno izračuna. To pravi razmerje, ki ga imajo te reči, ali je ravno zakonsko razvita ali ne, je razmerje vredne, v katerem se stoji ekonomsko razporedje. Približno tega pravišega ali večjega razmerja je določeno s samim ekonomskim razporedjem.“

Obebe eksistirajo to druga za druga samo kot reprezentanti blaga in tako kot posestniki blaga. Sploh človek z napredujočim razvojem opaznati, da se ekonomske značilnosti osebe samo postopoma ekonomskih izmer, čebe pa si stopajo nargovati kot njihovi nosilci.

Kar povezuje ta blaga zlasti različnje od blaga je okolščina, da se blago veča tako drugo blagovno telo¹¹ samo kot prikazna forma njegove lastne vrednosti. Kojen leveller¹² se čini, je stvar blago vsak hip pripravljeno menjati se samo določeno, izmeriti tudi telo z vsakim drugim blagom, pa vaje bi bilo le-to tudi upravičeno z več neprilagodnosti kakor Maribona. Ta čut se konkretno ob-

¹¹IV 12. stavka, tako predstavljamo je svoji približnost, tako varujejo med temi blagi nek večje tudi tako razvira nek izračunski postopki tega tako med blagom, ki se je razvira na tega s Leveller, poleg blaga se obično, češnja, napa, polnopravna oseba, kot vsi, nek „James Bales in his work“.

¹²IV 1. del, „Maribon pravi blag“

¹³IV 1. del, „James, vira na prvo telo“

¹⁴IV 1. del, človek, stvarje njihovi varovali biti v medsebojnem odnosu kot oseba, izmeriti veča tako v neki reči, tako da se med njimi s tega veča in veča drugoga, čita tega sploh v njeno skupno veča predstavila tega blaga, s tem da svoje razvira, in svoje razvira, da bi tega razvira.

¹⁵V 1. del, „James, vira (razvira) veča“

¹⁶Pravilno črta najprej tudi blagi predstavljati, izmeriti stvarstvo¹⁷ in pravi razmerje, ki povezuje blagovni predstavljati, s človek je, razvira ali opaznati, tudi predstavljati in vse predstavljati tako izračunski določa, da se blago blagovno predstavljajo prav tako veča kakor predstavljati. Tudi se veča obično določeno blagovno predstavljati in tako predstavljajo določeno veča predstavljati v skladu s tem blagom, kaj bi si v njemu v blagom, ki bi, razvira da predstavljati blagovni razvira predstavljati in se njihovi predstavljati določeno blagom, tako predstavljajo predstavljajo z „vredno blagom“ „vrednost“ in „vrednost“¹⁸. Ali se veča kot vsi „vrednost“ in se veča, da je v predstavljajo v „vredno stvarstvo“ in „vredno stvarstvo“ in „vrednost stvarstvo“ ter drugom „vredno stvarstvo“, kaj se veča predstavljati blagom, in se veča, da je v predstavljajo v „vredno stvarstvo“, in stvarstvo, „vrednost stvarstvo in določeno“¹⁹.

¹⁷Če se pravi blagi

¹⁸„vrednost“ in „vrednost“

¹⁹„vredno predstavljati“ in „vredno predstavljati“ in „vrednost stvarstvo“

²⁰„vredno stvarstvo“, „vredno stvar“ „vrednost stvarstvo“

²¹V 1. del, Obebe se se v določeno drugo in drugo samo v tem, ko predstavljajo blagovni stvar v medsebojnem odnosu kot blago. Vse določeno tega razvira se tako razvira v določeno stvar kot blago. Pravilno črta izračuna se se drugoga samo kot reprezentanti blaga in tako kot predstavljati blagi

Drugo poglavje MENJALNI PROCES*1

Blaga ne morejo sama hoditi na trg in se sama menjavati. Zato se moramo ozreti po njihovih varuhih, *posestnikih blaga*. Blaga so reči in zato nasproti človeku brez odpora. Če niso voljna, človek lahko uporablja silo, z drugimi besedami, jih vzame.³⁷ Da bi te reči spravili v medsebojni odnos kot blaga,^{*2} se morajo njihovi varuhi drug do drugega vesti kot *osebe*, katerih *volja* tiči v onih rečeh, tako da si en varuh samo z voljo drugega, torej vsak samo z obema skupnim dejanjem volje, prisvoji tuje blago, s tem, da otuji svoje. Torej se morata vzajemno pripoznavati za *privatna lastnika*. To *pravno razmerje*, katerega oblika je *pogodba*, ne glede na to, ali je ravno zakonsko razvita ali ne, je ^{*4} *razmerje volje*, v katerem se zrcali ekonomsko razmerje. *Vsebinsa tega pravnega ali voljnega razmerja je dana s samim ekonomskim razmerjem*.³⁸ Osebe eksistirajo tu druga za druga samo kot reprezentanti blaga in zatem kot posestniki blaga.^{*5} Sploh bomo z napredujočim razvitjem spoznali, da so ekonomske značajske maske oseb samo posebljenja ekonomskih razmer, osebe pa si stopajo nasproti kot njihovi nosilci.

Kar posestnika blaga zlasti razlikuje od blaga, je okoliščina, da za blago velja vsako drugo blagovno telo*1 samo kot prikazna forma njegove lastne vrednosti. Rojen leveller*2 in cinik je torej blago vsak hip pripravljeno menjati ne samo dušo, temveč tudi telo z vsakim drugim blagom, pa najsi bi bilo le-to tudi opremljeno z več neprijetnostmi kakor Maritorna. Ta čut za konkretno bla-

37) V 12. stoletju, tako proslavljenem po svoji pobožnosti, često nastopajo med temi blagi zelo nežne reči. Tako našteva neki francoski pesnik tistega časa med blagom, ki se je znašlo na trgu v Landitu, poleg blaga za obleke, čevljev, usnja, poljskega orodja, kož itd., tudi „femmes folles de leur corps.“^{**2}

*1) V 1. izd.: Menjalni proces blag

*2) „ženske, nore na svoje telo“

*3) V 1. izd. sledi: morajo njihovi varuhi biti v medsebojnem odnosu kot osebe, katerih volja biva v onih rečeh, tako da si vsak samo s svojo voljo in voljo drugega, oba torej samo z njuno skupno voljo prisvojita tuje blago, s tem da svoje otujita, in svoje otujita, da bi tuje prisvojila.

*4) V 1. izd. sledi: samo (razmerje volje)

38) Proudhon črpa najprej svoj ideal pravičnosti, justice *eternelle**1 iz pravnih razmerij, ki ustrezajo blagovni produkciji, s čimer je, mimogrede opaženo, tudi priskrbljen za vse malomeščane tako tolažilni dokaz, da je forma blagovne produkcije prav tako večna kakor pravičnost. Potem pa hoče obratno dejansko blagovno produkcijo in njej ustrezajoče dejansko pravo premodelirati v skladu s tem idealom. Kaj bi si mislili o kemiku, ki bi, namesto da proučuje dejanske zakone presnavljanja ter na njihovi podlagi rešuje določene naloge, hotel premodelirati presnavljanje z „večnimi idejami“ „naturalité“ in „affinité“^{**2}? Ali se ve kaj več o „oderuštvu“, če se reče, da je v protislovju z „justice *eternelle*“ in „*equite *eternelle**“ in „*mutualite *eternelle**“ ter drugim „*varites *eternelles**“^{**3}, kakor so vedeli cerkveni očetje, ko so rekli, da je v protislovju z „*grace *eternelle**“, „*foi *eternelle**“, „*volonte *eternelle** de dieu“^{**4}

*1) večne pravičnosti

*2) „naravnosti“ in „privlačnosti“

*3) „večno privlačnostjo“ in „rečno vzajemnostjo“ ter „večnimi resnicami“

*4) „večno milostjo“, „večno vero“, „večno božjo voljo“

*5) V 1. izd.: Osebe so tu v donosu druga do druge samo v tem, ko spravljajo gotove stvari v medsebojni odnos kot blaga. Vsa določila tega odnosa so torej vsebovane v določilu stvari kot blaga. Posamezni človek eksistira tu za drugega samo kot reprezentant blaga in zato kot posestnik blaga.

govnega *telesa*, ki blagu manjka, posestnik blaga dopolnjuje s svojimi petimi in več čuti. *Njegovo* blago nima zanj nobene neposredne uporabne vrednosti. Sicer ga ne bi peljal na trg. Blago ima uporabno vrednost za *druge*. Neposredno ima zanj edino to uporabno vrednost, da je *nosilec menjalne vrednosti* in tako *menjalno sredstvo*.³⁹ Zato ga hoče otujiti za blago, katerega uporabna vrednost ga bo zadovoljila. Vsa blaga so *neuporabne vrednote za njihove posestnike, uporabne vrednote za njihove ne-posestnike*. Torej morajo blaga vsestransko prehajati iz rok v roke. Toda to prehajanje iz rok v roke tvori njihovo menjavo, njihova menjava pa jih drugega za drugim postavlja v odnos kot vrednosti in jih realizira kot vrednosti. Blaga se morajo tedaj *realizirati kot vrednosti, preden se lahko realizirajo kot uporabne vrednosti*.

Po drugi strani se morajo blaga *izkazati kot uporabne vrednosti, preden se morejo realizirati kot vrednosti*. Kajti zanje razdano človeško delo šteje le toliko, kolikor se troši*¹ v neki za druge koristni formi. Ali je drugim koristno, torej, ali njihov produkt zadovoljuje tuje potrebe, pa lahko dokaže le njegova menjava.

Vsak posestnik blaga hoče otujiti svoje blago le za *drugo* blago, katerega uporabna vrednost zadovoljuje *njegovo* potrebo. Toliko je menjava zanj samo *individualni proces*. Po drugi strani hoče realizirati svoje blago kot *vrednost*, torej v vsakem zanj poljubnem drugem blagu *iste vrednosti*, ne glede na to, ali *njegovo lastno* blago za posestnika drugega blaga ravno ima *uporabno vrednost* ali ne. Toliko je menjava zanj *obče družbeni proces*. Toda isti proces ne more biti hkrati za vse posestnike blaga samo individualen in obenem samo obče družben.

Če pogledamo pogloblje, velja vsakemu posestniku blaga vsako tuje blago kot *poseben ekvivalent* njegovega dela, od tod pa njegovo blago kot *obči ekvivalent* za vsa druga blaga. Ker pa vsi posestniki blaga počenjajo *isto*, ni nobeno blago obči ekvivalent, zato pa blaga tudi nimajo nobene obče relativne vrednostne forme, v kateri bi se izenačevale kot vrednosti in se primerjale kot vrednostne velikosti. Zato si sploh ne stoje druga nasproti drugim kot blaga, temveč le kot produkti ali uporabne vrednote.

V svoji zadregi mislijo naši posestniki blaga kakor Faust. V začetku je bilo *dejanje*. So torej že ravnali, preden so mislili. Zakoni blagovne narave so se udeležili v naravnem instinktu posestnikov blaga. Svoja blaga lahko postavljajo v medsebojen odnos le kot vrednosti in zatorej le kot blaga, s tem, da jih *preko nasprotja* nanašajo na *katerokoli drugo* blago kot *obči ekvivalent*. To je pokazala analiza blaga. Toda samo *družbeno dejanje* lahko napravi *določeno* blago za obči ekvivalent. *Družbena akcija* vseh drugih blag izloči torej neko *določeno* blago, v katerem ona vsestransko upodablja svoje vrednosti. S tem postane naturalna forma tega blaga družbeno veljavna ekvivalentna forma. Biti

39) „Kajti dvojna je uporaba vsake dobrine. – Ena je lastna reči kot taki, druga ne, kakor je lastnost sandal, da služijo za obuvanje, kot tudi, da so zamenljive. Oboje je uporabna vrednost sandal, saj se tudi tisti, ki zamenja sandale za nekaj, kar mu manjka, npr. za hrano, okorišča s sandali kot sandali. Toda ne na njihov naravni način uporabljanja. Kajti sandali niso tu zaradi zamenjave.“ (Aristoteles: „De Rep.“, LI. c.9)

*1) 1. izd. namesto tega: (... velja) uporabna vrednost vsakega drugega blaga samo ...

*2) izenačevalec

*1) V 1. izd. sledi: V koristni formi in je sicer koristno delo za druge

obči ekvivalent — postane preko družbenega procesa *specifično družbena funkcija izločenega blaga*. Le-to tako postane — *denar*. „Illi unum consilium habent et virtutem et potestatem suam bestiae tradunt. Et ne quis possit emere aut vendere, nisi qui habet characterem aut nomen bestiae, aut numerum nominis ejus.“¹ (Apokalipsa)

Denarni kristal je *nujen* produkt menjalnega procesa, v katerem so raznovrstni produkti dela med seboj dejstveno izenačeni in zato dejstveno preobraženi v blaga. Historična razširitev in poglobitev menjave razvije v blagovni naravi dremajoče nasprotje med uporabno vrednostjo in vrednostjo. Potreba, da bi za promet to nasprotje na zunaj upodobili, žene k neki samostojni formi blagovne vrednosti ter se ne umiri in ne ustavi, dokler ta forma ni dokončno dosežena s *podvojitvijo blaga v blago in v denar*.² Zatorej se v isti meri, v kakršni se izvršuje *preobrazba produktov dela v blaga* izvršuje tudi *preobrazba blaga v denar*.⁴⁰

Neposredna menjava produktov ima po eni strani formo enostavnega^{*1} vrednostnega izraza in je po drugi strani še nima. Ona forma je bila: x blaga A = y blaga B. Forma neposredne menjave produktov je: x uporabnega predmeta A = y uporabnega predmeta B⁴¹. Reči A in B tukaj nista *blagi* pred menjavo, temveč z njo šele postaneta blagi. Prvi način, v katerem je uporabljen predmet potencialno menjalna vrednost, je *njegovo bivanje kot ne-uporabna vrednost*, kot kvantum uporabne vrednosti, ki presega neposredne potrebe svojega lastnika. Reči na sebi in za sebe so človeku zunanje in od tod *otujljive*. Da bi bila ta otujitev obojestranska, je treba samo, da si ljudje molče stopajo nasproti kot privatni lastniki onih otujljivih reči, ravno s tem pa kot drug od drugega neodvisne osebe. Takšno razmerje medsebojne tujosti pa ne obstaja med člani neke samorasle skupnosti, najsi ima zdaj obliko patriarhalne družine, staroindijske občine, države Inkov itd. Menjava blaga se pričinja, kjer se skupnosti nehajo, kjer prihajajo v stik s tujimi skupnostmi ali s člani tujih skupnosti. Brž ko pa reči enkrat postanejo blaga v zunanjem življenju, postanejo vzvratno blaga tudi v notranjem življenju skupnosti. Njihovo *kvantitativno menjalno razmerje* je spočetka popolnoma *naključno*. Zamenjave so z aktom volje njihovih posestnikov, da jih vzajemno *potujejo*.^{*2} Toda

40) Po tem naj se sodi prebrisanost malomeščanskega socializma, ki hoče ovekovečiti blagovno produkcijo in obenem odpraviti „nasprotje med denarjem in blagom“, torej denar sam, kajti denar obstaja le v tem nasprotju. Prav tako bi lahko odpravili papeža in pustili obstoj katolicizma. Pobljže o tem glej v mojem spisu: „Zür Kritik der Pol. Oekonomie“, p. 61 sq.^{*3}

*1) „Ti imajo en namen in bodo dali svojo moč in oblast zverj. In nihče ne more kupovati ali prodajati, razen tistega, ki ima znamenje ali ime zverj ali število njenega imena.“

*2) V 1. izd.: Denarni kristal je nujen produkt menjalnega procesa blag. Imanentno protislovje blaga kot neposredne enotnosti uporabne vrednosti in menjalne vrednosti, kot produkt koristnega privatnega dela, ki tvori samo oposameznjen člen samoraslega celokupnega sistema koristnih del ali delitve dela, in kot neposredno družbena materialura abstraktnega človeškega dela — to protislovje se ne umiri in ne ustavi, dokler se ni izoblikovalo do podvojitve blaga v blago in denar.

*3) Gl. MEW 13, str. 66 sl.

41) Dokler ljudje še ne izmenjavajo dveh različnih uporabnih predmetov, temveč, kakor često nahajamo pri divjakih, nudijo kaotično maso reči kot ekvivalent za nekaj tretjega, je celo neposredna menjava produktov šele v svojem preddverju.

*1) 1. izd.: enostavnega relativnega

*2) V 1. izd. sledi stavek: Formo zamenljivih torej dobijo, preden so razvite kot vrednosti.

potreba po tujih uporabnih predmetih se polagoma ustali. Stalno ponavljanje napravi iz zamenjave običajen družbeni proces. Sčasoma se zato mora vsaj del delovnih produktov namerno producirati z avtoriteto zamenjav. Od tega trenutka se je po eni strani učvrstila ločitev med koristnostjo reči za neposredno rabo in njihovo koristnostjo za menjavo. Njihova uporabna vrednost se loči od njihove menjalne vrednosti. Po drugi strani pa postane kvantitativno razmerje, v katerem se reči menjajo, odvisno od same njihove produkcije. Navada jih fiksira kot vrednostne *velikosti*.

V neposredni zamenjavi produktov je vsako blago neposredno menjalno sredstvo za svojega posestnika in ekvivalent za svojega ne-posestnika, vendar le kolikor je zanj uporabna vrednota. Menjalni artikel torej še ne zadobi neke vrednostne forme, ki bi bila neodvisna od njegove lastne uporabne vrednosti ali od individualne potrebe menjalcev. Nujnost te forme se razvija z rastočim številom in raznovrstnostjo blag, ki vstopajo v menjalni proces. Naloga nastane sočasno s sredstvi za njeno rešitev. Promet, v katerem posestniki blaga zamenjujejo in primerjajo svoje lastne artikle z različnimi drugimi artikli, se nikoli ne dogaja, ne da bi se različna blaga različnih posestnikov blaga znotraj svojega prometa izmenjavala za *eno in isto tretjo vrsto blaga* in se kot vrednosti primerjala z njo. S tem, ko postane takšno tretje blago ekvivalent za različna druga blaga, zadobi neposredno, čeprav v tesnih mejah občo ali družbeno ekvivalentno formo. Ta obča ekvivalentna forma nastaja in izginja s trenutnim družbenim kontaktom, ki jo je priklical v življenje. *Izmenoma* in bežno pripada temu ali onemu blagu. Z razvojem blagovne menjave se trdno oklene izključno *vrst blaga, ali pa kristalizira v denarno formo*. Katerega blaga se trajno prime, je sprva naključno. Vendar pa odločata nasploh in v grobem dve okoliščini. *Denarna forma* se oklene ali najpomembnejših *artiklov dobljenih v zameno iz tujine*, ki so dejansko samorasle prikazne forme menjalne vrednosti domačih artiklov, *ali pa uporabnega predmeta*, ki tvori glavni element domače potujljive posesti, denimo npr. živina. Nomadska ljudstva najprej razvijajo denarno formo, ker se vse njihovo imetje in premoženje nahaja v bolj *gibljivi*, zato pa neposredno potujljivi formi, in ker zaradi svojega načina življenja nenehno prihajajo v stik s tujimi skupnostmi, od tod pa solicitora k menjavi produktov. Pogosto so ljudje človeka samega v podobi sužnja napravili za prvotni denarni material, toda nikdar pa ne *zemlje*. Takšna ideja je mogla nastopiti samo v že izoblikovani meščanski družbi. Datira od zadnje tretjine 17. stoletja, v nacionalnem merilu pa so z njeno izvedbo poskusili šele stoletje kasneje Francozi v meščanski revoluciji.

V istem razmerju, kakor blagovna menjava razdira svoje zgolj lokalne spone in se blagovna *vrednost* zato razširja v materiaturo *človeškega dela sploh*, pa prehaja denarna forma na blaga, ki so po naravi sposobna za družbeno funkcijo nekega občega ekvivalenta, na *plemenite kovine*.

Da je tedaj „denar po naravi zlato in srebro, čeprav zlato in srebro nista po naravi denar“⁴², kaže kongruenco njunih naravnih lastnosti z njegovimi funkcijami.⁴³ Toda doslej poznamo samo *eno* funkcijo denarja, da namreč služi

⁴²) Karl Marx, 1. c.p. 135^{*1}: „I metalli ... naturalmente moneta.“^{*2} (Galiani, „Della Moneta“ v Custodijevi zbirki Parte Moderna, t.III., p. 137)

⁴³) Podrobneje o tem v mojem pravkar citiranem spisu, razdelek „Plemenite kovine“.

^{*1}) Gl. MEW 13, str. 131

^{*2}) „Kovine ... so po naravi denar.“

kot prikazna forma blagovne vrednosti ali kot *material*, v katerem se družbeno izražajo vrednostne velikosti blaga. Adekvatna prikazna forma vrednosti ali materiatura abstraktnega in od tod *enakega* človeškega dela more biti samo, neka materija, pri kateri imajo vsi primerki isto enakovrstno kvaliteto. Po drugi strani pa, ker je razlika velikosti vrednosti čisto *kvantitativna*, mora biti denarno blago primerno za čisto kvantitativne razlike, mora biti torej poljubno deljivo in iz svojih delov spet sestavljivo. Zlato in srebro pa imata te lastnosti po naravi.

Uporabna vrednost denarnega blaga se *podvoji*. Poleg svoje posebne uporabne vrednosti kot blago, kakor npr. zlato služi za zapolnitev votlih zob, kot surovinski material za luksuzne artikle itd., zadobi neko formalno uporabno vrednost, ki izvira iz njegovih specifičnih družbenih funkcij.

Ker so vsa druga blaga samo posebni ekvivalenti denarja, denar pa njihov obči ekvivalent, se obnašajo kot posebna blaga do denarja kot *občega blaga*.⁴⁴

Videli smo, da je *denarna forma* samo *refleks* odnosov vseh drugih blag, ki se trdno drži nekega blaga. Da je denar *blago*⁴⁵, je torej odkritje le za tistega, ki izhaja od njegove dokončne podobe, da bi jo naknadno analiziral. Menjalni proces ne daje blagu, ki ga preobrazí v denar, njegove vrednosti, temveč njegovo specifično vrednostno *formo*. Zamenjavanje obeh določil je zavedlo k temu, da so imeli vrednost zlata in srebra za *imaginarno*.⁴⁶ Ker se denar v določenih funkcijah lahko nadomesti zgolj z znaki samega sebe, je vzniknila druga zmota, da je denar zgolj *znak*. Po drugi strani se je v tem nahajala slutnja, da je denarna forma reči za reč samo zunanja in zgolj *forma prikazovanja* za njo prikritih človeških razmerij. V tem smislu bi bilo vsako blago znak, ker je kot vrednost

44) „Il denaro e la merce universale.“*1 (Verri, l. c. p. 16)

45) „Silver and gold themselves, which we may call by the general name of Bullion, are ... commodities ... raising and falling in ... value ... Bullion then may be reckoned to be of higher value, where the smaller weight will purchase the greater quantity of the product or manufacture of the country etc.“

(/S. Clment/ „A Discourse of the General Notions of Money, Trade and Exchange, as they stand in relations to each other. By a Merchant.“ Lond. 1695, p. 7). „Silver and gold, coined all other things, are no less a commodity, than wine, oyl, tobacco, cloth or stuffs.“ (/J. Child/ „A Discourse concerning Trade, and that in particular of the East – Indies etc.“ London 1689, p. 2)

„The stock and riches of the kingdom cannot properly be confined to money, nor ought gold and silver to be excluded from being merchandize.“ (/Th. Papillon/, „The East India Trade a most Profitable Trade“, London 1677, p. 4)

*1) Denar je univerzalno blago.

46) „L'oro e l'argento hanno valore come metalli anteriori all' essere moneta.“ (Galiani, l.c. /p. 72/) Löcke pravi: „Obče soglasje ljudi je pripisalo srebru zaradi njegovih kvalitét, ki so ga napravile primerne za denar, neko imaginarno vrednost.“ Nasprotno Law: „Kako bi mogli različni narodi dati kateri koli stvari imaginarno vrednost ... ali kako bi se mogla ta imaginarna vrednost ohraniti?“ Kako malo pa je sam razumel stvari: „Srebro se je izmenjevalo po uporabni vrednosti, ki jo je imelo, torej po svoji dejanski vrednosti; s svojo opredelitvijo kot denar je prejelo dodatno vreunost (une valeur additionnelle)“. (Jean Law: „Cinsiderations sur le numeraire et le commerce v E. Dairesovi izd.“ Economistes Financiers du XVIII. siecle, p. 470)

samo *stvarna lupina* človeškega dela, ki je bilo zanj razdano.⁴⁷ S tem, da pa družbene značilnosti, ki jih zadobijo stvari, ali *stvarne* značilnosti, ki jih zadobijo *družbena določila dela* na podlagi določenega produkcijskega načina, razglašajo za gole znake, jih hkrati razglašajo za svojevoljen človekov refleksijski produkt. To je bila priljubljena razsvetljenska manira 18. stoletja, da bi vsaj predhodno sneli videz tujosti okrog zagonetnih podob človeških razmer, ki jim še niso mogli dešifrirati procesa nastanka.

Že poprej smo opomnili, da ekvivalentna forma nekega blaga ne vključuje *kvantitativne določitve* njegove vrednostne velikosti.

Če se ve, da je zlato denar in od tod neposredno zamenljiv z vsemi drugimi blagi, pa zaradi tega ne vemo, *koliko je vrednih* npr. 10 funtov zlata. Kakor sleherno blago lahko denar *izraža* svojo lastno velikost vrednosti le relativno v *drugih* blagih. Njegova lastna vrednost je določena z delovnim časom, ki ga terja njegova produkcija in se izraža v kvantumu vsakega drugačnega blaga, v katerem je strjeno prav toliko delovnega časa.⁴⁸ Ta ustalitev njegove relativne vrednostne velikosti se dogodi ob njegovem produkcijskem viru v neposredni menjalni kupčiji. Brž ko vstopi v cirkulacijo kot *denar*, je njegova vrednost že *dana*. Če je bil že v zadnjih desetletjih 17. stoletja začetek denarne analize daleč

⁴⁷) „L'argent en (des denress) est le signe“ (V. de Forbonnais: „Elements du Commerce“, Nouv. Edit. Leyde 1766, t. II. p. 143). „Comme signe il est attiré par les denées.“ (l. c. p. 155) „L'argent est un signe d'une chose et la represente.“ (Montesquieu: „Esprit des Lois“, Oeuvres, Lond. 1767, t. II. p. 3) „L'argent n'est pas simple signe car il est lui — même richasse; il ne represente pas les valeurs, il les equivaut.“ (Le Trosne, l. c. p. 910) „ Betrachtet man den Begriff des Weths, so wird die Sache selbst nur als ein Zeichen angesehen und sie gilt nicht als sie selber, sondern als was sie wert ist.“ (Hegel l. c. p. 100). Davno pred ekonomii so juristi razvili predstavo o denarju kot zgolj znaku in o samo imaginarni vrednosti plemenitih kovin, v sikofantski službi kraljeve oblasti, katere pravico do ponarejanja denarja so skozi cel srednji vek opirali na tradicije rimskega carstva in na denarne pojme pandekt. „Qu'aucun puisse ni doive faire doute“, pravi njihov učljivi učenec, Filip Valoiski v nekem dekretu 1346, „que a nous et a notre majeste royale n'appartienne seulement . . . le mestier, la fait, l'etat, la provision et toute l'ordonnance des monnaies, et donner tel cours, et pour tel prix comme il nous plait et bon nous semble.“ Rimska pravna dogma je bila, da cesar dekretira denarno vrednost. Izrecno je bilo prepovedano obravnavati denar kot blago. „Pecunias vero nulli emere fast erit, nam in usu publico constitutas oportet non esse mercem.“ Dobra razprava o tem je G. F. Pagninijev: „Saggio sopra il guisto pregio delle cose“, 1751 pri Custodiju, Parte Moderna, II. zv. Zlasti v drugem delu spisa Pagnini polemizira proti gospodom juristom.

⁴⁸) „If a man can bring to London an ounce of silver out of the earth in Peru, in the same time that he can produce a bushel of corn, then one is the natural price of the other; now if by reason of new and more easier mines a man can procure two ounce of silver as easily as he formerly did one, the corn will be as cheap at 10 shillings the bushel, as it was before at 5 shillings, caeteris partibus.“
William Petty: „A Treatise of Taxes and Contributions“, London 1667, p. 31

presežen z ugotovitvijo, da je denar *blago*, pa je bil presežen tudi le začetek. Težava ni v tem, da zapopademo, da je denar blago, temveč, kako, zakaj in s čim je blago denar.⁴⁹

Videli smo, kako se zdi, da ima reč, v kateri se upodablja vrednostna velikost kake druge reči, že v najbolj enostavnem vrednostnem izrazu,⁴⁴ x blaga A = y blaga B, svojo ekvivalentno formo neodvisno od tega odnosa kot družbeno naravno lastnost. Zasledovali smo učvrstitev tega napačnega videza. Le-ta je na vrhuncu, brž ko se obča ekvivalentna forma zaraste z naturalno formo neke posebne vrste blaga, ali pa izkristalizira v denarno formo. Zdi se, da neko blago ne postane denar šele zato, ker druga blaga v njem vsestransko prikazujejo svojo vrednost, temveč se obratno kaže, da druga blaga na splošno prikazujejo svoje vrednosti v njem, ker je *denar*. Posredujoče gibanje izgine v svojem lastnem rezultatu in ne zapusti nobenega sledu. Brez sodelovanja najdejo blaga svojo lastno vrednostno podobo izgotovljeno kot neko zunaj in poleg njih obstoječe blagovno telo. Ti reči, zlato in srebro sta hkrati, kakor sta prišli iz nedrij zemlje, neposredno utelešenje vsakršnega človekovega dela. Od tod magija denarja. Golo atomistično obnašanje ljudi v njihovem družbenem produkcijskem procesu in zatorej od njihovega nadzorstva ter njihovega zavestnega individualnega početja neodvisna, stvarna podoba njihovih lastnih produkcijskih razmerij se kažeja najprej v tem, da njihovi delovni produkti obče privzemajo *blagovno formo*. *Uganka denarnega fetiša* je od tod le oči slepeča *uganka blagovnega fetiša*^{*1}, ki je postala vidna.

Prevod: dr. Valentin Kalan

49) Potem ko nas g. profesor Roscher pouči: „Die falschen Definitionen von Geld lassen sich in zwei Hauptgruppen theilen: solche, die es für mehr, und solche, die es für weniger halten als eine Waare,“^{*1} sledi živopisen katalog spisov o denarstvu, skozi katerega ne preblisne niti najneznatnejši uvid v dejansko zgodovino teorije, potem pa morala: „Zu leugnen ist übrigens nicht, dass die meisten neuen Nationalökonomien die Eigenthümlichkeiten, welche das Geld von andren Waaren unterscheiden (torej vendar več ali manj kot blago?) nicht genug im Auge behalten haben... Insofern ist die halbmerkantilistische Reaktion von Ganiilh etc. nicht ganz unbegründet.“^{*2} (Wilhelm Roscher: „Die Grundlagen der Nationalökonomie“, 3. izd., 1858, p. 207—210). Več — manj — ni dovolj — toliko — ni docela! Kakšna pojmovna določila! In g. Roscher skromno krsti takšno eklektično profesionalno čvekanje za „anatomsko-fiziološko metodo“ politične ekonomije! Eno odkritje mu je vendarle zadolženo, namreč, da je denar „eine angenehme Waare.“

*1) „Napačne definicije denarja se dajo razdeliti v dve glavni skupini: take, ki ga smatrajo za več, in take, ki ga smatrajo za manj kakor blago.“

*2) „Sicer pa se ne da zanikati, da večina novejših nacionalnih ekonomov ni imela dovolj pred očmi posebnosti, ki denar razlikujejo od drugih blag (...). Toliko polmerkantilistična reakcija Ganiilha etc. ni docela neutemeljena.“

*3) „prijetno blago.“

*4) 1. izd.: v najbolj enostavnem izrazu menjalne vrednosti

*1) 1. izd.: samega blagovnega fetiša

Tretje poglavje

DENAR ALI BLAGOVNA CIRKULACIJA

1. Mera vrednosti

Zaradi poenostavitve predpostavljam povsod v tem spisu *zlato* kot denarno blago.

Prva funkcija zlata je v tem, da daje blagovnemu svetu material njegovega vrednostnega izraza ali da blagovne vrednosti upodablja kot istoimenske velikosti, kvalitativno enake in kvantitativno primerljive. Tako funkcionira kot obča *mera vrednosti* in le po tej funkciji postane zlato, specifično ekvivalentsko blago, najprej denar.

Blaga ne postanejo zaradi denarja komenzurabilna. Obratno. Zato ker so vsa blaga kot *vrednosti opredmeteno človeško delo*, torej na sebi in za sebe komenzurabilna, lahko merijo svoje vrednosti skupno v istem specifičnem blagu in to s tem preobrazijo v svojo skupno vrednostno mero ali denar. Denar kot vrednostna mera je *nujna prikazna forma imanentne vrednostne mere blaga*, delovnega časa.⁵⁰

Vrednostni izraz kakega blaga v zlatu – x blaga A = y denarnega blaga – je njegova denarna forma ali njegova *cena*. Ena oposamljena enačba, denimo 1 tona železa = 2 unči zlata, sedaj zadostuje, da družbeno veljavno upodobimo vrednost železa. Tej enačbi ni treba več nastopati postrojeni skupaj z vrednostnimi enačbami drugih blag, ker ima ekvivalentsko blago, zlato, že karakter denarja. Obča relativna vrednostna forma blaga ima torej zdaj spet podobo svoje prvotne, enostavne ali posamične relativne vrednostne forme. Po drugi strani *razviti relativni vrednostni izraz* ali *brezkončna vrsta* relativnih vrednostnih izrazov postane *specifično relativna vrednostna forma denarnega blaga*. Ta vrsta je pa zdaj že družbeno dana v blagovnih cenah. Berimo notacije v kakem ceniku vnažaj, pa bomo našli vrednostno velikost denarja upodobljeno v vseh mogočih blagih. Nasprotno denar *nima cene*. Da bi se udeležil v tej *enotni* relativni vrednostni formi drugih blag, bi se moral nanašati na samega sebe kot na svoj lastni ekvivalent.

50) Vprašanje, zakaj denar ne reprezentira neposredno delovnega časa samega, tako da npr. kak bankovec predstavlja x delovnih ur, se čisto preprosto izteče v vprašanje, zakaj se morajo na temelju blagovne produkcije delovni produkti upodabljati kot blaga, kajti upodobitev blaga vključuje podvojitve v blago in denarno blago. Ali zakaj se ne more privatno delo obravnavati kot neposredno družbeno delo, kot svoj nasprotak. O plitvem utopizmu „delovnega denarja“ na temelju blagovne produkcije sem izčrpno razpravljaval na drugem mestu (1. c.p. 61 sqq).^{*1} Tukaj naj še pripomnim, da je npr. Owenov „delovni denar“ prav tako malo „denar“, kakor je morda vstopnica za gledališče. Owen predpostavlja neposredno podružbljeno delo, blagovni produkciji diametralno nasprotno produkcijsko formo. Delovni certifikat konstatira samo individualni delež producenta pri skupnem delu in njegovo individualno pravico do dela skupnega produkta, določenega za konsumpcijo. Toda Owen ne pade na misel, da predpostavlja blagovno produkcijo in da bi vendar hotel z denarnimi sušmarijmi obiti njene nujne pogoje.

*1 GLMEW 13, str. 66 sl.

Cena ali denarna forma blaga je, kakor sploh njegova vrednostna forma, od njegove oprijemljive realne telesne forme različna, torej samo idejna ali predstavna forma. Vrednost železa, platna, pšenice itd. eksistira, čeprav nevidno, v teh rečeh samih; predstavlja se skozi njihovo enakost z zlatom, skozi odnos do zlata, ki tako rekoč straši samo v njihovih glavah. Varuh blaga*¹ mora tedaj posaditi svoj jezik v njihovo glavo ali jim obesiti listek, da bi zunanjemu svetu sporočili njihovo ceno.⁵¹ Ker je izraz blagovnih vrednosti v zlatu idejen, je za to operacijo uporabljivo tudi samo predstavno ali idejno zlato. Vsak varuh blaga ve, da svojega blaga še zdaleč ne pozlati, če da njegovi vrednosti formo cene ali predstavne zlate forme, in da ne potrebuje niti kvinteljca dejanskega zlata, da bi cenil v zlatu milijone blagovnih vrednosti. V svoji funkciji vrednostne mere služi denar potemtakem kot samo *predstaven* ali *idejni denar*. Ta okoliščina je povzročila najbolj nore teorije.⁵² Čeprav služi za funkcijo vrednostne mere samo *predstavni* denar, je cena docela odvisna od *realnega denarnega materiala*. Vrednost, t.j. kvantum človeškega dela, ki je npr. vsebovan v toni železa, se izraža v predstavljenem kvantumu denarnega blaga, ki vsebuje enako veliko dela. Glede na to, ali služi za mero vrednosti zlato, ali srebro, ali baker, dobi vrednost tone železa povsem različne cenovne izraze, ali se predstavlja v povsem različnih kvantitetah zlata, srebra ali bakra.

Če torej služita za mero vrednosti hkrati dve različni blagi, npr. zlato in srebro, imajo vsa blaga dvojne različnih cenovnih izrazov, ceno v zlatu in ceno v srebru, ki mirno tečeta vstric, dokler ostane vrednostno razmerje zlata in srebra nepredružačeno, npr. 1:15. Vsako predružačenje tega vrednostnega razmerja pa moti razmerje med cenami blaga v zlatu in cenami v srebru in tako dejstveno dokazuje, da je podvojitve vrednostne mere v protislovju z njeno funkcijo.⁵³

Cenovno določena blaga se vsa upodabljajo v formi: a blaga A = x zlata; b blaga B = z zlata; c blaga C = y zlata itd., pri čemer predstavljajo a, b, c določene mase vrst blaga A, B, C, medtem ko x, y, z določene mase zlata. Blagovne vrednosti so tako preobražene v *predstavne kvantume zlata* različnih velikosti, torej, kljub zamotani pisanosti blagovnih teles, v *istoimenske velikosti, velikosti zlata*. Kot taki različni kvantumi zlata se primerjajo in merijo med seboj in tehnično se razvije nujnost, da jih nanašamo na *fiksiran* kvantum zlata kot na njihovo *mersko enoto*. Ta merska enota sama se z nadaljnjo razdelitvijo v

⁵¹) Divjak ali na pol divjak uporablja jezik drugače. Kapitan Parry pripoveduje npr. o prebivalcih zahodne obale Baffinskega zaliva: In this case (pri zamenjavi produktov) ... they licked it (the thing represented to them) twice to their tongues after which they seemed to consider the bargain satisfactory concluded." Prav tako je pri vzhodnih Eskimih zamenjevalec vsakokrat polizal predmet, kadar ga je sprejel. Če tako velja na severu jezik za organ prisvajanja, ni čuda, da velja na jugu trebuh za organ akumulirane lastnine in da ceni Kafer bogastvo človeka po mastnem vampu. Kafri so zelo pametni ljudje, kajti medtem ko uradno britansko Zdravstveno poročilo iz 1864 toži nad pomanjkanjem maščobotvornih substanc pri velikem delu delavskega razreda, si je neki dr. Harvey, ki pa ni odkril cirkulacije krvi, napravil istega leta premoženje s šarlatanskimi recepti, ki so obljubljali buržoaziji in aristokraciji, da jo bodo rešili bremena preobilne masti.

*1 Franc. prevod: epicier = špecerist

⁵²) Glej Karl Marx: „Zur Kritik etc.“ „Theorien von der Massenheit des Geldes“, p. 53 sq. *1

*1 Gl. MEW 13, str. 59 sl.

alikvotne dele razvije dalje v *merilo*. Pred svojim udenarjenjem so zlato, srebro, baker že imeli taka merila v svojih kovinskih težah, tako da npr. služi funt kot merska enota in se v eni smeri deli nazaj v unče itd., v drugi smeri pa sešteva v cente itd.⁵⁴ Zato tvorijo najdena imena težnega merila pri vsaki kovinski cirkulaciji tudi prvotna imena denarnega merila ali merila cen.

des 53) Opomba k 2. izd.: „Wo Gold und Silber gesetzlich als Geld, d.h. als Wertmass nebeinander bestehen, ist stets der vergebliche Versuch gemacht worden, sie als eine und dieselbe Materie zu behandeln. Unterstellt man, dass dieselbe Arbeitszeit sich unveränderlich in derselben Proportion von Silber und Gold vergegenständlichen muss, so unterstellt man in der Tat, dass Silber und Gold dieselbe Materie sind und dass eine bestimmte Masse mindder wertvollen Metalls, des Silbers, den unveränderlichen Bruchteil einer bestimmten Goldmasse bildet. Von der Regierung Edwards III. bi zur Zeit von Georg II. verläuft sich die Geschichte des englischen Geldwesens in eine fortlaufende Reihe von Störungen, hervorgehend aus der Kollision zwischen der gesetzlichen Festsetzung des Wertverhältnisses von Ged und Silbe und ihren wirklichen Wertschwankungen. Bald war Gold zu hoch geschätzt, bald Silber. Das zu niedrig geschätzte Metall wurde der Zirkulation entzogen, umgeschmolzen und exportiert. Das Wertverhältnis beider Metalle wurde dann wieder gesetzlich verändert, aber der neue Nominalwert trat bald mit dem wirklichen Wertverhältnis in denselben Konflikt wie der alte. — In unserer eigenen Zeit hat der sehr schwache und vorübergehende Fall im Wert von Geld gegen Silber, infolge der indisch-chinesischen Silbernachfrage, dasselbe Phänomen auf grossten Stufenleiter in Frankreich erzeugt, Ausfuhr von Silber und seine Vertreibung aus der Zirkulation durch Gold. Während der Jahre 1855, 1856, 1857 betrug der Überschuss der Goldeinfuhr über die Silberinfuhr 34,704.000 *¹ Pfd.St. betrug. In der Tat, in Ländern, wo beide Metalle gesetzliche Wertmasse sind, daher beide in Zahlung angenommen werden müssen, jeder aber beliebig in Silber oder Gold zahlen kann, trägt das im Wert steigende Metall ein Agio und misst wie jede andere Ware seinen Preis in dem überschätzten Metall, während letzteres allein als Wertmass dient. Alle geschichtliche Erfahrung in diesem Gebiet reduziert sich einfach darauf, dass, wo gesetzlich zwei Waren die Funktion des Wertmassers versehen, faktisch immer nur eine als solchen den Platz behauptet.“*² (Karl Marx, 1. c.p. 52, 53)*³

*¹ V 2. do 4 izd.: 14,704.000

*² »Kjer zlato in srebro zakonito obstajata drug poleg drugega kot denar, t.j. kot vrednostna mera, so vedno zaman poskušali, da bi ju obravnavali kot eno in isto materijo. Če predpostavljamo, da se mora isti delovni čas opredmetiti nespremenljivo v istih proporcih srebra in zlata, tako v resnici predpostavljamo, da sta srebro in zlato ista materija in da določena masa manj plemenite kovine, srebra, tvori nespremenljiv delec določene mase zlata. Od vlade Edvarda III. do časa Jurija II. zahaja zgodovina angleškega denarstva v nepretrgano vrsto motenj, izhajajočih iz kolizije med zakonskim določanjem vrednostnega razmerja zlata in srebra ter dejanskim nihanjem vrednosti teh dveh kovin. Zdaj je bilo previsoko ocenjeno zlato, zdaj srebro. Prenizko ocenjeno kovino so odvzeli iz cirkulacije, jo pretalili in eksportirali. Vrednostno razmerje obeh kovin je bilo potem spet zakonsko predrugačeno, toda nova nominalna vrednost je kmalu zašla v isti konflikt z dejanskim vrednostnim razmerjem kakor stara. — V naših časih je zelo slab in kratkotrajen padeč vrednosti zlata nasproti srebru, kot posledica indijsko-kitajskega povpraševanja po srebru, porodil isti pojav v največjem obsegu v Franciji, tako da so začeli izvažati srebro in da ga je iz cirkulacije iztisnilo zlato. V letih 1855, 1856, 1857 je znašal presežek uvoza zlata v Francijo nad izvozom zlata iz Francije 41,580.000 f. št., medtem ko je presežek izvoza srebra nad uvozom srebra znašal 34,704.000 f. št. In res, v deželah, kjer sta obe kovini zakoniti meri vrednosti in morata biti torej obe sprejeti za plačilo, vsakdo pa lahko po svoji izbiri plača ali v srebru ali v zlatu, nosi kovina, katere vrednost narašča, agio, in meri kakor vsako drugo blago svojo ceno v kovini, ki je previsoko cenjena, medtem ko edina ta zadnja služi kot vrednostna mera. Vsa zgodovinska izkušnja na tem področju se preprosto reducira na to, da tam, kjer zakonito opravljata funkcijo vrednostne mere dve blagi, faktično vedno samo eno kot tako obdrži ta položaj.“

*³ G1.MEW 13, str. 58—59; tekst v MEW se od teksta, citiranega v tej opombi, mestoma razlikuje.

Kot mera vrednosti in kot merilo cen opravlja denar dve povsem različni funkciji. Mera vrednosti je kot družbena inkarnacija človeškega dela, merilo cen kot trdno določena teža kovine. Kot vrednostna mera služi za to, da preobrazi vrednosti sila različnih blag v cene, v predstavnih kvantume zlata; kot merilo cen meri te kvantume zlata. Z mero vrednosti se blaga merijo kot vrednosti, merilo cen pa nasprotno meri kvantume zlata z nekim kvantomom zlata, ne vrednosti enega kvantuma zlata s težo drugega. Za merilo cen se mora določeno težo zlata fiksirati kot mersko enoto. Tukaj postane, kakor pri vseh drugih merskih določilih istoimenskih velikosti, odločilna trdnost merskega razmerja. Merilo cen izpolnjuje torej svojo funkcijo toliko bolje, kolikor nespremenljiveje služi en in isti kvantum zlata kot merska enota. Kot mera vrednosti lahko služi zlato samo zato, ker je samo delovni produkt, torej po možnosti spremenljiva vrednost.⁵⁵

Najprej je jasno, da sprememba vrednosti zlata na noben način ne škoduje njegovi funkciji merila cen. Kakor bi se že tudi menjavala vrednost zlata, različni kvantumi zlata ostanejo med seboj vedno v istem vrednostnem razmerju. Če bi vrednost zlata padla za 1000 %, bi 12 unč zlata imelo slej ko prej 12-krat več vrednosti kakor ena unča zlata, in v cenah gre samo za razmerje raznih kvantumov zlata med seboj. Ker po drugi strani unča zlata s padanjem ali vzpenjanjem njene vrednosti nikakor ne spreminja svoje teže, se prav tako malo spremeni teža njenih alikvotnih delov in tako opravlja zlato kot fiksno merilo cen vedno isto službo, kakorkoli bi se že menjavala njego vrednost.

Premena vrednosti zlata tudi ne prepreči njegove funkcije *vrednostne mere*. Premena zadane vsa blaga istočasno, pusti torej, *caeteris paribus*,^{*1} njihove vzajemne relativne vrednosti nepredrugečene, čeprav se zdaj vse izražajo v višjih ali nižjih cenah v zlatu kot poprej.

Kakor pri upodobitvi vrednosti kakega blaga v uporabni vrednosti katerega-koli drugega blaga je tudi pri cinitvi blaga v zlatu samo predpostavljeno, da v danem času velja produkcija določenega kvantuma zlata dan kvantum dela. Za gibanje *blagovnih cen* sploh veljajo zakoni enostavnega relativnega vrednostnega izraza, kakor smo jih razvili prej.

Blagovne *cene* lahko, ob nespremenjeni denarni *vrednosti*, obče naraščajo samo, kadar naraščajo *blagovne vrednosti*; ob nespremenjenih *blagovnih vrednostih*, kadar pada denarna *vrednost*. Obratno. Blagovne *cene* lahko, ob nespremenjeni denarni *vrednosti*, obče padajo samo, kadar padajo *blagovne*

⁵⁴)Opomba k 2. izd. — Posebnost, da v Angliji unča zlata kot enota denarnega merila ni razdeljena na alikvotne dele, razlagajo takole: „Our coinage was originally adapted to the employment of silver only — hence an ounce of silver can always be divided into a certain adequate number of pieces of coin; but as gold was introduced at a later period into a coinage adapted only to silver, an ounce of gold cannot be coined into an adequate number of pieces.“^{*1} (Maclaren, „History of the Currency“, London 1858, p. 16)

⁵⁵)Op. k 2. izd. — V angleških spisih je neizrekljiva zmeda o meri vrednosti (measure of value) in merilu cen (standard of value). Stalno zamenjujejo funkcije in zatorej njihova imena.

^{*1} „Naš novčni sistem je bil spočetka prirojen le za uporabo srebra — zaradi tega je mogoče unčo srebra vedno deliti na določeno ustrezno število novcev; ker pa je bilo zlato šele kasneje uvedeno v novčni sistem, ki je bil prirojen le za srebro, se unča zlata ne more nakovati v ustrezno število novcev.“

^{*1} Pri nespremenjenih ostalih količinah.

vrednosti; ob nespremenjenih blagovnih vrednostih, kadar narašča denarna vrednost. Iz tega nikakor ne sledi, da naraščajoča denarna vrednost pogojuje proporcionalno padanje blagovnih cen in padajoča denarna vrednost proporcionalno naraščanje blagovnih cen. To velja samo za blaga *nespremenjene* vrednosti. Taka blaga npr., katerih vrednost narašča z denarno vrednostjo enakomerno in istočasno, obdržijo *iste* cene. Če njihova vrednost narašča počasneje ali hitreje kakor denarna vrednost, se padec ali naraščanje njihovih cen določa z *diferenco* med njihovim vrednostnim gibanjem in vrednostnim gibanjem denarja itd.

Vrnimo se zdaj k obravnavi cenovne forme.

Denarna imena kovinskih tež se postopoma ločujejo od svojih prvotnih *težnih imen* iz različnih razlogov, med katerimi so historično odločilni: 1. *Vpeljava tujega denarja* pri manj razvitih ljudstvih, kakor so npr. v starem Rimu srebrni in zlati novci cirkulirali sprva kot inozemsko blago. Imena tega tujega denarja so različna od domačih težnih imen. 2. Z razvojem bogastva plemenitejša kovina izpodrine manj plemenito iz funkcije vrednostne mere. Srebro baker, zlato srebro, čeprav utegne ta vrstni red nasprotovati vsaki poetični kronologiji.⁵⁶ Funt je bil tedaj npr. denarno ime za dejanski funt srebra. Kakor hitro zlato izpodrine srebro kot vrednostno mero, se isto ime prenese morda na 1/15 itd. funta zlata, kakršno je pač vrednostno razmerje med zlatom in srebrom. Funt kot denarno ime in kot običajno težno ime zlata sta zdaj ločena.⁵⁷ 3. Stoletja nadaljevano *ponarejanje denarja s strani knezov*, ki je od prvotne teže denarnih novcev v resnici pustilo samo ime.⁵⁸

Ti historični procesi napravijo ločitev denarnega imena kovinskih tež od njihovih običajnih težnih imen za ljudski običaj. Ker je denarno merilo po eni strani čisto konvencionalno, po drugi strani pa potrebuje občo veljavnost, ga končno regulirajo z zakonom. Določen težni del plemenite kovine, npr. unčo zlata, razdelijo oficialno v alikvotne dele, ki dobijo legalna krstna imena, denimo funt, tolar itd. Takšen alikvotni del, ki potem velja za pravo mersko enoto denarja, se drobi dalje v druge alikvotne dele z zakonitimi krstnimi imeni, denimo šiling, peni etc.⁵⁹ Slej ko prej ostanejo določene kovinske teže merilo kovinskega denarja. Kar se je spremenilo, je razdelitev in poimenovanje.

⁵⁶) Sicer pa tudi ta nima obče historične veljavnosti

⁵⁷) Opomba k 2. izd. – Tako označuje angleški funt manj kakor tretjino svoje prvotne teže, škotski funt pred združitvijo samo še 1/36, francoske livre 1/74, španski maravedi manj kot 1/1000, portugalski reis še dosti manjši proporc.

⁵⁸) Opomba k 2. izd. – „Le monete le quali oggi sono ideali sono le piu antiche d'ogni nazione, e tutte furono un tempo reali, e perche erano reali con esse si contava.“^{*1} (Galiani, „Della Moneta“, 1. c. p. 153)

^{*1} „Novci, ki so danes samo idealni, so pri vsakem narodu najstarejši; vsi pa so bili nekoč realni, in prav zato, ker so bili realni, so z njimi štel.“

⁵⁹) Opomba k 2. izd. – G. Daid Urquhart pripominja v svojih „Familiar Words“, kako nezaslišano je (!), da je danes funt (St.), enota angleškega denarnega merila, enak približno 1/4 unče zlata: „This is falsifying of measure, not establishing of standard.“^{*1} (p. 105) V tem „napačnem poimenovanju“ teže zlata, kakor sicer povsod, vidi kvariteljsko roko civilizacije.

Cene ali kvantumi zlata, v katere so vrednosti blag idejno preobražene, se torej zdaj izražajo v denarnih imenih ali v zakonito veljavnih *računskih imenih* zlatega merila. Namesto da bi torej rekli, da je quarter pšenice enak unči zlata, bi se reklo v Angliji, da je enak 3 funtom šterlingom, 17 šilingom, 10 1/2 penija. Blaga si tako povedo v svojih denarnih imenih, koliko so vredna, in denar služi kot *računski denar*, kadarkoli velja fiksirati kako stvar kot vrednost in zatorej v denarni formi.⁶⁰

Ime kake stvari je njeni naravi povsem vnanje. O človeku ne vem ničesar, če vem, da se nek človek imenuje Jakob. Prav tako izgine v *denarnih imenih* funt, tolar, frank, dukat itd. vsaka sled vrednostnega razmerja. Zmeda o skrivnostnem pomenu teh kabalističnih znakov je toliko večja, ker denarna imena izražajo *vrednost* blaga in obenem alikvotne dele *kovinske teže*, denarnega merila.⁶¹ Po drugi strani je nujno, da se *vrednost* za razliko od pisanih teles blagovnega sveta dalje razvija v brezpojmovno stvarno, pa tudi enostavno družbeno formo.⁶²

Cena je *denarno ime* v blagu opredmetenega dela. *Ekvivalenca* blaga in denarnega kvantuma, katerega ime je njegova cena, je torej *tavtologija*,⁶³ kakor je relativni *vrednostni izraz enega blaga* pač sploh vedno izraz *ekvivalence dveh blag*. Če pa je cena kot eksponent vrednostne velikosti blaga eksponent njegovega menjalnega razmerja z denarjem, tedaj obratno ne sledi, da je eksponent njegovega *menjalnega razmerja z denarjem* nujno eksponent njegove *vrednostne velikosti*. Družbeno nujno delo enake velikosti naj se upodablja v 1 quarterju pšenice in v 2 f. št. (približno 1/2 unče zlata). Ta 2 f. št. sta denarni izraz vrednostne velikosti quarterja pšenice ali njegova *cena*. Če zdaj okoliščine

⁶¹) Opomba k 2. izd. – Weil das Gold^{*1} als Messstab der Preise in denselben Rechnennamen erscheint wie die Warenpreise, also z.B. eine Unze Gold ebensowohl wie die Wert einer Tonne Eisen in 3 Pfd. St. 17 sh. 10 1/2 d. ausgedruckt wird, hat man diese seine Rechnennamen seinen Munzpreis genannt. Die wunderliche Vorstellung entstand daher, als ob das Gold (resp. Silber) in seinem eignen Material geschätzt werde und im Unterschied von allen Waren von Staats wegen einen fixen Preis erhalte. Man versah die Fixierung des Werts dieser Gewichte.“^{*2} (Karl Marx, I. c.p. 52)^{*3}

⁶²) Prim. „Theorien von der Masseinheit des Geldes“ v „Zur Kritik der pol. Oekon. etc.“ (p. 53 sqq)^{*4} Fantazije o zvišanju ali znižanju „novčne cene“, ki so v tem, da država prenese zakonita denarna imena za zakonito fiksirane dele in potemtakem kujejo npr. iz 1/4 unče zlata 40 šilingov namesto 20 – te fantazije, kolikor niso nespretne finančne operacije proti državnim in privatnim upnikom, temveč imajo za namen ekonomsko „čudodelno zdravljenje“, je Petty tako izčrpno obravnaval v „Quantulumcunque concerning Money. To the Lord Marquis of Halifax. 1682“, da sta ga že njegova neposredna naslednika, Sir Dudley North in John Locke, da o kasnejših sploh ne govorimo, mogla samo še popliliti. „In the wealth of a nation,“ pravi med drugim, „could be decupled by a Proclamation, it were strange that such proclamations have not long since been made by our Governors.“^{*5} (I. c.p. 36)

^{*1} 2. do 4. izd.; Geld (denar)

^{*2} „Ker se zlato^{*1} kot merilo cen prikazuje v istih računskih imenih kakor cene blaga, tako se npr. ena unča zlata prav tako kakor vrednost ene tone železa izrazi v 3 f. št., 17. šil., 10 1/2 penija, so imenovali ta njegova računška imena njegovo novčno ceno. Zato je nastala čudna predstava, kakor da bi se zlato (oziroma srebro) cenilo v svojem lastnem merilu in da bi za razliko od vseh blag dobilo od države fiksno ceno. Fiksiranje računskih imen za določene teže zlata so zamenjali za fiksiranje vrednosti teh tež.“

^{*3} G1. MEW 13, str. 58

^{*4} G1. *ibid.*, str. 59 sl.

^{*5} „Če bi bilo mogoče bogastvo naroda (...) podesetoriti z odredbo, bi bilo čudno, da naši guvernerji že zdavnaj niso izdali takšnih odredb.“

dovoljujejo, da quarter pšenice notira 3 f. št., ali če prisilijo, da notira 1 f. št., tedaj sta 1 f. št. in 3 f. št. kot izraza vrednostne velikosti pšenice premajhna ali prevelika, sta pa vendarle njeni ceni, kajti prvič sta njena vrednostna forma, denar, in drugič eksponenta njenega menjalnega razmerja z denarjem. Pri nespremenjenih produkcijskih pogojih ali pri nespremenjeni produktivni sili dela se mora slej ko prej porabljeni za reprodukcijo quarterja pšenice enako veliko družbenega delovnega časa. Ta okoliščina ni odvisna ne od volje producenta pšenice ne od volje drugih posestnikov blaga. Vrednostna velikost blaga izraža torej nujno, njegovemu procesu tvorjenja imanentno razmerje do družbenega delovnega časa. S preobrazbo vrednostne velikosti v ceno se to nujno razmerje prikazuje kot menjalno razmerje blaga z zunaj njega eksistirajočim denarnim blagom. V tem razmerju se pa lahko prav tako izraža vrednostna velikost blaga, kakor tudi tisto več ali manj, za kar je v danih okoliščinah potujljivo. Možnost kvantitativne inkongruence med ceno in vrednostno velikostjo ali odstopanja cene od vrednostne velikosti leži torej v cenovni formi sami. To ni pomanjkljivost te forme, temveč jo, obratno, nareja za adekvatno formo produkcijskega načina, v katerem se lahko pravilo uveljavlja samo kot slepo delujoči poprečni zakon brezpravilnosti.

Cenovna forma pa dopušča ne samo možnost kvantitativne inkongruence med vrednostno velikostjo in ceno, t.j. med vrednostno velikostjo in njenim lastnim denarnim izrazom, temveč lahko krije v sebi kvalitativno protislovje, tako da cena sploh preneha biti izraz vrednosti, čeprav je denar samo vrednostna forma blaga. Reči, ki na sebi in za sebe niso blaga, npr. vest, čast itd., lahko njihovi posestniki prodajo za denar in te dobijo tako s svojo ceno blagovno formo. Reč ima torej formalno lahko ceno, ne da bi imela vrednost.

63) „Ou bien, il faut consetir a dire qu'une valeur d'un million en argent vaut plus qu'une valeur egale en marchandises." (Le Trosne I. c.p. 919), torej „qu'une valeur vaut plus qu'une valeur egale“*1

*1 „Ali pa je treba priznati, da je vrednost enega milijona v denarju več vredna kakor enaka vrednost v blagih“ (...) „da je neka vrednost več vredna kakor enaka druga vrednost.“

64) Če se je moral Hieronim v svoji mladosti hudo bojevati z materialnim mesom, kakor kaže njegov boj v puščavi z lepimi ženskimi podobami, se je v starosti moral boriti z duhovnim mesom, „V duhu sem stal pred svtovnim sodnikom“, pripoveduje npr. „Kdo si ti?“ je vprašal glas. „Kristjan sem.“ „Lažeš,“ je zagrmel svetovni sodnik. „Samo ciceronovec si!“

*1 Dobro novec tvoj prestal je preizkušnjo, utež in zmes, kot je pravilo. Ga imaš pa tudi v mošnji? – (Prevod dr. J. Debevca)

*2 V 1. izd. sledi: „ki smo ga pravkar opazovali“

*1 V 1. izd. se stavek glasi: Popolnoma pomanjkljivo pojmovanje te premene forme, funkcij denarja, različnih formov nih določil, ki jih denar zajema iz svojih različnih funkcij, dolgujemo, ne glede na nejasnost o pojmu vrednosti samem, okoliščini, da se vsaka premena forme enega blaga upodablja v menjavi dveh blag, blaga in denarnega blaga.

*2 V 1. izd. se ta stavek glasi: Spregledamo, da je določilo zlata kot denarja že formovno določilo, ki mu ne pripada kot golemu blagu, da se druga blaga v svojih cenah sama nanašajo na zlato kot na svojo lastno denarno podobo, in da ono po svoji strani zadobi samo občo neposredno ekvivalentno formo, ker si blaga sploh morajo dati občo relativno vrednostno formo.

*3 1. izd.: menjalne vrednosti

*4 1. izd.: vrednostno bivanje (Wertdasein)

Cenovni izraz postane tukaj *imaginaren* kakor gotove velikosti v matematiki. Po drugi strani more tudi imaginarna cenovna forma, kakor npr. *cena nekultivirane- nega zemljišča*, ki *nima vrednosti*, ker v njem ni opredmeteno človeško delo, kriti v sebi dejansko vrednostno razmerje ali iz njega izvedeni odnos.

Kakor relativna vrednostna forma sploh, izraža cena vrednost kakega blaga, npr. tone železa, s tem, da je določen kvantum ekvivalenta, npr. unča zlata, neposredno zamenljiv z železom, nikakor pa ne obratno, da je železo s svoje strani neposredno zamenljivo z zlatom. Da bi torej blago praktično delovalo kot menjalna vrednost, mora osmukati svoje naravno telo, mora se iz samo predstavnega zlata preobraziti v dejansko zlato, čeprav mu ta transsubstanciacija utegne postati bolj „kisla“ kakor Heglovemu „pojmu“ pred od nujnosti v svobodo, ali jastogu razbitje njegove lupine, ali cerkvenemu očetu Hieronimu slečenje kože starega Adama.⁶⁴ Poleg svoje *reelne* podobe, npr. železa, ima lahko blago v ceni *idejno* vrednostno podobo ali predstavno zlato podobo, ne more pa biti obenem dejansko železo in dejansko zlato. Za to, da dobi ceno, zadostuje, da ga *izenačimo* s predstavnim zlatom. Z zlatom ga moramo *nadomestiti*, da bi svojemu posestniku služil kot obči ekvivalent. Če bi posestnik železa stopil npr. nasproti posestniku posvetnega blaga in ga opozoril na *ceno železa, češ da je denarna forma*, bi posvetnjak odgovoril kakor v nebesih sveti Peter Danteju, ki mu je povedal versko *formulo*:

„Assai bene e trascorsa
D'esta moneta gia la lega e'l peso,
Ma dimmi se tu l'hai nella tua borsa.“⁶⁵

Cenovna forma vključuje otujljivost blaga za denar in nujnost te otujitve. Po drugi strani funkcionira zlato samo kot idejna vrednostna mera, ker že v procesu zamenjave kroži kot denarno blago. V idejni *meri vrednosti* preži torej trden denar.

2. Cirkulacijsko sredstvo

a) Metamorfoza blaga

Videli smo, da proces menjave blaga vključuje protislovne in med seboj izključujoče se odnose. Razvoj blaga^{*2} ne odpravi teh protislovij, ustvari pa formo, v kateri se lahko gibljejo. To je sploh metoda, s katero se rešujejo dejanska protislovja. Protislovje je npr., da se kako telo stalno približuje drugemu in se prav tako stalno od njega oddaljuje. Elipsa je ena od form gibanja, v katerih se to protislovje prav tako udejanja kot rešuje.

Kolikor menjalni proces prenaša blaga iz rok, v katerih so *ne-uporabne vrednote*, v roke, v katerih so uporabne vrednote, je *družbeno presnavljanje*. Produkt enega koristnega načina dela nadomesti produkt drugega. Ko blago enkrat dospe do mesta, kjer služi kot uporabna vrednota, pade iz sfere menjave blaga v sfero konsumpcije. Tu nas zanima samo prva. Ves proces moramo torej opazovati s strani forme, torej samo *premeno forme* ali *metamorfozo blaga*, ki posreduje družbeno presnavljanje.

Popolnoma pomanjkljivo pojmovanje te premene forme dolgujemo, ne glede na nejasnost o pojmu vrednosti samem, okoliščini, da se vsaka premena forme *enega* blaga izvrši v menjavi *dveh* blag, nekega navadnega blaga in denarnega blaga.^{*1} Če se zadržimo samo pri tem *snovnem* momentu, menjavi blaga z zlatom, spregledamo prav to, kar je treba videti, namreč, kaj se zgodi s *formo*.

Spregleđamo, da zlato kot golo blago ni denar in da se druga blaga sama v svojih cenah nanašajo na zlato kot na svojo *lastno denarno podobo*.^{*2}

Blaga gredo najprej nepozlašena, neoslažena, kakor so se izvalila iz jajca, v menjalni proces. Ta producira *podvojitev blaga v blago in denar*, zunanje nasprotje, v katerem blaga predstavljajo svoje imanentno nasprotje uporabne vrednosti in vrednosti.^{*3} V tem nasprotju stopijo *blaga kot uporabne vrednosti nasproti denarju kot menjalni vrednosti*. Po drugi strani sta obe strani nasprotja *blagi*, torej *enotnosti uporabne vrednosti in vrednosti*. Toda ta enotnost razlik se predstavlja na vsakem od obeh polov *obratno* in predstavlja s tem obenem njun vzajemni odnos. Blago je *reelno* uporabna vrednota, njegovo vredenstvo (Wertsin)^{*4} se prikazuje *samo idejno* v ceni, ki ga nanaša na nasproti stoječe *zlato kot njegovo reelno vrednostno podobo*. Obratno velja zlati material samo kot *materiatura vrednosti, denar*. Zlati material je reelno torej^{*1} *menjalna vrednost*. Njegova uporabna vrednost se prikazuje samo še *idejno* v vrsti relativnih vrednostnih izrazov, v katerih se nanaša na nasproti stoječa blaga kot na *krog svojih reelnih uporabnih podob*. Te nasprotujoče forme blag so *dejanske forme gibanja* njihovega menjalnega procesa.

Spremimo zdak kateregakoli posestnika blaga, npr. našega starega znanca tkalca platna, na sceno menjalnega procesa, na blagovni *trg*. Njegovo blago, 20 vatlov platna, je *cenovno določeno*. Njegova cena je 2 f. št. Tkalec platna ga zamenja za 2 f.št., in ker je stare šege mož, spet zamenja ta 2 f.št. za družinsko sveto pismo iste cene. Platno, zanj le blago, *nosilec* vrednosti, se otuji za zlato, njegovo vrednostno podobo, in iz te podobe se nazaj potuji za neko drugo blago, sveto pismo, ki pa naj kot uporaben predmet roma v tkalčevo hišo in tam tolaži bogu vdane duše. Menjalni proces blaga se torej izvršuje v *dveh zoperstavljenih in med seboj dopolnjujočih se metamorfozah* – *preobrazba blaga v denar in njegova vnazajšnja preobrazba iz denarja v blago*.⁶⁵ Momenta blagovne metamorfoze sta obenem poslovni dejanji posestnika blaga – *prodaja*, zamenjava blaga za denar; *nakup*, zamenjava denarja za blago, in enotnost obeh aktov: *prodati, da bi kupili*.

Če si zdaj tkalec platna ogleda končni rezultat kupčije, poseduje sveto pismo namesto platna, namesto svojega prvotnega blaga neko drugo iste vrednosti, toda različne koristnosti. Na enak način si prilašča svoja druga življenjska in produkcijska sredstva. *Z njegovega stališča* posreduje cel proces^{*1} samo zamenjavo njegovega delovnega produkta s tujim delovnim produktom, menjavo produktov.

Proces menjave blaga se torej izvršuje v naslednji premeni forme:

blago – denar – blago

B – D – B

Po svoji snovni vsebini je gibanje B – B, zamenjava blaga za blago,

⁶⁵(F. Lassalle: „Die Philosophie Herakleitos des Dunkeln“ Berlin 1858, Bd. I, p. 222) Lassalova opomba k temu mestu p. 224, n. 3, nepravilno razlaga denar za goli vrednostni znak.

^{*1}V 1. izd. sledi: obči ekvivalent, menjalna vrednost.

^{*2}„Iz . . . ognja vznika, po Heraklitovih besedah, vse, in ogenj nastaja iz vsega, tako kakor iz zlata blago in iz blaga zlato.“

presnavljanje družbenega dela, v katerega rezultatu proces sam ugasne.

B – D. *Prva metamorfoza blaga ali prodaja*. Preskok blagovne vrednosti iz blagovnega telesa v zlato telo je, kakor sem to označil nekje drugje,*² salto mortale blaga. Če se ponesreči, sicer ni prevarano blago, pač pa posestnik blaga. Družbena delitev dela nareja njegovo delo prav tako enostransko kakor njegove potrebe mnogostranske. Prav zaradi tega mu njegov produkt služi samo kot *menjalna vrednost*.*³ Obče družbeno veljavno ekvivalentsko formo pa dobi samo v denarju, a denar je v tujem žepu. Da bi ga izvleklo, mora biti blago predvsem *uporabna vrednota* za posestnika denarja, zanj izdano delo mora biti torej izdano v družbeno koristni obliki ali se izkazati *kot člen družbene delitve dela*. Toda delitev dela je *samosasli produkcijski organizem*, katerega niti so se stkale za hrbtom blagovnih producentov in se dalje tko. Morda je blago produkt kakega novega načina dela, ki meni zadovoljiti novo nastalo potrebo ali pa hoče na lastno pest potrebo šele priključiti. Medtem ko je bilo včeraj še funkcija med mnogimi funkcijami enega in istega blagovnega producenta, se kako posebno delovno opravilo danes morda iztrga iz te soodvisnosti, se osamosvoji in prav zaradi tega pošlje svoj *delni produkt kot samostojno blago* na trg. Okoliščine utegnejo biti za ta ločitveni proces zrele ali nezrele. Produkt zadovoljuje danes neko družbeno potrebo. Jutri ga bo morda podobna vrsta produkta popolnoma ali deloma spodrinila z njegovega mesta. In četudi je delo, kakor delo našega tkalca platna, patentiran člen družbene delovne delitve, s tem še nikakor ni garantirana uporabna vrednost prav *njegovih* 20 vatlov platna. Če so družbeno potrebo po platnu – in ta ima svojo mero, kakor vse druge – zasitili že konkurenčni tkalci platna, postane produkt našega prijatelja odvečen, odvišen in s tem brezkoristen. Podarjenemu konju ne gledamo v zobe, toda naš tkalec ne hodi na trg, da bi delil darila. Postavimo pa, da se uporabna vrednost njegovega produkta obnese in da blago zato pritegne denar. Zdaj pa je vprašanj, koliko denarja? Odgovor je vsekakor že anticipiran v ceni blaga, eksponentu njegove vrednostne velikosti. Morebitnih čisto subjektivnih računskih napak posestnika blaga, ki se na trgu takoj objektivno korigirajo, tu ne upoštevamo. Za svoj produkt naj bi potrošil samo družbeno nujno povprečje delovnega časa. Cena blaga je torej samo denarno ime za kvantum družbenega dela, opredmeten v njem.

Toda brez dovoljenja našega tkalca platna in za njegovim hrbtom so se začeli davno ukoreninjeni produkcijski pogoji tkalstva platna spreminjati. Delovni čas, ki je bil včeraj brez dvoma družbeno nujno delovni čas za produkcijo vatla platna, je danes to prenehal biti, kakor dokazuje posestnik denarja zelo vneto z navedbami cen raznih tekmecev našega prijatelja. Na njegovo nesrečo je na svetu veliko tkalcev. Postavimo končno, da vsebuje vsak kos platna, ki je na razpolago na trgu, samo družbeno nujni delovni čas. Kljub temu lahko celokupna vsota teh kosov vsebuje odvečno potrošen delovni čas. Če tržni želodec ne more absorbirati celokupnega kvantuma platna po normalni ceni 2 šilinga za vatel, dokazuje to, da je bil prevelik del družbenega celokupnega delovnega časa potrošen v obliki tkanja platna. Učinek je isti, kakor če bi bil vsak posamezen tkalec platna porabil za svoj individualni produkt več kot družbeno nujni delovni čas. Tu velja: skupaj vozili, skupaj zvrnili. Vse platno na trgu velja samo za *en*

*1 V 1. izd. vstavek: „udenarjenje platna in ublagovljenje denarja, prodaja in nakup“

*2 Gl. Zur Kritik der Polit. Oekon., MEW 13, str. 71

*3 V 1. izd. sledi: obči ekvivalent

trgovski artikel, vsak kos le kot alikvotni del. In zares je vrednost vsakega individualnega vatla pač tudi le materiatura istega družbeno določenega kvantuma enakovrstnega človeškega dela.*¹

Kakor vidimo, blago ljubi denar, toda „the course of true love never does run smooth“*². Prav ako samoraslo naključna kakor *kvalitativna* je *kvantitativna* členitev družbenega produkcijskega organizma, ki predstavlja svoja membra disjuncta*³ v sistemu delitve dela. Naši posestniki blaga zato odkrijejo, da ista delitev dela, ki jih nareja za *neodvisne privatne producente*, nareja družbeni produkcijski proces in njihova razmerja v tem procesu *od njih samih neodvisna*, d se medsebojna neodvisnost oseb dopolnjuje v sistemu vsestranske stvarne odvisnosti.

Delitev dela preobrazi delovni produkt v blago in napravi s tem nujno njegovo preobrazbo v denar. Hkrati napravi za naključje to, ali se ta transsubstanciacija posreči. Toda tu moramo opazovati fenomen v čisti obliki, predpostaviti moramo torej njegov normalni potek. Če namreč sploh pride do tega, če torej blago ni neprodajno, se vedno dogaja njegova *sprememba forme*, čeprav se utegne v nenormalnih primerih v tej spremembi forme substanca – vrednostna velikost – zmanjšati ali pridobiti na velikosti.

Enemu posestniku blaga nadomesti zlato njegovo blago, drugemu pa blago njegovo zlato. *Očitno zaznavni* fenomen je, da blago in zlato, 20 vatlov platna in 2 f. št., *menjata roki ali mesto*, t.j. njuna *zamenjava*. Toda *za kaj* se zamenjuje blago? Za svojo lastno občo vrednostno podobo. In za kaj zlato? Za posebno podobo svoje uporabne vrednosti. Zakaj stopi *zlato* nasproti platnu kot *denar*? Ker ga njegova *cena* 2 f. št. ali njegovo denarno ime že nanaša na *zlato kot denar*. *Otujitev* prvotne blagovne forme se izvrši s *potujitvijo* blaga, t.j. v trenutku, ko njegova uporabna vrednost v njegovi ceni samo predstavno zlato dejansko pritegne. *Realizacija cene* ali samo idejne vrednostne forme blaga je zatorej hkrati obratno realizacija samo idejne uporabne vrednosti denarja, preobrazba blaga v denar hkrati preobrazba denarja v blago. Ta en proces je *dvostranski proces*, s pola posestnika blaga *prodaja*, z nasprotnega pola posestnika denarja *nakup*. Ali, *prodaja je nakup*, B – D hkrati D – B.⁶⁶

Doslej ne poznamo nobenega ekonomskega razmerja ljudi razen razmerja med posestniki blaga, razmerja, v katerem tuj delovni produkt prisvojijo samo, vtem ko odtujijo lastnega. Enemu posestniku blaga lahko zatorej stopi drugi *nasproti* samo kot posestnik denarja, bodisi ker poseduje njegov delovni produkt *po naravi* denarno formo, je torej denarni material, zlato itd., bodisi kar se je njegovo lastno blago že prelevilo in osmukalo svojo prvotno uporabno formo. Da bi funkcioniralo kot denar, mora zlato seveda na katerikoli točki vstopiti na blagovni trg. Ta točka leži pri njegovem viru produkcije, kjer se kot neposredni delovni produkt zamenjuje z drugim delovnim produktom iste vrednosti. Toda

*¹ Marx v pismu z dne 28. novembra 1978 N. F. Danielsonu, ruskemu prevajalcu „Kapitala“, spreminja zadnji stavek takole: „In zares je vrednost vsakega individualnega vatla pač tudi le materiatura enega dela za celokupni kvantum platna izdanega družbenega kvantuma dela.“ Enaka korektura se nahaja tudi v Marxovem osebnem primerku 2. nemške izdaje 1. zvezka „Kapitala“, vendar je on ni zapisal.

*² raztresene ude

66) „Toute vente est achat“*¹ (Dr. Quesnay: „Dialogues sur le Commerce et les Travaux des Artisans.“ „Physiocrates“, ed. Daire, I. Partie, Paris 1846, p. 170), ali kakor pravi Quesnay v svojih „Maximes Generales“: „Vendre est acheter.“*² „kupovati.“

od tega trenutka*¹ stalno predstavlja realizirane blagovne cene.⁶⁷ Zlato je, ne oziraje se na zamenjavo zlata za blago pri njegovem viru produkcije, v roki vsakega posestnika blaga otujena podoba njegovega potujenega blaga, produkt *prodaje* ali prve metamorfoze blaga B – D.⁶⁸ Idejni denar ali *vrednostna mera* je zlato postalo, ker so vsa blaga merila svojo vrednost v njem*² in ga tako napravila za predstavnici nasprotje svoje uporabne podobe, za svojo vrednostno podobo. *Reelni denar* postane, ker ga blaga s svojo vsestransko potujitvijo napravijo za svojo dejansko otujeno ali preobraženo uporabno podobo in zatorej za svojo dejansko vrednostno podobo. V svoji vrednostni podobi osmuka blago vsako sled svoje samorasle uporabne vrednosti in posebnega koristnega dela, ki mu dolguje svoj izvor, da bi se zabubilo v enakolično družbeno materiaturo brezrazličnega človeškega dela. Na denarju se torej ne vidi, kakšnega kova je vanj preobraženo blago. Eno izgleda v svoji denarni formi prav tako kakor drugo. Denar utegne torej biti drek, čeprav drek ni denar. Vzemimo, da sta dva cekina, za katera naš tkalec platna potuji svoje blago, preobražena podoba mernika pšenice. Prodaja platna, B – D, je hkrati njegov nakup, D – B. Toda kot *prodaja platna* začne ta proces gibanje, ki se konča z njenim nasprotkom, z *nakupom svetega pisma*; kot *nakup platna* konča gibanje, ki se je začelo z njegovim nasprotkom, s *prodajo pšenice*. B – D (platno – denar), ta prva faza B – D – B (platno – denar – sveto pismo), je obenem D – B (denar – platno), zadnja faza nekega drugega gibanja B – D – B (pšenica – denar – platno). *Prva metamorfoza kakega blaga*, njegova preobrazba iz blagovne forme v denar, je vedno obenem druga *nasprotna metamorfoza kakega drugega blaga*, njegova vzvratna preobrazba iz denarne forme v blago.⁶⁹

D – B. *Druga ali zaključna metamorfoza blaga: nakup*. Ker je denar otujena podoba vseh drugih blag ali produkt njihove obče potujitve, je *absolutno potujljivo blago*. Vse cene bere vzvratno in se tako zrcali v vseh blagovnih telesih kot v danem materialu svojega lastnega ublagovljenja. Hkrati kažejo cene, zaljubljenne oči, s katerimi mu pomežikujejo blaga, pregrado njegove preobrazbene sposobnosti, namreč njegovo lastno *kvantiteto*. Ker blago pri svojem udenarjenju izgine, se denarju ne vidi, kako je prišel v roke svojega posestnika ali kaj je vanj preobraženo. Non olet, kakršnegakoli izvora je že. Če po eni strani reprezentira prodano blago, reprezentira po drugi strani kupljiva blaga.*¹ 70

*¹ „Vsaka prodaja je nakup.“

*² „Prodajati je kupovati.“

67) „Le prix d'une marchandise ne pouvant être payé que par le prix d'une autre marchandise.“*³ (Mercier de la Rivière, „L'Ordre naturel et essentiel des sociétés politiques, Physiocrates“, ed. Daire, II. Partie, p. 554).

68) „Pour avoir cet argent, il faut avoir vendu.“*⁴ (I. c. 543)

*¹ V I. izd. se stavek glasi dalje: funkcijonira samo kot dejanski denar, ker je stalno realizirana blagovna cena.

*² V I. izd. se stavek glasi dalje: in ga tako predstavno napravila za svojo otujeno uporabno podobo ali vrednostno podobo.

*³ Ceno blaga je mogoče plačati le s ceno drugega blaga.

*⁴ „Da bi imeli ta denar, je bilo treba najprej prodati.“

69) Izjema je, kakor že prej omenjeno, producent zlata resp. srebra, ki zamenja svoj produkt, ne da bi ga bil prej prodal.

D – B, nakup je obenem prodaja, B – D, zadnja metamorfoza nekega blaga je zato obenem prva metamorfoza nekega drugega blaga. Za našega tkalca platna se zaključni življenjski tek njegovega blaga s svetim pismom, v katerega je nazaj preobrazil 2 f. št. Prodajalec svetega pisma pa spremeni 2 f. št., ki ju je izkupil od tkalca platna, za žitno žganje. D – B, zaključna faza B – D – B (platno – denar – sveto pismo), je hkrati B – D, prva faza od B – D – B (sveto pismo – denar – žitno žganje). Ker dobavlja blagovni producent samo enostranski produkt, ga *prodaja* pogostoma v večjih množinah, medtem ko ga njegove mnogostranske potrebe silijo, da realizirano ceno ali izkupičeno denarno vsoto stalno drobi v številne nakupe. Ena *prodaja* se torej izteka v *mnoge nakupe* različnih blag. Zaključna metamorfoza *enega* blaga tvori tako *vsoto prvih metamorfoz drugih blag*.

Če zdaj opazujemo celokupno *metamorfozo* nekega blaga, npr. platna, vidimo najprej, da sestoji iz dveh zoperstavljenih in med seboj dopolnjujočih se gibanj, B – D in – B. Ti dve zoperstavljeni spremembi blaga potekata v dveh zoperstavljenih družbenih procesih posestnika blaga in se reflektirata v dveh njegovih nasprotnih ekonomskih vlogah. Kot agent prodaje postane *prodajalec*, kot agent nakupa *kupec*. Kakor pa pri vsaki spremembi blaga istočasno eksistira obe njegovi formi, blagovna forma in denarna forma, samo na nasprotnih polih, tako stoji nasproti istemu posestniku blaga kot prodajalcu nek drug kupec in kot kupcu nek drug prodajalec. Kakor isto blago sukcesivno preteče skozi dve obratni spremembi, postane iz blaga denar in iz denarja blago, tako menja isti posestnik blaga vloge prodajalca in kupca. To torej nista nobeni trdni vloge, temveč vloge, ki znotraj blagovne cirkulacije stalno menjata osebe.

Celokupna metamorfoza blaga predpostavlja, v svoji najenostavnejši formi, *štiri ekstreme in tri personae dramaticae*.^{*1} Najprej stopa denar nasproti blagu kot njegova podoba—vrednosti (Wert—Gestalt), ki ima onstran, v tujem žepu, stvarno trdno realnost. Tako stopi nasproti posestniku blaga posestnik denarja. **Kakor** hitro je zdaj blago preobraženo v denar, postane slednji njegova izginjujoča *ekvivalentna forma*, katere uporabna vrednost ali vsebina eksistira tostran v drugih blagovnih telesih. Kot končna točka prve blagovne spremembe je denar obenem izhodiščna točka druge. Tako postane prodajalec prvega akta kupec v drugem, kjer mu nek tretji posestnik blaga stopi nasproti kot prodajalec.⁷¹

Obe obratni fazi gibanja blagovne metamorfoze tvorita *krožni tok*: blagovna forma, osmukanje blagovne forme, povratak v blagovno formo. Vsekakor je *blago samo* tukaj nasprotujoče določeno. Na izhodiščni točki je ne-uporabna vrednota, na končni točki uporabna vrednota za svojega posestnika.^{*1} Tako se prikazuje denar najprej kot trdni vrednostni kristal, ki se vanj preobrazi blago, da bi se zatem razblinil kot njegova gola ekvivalentna forma.

Dve metamorfozi, ki tvorita krožni tok enega blaga, tvorita hkrati obratni delni metamorfozi *dveh drugih blag*. Isto blago (platno) odpira vrsto svojih

⁷⁰) „Si l'argent represente, dans nos mains, les choses que nous pouvons desirer d'acheter, il y represente aussi les choses que nous avons vendues pour cet argent.“^{*2} (Mercier de la Riviere, l. c. p. 586)

^{*1} V 1. izd. se zaključni stavek odstavka glasi: Kot otujeni podobi stoji denar blagom, kot absolutno potujljivi blagovni podobi stoji denarju blagovni svet nasproti.

^{*2} „Če denar v naših rokah zastopa stvari, ki si jih lahko želimo kupiti, nam zastopa tudi stvari, ki smo jih za ta denar prodali.“

lastnih metamorfoz in zaključuje celokupno metamorfozo nekega drugega blaga (pšenice). Med svojo prvo spremembo, prodajo, igra ti dve vlogi osebno. Nasprotno pa kot zlata buba, v kateri samo potuje po poti vsega živega, hkrati končuje prvo metamorfozo nekega tretjega blaga. Krožni tok, ki ga opiše*² vrsta metamorfoz vsakega blaga, se torej nerazvzljivo prepleta s krožnimi tokovi drugih blag. Celokupni proces se predstavlja kot *blagovna cirkulacija*.

Blagovna cirkulacija ni samo formalno, ampak tudi bistveno različna od neposredne menjave produktov. Le ozrmo se na potek. Tkalec platna je vsekar zamenjal platno za sveto pismo, lastno blago za tuje. Toda ta fenomen je resničen samo zanj. Agent svetega pisma, ki ima rajši požirek močnega, ni mislil na to, da bi sveto pismo zamenjal za platno, kakor tkalec platna nič ne ve o tem, da je bila pšenica zamenjana za njegovo platno itd. Blago posestnika B nadomesti blago posestnika A, toda A in B *ne* zamenjata vzajemno svojih blag. Lahko se v resnici zgodi, da A in B, zdaj prvi, zdaj drugi, kupita drug od drugega, toda takšen posebni odnos nikakor ni pogojen z občimi razmerji blagove cirkulacije. Po eni strani tukaj vidimo, kako blagovna menjava prebije *individualne in lokalne pregrade* neposredne zamenjave produktov in razvija presnavljanje človeškega dela. Po drugi strani se razvije strnjen krog družbenih naravnih sovisnosti, ki jih delujoče osebe ne morejo kontrolirati. Tkalec lahko prodaja platno le, ker je kmet *že prodal* pšenico, neučakanec sveto pismo le, ker je tkalec *že prodal* platno, destilater žgano vodo le, ker je drugi *že prodal* vodo večnega življenja itd.

Cirkulacijski proces zato tudi ne ugasne, kakor neposredna zamenjava produktov, s tem da uporabne vrednote menjajo mesto ali roke. Denar ne izgine, ker nazadnje izpade iz vrste metamorfoz *enega* blaga. Vedno se useda na kakem mestu cirkulacije, ki ga je blago izpraznilo. Npr. v celokupni metamorfozi platna: *platno – denar – sveto pismo* izpade iz cirkulacije najprej platno, na njegovo mesto stopi denar, nato izpade iz cirkulacije sveto pismo, na njegovo mesto stopi denar. Nadomestitev blaga z blagom pusti hkrati obtičati denarno blago v rokah tretjega.⁷² Cirkulacija neprestano izloča denar. Nič ne more biti bolj bedastega kakor dogma, da blagovna cirkulacija pogojuje nujno ravnotežje prodaj in nakupov, češ vsaka prodaja je nakup in vice versa.*¹ Če naj to pomeni, da je število dejansko izvršenih prodaj enako istemu številu nakupov, je to puhla tautologija. Toda dogma naj dokaže, da prodajalec vodi svojega lastnega kupca na trg. Prodaja in nakup sta *identičen akt* kot vzajemni odnos med *dvema polarno zoperstavljenima osebama*, posestnikom blaga in posestnikom denarja. Kot dejanje *iste* osebe tvorita *dva polarno zoperstavljena akta*. Identiteta prodaje in nakupa torej vključuje, da postane blago *brezkoristno*, če, vrženo v alkimistično retorto cirkulacije, ne izide iz nje *kot denar*, če ga posestnik blaga

*¹ nastopajoče osebe

71) „Il y a donc quatre termes et trois contractants, dont l'un intervient deux fois.“*³ (Le Trosne, l. c. p. 908)

*¹ V 1. izd. se stavek nadaljuje: kakor denar predstavlja blago najprej kot trden vrednostni kristal, da bi se zatem razblinil kot njegova gola ekvivalentna forma.

*² 1. izd.: tvori

*³ „Potemtakem so štiri končne točke in tri pogodbene stranke, izmed katerih ena nastopi dvakrat.“

ne proda, torej posestnik denarja ne kupi. Ta identiteta vsebuje nadalje, da tvori proces, če se posreči, odmor, razdobje v življenju blaga, ki lahko traja dalj ali manj časa. Ker je *prva metamorfoza* blaga hkrati prodaja in nakup, je ta delni proces hkrati samostojen proces. Kupec ima blago, prodajalec ima denar, t.j. neko blago, ki ohrani za cirkulacijo sposobno formo, pa naj se pojavi spet na trgu prej ali pozneje. Nihče ne more prodati, ne da bi drugi kupil. Toda nikomur ni treba neposredno kupiti, ker je sam prodal. Cirkulacija razbija časovne, krajevne in individualne pregrade zamenjave produktov prav s tem, da *razcepi* tu najdeno *neposredno identiteto* med oddajo (Austausch) lastnega in prevzemom (Eintausch) tujega delovnega produkta v nasprotje med prodajo in nakupom. Da tvorita samostojno drug proti drugemu nasproti stopajoča procesa *notranjo enotnost*, pomeni prav tako, da se njuna notranja enotnost giblje v *zunanjih nasprotjih*. Če se zunanja osamosvojitve notranje nesamostojnih (Unselbstständigen), zakaj eden drugega dopolnjujočih, nadaljuje do določene točke, se uveljavi enotnost nasilno – *s krizo*. Blagu imanentno nasprotje med uporabno vrednostjo in vrednostjo, med privatnim delom, ki se mora predstaviti hkrati kot neposredno družbeno delo, med posebnim konkretnim delom, ki hkrati velja samo kot abstraktno obče delo, med posebljenjem stvari in postvarjenjem oseb – to imanentno protislovje dobi v nasprotjih blagovne metamorfoze svoje razvite *forme gibanja*. Te forme vključujejo torej *možnost*, toda tudi samo možnost kriz. Razvoj te možnosti v dejansko zahteva cel okrog razmerij, ki z vidika enostavne blagovne cirkulacije še sploh ne obstoje.⁷³

Kot posrednik blagovne cirkulacije dobi denar funkcijo *cirkulacijskega sredstva*.

b) Obtok denarja

Premena forme, v kateri se izvrši presnova delovnih produktov, B – D – B, pogojuje, da tvori ista vrednost *kot blago* izhodiščno točko procesa in da se vrača k isti točki *kot blago*. To gibanje blag je torej *krožni tok*. Po drugi strani

⁷²⁾Opomba k 2. izd. – Kakor je ta fenomen očiten, ga vendar politični ekonomski večinoma spregledajo, zlasti zagovorniki svobodne trgovine vulgaris.*¹

*¹vulgarni pristaš svobodne trgovine

*¹obratno

⁷³⁾Primerjaj moje opombe o Jamesu Millu: „Zur Kritik etc.“ p. 74–76*¹ Dve točki sta tukaj karakteristični za metodo ekonomistične apologetike. Prvič, identificiranje blagovne cirkulacije in neposredne zamenjave produktov z enostavno abstrakcijo njunih razlik. Drugič, poskus zatajiti protislovja kapitalističnega produkcijskega procesa, vtem ko se razmerja njegovih produkcijskih agentov razvezujejo v enostavne odnose, ki izvirajo iz blagovne cirkulacije. Blagovna produkcija in blagovna cirkulacija pa sta fenomena, ki pripadata najrazličnejšim produkcijskim načinom, četudi v različnem obsegu in daljnosežnosti. Torej še nič ne vemo o differentii specifični*² teh produkcijskih načinov in o njih zatorej ne moremo presojati, če poznamo le njim skupne, abstraktne kategorije blagovne cirkulacije. V nobeni znanosti razen v politični ekonomiji ne vlada tolikšeo šopirjenje z elementarnimi splošnoznanimi praznimi rečenicami. Npr. J. B. Say si upa soditi o krizah zato, ker ve, da je blago produkt.

*¹GL MEW 13, str. 77–79

*²specifični razliki

pa ista oblika izključuje krožni tok denarja. Njen rezultat je *stalno oddaljevanje denarja* od svojega izhodišča, ne vračanje vanj. Dokler prodajalec drži preobrazeno podobo svojega blaga, denar, se nahaja blago v stadiju prve metamorfoze ali je preteklo komaj prvo polovico svoje cirkulacije. Ko je proces – *prodati, da bi kupili* – dopolnjen, se tudi denar zopet oddalji iz rok svojega prvotnega posestnika. Seveda, če tkalec platna, potem ko je kupil sveto pismo, znova proda platno, se tudi denar vrne v njegove roke. Toda ne vrne se s cirkulacijo*¹ prvih 20 vatlov platna,*¹ v kateri se je prav nasprotno oddaljil iz tkalčevih rok v roke prodajalca svetega pisma. Vrne se samo z *obnovitvijo* ali s ponovitvijo istega cirkulacijskega procesa za novo blago in konča tako prvič kakor drugič z istim rezultatom. Denarju z blagovno cirkulacijo, neposredno dodeljena forma gibanja, je torej njegovo stalno oddaljevanje od izhodiščne točke, njegov tok iz rok enega posestnika blaga v roke drugega, ali *njegov obtok* (currency, cours de la monnaie).

Obtok denarja kaže stalno, enolično ponavljanje *istega* procesa. Blago stoji vedno na strani prodajalca, denar vedno na strani kupca, kot *kupno sredstvo*. Denar funkcionira kot kupno sredstvo, s tem ko *realizira ceno* blaga. S tem ko jo realizira, prenese blago iz prodajalčevih rok v kupčeve, medtem ko se istočasno oddalji iz kupčevih rok v prodajalčeve, da bi ponovil isti proces s kakšnim drugim blagom. Prikrito je, da izvira ta enostranska forma gibanja denarja iz dvostranskega gibanja forme blaga. Narava blagovne cirkulacije sama poraja nasprotni videz. Prva metamorfoza blaga ni vidna samo kot gibanje denarja, temveč kot lastno gibanje blaga, toda njegova druga metamorfoza je vidna samo kot gibanje denarja. V prvi polovici svoje cirkulacije menja blago mesto z denarjem. Hkrati s tem izpade njegova uporabna podoba iz cirkulacije, v konsumpcijo.⁷⁴ Na njeno mesto stopi njegova vrednostna podoba ali denarna ličinka. Druge polovice cirkulacije ne preteče več v svoji lastni naravni koži, temveč v svoji zlati koži. *Kontinuiteta* gibanja preide s tem povsem na stran denarja in isto gibanje, ki vključuje za blago dva nasprotna procesa, vključuje kot lastno gibanje denarja vedno isti proces, njegovo menjanje mesta z vedno drugim blagom. Rezultat blagovne cirkulacije, nadomestitev blaga z drugim blagom, se torej prikazuje posredovan ne z njuno lastno premeno forme, temveč s funkcijo denarja kot cirkulacijskega sredstva, ki cirkulira na sebi in za sebe brezgibna blaga, jih prenaša iz rok, v katerih so ne-uporabne vrednote, v roke, v katerih so uporabne vrednote, vedno v svojem lastnem toku nasprotni smeri. Denar stalno oddaljuje blaga iz cirkulacijske sfere, ko stalno stopa na njihova cirkulacijska mesta in se s tem oddaljuje od svojega lastnega izhodišča. Čeprav je torej denarno gibanje samo izraz blagovne cirkulacije, se, obratno, blagovna cirkulacija prikazuje samo kot rezultat denarnega gibanja.⁷⁵

⁷⁴) Celo če se blago znova in znova proda, fenomen, ki tukaj za nas še ne eksistira, izpade z zadnjo definitivno prodajo iz sfere cirkulacije v sfero konsumpcije, da bi tu služilo kot življenjska potrebnost ali kot proddkcijsko sredstvo.

*1 V 1. izd.: „s cirkulacijskim procesom“

*5 V 1. izd.: „... prvih 20 vatlov platna. Ta proces ga je prav e sprotno oddaljil iz tkalčevih rok v roke prodajalca svetega pisma.“

⁷⁵) „Il (L'argent) n'a d'autre mouvement que celui qui lui est imprime par les productions.“ (Le Trosne, 1. c.p. 885)

Po drugi strani pripada denarju funkcija cirkulacijskega sredstva samo zato, ker je osamosvojena vrednost blaga. Njegovo gibanje kot cirkulacijskega sredstva je torej zares samo blagu lastno gibanje forme. To se mora zatorej tudi čutno zrcaliti v obtoku denarja.*¹ Tako npr. platno najprej preobrazí svojo blagovno formo v svojo denarno formo. Zadnji ekstrem njegove prve metamorfoze B – D, denarna forma, postane potem prvi ekstrem njegove zadnje metamorfoze D – B, njegove vzvratne preobrazbe v sveto pismo. Toda vsaka od teh dveh premen forme se izvrši z zamenjavo med blagom in denarjem, z njuno obojestransko *menjavo mest*. Isti kosi denarja pridejo kot *otujena podoba blaga* v prodajalčeve roke in jih zapustijo kot *absolutno potujljiva podoba blaga*. Dvakrat menjajo mesto. Prva metamorfoza platna prinese te kose denarja v tkalčev žep, druga jih potegne zopet iz njega. Obe nasprotni premeni forme istega blaga se torej zrcalita v dvakratni menjavi mesta denarja v nasprotni smeri.

Če pa se nasprotno dogajajo samo enostranske blagovne metamorfoze, gole prodaje ali goli nakupi, kakor že hočete, potem isti denar menja kraj tudi samo enkrat. Njegova druga menjava mesta izraža vedno drugo metamorfozo blaga, njegovo vzvratno preobrazbo iz denarja. V pogostem ponavljanju menjave mesta istih kosov denarja se zrcali ne samo vrsta metamorfoz enega edinega blaga, temveč tudi prepletanje brezštevilnih metamorfoz blagovnega sveta sploh.*¹ Sicer se razume čisto samo po sebi, da vse to velja samo za tukaj obravnavano formo enostavne blagovne cirkulacije.

Pri svojem prvem koraku v cirkulacijo, pri svoji prvi spremembi forme, izpade vsako blago iz cirkulacije, v katero vstopa vedno novo blago. Nasprotno denar kot cirkulacijsko sredstvo stalno domuje v cirkulacijski sferi in se stalno vrti v njej. Nastane torej vprašanje, *koliko denarja* ta sfera stalno absorbira. V kaki deželi se vsak dan godijo številne, istočasne in zatorej prostorsko druga poleg druge potekajoče enostranske blagovne metamorfoze, ali z drugimi besedami, gole prodaje z ene strani, goli nakupi z druge.*² V svojih cenah so blaga že izenačena z določenimi predstavnimi kvantumi denarja. Ker zdaj tu obravnavana neposredna cirkulacijska forma neprestano telesno postavlja drug drugemu nasproti blago in denar, prvega na pol prodaje, drugega na nasprotni pol nakupa, je za cirkulacijski proces blagovnega sveta zahtevana masa cirkulacijskih sredstev določena že z *vsoto cen* blag. Dejansko denar samo realno upodablja v vsoti cen blag že idejno izraženo zlato vsoto. Enakost teh vsot se torej razume

*¹ V 1. izd. sledi: „Ta dvojna premena forme se zrcali v dvakratni menjavi mesta istega kosa denarja, če obravnavamo celokupno metamorfozo kakega blaga, v večkratni ponovitvi njegove menjave mesta, če obravnavamo medsebojno prepletenost naštetih metamorfoz. Isti kosi denarja dospejo kot otujena podoba blaga v roke prodajalca in zapustijo njegove roke kot absolutno potujljiva podoba blaga. Denar učinkuje na enak način kot kupno sredstvo, vsakič nasproti drugemu blagu, v obeh procesih. Toda njuna notranja sovisnost, ali sdvojna določitev forme, ki jo ima v obeh procesih za isto blago, se prikazuje v dvojnem ali nasprotnem gibanju, ki je vtisnjeno istim kosom denarja. Ista 2 f.št., ki se pri prodaji platna iz žepa pride lovalca pšenice priselita v žep tkalca, se iz le-tega izselita pri nakupu svetega pisma. To je dvojna menjava mesta, v nasprotni smeri, če obravnavamo platno ali njegovega reprezentanta kot središče, pozitivna pri sprejemu denarja, negativna pri njegovi izdaji.“

*¹ V 1. izd. ni stavka: „V pogostem . . . blagovnega sveta sploh.“

*² V 1. izd.: „V vsaki deželi poteka vsak dan istočasno, zato prostorsko druga poleg druge, ogromno število enostranskih blagovnih metamorfoz, ali brezštevilna množica razdrobljenih prodaj, ki jih opravljajo med seboj neodvisni posestniki blag.“

sama po sebi. Vemo pa, da se pri nespremenjenih vrednostih blag njihove cene spreminjajo z vrednostjo zlata (denarnega materiala) samega, sorazmerno rastejo, če ta pada, in padajo, če ta narašča. Če tako vsota cen blag narašča ali pada, mora masa cirkulajočega denarja v enaki meri naraščati ali padati. Sprememba v masi cirkulacijskih sredstev izvira tukaj vsekakor iz denarja samega, toda *ne iz njegove funkcije kot cirkulacijskega sredstva*, temveč iz *njegove funkcije kot vrednostne mere*. Cena blaga se spreminja najprej obratno kakor vrednost denarja, potem pa se masa cirkulacijskih sredstev spreminja *direktno* kakor cena blag. Popolnoma isti fenomen bi se pripetil, če npr. ne bi padala vrednost zlata, temveč bi ga srebro nadomestilo kot vrednostno mero, ali če ne bi naraščala vrednost srebra, temveč bi ga zlato izrinilo iz funkcije vrednostne mere. V prvem primeru bi moralo cirkulirati več srebra kakor poprej zlata, v drugem manj zlata kakor poprej srebra. V obeh primerih bi se predruščila *vrednost denarnega materiala*, t.j. blaga, ki funkcionira kot *mera vrednosti*, torej cenovni izraz blagovnih vrednosti, torej masa cirkulirajočega denarja, ki služi za realizacijo teh cen. Videli smo, da ima cirkulacijska sfera blaga luknjo, skozi katero vstopa vanjo zlato (srebro, skratka denarni material) kot *blago dane vrednosti*. Ta vrednost je predpostavljena pri funkciji denarja kot vrednostne mere, torej pri določitvi cen. Če zdaj npr. pade vrednost same vrednostne mere, se to prikaže najprej v spremeni cen tistih blag, ki se neposredno pri produkcijskih virih plemenitih kovin zamenjujejo z njimi kot blagi. Zlasti v manj razvitih razmerah meščanske družbe bodo velik del drugih blag še daljši čas cenili v zdaj že iluzorni, zastareli vrednosti vrednostne mere. Medtem eno blago okuži drugo s svojim vrednostnim razmerjem do le-tega, zlate ali srebrne cene blag se postopoma izenačijo v določenih proporcijah z njihovimi vrednostmi samimi, dokler se končno vse blagovne vrednosti ne ocenjujejo ustrezno novi vrednosti denarne kovine. Ta izenačevalni proces spremlja neprestano rast plemenitih kovin, ki pritekajo v nadomestilo za direktno z njimi zamenjana blaga.

V isti meri torej, v kateri se posplošuje popravljena cenitev blag, ali se njihove vrednosti cenijo po novi, znižani in do določene točke naprej padajoči vrednosti kovine, je tudi že na razpolago za njihovo realizacijo nujna presežna masa. Enostransko opazovanje dejstev, ki so sledila odkritju novih virov zlata in srebra, je v 17. in zlasti v 18. stoletju zapeljalo k napačnemu sklepu, da so blagovne cene narasle, ker je kot cirkulacijsko sredstvo funkcioniralo več zlata in srebra. V naslednjem se predpostavlja vrednost zlata kot *dana*, kakor je v trenutku cenitve v resnici dana.

Ob tej predpostavki je torej masa cirkulacijskih sredstev določena z *vsoto cen blag*, ki jo je treba realizirati. Če predpostavimo sedaj nadalje ceno vsake vrste blaga kot dano, je *vsota cen* blag očitno odvisna od blagovne mase, nahajajoče se v cirkulaciji. Ni si treba kaj dosti beliti glave, da bi zapopadli, da mora, če stane 1 quarter pšenice 2 f.št., 100 quarterjev 200 f.št., 200 quarterjev 400 f.št. itd., da z množino pšenice torej raste denarna masa, ki pri prodaji zamenja z njo prostor.

Če je blagovna masa predpostavljena kot dana, masa cirkulirajočega denarja narašča in upada z nihanji cen blaga. Narašča in pada, ker se vsota cen blaga večja ali manjša zaradi njegove premene cene. Za to nikakor ni potrebno, da bi cene vseh blag istočasno naraščale ali padale. Naraščanje cen gotovega števila

vodilnih artiklov v enem ali njihovo upadanje cen v drugem primeru zadostuje, da se zviša ali upade *vsota cen* vseh cirkulirajočih blag, ki jo je treba realizirati, torej tudi da se postavi v cirkulacijo več ali manj denarja. Naj premena cen blag odseva dejanske premene vrednosti ali zgolj nihanja tržnih cen, učinek na maso cirkulacijskih sredstev ostane isti.

Dano je denimo neko število nepovezanih, istočasnih in zatorej prostorsko druga poleg druge tekočih prodaj ali delnih metamorfoz, npr. 1 quarterja pšenice, 20 vatlov platna, 1 svetega pisma, 4 galonov žitnega žganja. Če je cena vsakega artikla 2 f. št., vsota cen, ki jo je treba realizirati, torej 8 f. št., mora vstopiti v cirkulacijo denarna masa 8 f. št. Če nasprotno ista blaga tvorijo člene nam poznane vrste metamorfoz: 1 quarter pšenice – 2 f. št. – 20 vatlov platna – 2 f. št. – 1 sveto pismo – 2 f. št. – 4 galone žitnega žganja – 2 f. št., potem 2 f. št. omogočita cirkulirati po vrsti različnim blagom, vtem ko zapovrstjo realizirata njihove cene, torej tudi vsoto cen 8 f. št., da bi si končno odpočila v rokah destilaterja. Opravita *štiri obtoke*. Ta ponovljena menjava mesta istih kosov denarja predstavlja dvojno premeno forme blaga, njegovo gibanje skozi dva zoperstavljenata cirkulacijska stadija in prepletanje metamorfoz različnih blag.⁷⁶ Nasprotujoče si in med seboj dopolnjujoče se faze, skozi katere preteče ta proces, ne morejo prostorsko sovpadati, temveč si samo *časovno* sledijo *druga drugi*. Časovna obdobja tvorijo zatorej mero njegovega trajanja, ali število obtokov istega kosa denarja v danem času meri hitrost denarnega obtoka. Cirkulacijski proces teh štirih blag naj traja npr. en dan. Tedaj znaša vsota cen, ki jo je treba realizirati, 8 f. št., število obtokov istih kosov denarja na dan 4 in masa cirkulirajočega denarja 2 f. št. ali za določeno razdobje cirkulacijskega procesa.

vsota cen blag

= masa kot

število obtokov istoimenskih kosov denarja

cirkulacijsko sredstvo funkcionirajočega denarja. Ta zakon velja obče. Cirkulacijski proces kake dežele obsega v določenem razdobju sicer po eni strani mnoge razdrobljene, istočasne ter prostorsko drugo poleg druge nastopajoče prodaje (resp. nakupe) ali delne metamorfoze, v katerih isti kosi denarja menjajo mesto samo enkrat ali izvršijo samo en obtok, po drugi strani mnoge deloma drugo poleg druge potekajoče, deloma drugo v drugo zapletajoče se bolj ali manj bogato razčlenjene vrste metamorfoz, v katerih isti kosi denarja pretečejo bolj ali manj številne obtoke. Celokupno število obtokov vseh v *cirkulaciji* nahajajočih se istoimenskih kosov denarja pa daje *povprečno število* obtokov posameznega kosa denarja ali povprečno hitrost denarnega obtoka. Denarna masa, ki se ob začetku npr. dnevnega cirkulacijskega procesa vrže vanj, je seveda določena z vsoto cen *istočasno* ter *prostorsko drug poleg drugega* cirkulirajočih blag. Toda znotraj procesa postane en kos denarja tako rekoč odgovoren za druge. Če ta kos pospeši svojo hitrost obtoka, zavre hitrost drugega ali povsem zleti iz cirkulacijske sfere, kajti ta more absorbirati le tolikšno zlato maso, ki je pom-

⁷⁶ „Ce ont le productions qui le (l'argent) mettent en mouvement et le font circuler . . . L'celerite de son mouvement (sc. de l'argent) supplée a sa quantité. Lorsqu'il en est besoin, il ne fait que glisser d'une main dans l'autre sans s'arreter un instant.“ (LeTrosne, 1. c.p. 915, 916)

nožena s srednjim številom obtokov njenega posameznega elementa, enaka vsoti cen, ki jo je treba realizirati, Če torej število obtokov denarnih kosov raste, pojema njihova cirkulirajoča masa. Če število njihovih obtokov pojema, raste njihova masa. Ker je masa denarja, ki more funkcionirati kot cirkulacijsko sredstvo, pri dani povprečni hitrosti dana, je treba torej npr. samo vreči določeno kvantiteto bankovcev po 1 funt v cirkulacijo, da se potegne iz nje prav toliko sovereignov, umetnija, ki jo vse banke dobro poznajo.

Kakor se v denarnem obtoku sploh prikazuje samo cirkulacijski proces blag, t.j. njihov krožni tok skozi nasprotne metamorfoze,*¹ tako se v hitrosti denarnega obtoka prikazuje hitrost njihove premene forme, kontinuirano seganje metamorfoznih vrst drugih v druge (Ineinandergreifen der Metamorphosenreihen), naglica presnavljanja, hitro izginjanje blag iz cirkulacijske sfere in njihova prav tako hitra nadomestitev z novimi blagi. V hitrosti denarnega obtoka se torej prikazuje *tekoča enotnost* zoperstavljenih in dopolnjujočih se faz, preobrazba uporabne podobe v vrednostno podobo in vzvratna preobrazba vrednostne podobe v uporabno ali (enotnost) obeh procesov prodaje in nakupa. Obratno se prikazuje v upočasnitvi denarnega obtoka *ločitev* in *nasprotujoča si osamosvojitve* teh procesov, zastajanje menjave forme in torej presnavljanja. Od kod izvira to zastajanje, na cirkulaciji sami seveda ni opaziti. Le-ta kaže samo fenomen sam. Popolarnemu naziranju, ki vidi, da se z upočasnje nim denarnim obtokom denar manj pogosto prikazuje in izginja na vseh točkah cirkulacijske periferije, je blizu, da razlaga fenomen s pomanjkljivo kvantiteto cirkulacijskih sredstev.⁷⁷

Celokupni kvantum v vsakem obdobju kot cirkulacijsko sredstvo funkcionirajočega denarja je torej določen po eni strani z vsoto cen cirkulirajočega blagovnega sveta, po drugi strani pa s počasnejšim ali hitrejšim tokom njegovih

77) „Money being . . . the common measure of buying and selling, every body who has anything to sell, and cannot procure chapmen for it, is presently apt to think, that want of money in the kingdom, or country, is the cause why his goods do not go off. And so, want of money is the common cry; which is a great mistake . . . What do these people want, who cry out for money? . . . The Farmer complains . . . he thinks that were more money in the country, he should have a price for his goods . . . Then it seems money is not his want, but a Price for his corn and cattle, which he would sell, but cannot . . . why cannot he get a price? . . . 1) Either there is too much corn and cattle in the country, so that most who come to market have need of selling, as he has, and few of buying or, 2) There wants the usual vent abroad by Transportation . . . or, 3) The consumption fails, as when man, by reason of poverty, do not spend so much in their houses as formerly they did, wherefore it is not the increase of specifick money, which would at all advance the farmer's goods, but the removal of any of these three causes, which do truly keep down the market . . . The merchant and shopkeeper want money in the same manner, that is, they want a vent for the goods they deal in, by reason that the markets fail . . . a nation never thrives better, than when riches are tost from hand to hand.“ (Sir Dddley North, „Discourses upon Trade“, Lond. 1691, p. 11–15 passim.)

Vse Herrenschwandove sleparije se iztečejo v to, da se lahko iz narave blaga izvirajoča in zatorej v blagovni cirkulaciji prikazujoča se protislovja odstranijo s pomnožitvijo cirkulacijskih sredstev. Iz ljudske iluzije, ki zastoje produkcijskega in cirkulacijskega procesa pripisuje pomanjkanju cirkulacijskih sredstev, pa nikakor ne sledi obratno, da dejansko pomanjkanje cirkulacijskih sredstev, npr. kot posledica uradnega šušmarstva „regulation of currency“*¹ ne more s svoje strani priklicati zastojev.

nasprotujočih si cirkulacijskih procesov, od katerega je odvisno, kolikšni del te vsote cen se lahko realizira z istimi kosi denarja. *Vsota cen* blag pa je odvisna tako od mase kakor od *cen* vsake vrste blaga. Trije faktorji: gibanje *cen*, *cirkulirajoča blagovna masa* in končno *hitrost obtoka denarja* pa se lahko spreminjajo v različni smeri in v različnih razmerjih, torej lahko doživi *vsota cen*, ki jo je *treba realizirati*, zatorej z njo pogojena masa *cirkulacijskih sredstev*, zelo številne kombinacije. Tu bomo našteali samo tiste, ki so v zgodovini cen blaga najpomembnejše.

Pri *nespremenjenih* blagovnih cenah lahko masa cirkulacijskih sredstev raste, ker narašča masa cirkulirajočega blaga ali pojema hitrost obtoka denarja ali učinkuje oboje skupaj. Obratno lahko masa cirkulacijskih sredstev pojema s pojemačo blagovno maso alii naraščajočo hitrostjo cirkulacije.

Pri *obče naraščajočih blagovnih cenah* lahko ostane masa cirkulacijskih sredstev enaka, če masa cirkulirajočih blag pojema v istem razmerju, v katerem narašča njihova cena, ali narašča hitrost obtoka denarja prav tako hitro kakor povišanje cen, medtem ko ostane cirkulirajoča blagovna masa konstantna. Masa cirkulacijskih sredstev lahko pade, ker pojema blagovna masa hitreje ali narašča hitrost obtoka hitreje kakor cene.

Pri *obče padajočih blagovnih cenah* lahko ostane masa cirkulacijskih sredstev enaka, če raste blagovna masa v istem razmerju, v katerem pada njena cena, ali pojema hitrost obtoka denarja v istem razmerju kakor cena. Raste lahko, če raste blagovna masa hitreje ali pojema hitrost cirkulacije hitreje, kakor padajo blagovne cene.

Variacije različnih faktorjev se lahko vzajemno kompenzirajo, tako da njihovi stalni nestanovitnosti navkljub ostane celokupna vsota blagovnih cen, ki jo je treba realizirati, konstantna, torej tudi cirkulirajoča denarna masa. Najdemo torej, zlasti pri opazovanju malo daljših period, mnogo konstantnejšo *povprečno raven* v vsaki deželi *cirkulirajoče denarne mase* in, z izjemo močnih perturbacij, ki izvirajo periodično iz produkcijskih in trgovskih kriz, redkeje iz menjave v denarni vrednosti sami, mnogo manjša odstopanja od te povprečne ravni, kakor bi na videz pričakovali.

Zakon, da je kvantiteta cirkulacijskih sredstev določena z vsoto cen cirkulirajočih blag in s povprečno hitrostjo denarnega obtoka⁷⁸, se lahko izrazi tudi tako, da je pri dani vrednostni vsoti blag in dani povprečni hitrosti njihovih metamorfoz kvantiteta denarja v obtoku ali denarnega materiala odvisna od njegove lastne vrednosti. Iluzija, da se obratno blagovne cene določajo z maso cirkulacijskih sredstev in slednja po svoji strani z maso v kaki deželi nahajajočega se denarnega materiala,⁷⁹ korenini pri svojih prvotnih zastopnikih v neslani hipotezi, da vstopajo *blaga brez cene* in *denar brez vrednosti* v cirkulacijski proces, jer se potem alikvoten del blagovne kaše zamenja z alikvotnim delom kovinske gore.⁸⁰

c) *Novec. Vrednostni znak*

Iz funkcije denarja kot cirkulacijskega sredstva izvira njegova novčna podoba. V ceni ali denarnemu imenu blag predstavljeni del teže zlata jim mora v cirkulaciji stopiti nasproti kot istoimenski kos zlata ali *novca*. Kakor utrditev merila cen, pripada poseel kovanja novcev državi. V različnih nacionalnih unifor-

mah, ki jih nosita zlato in srebro kot novca, na svetovnem trgu pa spet slečeta, se prikazuje ločitev med notranjimi ali nacionalnimi sferami blagovne cirkulacije in njeno občo svetovnotržno sfero.

Zlati novc in zlato v palicah se torej že od začetka razlikujeta samo po figuri in zlato se da stalno preobrazati iz ene forme v drugo.⁸¹ Pot iz kovnice pa je hkrati pot v topilnik. V obtoku se namreč zlati novci obrabijo, nekateri bolj, drugi manj. Zlati naslov in zlata substanca, nominalna vsebnost in realna vsebnost začenjata svoj ločitveni proces. Enakoimenski zlati novci postanejo neenake vrednosti, ker so različne teže. Zlato kot cirkulacijsko sredstvo odstopa od zlata kot merila cen in s tem tudi preneha biti dejanski ekvivalent blag, katerih cene realizira. Zgodovina teh zmešnjav tvori novčno zgodovino srednjega in novega veka vse do 18. stoletja. Samorasla tendenca cirkulacijskega procesa, da preobrazi zlato bit novca v zlati videz ali novc c simbol njegove uradne kovinske vsebnosti, je pripoznana celo z naj sodobnejšimi zakoni o stopnji izgube kovin, ki naredi kos zlata nesposoben za obtok ali ga demonetizira.

78) „There is a certain measure, and proportion of money requisite to drive the trade of a nation, more or less than which, would prejudice the same. Just as there is a certain proportion of farthings necessary in a small retail Trade, to change silver money, and to even such reckonings as cannot be adjusted with the smallest silver pieces . . . Now as the proportion of the number of farthings requisite in commerce is to be taken from the number of people, the frequency of their exchanges, as also, and principally, from the value of the smallest silver pieces of money; so in like manner, the proportion of money (gold and silver specie) requisite to our trade, is to be likewise taken from the frequency of commutations, and from the bigness of payments.“ (William Petty, „A Treatise on Taxes and Contributions“, London 1667, p. 17)

Humovo teorijo je proti Jé Steuartu in drugim branil A. Young v svoji „Political Arithmetic Lond. 1774“, kjer ji je posvetil posebno poglavje „Prices depend on quantity of money“^{*1} (p. 112 sqq) V „Zur Kritik etc.“, p. 149^{*2} pripominjam „Vprašanje o kvantiteti cirkulirajočih novcev A. Smith molče odstrani, vtem ko obravnava denar čisto napačno kot golo blago.“ To velja le, kolikor A. Smith ex officio^{*1} obravnava denar. O priliki pa, npr. v kritiki prejšnjih sistemov pol. ekon. izreče pravilno: „The quantity of coin in every country regulated by the value of the commodities which are to be circulated by it . . . The value of goods annually bought and sold in any country requires a certain quantity of money to circulate and distribute them to their proper consumers, and can give employment to no more. The channel of circulation necessarily draws to itself a sum sufficient to fill it, and never admits any more.“ (Wealth of Nations, (vol. III.) I. IV., ch. I. (p.87, 89).)

Podobno odpira A. Smith svoje delo ex officio z apoteozo delitve dela. Pozneje, v zadnji knjigi o virih državnega dohodka, priložnostno reproducira A. Fergusona, svojega učitelja, denunciacijo delitve dela.

79) „The prices of things will certainly rise in every nation, as the gold and silver increase amongst the people; and, consequently, where the gold and silver decrease in any nation, the prices of all things must fall proportionably to such decrease of money.“ (Jacob Vanderlint, „Money answers all Things“, Lond. 1734, p.5)

Poblížja primerjava med Vanderlintom in Humovimi „Essays“ mi ne pušča niti najmanjšega dvoma, da je Hume poznal in uporabljal V.-ov sicer^{*2} pomembni spis. Naziranje, da cene določa masa cirkulacijskih sredstev, (nahajamo) tudi pri Barbonu in še mnogih starejših pisih.

„No inconvenience,“ pravi Vanderlint, „can arise by an unrestrained trade, but very great advantage; since, if the cash of the nation be decreased by it, which prohibitions are designed to prevent, those nations that get the cash will certainly find every thing advance in price, as the cash increases amongst them. And . . . our manufactures and every thing else, will soon become so moderate as to turn the balance of trade in our favour, and thereby fetch the money back again.“ (1. c.p. 43, 34).

*1 „Cene so odvisne od količine denarja.“

*2 Gl. EW 13, str. 142/3.

*1 uradno (po uradni dolžnosti)

*2 V 1. izd.: „sicer zelo pomembni . . .“

80) Samo po sebi je razumljivo, da vsaka posamezna vrsta blaga tvori s svojo ceno element cenovne vsote vseh cirkulirajočih blag. Kako pa naj se med seboj inkomenzurabilne uporabne vrednote en masse zamenjajo v kaki deželi nahajajočo se zlato ali srebrno maso, je popolnoma nepojmljivo. Če posleparimo (verschwindeln) blagovni svet v eno samo celokupno blago, od katerega tvori vsako blago le alikvotni del, dobimo res lep računski primer: celokupno blago = x centov zlata, blago A = alikvotni del celokupnega blaga = isti alikvotni del x centov zlata. To pošteno izreče Montesquieu: „Si l'on compare la masse de l'or et de l'argent qui est dans le monde, avec la somme des marchandises qui y sont, il est certain que chaque denree ou marchandise, en particulier, pourra etre comparee a une certaine portion (. . .) de l'autre. Supposons qu'il n'y ait qu'une seule denree ou marchandise dans le monde, ou qu'il qu'une seule qui s'achete, et qu'elle se divise comme l'argent: cette partie de cette marchandise repondra a une partie de la masse de l'argent; la moitie du total de l'une a la moitie du total de l'autre etc. . . . l'etablissement du prix des choses depend toujours fondamentalement de la raison du total des choses au total des signes.“ (Montesquieu, 1. c., t. III. p. 12, 13)

O nadaljnem razvoju te teorije pri Ricardu, njegovem učencu Jamesu Millu, Lordu Overstonu itd. prim. „Zur Kritik“ itd. p. 140–146 i. p. 150 seqq.*1 G. J. St. Mill deli večše, z njemu običajno eklektično logiko, tako mnenje svojega očeta J. Milla kot tudi nasprotno mnenje. Če primerjamo tekst njegovega kompendija „Princ. of Pol. Econ.“ s predgovorom (prva izdaja), v katerem oznanja samega sebe za Adama Smitha sedanjosti, ne vemo, kaj bi bolj občudovali, ali moževno naivnost ali naivnost publike, ki ga je na golo besedo sprejela kot Adama Smitha, čeprav je med njim in le-tem približno takšno razmerje kakor med generalom Williamsom Kars von Kars ter vojvodo Wellingtonom. Vsa originalna raziskovanja g. J. St. Milla na področju pol. ekonom., ki niso niti obsežna niti bogata po vsebini, najdemo v strumni vrsti v njegovem delcu, ki je izšlo 1844: „Some Unsettled Questions of Political Economy“. Locke direktno izreka zvezo med brezvrednostjo zlata in srebra in določljivo njune vrednosti s kvantiteto. „Mankind having consented to put an imaginary value upon gold and silver . . . the intrinsic value, regarded in these metals, is nothing but the quantity.“ (Some Considerations 1691. „Works“, ed. 1777, vol. II., p. 15)

*1 Gl. MEW 13, str. 134–140 in 143 sl.

81) Seveda bi docela presegalo moj namen, da bi obravnaval detajle, kakor kovno takso ipd. Proti romantičnemu sikofantu Adamu Mullerju pa, ki občuduje „čudovito liberalnos“, s katero „angleška vlada brezplačno kuje novce“, naslednja sodba Sira Dudleya Northa:

„Silver and gold, like other commodities, have their ebbings and flowings. Upon the arrival of quantities from Spain . . . it is carried into the Tower, and coined. Not long after there will come a demand for bullion, to be exported again. If there is none, but all happens to be in coin, what then? Melt it down again; there's no loss in it, for the coining costs the owner nothing. Thus the nation has been abused, and made to pay for the twisting of straw, for asses to eat. If the marchant“ (North je bil sam eden največjih trgovcev za časa Charlesa II.) „had to pay the price of the coinage, he would not have sent his silver to the Tower without consideration; and coined money always keep a value above uncoined silver.“ (North, 1. c. p. 18)

Če sam obtok denarja ločuje realno vsebnost od nominalne vsebnosti novca, njegovo kovinsko bivanje od njegovega funkcionalnega gibanja, vsebuje latentno možnost, da nadomesti kovinski denar v njegovi novčni funkciji z znamkami iz drugega materiala ali s simboli. Tehnične ovire pri kovanju novcev povsem deminutivnih težnih delov zlata oz. srebra in okoliščina, da prvotno služijo manj vredne kovine namesto plemenitejših, srebro namesto zlata, baker namesto srebra, za vrednostno mero in torej cirkulirajo kot denar v trenutku, ko jih plemenitejša kovina vrže s prestola, historično razlagajo vlogo srebra in bakrenih znamk kot substitutov zlatega novca. Ti nadomeste zlato v krogih blagovne cirkulacije, v katerih novce najhitreje cirkulira in se zato najhitreje obrabi, t.j., kjer se nakupi in prodaje neprestano obnavljajo v najmanjšem meru. Da bi preprečili ustalitev teh trabantov na mestu samega zlata se z zakonom določajo zelo nizki proporci, v katerih se morajo sprejemati za plačilo namesto zlata. Posebni krogi, v katerih krožijo razne vrste novcev, se seveda stekajo drug v drugega. Drobiž nastopi poleg zlata za plačilo delcev najmanjšega zlatega novca; zlato stalno vstopa v detajlno cirkulacijo, se pa z zamenjavo za drobiž prav tako stalno meče iz nje.⁸²

Kovinska vsebnost srebrnih ali bakrenih znamk je samovoljno določena z zakonom. V obtoku se obrabijo še hitreje kakor zlati novci. Njihova novčna funkcija postane zatorej faktično skoz in skoz neodvisna od njihove teže, t.j. od sleherne vrednosti. Novčno bivanje zlata se popolnoma loči od njegove vrednostne substance. Relativno brezvrednostne reči, *papirnati listki*, lahko torej funkcionirajo na njegovem mestu kot novce. V kovinskih denarnih *znamkah* je čisto simbolni karakter še do neke mere skrit. V *papirnatem denarju* izstopi očitno. Vidimo: ce n'est que le premier pas qui coute.*¹

Tu gre samo za *državni papirnati denar s prisilnim tečajem*. Ta raste neposredno iz kovinske cirkulacije. *Kreditni denar* nasprotno predpostavlja

82) „If silver never exceed what is wanted for the smaller payments, it cannot be collected in sufficient quantities for the larger payments . . . the use of gold in the main payments necessarily implies also its use in the retail trade: those who have gold coin, offering them for small purchases; and receiving with the commodity purchased a balance of silver that would otherwise encumber the retail dealer, is drawn off and dispersed into general circulation. But if there is as much silver as will transact the small payments independent of gold, the retail dealer must then receive silver for small purchases; and it must of necessity accumulate in his hands.“ (DavidsBuchanan: „Inquiry into the Taation and Commercial Poliy of Great Britain“, Edinburg 1844, p. 248, 249)

*¹Samo prvi korak je težak

83) Mandarin za finance Wan-mao-in si je drznil predložiti Nebeškemu sinu načrt, ki je prikritu meril na preobrazbo kitajskih državnih asigntov v konvertibilne bankovce. V poročilu asigntatskega odbora aprila 1854 so ga pošteno prijeli za ušesa. Ali je prejel tudi predpisano število udarcev v bambusovimi palicami, ni vesti. „Odbor.“ se glasi na koncu poročila, „je pazljivo pretehtal njegov načrt in ugotovil, da je v njem vse usmerjeno v prid trgovcem in nič v prid kroni.“ (Arbeiten der Kaiserlich Russischen Gesandtschaft zu Peking uber China. Aus dem Russischen von Dr. K. Abel und F. A. Mecklenburg. Erster Band, Berlin 1858“, str. 47 i. d.). O stalnem razkovicjevanju zlatih novcev zaradi obtoka pravi neki „governor“ Bank of England, kot priča pred „House of Lords' Committee“ (o „Bank-acts“): *¹ „Vsako leto postane nov razred suverenov (to niso politični suvereni, temveč je sovereign ime za f. št.) prelahkek. Razred, ki prebije eno leto s predpisano težo, izgubi z obrabo že toliko, da potegne drugo leto tehtnico proti sebi.“ (H(ouse) o(f) Lords Commi-tee 1848, n. 429).

*¹ bančnih zakonih

razmerja, ki so nam s stališča enostavne blagovne cirkulacije še docela nepoznana. Mimogrede pa naj pripomnimo, da tako, kakor izvira pravi papirnat denar iz funkcije denarja kot *cirkulacijskega sredstva*, ima *kreditni denar* svojo samoraslo korenino v funkciji denarja kot *plačilnega sredstva*.⁸³

Papirnat listke, na katerih so natisnjena denarna imena, kakor 1 f. št., 5 f. št., vrže država od zunaj v proces cirkulacije. Kolikor dejansko cirkulirajo namesto enakoimenske vsote zlata, se v njihovem gibanju zrcalijo le zakoni denarnega obtoka samega. Specifični zakon papirne cirkulacije lahko izvira samo iz njenega reprezentacijskega razmerja do zlata. In ta zakon je enostavno ta, da je treba izdajanje papirnatega denarja omejiti na kvantiteto, v kateri bi dejansko moralo cirkulirati zlato (oz. srebro), ki ga ta simbolično predstavlja. Kvantum zlata, ki ga cirkulacijska sfera more absorbirati, pa sicer stalno niha nad ali pod gotovo povprečno ravniyo. Vendar masa cirkulirajočega medija v kaki dani deželi nikdar ne pade pod *minimum*, ki se ugotavlja po izkustvu. Da ta minimalna masa neprestano menja svoje sestavne dele, t.j. da sestoji iz vedno drugih kosov zlata, seveda ničesar ne predrugači na njenem obsegu in njenem konstantnem kroženju v cirkulacijski sferi. Zato se lahko nadomesti s papirnatimi simboli. Če bi pa danes vse cirkulacijske kanale do roba njihove zmogljivosti absorbiranja denarja napolnili s papirnatim denarjem, bi lahko bili jutri zaradi nihanj blagovne cirkulacije prepolni. Zgubi se vsaka mera. Če pa papir prekorači svojo svojo mero, t.j. kvantiteto zatega novca enake denominacije, ki bi lahko cirkulirala, predstavlja, ne ozirajoč se na nevarnost občega diskreditiranja, znotraj blagovnega sveta vendarle samo z njegovimi imanentnimi zakoni določeno kvantiteto zlata, torej tisto, ki se jo tudi edino da reprezentirati. Če predstavlja masa papirnatih listkov npr. 2 unči zlata namesto po 1 unčo, tedaj postane 1 f.št. faktično denarno ime recimo za 1/8 unče namesto 1/4 unče.*¹ Učinek je isti, kakor če bi se bilo predrugačilo zlato v svoji funkciji *mere cen*. Iste vrednosti, ki so se poprej izražale v ceni 1 f.št., se zdaj izražajo v ceni 2 f.št.

Papirnat denar je *znak* zlata ali znak denarja. Njegovo razmerje do blagovnih vrednosti obstoji le v tem, da so te idejno izražene v istih kvantumih zlata, ki jih papir simbolično čutno upodablja. Samo kolikor papirnat denar reprezentira kvantume zlata, ki so, kakor vsi drugi kvantumi blaga, tudi kvantumi vrednosti, je *vrednostni znak*.⁸⁴

Slednjič se vprašamo, zakaj se lahko zlato nadomesti z golimi brezvrednimi znaki samega sebe? Je pa, kakor smo videli, nadomestljivo samo toliko, kolikor se v svoji funkciji novca ali cirkulacijskega sredstva izolira ali osamosvoji. Sicer pa se osamosvojitve funkcije ne dogaja za posamezne zlate novce, čeprav se prikazuje v nadaljnjem cirkuliranju obrabljenih kosov zlata. Goli novec ali cirkulacijsko sredstvo so kosi zlata samo dotlej, dokler se dejansko nahajajo v obtoku. Kar pa ne velja za posamezni zlati novec, velja za minimalno maso zlata, nadomestljivo s papirnatim denarjem. Ta masa stalno tiči v cirkulacijski sferi, nenehno funkcionira kot cirkulacijsko sredstvo in zatorej eksistira izključno kot nosilec te funkcije. Njeno gibanje predstavlja torej samo neprestano prevračanje drug v drugega nasprotnih procesov blagovne metamorfoze B — D — B, v kateri stopi blagu nasproti njegova vrednostna podoba samo

zato, da bi takoj spet izginila. *Samostojna upodobitev menjalne vrednosti blaga* je tu samo bežen moment. Takoj jo spet nadomesti drugi blago. Zato tudi zadostuje zgolj simbolična eksistenca denarja v procesu, ki ga stalno oddaljuje iz enih rok v druge. Njegov funkcionalni obstoj tako rekoč absorbira njegov materialni obstoj. Kot zginjajoče (verschwindend) objektivirani refleksi blagovnih cen funkcionira samo še kot znak samega sebe in se ga zato tudi lahko nadomesti z znaki.⁸⁵ Samo da znak denarja potrebuje svojo lastno *objektivno družbeno veljavnost*, in to prejme papirnati simbol s prisilnim tečajem. Ta državna prisila velja samo znotraj z mejami kake skupnosti opisane ali notranje cirkulacijske sfere, toda tudi samo tu se denar popolnoma zlije s svojo funkcijo cirkulacijskega sredstva ali novca in more zato prejeti v papirnatem denarju od svoje kovinske substance vnanje ločen in zgolj funkcionalen eksistenčni način.

3. Denar

Blago, ki funkcionira kot *vrednostna mera* in s tem tudi, telesno ali z zastopnikom, kot cirkulacijsko sredstvo, je *denar*. Zlato (resp. srebro) je tedaj denar. *Kot denar* funkcionira po eni strani tam, kjer se mora prikazati v svoji zlati (resp. srebrni) telesnosti, torej kot *denarno blago*, tedaj niti zgolj idejno, kakor v vrednostni meri, niti reprezentacije možno, kakor v cirkulacijskem sredstvu; po drugi strani tam, kjer ga njegova funkcija, bodisi da jo izvršuje osebno ali z zastopnikom, fiksira nasproti vsem drugim blagom kot golim uporabnim vrednotam kot *edino vrednostno podobo* ali *edino adekvatno bivanje menjalne vrednosti*.

⁸⁴) Opomba k 2. izdaji. — Kako nejasno pojmujejo celo najboljši pisci o denarstvu različne funkcije denarja, kaže npr. naslednje mesto pri Fullartonu: „That, as far as concerns our domestic exchanges, all the monetary functions which are usually performed by gold and silver coins, may be performed as effectually by a circulation of inconvertible notes, having no value but that factitious and conventional value (. . .) they derive from the law, is a fact, which admits, I conceive, of no denial. Value of this description may be made to answer all the purposes of intrinsic value and supersede even the necessity for a standard, provided only the quantity of (. . .) issues be kept under due limitation.“ (Fullarton, „Regulation of Currencies“, 2. ed., London 1845, p. 21) Ker se lahko torej denarno blago nadomesti v cirkulaciji z golimi vrednostnimi znaki, je kot mera vrednosti in merilo cen odveč!

*1 V 1. izd.: „Če predstavlja masa papirnatih listkov npr. 2 unči zlata namesto 1 unčo, tedaj se njena imena faktično znižajo, denimo od 1 f. št. za 1/4 unče, v imena za 1/8 unče.“

⁸⁵) Iz tega, da postaneta zlato in srebro kot novci ali v izključni funkciji cirkulacijskega sredstva znaka samih sebe, izvaja Nicolas Barbon pravico vlade „to raise money“ t.j. dati npr. nekemu kvantumu srebra, ki se je imenoval groš, ime večjega kvantuma srebra, npr. tolar, in tako vračati upnikom groše namesto tolarjev. „Money does wear and grow lighter by often telling over . . . It is the denomination and currency of the money that men regard in bargaining, and not the quantity of silver . . . 'Tis the publick authority upon the metal that makes it money.“ (N. Barbon, c.p. 29, 30, 25)

*1 zvišati vrednosti denarja

a) Tvorba zakladov

Kontinuirani krožni tok dveh nasprotnih blagovnih metamorfoz ali nepretrgano zapovrstno si sledeče obračanje prodaje in nakupa *se prikazuje* v neutrudnem obtoku denarja ali v njegovi funkciji kot perpetuum mobile cirkulacije. Kakor hitro se *prekine* vrsta metamorfoz, prodaja ne dopolni s sledečim ji nakupom, se denar imobilizira ali preobrazi, kakor pravi *Boisquillebert*, iz *meuble* v *immeuble*.^{*1}

S prvim razvojem blagovne cirkulacije same se razvijeta nujnost in strast obdržati produkt prve metamorfoze, preobraženo podobo blaga ali njegovo zlato bubo.⁸⁶ Blago se ne prodaja zato, da bi se kupilo blago, marveč da bi se blagovna forma nadomestila z denarno formo. Iz golega posredovanja presnavljanja postane ta premena forme samo smoter. Otujeni podobi blaga se prepreči, da bi funkcionirala kot njegova absolutno potujljiva podoba ali kot le zginjajoča denarna forma. Denar okamni s tem v *zaklad* in prodajalec blaga postane *tvorec zakladov*.

Prav v začetkih blagovne cirkulacije se preobraža v denar samo presežek uporabnih vrednot. Zlato in srebro postaneta tako sama po sebi družbena izraza izobilja ali bogastva. Ta naivna oblika tvorbe zakladov se ovekoveči pri ljudstvih, kjer tradicionalnemu in k samopreskrbi usmerjenemu načinu produkcije odgovarja trdno zaključen krog potreb. Tako pri Azijcih, zlasti pri Indijcih. *Vanderlint*, ki si domišlja, da določa blagovne cene masa v kaki deželi nahajajočega se zlata ali srebra, se vprašuje, zakaj je indijsko blago tako poceni? Odgovor: ker Indijci denar zakopavajo. Od 1602–1734, pripominja, so zakopali za 150 milijonov f.št. srebra, ki je prvotno prišlo iz Amerike v Evropo.⁸⁷ Od 1856–1866, torej v 10 letih, je izvozila Anglija v Indijo in na Kitajsko (na Kitajsko izvožena kovina se pretaka večinoma spet v Indijo) 120 milijonov f.št. v srebru, ki je bilo poprej zamenjano za avstralsko zlato.

V bolj razviti blagovni produkciji si *mora* vsak blagovni producent zagotoviti nervus rerum,^{*1} „družbeni ročni zalog“.⁸⁸ Njegove potrebe se neprenehoma obnavljajo in zapovedujejo neprenehni nakup tujega blaga, medtem ko zahtevata produkcija in prodaja njegovega lastnega blaga čas in sta odvisni od naključij. Da bi kupil, ne da bi prodal, je moral poprej prodajati, ne da bi kupil. Zdi se, da je ta operacija, izvajana v občem obsegu, sama s seboj v protislovju. Pri svojih produkcijskih izvorih pa se plemenite kovine zamenjujejo direktno z dugimi blagi. Tukaj se dogaja prodaja (na strani posestnikov blaga) brez nakupa (na strani posestnikov zlata ali srebra).⁸⁹ In poznejše prodaje brez

⁸⁶) „Une richesse an argent n'est que . . . richesse en productions, converties en argent.“ (Mercier de la Riviere, 1. c.p. 573.) („Une valeur en productions n'a fait que changer de forme“ (ib., p. 486)

*1) premičnega v nepremično

⁸⁷) „Tis by this practise they keep all their goods and manufactures at such low rates.“ (Vanderlint, 1. c.p. 95, 96)

⁸⁸) „Money is a pledge.“ (John Bellers, „Essays about the Poor Manufactures, Trade, Plantations, and Immorality“, Lond. 1699, p.13.)

*1) živec stvari

sledečih jim nakupov zgolj posredujejo nadaljnjo razdelitev plemenitih kovin med vse posestnike blaga. Tako nastajajo na vseh točkah prometa (Verkehrs) zlati in srebrni zakladi najrazličnejšega obsega. Z možnostjo, da se obdrži blago kot menjalna vrednost ali menjalna vrednost kot blago, se prebudi pohlep po zlatu. Z razširitvijo blagovne cirkulacije raste moč denarja, absolutno družbene forme bogastva, vedno pripravljene udariti. „Zlato je čudovita reč! Kdor ga ima, je gospodar vsega, česar si želi. Z denarjem lahko spremimo celo duše v raj.“ (Kolumb, v pismu z Jamajke, 1503.) Ker se denarju ne vidi, kaj je vanj preobraženo, se vse, blago ali ne, preobraža v denar. Zdaj je moč vse prodati in kupiti. Cirkulacija postane velika družbena retorta, v katero leti vse, da bi zopet prišlo iz nje kot denarni kristal. Te alkimije se ne ubranijo niti svetniške kosti in še veliko manj grobe res sacrosantctae, extra commercium hominum.⁹⁰⁺¹ Kakor je v denarju ugašena vsaka kvalitativna razlika blag, tako ta kot radikalni leveller⁺¹ izbriše vse razlike.⁹¹ Denar pa je samo blago, vnanja reč, ki lahko postane privatna lastnina kogarkoli. Držbena moč postane tako privatna moč privatne osebe. Antična družba ga zato denuncira kot *razdiralca* svojega ekonomskega in nravnega reda.⁹² Moderna družba, ki že v svojih otroških letih vleče Plutona za lase iz drobvoja zemlje,⁹³ pozdravlja v zlatem gralu bleščečo inkarnacijo svojega najbolj pravnega življenjskega principa.

Blago kot uporabna vrednota zadovoljuje posebno potrebo in tvori poseben element snovnega bogastva. Toda vrednost blaga meri stopnjo svoje atrakcijske moči na vseh elementih snovnega bogastva, zato je *družbeno bogastvo* svojega posestnika. Barbarsko preprostemu posestniku blaga, celo kakemu zahodno-evropskemu kmetu, je vrednost neločljiva od vrednostne forme, povečanje zlatega in srebrnega zaklada torej povečanje vrednosti. Vrednost denarja se

⁸⁹) Nakup v kategoričnem smislu namreč predpostavlja zlato ali srebro že kot preobraženo podobo blaga ali kot produkt prodaje.

⁹⁰) Henrik III., nadvse krščanski kralj Francije, ropa v samostanih itd. relikvijske, da bi jih spremenil v srebro. Vemo, kakšno vlogo je igral v grški zgodovini rop, ko so Fokejci oropali zaklade delfijskih svetišč. Znano je, da so pri starodavnih templjih služili za bivališče bogu blaga. Bili so „svete banke“. Feničanom trgovskemu ljudstvu par excellence^{*2} je veljal denar za otujeno podobo vseh reči. Zato je bil običaj, da so device, ki so se ob praznikih boginje ljubezni predajale tujcem, žrtvovale boginji novce, ki so jih prejele za plačilo.

*1 svete reči, izven trgovine med ljudmi

*2 v pravem pomenu besede

⁹¹) „Gold yellow, glittering precious gold!

(...) Thus much of this, will make black white; foul, fair; Wrong, right; base, noble; old, young; coward, valiant.

... What this, you gods! Why this

Will lug your priests and servants from your sides;

Pluck stout men' pillows from below their heads.

This yellow slave

Will knit and break religions; bless the accours'd;

Make the hoar leprosy ador'd; place thieves

And give them title, knee and approbation

With senators of the bench; this is it,

That makes the wappen'd widow wed again

... Come damned earth,

Thou common whore of mankind.“

(Shakespeare, „Timon of Athens“)

vsekakor spreminja, bodisi zaradi njegove lastne premene vrednosti bodisi zaradi premene vrednosti blag. To pa po eni strani ne ovira, da ne bi 200 unč zlata vsebovalo slej ko prej več vrednosti kakor 100 unč, 300 več kakor 200 itd., niti po drugi strani, da ne bi kovinska naturalna forma te reči ostala obča ekvivalentska forma vseh blag, neposredno družbena inkarnacija vsega človeškega dela. Nagon po tvorbi zakladov po naravi ne pozna mere. *Kvalitativno* ali po svoji formi je denar brez pregrad, t.j. obči reprezentant snovnega bogastva, ker je neposredno prestavljiv (umsetzbar) v vsako blago. Toda hkrati je vsaka dejanska vsota denarja kvantitativno omejena, zato je tudi le kupno sredstvo z omejenim učinkom. To protislovje med kvantitativno pregrado in kvalitativno brezpregradnostjo (Schrankenlosigkeit) denarja žene tvorca zakladov vedno nazaj k Sizifovemu delu *akumulacije*. Godi se mu kakor osvajalcu sveta, ki z vsako novo deželo osvoji samo novo mejo.

Da bi se zlato obdržalo kot denar in zato je kot element tvorbe zakladov, mu je treba preprečiti, da bi cirkuliralo ali se kot *kupno sredstvo* raztopilo v sredstvu užitka. Tvorca zakladov torej žrtvuje zlatemu fetišu svoje meseno poželjenje. Evangelij odrekanja jemlje zares. Po drugi strani more cirkulaciji odvzeti v denarju samo to, kar ji v blagu da. Čim več producira, tem več lahko proda. Delavnost, varčnost in skopost so tedaj njegove kardinalne čednosti, veliko prodati, malo kupiti summa njegove politične ekonomije.⁹⁴

Poleg neposredne forme zaklada teče njegova estetska forma, posedovanje zlatih in srebrnih blag. To raste z bogastvom meščanske družbe. „Soyons riches ou paraissons riches.“^{*1} (Diderot) Tako se tvori delno vedno širši trg za zlato in srebro, neodvisen od njunih denarnih funkcij, delno latentni dotočni vir denarja, ki teče zlasti v dobah družbenih viharjev.

Tvorba zakladov izpolnjuje različne funkcije v ekonomiji kovinske cirkulacije. Prva izmed njih izvira iz pogojev obtoka zlatega ali srebrnega novca. Videli smo, kako s stalnimi nihanji blagovne cirkulacije glede obsega, cen in hitrosti neprestano kakor plima in oseka narašča in upada obtočna masa denarja. Ta

94) „Accrescere quanto piu si puo il numero de' venditori d'ogni merce, diminuire quanto piu si puo il numero dei compratori, questi sono i cardini sui quali si raggirano tutte le operazioni di economia politica.“ (Verri, 1. c.p. 52, 53)

95) „There is required for carrying on the trade of the nation, a determinate sum of specifick Money, which varies, and is sometimes more, sometimes less, as the circumstances we are in require. . . This ebbing and flowing of money, supplies and accomodates itself, without any aid of Politicians . . . The buckets work alternately; when money is scarce, bullion is coined; when bullion is scarce, money is melted.“ (Sir D. North, 1. c., (Postscript), p. 3)

John Stuart Mill, ki je bil dolgo časa urednik Vzhodnoindijske družbe, potrjuje, da v Indiji še vedno funkcionirajo srebrni okraski neposredno kot zaklad.

„Silver ornaments are brought out and coined when there is a high rate of interest, and go back again when the rate or interest falls.“ (J. St. Mills Evidence, „Repts. on Bankacts“, 1857, n. 2084, 2101.)^{*2}

Po nekem parlamentarnem dokumentu za leto 1864 o uvozu in izvozu zlata in srebra je v Indiji 1863 uvoz zlata in srebra presegel izvoz za 19,367.764 f. št. V zadnjih osmih letih pred 1864 je znašal presežek uvoza plemenitih kovin nad izvozom 19,652.917 f. št. V tem stoletju so v Indiji skovali v novce mnogo nad 200,000.000 f. št.

*1 Bodimo bogati ali prikazujemo se bogati

*1 V 1. izd. ni stavkov: „Po drugi strani . . . preden jo plača.“

*2 Druga št. v izdajah 1.-4. ni navedena.

masa mora torej biti sposobna kontrakcije in ekspanzije. Zdaj se mora denar kot novc pritegniti (attrahieren), zdaj odbiti (repellieren) novc kot denar. Da bi denarna masa, ki je dejansko v obtoku, vedno ustrezala stopnji zasičenosti cirkulacijske sfere, mora biti v kaki deželi nahajajoči se kvantum zlata ali srebra večji kakor tisti, ki je zapopaden v novčni funkciji. Ta pogoj je izpolnjen z zakladno formo denarja. Zakladni rezervoarji služijo hkrati kot odtočni kanali cirkulirajočega denarja, ki zaradi tega nikdar ne prenapolni svojih obtočnih kanalov.⁹⁵

b) Plačilno sredstvo

V doslej obravnavani neposredni formi blagovne cirkulacije je ista vrednostna velikost obstajala vedno dvojno: blago na enem polu, denar na nasprotnem polu. Posestnika blaga sta zato stopala v kontakt samo kot reprezentanta vzajemno obstajajočih ekvivalentov. Z razvojem blagovne cirkulacije pa se razvijajo razmerja, s katerimi se potujitev blaga časovno loči od realizacije njegove cene. Zadostuje, da tu nakažemo najenostavnejše teh razmerij. Ena vrsta blaga zahteva za svojo produkcijo daljši, druga krajši čas. Produkcija različnih blag je vezana na različne letne čase. Eno blago se rodi na svojem trgu, drugo mora potovati na oddaljeni trg. En posestnik blaga lahko zato nastopi kot prodajalec, preden (nastopi) drugi kot kupec. Pri stalnem ponavljanju istih transakcij med istimi osebami se prodajni pogoji uravnajo po njihovih produkcijskih pogojih. Po drugi strani se prodaja uporaba gotovih vrst blaga, npr. hiše, za določeno razdobje. Šele po poteku termina je kupec dejansko prejel uporabno vrednost blaga. Kupi jo torej, preden jo plača.*¹ En posestnik blaga prodaja obstojajoče blago, drugi kupuje zgolj kot reprezentant denarja ali kot reprezentant bodočega denarja. Prodajalec postane upnik, kupec dolžnik. Ker se metamorfoza blaga ali razvoj njegove vrednostne forme tu predrugači, dobi tudi denar drugo funkcijo. Postane *plačilno sredstvo*.⁹⁶

Vloga upnika ali dolžnika izvira tukaj iz enostavne blagovne cirkulacije. Njeno predrugačenje forme vtisne prodajalcu in kupcu ta nova pečata. Najprej sta to torej vloži, ki sta prav tako minljivi in ju izmenoma igrata ista cirkulacijska agenta kakor vloži kupca in prodajalca. Vendar nasprotje zdaj že od vsega začetka izgleda manj dobrodušno in je sposobno večje kristalizacije.⁹⁷ Istislogi pa lahko nastopata tudi neodvisno od blagovne cirkulacije. Razredni boj antičnega sveta se npr. v glavnem giblje v formi boja med upniki in dolžniki in se konča v Rimu s propadom plebejskega dolžnika, ki ga nadomesti suženj. V srednjem veku se konča boj s propadom fevdalnega dolžnika, ki izgubi svojo politično moč z njeno ekonomsko bazo. Vendar pa denarna forma – in razmerje med upnikom in dolžnikom ima formo denarnega razmerja – zrcali tu samo antagonizem globlje ležečih ekonomskih življenjskih pogojev.

96) Luther razlikuje med denarjem kot kupnim sredstvom in plačilnim sredstvom. „Machest mir einen Zwilling aus dem Schadewacht, das ich hie nicht bezahlen und dort nicht kauffen kann.“ (Martin Luther: „An die Pfarrherrn, wieder den Wucher zu predigen“, Wittemberg, 1540)

97) O dolžniških in upniških razmerjih med angleškimi trgovci v začetku 18. stoletja: „Such a spirit of cruelty reigns here in England among the men of trade, that is not to be met with in any other society of men, nor in any other kingdom of the world.“ („An Essay on Credit and the Bankrupt Act“, Lond. 1707, p. 2)

Povmimo se k sferi blagovne cirkulacije. Istočasno prikazovanje ekvivalentov blago in denar na obeh polih prodajnega procesa je prenehala. Denar funkcionira zdaj, prvič, kot *vrednostna mera* pri določitvi cene prodanega blaga. Njegova kontraktualno določena cena meri kupčevo obligacijo, to je vsoto denarja, ki jo dolguje ob določenem *terminu*. Drugič, denar funkcionira kot *idejno kupno sredstvo*. Čeprav eksistira samo v kupčevi denarni obljubi, povzroči, da pride blago v druge roke. Šele ko zapade plačilni termin, stopi plačilno sredstvo dejansko v cirkulacijo, t.j. preide iz kupčevih rok v prodajalčeve. Cirkulacijsko sredstvo se je preobrazilo v *zaklad*, ker se je proces cirkulacije s prvo fazo pretrgal, ali je bila preobrazena podoba blaga odtegnjena cirkulaciji. Plačilno sredstvo vstopi v cirkulacijo, toda potem, ko je blago iz nje že izstopilo. Denar nič več ne posreduje procesa. Kof absolutno bivanje menjalne vrednosti ali obče blaga ga samostojno zaključuje. Prodajalec je preobrazil blago v denar, da bi z denarjem zadovoljil kako potrebo, tvorec zakladov, da bi blago prezerviral v denarni formi, dolžni kupec, da bi mogel plačati. Če ne plača, pride do prisilne prodaje njegovega premoženja. Vrednostna podoba blaga, denar, postane torej zdaj z družbeno nujnostjo, izvirajočo iz razmerij cirkulacijskega procesa samega, samosmoter prodaje.

Kupec preobrazi denar nazaj v blago, preden je blago preobrazil v denar, ali izvrši drugo metamorfozo blaga pred prvo. Prodajalčevo blago cirkulira, svojo ceno pa realizira samo v privatnopравnem naslovu na denar. Izvršitev njegove prve metamorfoze sledi šele naknadno.⁹⁸

V vsakem določenem razdobju cirkulacijskega procesa reprezentirajo zapadle obligacije *vsoto cen* blag, katerih prodaja jih je priklicala. Za *realizacijo* te vsote cen potrebna masa denarja je najprej odvisna od *hitrosti obtoka plačilnih sredstev*. Ta je pogojena z dvema okoliščinama: verizenje razmerij upnikov in dolžnikov, tako da A, ki dobi denar od svojega dolžnika B, plača z njim dalje svojemu upniku C, itd. – in *dolgost časa* med različnimi plačilnimi termini. Procesirajoča veriga plačil ali naknadnih prvih metamorfoz se bistveno razlikuje od prej opazovane prepletenosti vrste metamorfoz. V obtoku cirkulacijskega sredstva se zveza med prodajalci in kupci ne samo *izraža*. Ta zveza sama nastane šele v obtoku denarja in z njim. Nasprotno gibanje plačilnega sredstva izraža že pred njim gotovo obstajajočo družbeno zvezo.

Istočasnost in vstricnost prodaj omejujeta nadomestitev novčne mase s hitrostjo obtoka. Obratno tvorita nov vzvod v ekonomiji plačilnih sredstev. S koncentracijo plačil na istem mestu se samoraslo razvijejo nekatere ustanove in metode njihove poravnave. Tako npr. virmani v srednjeveškem Lyonu. Terjatve A pri B, B pri C, C pri A itd. se morajo samo konfrontirati, da se do gotovega zneska kot pozitivne in negativne velikosti vzajemno odpravijo. Treba je samo

⁹⁸) Opomba k 2. izd. – Iz naslednjega citata, sposojenega iz mojega spisa iz leta 1859, bomo videli, zakaj v tekstu ne upoštevam nasprotne forme: „Obratno se lahko denar v procesu D – B otuji kot dejansko kupno sredstvo in tako realizira cena blaga, preden se uporabna vrednost denarja realizira ali blago otuji. To se npr. dogaja v vsakdanji formi predplačila. Ali v formi, v kateri angleška vlada kupuje opij indijskih Ryotov... A tako deluje denar le v že poznanih formi kupnega sredstva... Kapital se seveda zalaga tudi v formi denarja... Ta vidik pa ne sodi v horizont enostavne cirkulacije.“ (Zur Kritik etc., str. 119, 120)*¹

*¹ GL MEW 13, str. 117

saldirati bilanco dolgov. Kolikor masovnejša je koncentracija plačil, toliko manjša je relativno bilanca, torej masa cirkulirajočih plačilnih sredstev. Funkcija denarja kot plačilnega sredstva vključuje neposredovano protislovje. Kolikor se plačila poravnava, funkcionira denar *samo idejno* kot računski denar ali pa kot mera vrednosti. Kolikor je treba opraviti dejansko plačilo, ne nastopa kot cirkulacijsko sredstvo, kot samo zginjujoča ali posredujoča forma presnavljanja, temveč kot individualna inkarnacija družbenega dela, samostojno bivanje menjalne vrednosti, absolutno blago. To protislovje izbruhne v tistem momentu produkcijskih in trgovinskih kriz, ki se imenuje *denarna kriza*.⁹⁹ Zgodi se samo tam, kjer sta procesirajoča veriga plačil in umetni sistem njihovega poravnavanja popolnoma razvita. Pri občejših motnjah tega mehanizma, od koderkoli že utegnejo izvirati, se denar nenadoma in neposredovano obrne iz le idejne podobe računskega denarja v trden denar. Postane nenadomestljiv s profanimi blagi. Uporabna vrednost blaga postane brezvrednostna in njegova vrednost izgine pred njegovo lastno vrednostno formo. Še pravkar je meščan v razsvetljenski domišljavosti, pijan od prosperitete, razglašal denar za prazno blodnjo. Samo blago je denar! Samo denar je blago! se razlega zdaj čez svetovni trg. Kakor jelen hrepeni po studencu, tako koprni njegova duša po denarju, edinem bogastvu.¹⁰⁰ V krii se nasprotje med blagom in njegovo vrednostno podobo, denarjem, povzpne do absolutnega protislovja. Prikzna forma denarja je tukaj zatorej tudi brezbrizna. Lakota po denarju ostane ista, bodisi da jo je treba plačati v zlatu ali v kreditnem denarju, npr. v bankovcih.¹⁰¹

Če zdaj opazujemo celokupno vsoto denarja, ki je v obtoku v danem obdobju, je ta, pri dani hitrosti obtoka cirkulacijskih in plačilnih sredstev, enaka vsoti blagovnih cen, ki jih je treba realizirati, plus vsoti *zapadlih* plačil minus vsoti poravnavaajočih se plačil*¹ in končno minus številu obtokov, v katerih funkcionira isti kos denarja izmenično zdaj kot cirkulacijsko zdaj kot plačilno sredstvo. Npr. kmet proda svoje žito za 2 f. št., ki tako služita za cirkulacijsko sredstvo. Na dan zapadlosti plača s tem platno, ki mu ga je dobavil tkalec. Ista 2 f. št. funkcionirata zdaj kot plačilno sredstvo. Tkalec kupi zdaj sveto pismo za gotovino – ta 2 f. št. funkcionirata znova kot cirkulacijsko

⁹⁹) Denarno krizo, kakor je v tekstu določena kot posebna faza vsake obče produkcijske in trgovinske krize, je treba dobro razlikovati od specialne sorte krize, ki jo imenujemo tudi denarno krizo, ki pa lahko nastopa samostojno, tako da deluje na industrijo in trgovino samo vzvratno. To so krize, katerih gibalni center je denar-kapital (Geld-Kapital), in so zato banka, borza in finance njihova neposredna sfera. (Marxova opomba k 3. izd.)^{*1}

¹⁰⁰) Ta nenadni obrat iz kreditnega sistema v monetarni sistem pridruži praktični paniki „teoretski strah: in cirkulacijski agentje se zgrozijo pred neprodinro skrivnostjo svojih lastnih razmerij.“ (Karl Marx, 126)^{*2}

„The Poor stand still, because the Rich have no Money to employ them, though they have the same land and hands to provide victuals and cloaths, as ever they had; which is the true Riches of a Nation, and not the Money.“ (John Bellers, „Proposals for raising a Colledge of Industr“, Lond. 1696, p. 3, 4)

*1 V 1. izd.: Denarno krizo, kakor je ta določena v tekstu, kot faza vsake krize, je treba dobro razlikovati od posebne vrste krize, ki jo tudi imenujemo denarno krizo, ki pa lahko tvori povsem samostojen fenomen, tako da deluje na industrijo in trgovino samo vzvratno. To so krize, katerih gibalni center je denarni kapital, in katerih neposredna sfera so zatorej tudi glavne in državne akcije denarnega kapitala, banka, borza, finance.

*2 GL MEW 13, str. 123

sredstvo – itd. Celo če so cene, hitrost denarnega obtoka in ekonomija plačil dane, se zato v določenem razdobju, npr. v enem dnevu, obtekajoča denarna masa in cirkulirajoča blagovna masa ne krijeta več. V obtoku so blaga, katerih denarni ekvivalent se prikaže šele v bodočnosti. Po drugi strani so plačila, ki se vsak dan kontrahirajo in ki *istega* dne zapadejo, povsem inkomenzurabilne velikosti.¹⁰²

Kreditni denar izvira neposredno iz funkcije denarja kot plačilnega sredstva, vtem ko zadolžnice za prodana blaga same spet cirkulirajo za prenos terjatev. Po drugi strani, kakor se razširja kreditništvo, tako se razširja funkcija denarja kot plačilnega sredstva. Kot tak dobi lastne eksistenčne forme, v katerih se naseli v sferi velikih trgovskih transakcij, medtem ko je zlati ali srebrni novc v glavnem potisnjen nazaj v sfero trgovine na drobno.¹⁰³

Na določeni višini in pri določenem obsegu blagovne produkcije seže funkcija denarja kot plačilnega sredstva preko sfere blagovne cirkulacije. Denar postane *obče blago kontraktov*.¹⁰⁴ Rente, davki, itd. se preobrazijo iz naturalnih dajatev v denarna plačila. Kako zelo je ta preobrazba pogojena s celokupno podobo produkcijskega procesa, dokazuje npr. dvakrat izjalovljeni poskus rimskega cesarstva, da bi pobiralo vse dajatve v denarju. Strahovite bede francoskega kmečkega ljudstva za Ludvika XIV., ki jo Boisguillebert, maršal Vauban itd. tako zgovorno denuncirajo, ni bila kriva samo višina davkov, marveč tudi preobrazba naturalnega davka v denarni davek.¹⁰⁵ Če po drugi strani naturalna forma zemljiške rente, v Aziji hkrati glavni element državnega

101) Kako izrabljajo takšne metode „amis du commerce“: *2

„On one occasion“ (1839) „an old grasping banker“ (...) „in his private room raised the lid of the desk he sat over, and displayed to a friend rolls of banknotes, saying with intense glee there were 600.000 of them, they were held to make money tight, and would all be let out after three o'clock on the same day.“ (H. Roy.) „The Theory of the Exchanges, The Bank Charter Act of 1844“, London 1864, p.81)

Poluradno glasilo „The Observer“ pripominja 24. aprila 1864: „Some very curious rumours are current of the means which have been resorted to in order to create a scarcity of Banknotes. . . . Questionable as it would seem, to suppose that any trick of the kind would be adopted, the report has been so universal that it really deserves mention.“ („The Observer“, 24. april 1864)

*1 V 1. izd. se stavek konča: „... minus vsoti poravnavaajočih se plačil.“ Nato sledi: „Celo če so cene ...“

*2 prijatelji trgovine

102) „The amount of sales*1 or contracts entered upon during the course of any given day, will not affect the quantity of money afloat on that particular day, but, in the vast majority of cases, will resolve themselves into multifarious drafts upon the quantity of money which may be afloat at subsequent dates more or less distant . . . The bills granted or credits opened, to-day, need have no resemblance whatever, either in quantity, amount or duration, to those granted or entered upon to-morrow or next day; nay, many of to-day's bills and credits, when due, fall in with a mass of liabilities whose origins traverse a range of antecedent dates altogether indefinite, bills at 12, 6, 3 months or 1 often aggregating together to swell the common liabilities of one particular day . . .“ (The Currency Theory Reviewed; a letter to the Scotch People. By a Banker in England“, Edinburgh 1845, p. 29, 30 passim.)

103) Za primer kako malo realnega denarja gre v prave trgovinske operacije, sledi bilanca ene največjih londonskih trgovskih tvrdk (Morrison, Dillon Co.) o njenih letnih denarnih prejemkih in plačilih. Njene transakcije v letu 1856, ki so obsegale mnogo milijonov f.št., so tu zmanjšane na merilo enega milijona:

*1 Original: purchases

davka, temelji tam na produkcijskih razmerjih, ki se reproducirajo z nespremenljivostjo naravnih razmerij, ta forma plačevanja vzvratno ohranja staro formo produkcije. Tvori eno od skrivnosti samoohranitve turške države. Če bo zunanja trgovina, ki jo je oktroirala Evropa, na Japonskem potegnila za sabo preobrazbo naturalne rente v denarno rento, bo konec njene vzorne agrikulture. Njeni ozki ekonomski eksistenčni pogoji se bodo razkrojili.

V vsaki deželi se ustalijo določeni *obči plačilni termini*. Deloma temeljijo, ne oziraje se na druge krožne toke reprodukcije, na naravnih pogojih produkcije, vezanih na menjavo letnih časov. Prav tako urejajo plačila, ki ne izvirajo direktno iz blagovne cirkulacije, kakor davke, rente itd. Denarna masa, ki se ob gotovih dnevih leta zahteva za ta po vsej površini družbe raztresena plačila, povzroča periodične, vendar popolnoma površinske perturbacije v ekonomiji plačilnih sredstev.¹⁰⁶ Iz zakona o hitrosti obtoka plačilnih sredstev sledi, da je za vsa *periodična plačila*, naj bo njihov vir kakršenkoli že, nujna masa *plačilnih sredstev v obratnem**¹ sorazmerju z dolgotjstjo plačilnih period.¹⁰⁷

Razvoj denarja kot plačilnega sredstva prisiljuje k akumulaciji denarja za plačilne termine dolžnih vsot. Medtem ko tvorba zakladov kot samostojna obogatitvena forma izginja z napredovanjem meščanske družbe, pa obratno raste z njim v formi *rezervnih fondov plačilnih sredstev*.

Prejemki:

Menice bankirjev in trgovcev, plačljive ob roku	f. št.	533.596
Čeki bankirjev itd., plačljivi na vpogled	f. št.	357.715
Bankovci podeželskih bank	f. št.	9.627
Bankovci Bank of England	f. št.	68.554
Zlato	f. št.	28.089
Srebro in baker	f. št.	1.486
post Office Orders * ¹	f. št.	933
Vsota	f. št.	1000.000

Izdatki:

Menice, plačljive ob roku	f. št.	302.674
Čeki na londonske bankirje	f. št.	663.672
Bankovci Bank of England	f. št.	22.743
Zlato	f. št.	9.427
Srebro in baker	f. št.	1.484
Vsota	f. št.	1000.000

(Report from the Select Committee on the Bankacts, July 1858, p. LXXI.)

104) „The Course of Trade being thus turned, from exchanging of goods for goods, or delivering and taking, to selling and paying, all the bargains . . . are now stated upon the foot of a Price in Money.“ (D. Defoe) („An Essay upon Publick Credit“, 3. ed. Lond. 1710, p. 8)

*¹ poštne nakaznice

105) „L'argent (. . .) est devenu le bourreau de toutes les choses . . . “ alambic qui a fait evaporer une quantite effroyable de biens et de denrees pour faire ce fatal precis.“ „L'argent (. . .) a tout le genre humain.“ (Boisguillebert: „Dissertation sur la nature des richesses, de l'argent et des tributs“, edit. Daire, „Economistes financiers“, Paris 1843, t.I. p. 413, 419, 417, 418)

c) Svetovni denar

Z izstopom iz notranje cirkulacijske sfere denar odloži lokalne forme merila cen, novca, drobiža in vrednostnega znaka, ki tam vzkljujejo, in pade nazaj v prvotno formo plemenitih kovin v palicah. V svetovni trgovini razvijajo blaga svojo vrednost univerzalno. Njihova samostojna vrednostna podoba jim torej tukaj stopi nasproti tudi kot svetovni denar. Šele na svetovnem trgu funkcionira denar v polnem obsegu kot blago, katerega naturalna forma je obenem neposredno družbena udejanitvena forma *človeškega dela in abstracto*. Njegov način bivanja postane adekvaten njegovemu pojmu.

V notranji cirkulacijski sferi lahko služi samo eno blago za *vrednostno mero* in torej kot denar. Na svetovnem trgu vlada *dvojna vrednostna mera*, zlato in srebro.¹⁰⁸

Svetovni denar funkcionira kot *obče plačilno sredstvo*, *obče kupno sredstvo* in *absolutno družbena materiatura bogastva* sploh (universal wealth). Funkcija *plačilnega sredstva*, za poravnavo mednarodnih bilanc, prevladuje. Od tod geslo merkantilnega sistema – *trgovinska bilanca!*¹⁰⁹ Za mednarodno *kupno sredstvo* služita zlato in srebro bistveno takrat, kadar se običajno ravnotežje v menjavi snovi med različnimi narodi nenadoma poruši. Končno kot absolutno družbena materiatura bogastva, kjer ne gre niti za nakup niti za plačilo, temveč za *prenos* bogastva iz ene dežele v drugo, in kjer je ta prenos v blagovni formi izključen bodisi zaradi konjunktur blagovnega trga ali zaradi samega namena, ki ga mora izpolniti.¹¹⁰

106) „Na binkoštni ponedeljek 1824,“ pripoveduje g. Craig pred parlamentarnim anketnim odborom leta 1826, „je bilo tako velikansko povpraševanje po bankovcih v Edinburghu, da ob 11. uri nismo imeli v rokah niti enega samega več. Poslali smo po vrsti v razne banke, da bi si jih izposodili, nismo pa mogli nobenega dobiti in mnogo transakcij smo mogli opraviti samo s slips of paper.*1 Ob treh popoldne pa so se že vsi bankovci vrnili v banke, iz katerih so prišli. Samo roke so bili zamenjali.“ Čeprav znaša efektivna povprečna cirkulacija bankovcev na Škotskem manj kakor 3 milijone f. št., se vendar, ob raznih plačilnih rokih v letu, vsak bankovec, ki je v poseti bankirjev, v celoti približno 7 milijonov f. št., pokliče v aktivnost. Ob tej priliki morajo izvrševati bankovci eno samo in specifično funkcijo in kakor hitro jo izvršijo, odtečejo nazaj v dotične banke, iz katerih so prišli. (John Fullarton: „Regulation of Currencies“ 2-nd ed. Lond. 1845, p. 86 op.)

Za razumevanje je treba dodati, da na Škotskem v času Fullartovega spisa za depozite niso izdajali čekov, temveč samo bankovce.

*1 listki

107) Na vprašanje, „if there were occasion to raise 40 millions p.a. wheter the same 6 millions (zlata) would suffice for such revolutions and circulations thereof as trade requires?“, odgovarja Petty na svoj običajni mojstrski način:

„I answer yes: for the expense being 40 millions, if the revolutions were in such short circles, viz. weekly, as happens among poor artizans and labourers, who receive and pay every Saturday, then 40/52 parts of 1 million of money would answer these ends; but if the circles be quaterly, according to our custom of paying rent, and gathering taxes, then 10 millions were requisite. Wherefore supposing payments in general to be of a mixed circle between one week and 13, then add 10 millions to 40/52, the half of the which will be 5 1/2, so as if we have 5 1/2 mill, we have enough.“ (William Petty, „Political Anatomy of Ireland, 1672“, edit. Lond. 1691, p. 13, 14)

*1 Tako 1.-4. izdaja, MEW: „premem“.

108) Zato je neslana vsaka zakonodaja, ki predpisuje narodnim bankam, da imajo v zakladu samo tisto plemenito kovino, ki funkcionira kot denar v notranjosti dežele. Znane so npr. „blage ovire“, ki jih je na ta način Bank of England sama sebi ustvarila. O velikih zgodovinskih epohah relativne premene vrednosti zlata in srebra glej Karl Marx, I. c.p. 136 sq.*¹ – Dostavek k 2. iz. – Sir Robert Peel je v svoji Bankact leta 1844 poskušal odpomoči neprilično s tem, da je dovolil Bank of England izdajati bankovce na srebrni bullion,*² toda tako, da zaloga srebra ne znaša nikdar več kot četrtino zaloge zlata. Vrednost srebra se pri tem ceni po njegovi tržni ceni (v zlatu) na londonskem trgu. – K 4. izdaji – Spet smo v epohi močne relativne spremembe vrednosti zlata in srebra. Pred kakimi 25 leti je bilo vrednostno razmerje zlata do srebra = 15 1/2 : 1, zdaj je približno = 22:1 in srebro nasproti zlatu še neprestano pada. To je v bistvu posledica prevrata v načinu produkcije obeh kovin. Prej so dobivali zlato skoraj samo z izpiranjem zlatonosnih aluvialnih plasti, prhlenine zlatonosnega kamenja. Zdaj ta metoda ne zadostuje več in jo je potisnilo v ozadje poprej samo v drugi vrsti uporabljano, čeprav že starodavnikom (Dior, III, 12-14) dobro poznano predelovanje samih zlatonosnih kremenovih žil. Po drugi strani so ne samo na zahodu ameriškega Skalnega gorovja odkrili skromna nova najdišča srebra, temveč so ta najdišča in mehške rudnike srebra napravili dostopne z železnico, ki je omogočila dovoz moderne mašinerije in goriva in s tem pridobivanje srebra v največjem obsegu in z manjšimi stroški. Velika pa je razlika v načinu, kako se obe kovini nahajata v rudnih žilah. Zlato je večinoma čisto, zato pa raztreseno v zelo pičlih količinah v kremenju; ves žilni kamen je treba zato zdrobiti in zlato izprati, resp. izvelči z živim srebrom. Na 1.000.000 gramov kremena pride tedaj čisto komaj 1-3, zelo redko 30-60 gramov zlata. Srebro je redkokdaj čisto, zato pa v posebnih rudah, ki se razmeroma lahko ločijo od jalovine ter vsebujejo večinoma 40-90 % srebra; ali pa je v manjših množinah vsebovano v bakrovih, svinčevih etc. rudah, ki se jih že na sebi splača predelovati. Že iz tega sledi, da se medtem ko se je delo za produkcijo zlata prej povečalo, delo za srebro odločno zmanjšalo, vrednostni padec le-tega torej povsem naravno pojasni. Ta vrednostni padec bi se izrazil v še večjem padcu cene, če ne bi držali cene srebra visoko tudi še zdaj z umetnimi sredstvi. Srebrni zakladi Amerike pa so dostopni šele v majhnem delu in zato vse kaže, da bo vrednost srebra še dalj časa padala. K temu mora še več prispevati relativno padanje potrebe po srebru za uporabne in luksuzne artikle, njegova nadomestitev s posebnim blagom, aluminijem etc. Po tem lahko presojamo utopizem bimetalistične predstave, da bi mednarodni prisilni tečaj spet navil srebro na staro vrednostno razmerje 1:15 1/2. Prej bi utegnilo srebro tudi na svetovnem trgu vedno bolj izgubljati svojo kvaliteto denarja. – F. E.

*¹ Gl. MEW 13, str. 131 sl.

*² srebrne palice

109) Nasprotniki merkantilnega sistema, ki je obravnaval saldiranje presežne trgovinske bilance z zlatom ali srebrom kot smoter svetovne trgovine, so po svoji stalni strani skoz in skoz narobe presojali funkcijo svetovnega denarja. Kako se napačno pojmovanje zakonov, ki urejajo maso cirkulacijskih sredstev, samo zrcali v napačnem pojmovanju mednarodnega gibanja plemenitih kovin, sem izčrpno pokazal v razpravljanju o Ricardu. (I. c.p. 150 ssq)*¹ Njegovo napačno dogmo:

„An unfavourable balance of trade never arises but from a redundant currency . . . The exportation of the coin is caused by its cheapness, and is not the effect, but the cause of an unfavourable balance,“ najdemo zato že pri Barbonu: „The Balance of Trade, if there be one, is not the cause of sending away the money out of a nation: but the proceeds from the difference of the value of Bullion in every country.“ (N. Barbon, I. c.p. 59)

Mac Culloch v „The Literature of Political Economy, a classified Catalogue. Lond. 1845“, pohvali Barbona za to anticipacijo, vendar se premišljeno izogne, da bi tudi samo omenil naivne oblike, v katerih se pri B. še prikazujejo absurdne predpostavke „currency principle“. Brezkritičnost in celo nepoštenost tega kataloga doseže višek v odstavkih o zgodovini denarne teorije, ker tukaj Mac Culloch repljka kot sikofant Lorda Overstona (ex-banker Lloyd), ki ga imenuje „facile princeps argentariorum.“*¹

*¹ GL MEW 13, str. 143 sl.

Kakor za svojo notranjo cirkulacijo, potrebuje vsaka dežela za cirkulacijo na svetovnem trgu rezervni fond. Funkcije zakladov izvirajo torej deloma iz funkcije denarja kot notranjega cirkulacijskega in plačilnega sredstva, deloma iz njegove funkcije kot svetovnega denarja.^{110a} V tej zadnji vlogi se zahteva vedno dejansko *denarno blago*, telesno zlato in srebro, zaradi česar *James Stuart* karakterizira zlato in srebro, za razliko od njunih samo lokalnih zastopnikov, izrecno kot *money of the world*.^{*1}

Gibanje zlatega in srebrnega toka je dvojno. Po eni strani se vali od svojih virov čez ves svetovni trg, kjer ga prestrežejo razne nacionalne cirkulacijske sfere v različnem obsegu, da bi vstopil v njihove notranje obtočne kanale, nadomestil obrabljene zlate in srebrne novce, dajal material za luksuzno blago in otrpnil v zakladih.¹¹¹ To prvo gibanje je posredovano z direktno zamenjavo

AKTUALNOST KRITIKE POLITIČNE EKONOMIJE

110) Npr. za subsidije, denarna posojila za vojskovanje ali za obnovev izplačil v gotovini v bankah itd. se more zahtevati vrednost prav v denarni formi.

110a) Opomba k 2. izdaji. – „I would desire, indeed, no more convincing evidence of the competency of the machinery of the hoards in specie-paying countries to perform every necessary office of international adjustment, without any sensible aid from the general circulation, that the facility with which France, when but just recovering from the shock of a destructive foreign invasion, completed within the space of 27 months the payment of her forced contribution of nearly 20 millions to the allied powers, and a considerable proportion of that sum in specie, without perceptible contraction or derangement of her domestic currency, or even any alarming fluctuation of her exchange.“ (Fullarton, 1. c.p. 141)

(K 4. izdaji – Še močnejši primer je lahkota, s katero je Francija 1871/73 v 30 mesecih bila zmožna plačati več kakor desetkrat večjo vojno odškodnino, prav tako znatni del v kovinskem denarju. – F. E.)

*1 pripoznanega kneza bankirjev

111) „L'argent se partage entre les nations relativement au besoin qu'elles en ont . . . etant toujours attire les productions.“ (Le Trosne, 1. c.p. 916) „The mines which are continually gold and silver, do give sufficient to supply such a needful balance to every nation.“ (J. Vanderlint, 1. c.p. 40)

112) „Exchanges rise and fall every week, and at some particular times in the year run high against a nation, and at other times run as high on the contrary.“ (N. Barbon, 1. c.p. 39)

113) Te različne funkcije lahko zaidejo v nevaren konflikt, kakor hitro se jim pridruži funkcija konverzijskega fonda za bankovce.

*1 svetovni denar

114) „What money is more than of absolute necessity for a Home Trade, is dead stock, and brings no profit to that country it's kept in, but as it is transported in Trade, as well as imported“ (John Bellers, 1. c.p. 12) „What if we have too much coin? We may melt down the heaviest and turn it into the splendour of plate, vessels or utensils of gold and silver; or send it out as a commodity, where the same is wanted or desired; or let it out at interest, where interest is high.“ (W. Petty, „Quantulumcunque“, p. 39) „Money is but the fat of the Body-Politick, whereof too much does as often hinder its agility, as too little makes it sick . . . As fat lubricates the motion of the muscles, feeds in want of victuals, fills up uneven cavities and beautifies the body; so doth money in the state quicken its actions, feeds from abroad in time of dearth at home; evens accounts . . . and beautifies the whole; ad though . . .“ „more especially the particular persons that have it plenty.“ (W. Petty, „Political Anatomy of Ireland“, p. 14, 15)

v blagih realiziranih nacionalnih del z delom dežel, ki producirajo zlato in srebro, realiziranim v plemenitih kovinah. Po drugi strani se pretakata zlato in srebro neprestano sem in tja med različnimi nacionalnimi cirkulacijskimi sferami, gibanje, ki sledi nenehnim oscilacijam *menjalnega tečaja*.¹¹²

Dežele z razvitejšo meščansko produkcijo omejujejo masovno koncentrirane zaklade v bančnih rezervoarjih na minimum, zahtevan za njihove specifične funkcije.¹¹³ Z goovimi izjemami naznanja pozornost zbujujoča prenapolnjenost zakladnih rezervoarjev preko povprečnega nivoja zastoj blagovne cirkulacije ali prekinjeni tok blagovne metamorfoze.¹¹⁴

Prevod: mag. Tomaž Mastnak

UDK: 330.852(430)

Lav Krefl:

K NASTANKU KRITIKE POLITIČNE EKONOMIJE

V Marxovem Kapitalu se raziskovalni proces kritike politične ekonomije najizraziteje prevaja v proces razlaganja rezultatov. Uvida tega dela je izredno zapletena, kot je zapletena tudi revolucionarnega procesa do danes. In v tej uvidi, ki se odvija skozi protislovne procese razprave in razinterpretacije, izstopa zlasti vloga razprav o delu Karla Marxa, ki je temeljni del. Na osnovi teh je mogoče razumeti, zakaj besedila vsebujejo tako pomembne in zanimive znanosti dejanske kritike politične ekonomije.

AKTUALNOST KRITIKE POLITIČNE EKONOMIJE

Rokopisi iz 1844. leta so znani po več naslovih (Kritika nacionalne ekonomije, Pariski rokopisi, Ekonomsko filozofski rokopisi), od katerih slednji pojmovno najbolje označuje njihov pomen ob pomem izidu v dvajsetem stoletju. Za celo generacijo avtoritov so okrepili in obnovili povezanost filozofskega in ekonomskega v Marxovi teoriji in s tem večakov odigrali in se igralo teoretsko izredno pomembno in tudi sporni vlogo. Med drugim so tudi v ogledu razprav o miselnem in starem Marxu, o humanizmu komunizma in revolucionarnega procesa, o filozofskem in vizionarsko utopičnem pri Marxu, o morali in antropologiji, o svetitki in njenih vplivih na razvoj kapitalizma in podobno. Načrti, ki jih je imel avtor, razkrivajo začetne konture utega zapisa, ki vodi kritiko politične ekonomije kot njegovo življenjsko delo skozi sporni fuz študije in delnih javnih nastopov vse do Kapitala, ki je razen prve knjige prav tako ostal v rokopisu, do različne stopnje pripravljenosti za naša. Različni nastavki kasnejše marksistične teorije na Ekonomsko filozofske rokopise v mnogočem temeljijo tudi v tem, da Marx sledi nacionalni ekonomiji na druga področja, kolikor se jih ta sama dotika (str. 247-248, MEIO I).

Celoten Marxov objavljeni ali rokopisni (do Janes dostopni) opus dokazuje čvrsto kontinuiteto njegovega temeljnega raziskovalnega dela: kritike politične ekonomije. Ta kontinuiteta sega od Lin. Ekonomsko filozofskih rokopisov (1844) in vrste izpikov ob branju ekonomistov (1845) preko prvih javno predloženih rezultatov (zlasti v spopadu s Feuerbachom v Berl. filozofije 1847, Govoru o vprašanju svobode trgovine 1848, Mednarodni delu in Kapitalu 1849 in v vrsti drugih člankov, kot tudi v Nemški ideologiji in Komunističnem manifestu) do obnovljenega izumrlega študija v letu 1851 (z načrti za triletno Ekonomijo). Krajši prekinitev, izrajani zaradi zunanjih razlogov (stroškovno, pomanjkanje za častnike, študij) je le uvod v še globlje ukvarjanje z isto temo (rokopisi iz let 1857/58: Očrti kritike politične ekonomije), katerega rezultat je objava Priponka h kritiki politične ekonomije (1859). Čisto novo stano sledi rokopis Teorija o pravični vrednosti (1862/63) in prva verzija Kapitala (1863, ta ne objavljena), delo na III. knjigi Kapitala (1865), Menda, cena in profit iz istega leta in izli prve knjige Kapitala 1867. Rokopisi torej vedno napovedujejo tudi objavo, vendar v smislu dolgoročnega, Marxu bistrega inščevanja temarika, besedila in prvotnem metode razlaganja. Poudarek na

UDK: 330.852(430)

Lev Kreft:

K NASTANKU KRITIKE POLITIČNE EKONOMIJE

V Marxovem Kapitalu se raziskovalni proces kritike politične ekonomije najizraziteje prevesi v proces razlaganja rezultatov. Usoda tega dela je izredno zapletena, kot je zapletena usoda revolucionarnega procesa do danes, in v tej usodi, ki se odvija skozi protislovne procese recepcije in reinterpretacije, izstopa zlasti vloga postopno objavljenih Marxovih rokopisnih del. Na osnovi teh je mogoče s še večjo gotovostjo postaviti trditev, da je hrbtnica ene same znanosti dejansko kritika politične ekonomije.

1.

Rokopisi iz 1844. leta so znani po več naslovih (Kritika nacionalne ekonomije, Pariški rokopisi, Ekonomsko filozofski rokopisi), od katerih slednji pojmovno najbolj označuje njihov pomen ob poznem izidu v dvajsetem stoletju: za celo generacijo teoretikov so okrepili in obnovili povezovanje filozofskega in ekonomskega v Marxovi teoriji in s tem vsekakor odigrali in še igrajo teoretsko izredno pomembno in tudi sporno vlogo. Med drugim so tudi v ospredju razprav o mladem in starem Marxu, o humanizmu komunizma in revolucionarnega procesa, o filozofskem in vizionarsko utopičnem pri Marxu, o morali in antropologiji, o estetiki in njenih možnostih znotraj marksizma in podobno. Načrti, ki jih je imel avtor, razkrivajo začetne konture tistega napora, ki vodi kritiko politične ekonomije kot njegovo življenjsko delo skozi naporene faze študija in delnih javnih nastopov vse do Kapitala, ki je razen prve knjige prav tako ostal v rokopisu, do različne stopnje pripravljenem za natis. Raznoliki nastavki kasnejše marksistične teorije na Ekonomsko filozofske rokopise v mnogočem temeljijo tudi v tem, da Marx sledi nacionalni ekonomiji na druga področja, kolikor se jih ta sama dotika (str. 247–248, MEID I).

Celoten Marxov objavljeni ali rokopisni (do danes dostopni) opus dokazuje čvrsto kontinuiteto njegovega temeljnega raziskovalnega dela: kritike politične ekonomije. Ta kontinuiteta sega od t.im. Ekonomsko filozofskih rokopisov (1844) in vrste izpiskov ob branju ekonomistov (1845) preko prvih javno predloženih rezultatov (zlasti v spopadu s Proudhonom v Bedi filozofije 1847, Govoru o vprašanju svobode trgovine 1848, Mezdnem delu in Kapitalu 1849 in v vrsti drugih člankov, kot tudi v Nemški ideologiji in Komunističnem manifestu) do obnovljenega intenzivnega študija v letu 1851 (z načrti za tridelno Ekonomijo). Krajša prekinitev, izzyana zaradi zunanjih razlogov (siromaštvo, pisanje za časnike, študij) je le uvod v še globlje ukvarjanje z isto temo (rokopisi iz let 1857/58: Očrti kritike politične ekonomije), katerega rezultat je objava Prispevka h kritiki politične ekonomije (1859). Časovno si nato sledi rokopis Teorija o presežni vrednosti (1862/63) in prva verzija Kapitala (1863, še ne objavljeno), delo na III. knjigi Kapitala (1865), Mezda, cena in profit iz istega leta in izid prve knjige Kapitala 1867. Rokopisi torej vedno napovedujejo tudi objavo, vendar v smislu dolgotrajnega, Marxu lastnega izčiščevanja tematike, besedila in predvsem metode razlaganja. Poudarek na

kontinuiteti šele omogoča vpogled v različne stopnje Marxove poti h Kapitalu, ki je kot življenjsko delo prav tako ostal do neke mere torzo, kot so vse ostale njegove ambicije (pripraviti kritiko drugih momentov „ene same znanosti“) ostale drobci, tu bolj, tam manj temeljiti. Sicer pa je *tudi pri raziskovanju Marxovega študija anatomija človeka ključ za anatomijo opice* – tudi tu je treba na osnovi rezultatov, ki jih je javno predočil, soditi poti k tem rezultatom, ki so sicer raznoliki in v sebi zaokroženi, četudi rokopisni momenti, nikakor pa ne predstavljajo skokov v epistemoloških ali kakih drugih rezih. Gre za poglobljanje in razvijanje raziskovanja, ki seveda spotoma marsikaj odvrže ali celo zavrača, predvsem pa izpopolnjuje in predstavlja enoten, s končno razvitim ciljem usmerjen in določen proces, kolikor je končni cilj razvita predpostavka z začetka kritične poti.

Osnovna oznaka rokopisov *bi lahko bila*, da izhajajo iz filozofskega ali celo (če računamo na recepcijo kasnejših obdobij) humanističnega pojma generičnega bistva človeka, ki je postavljen v nasprotje z nacionalekonomskim dejstvom (pridobljenim s študijem nacionalne ekonomije) odtujitve dela (ki je tu pač odtujitev, ker se še razumemo kot filozofi). Toda taka oznaka zgreši bistvo, kajti generično bistvo človeka v smislu razvitega človeka, bogatega z dejanskimi razvitimi potrebami – čuti je v paradoksalnem smislu prav *rezultat odtujenega dela* – že za Marxa Ekonomsko filozofskih rokopisov (stran 339/340, MEID I, kjer gre za prisvajanje, ne pa za „*creatio ex nihilo*“). Že v tej fazi je torej nemogoče ločiti filozofske pojme od pojmov politične ekonomije, njihova povezanost v skupno pojmovno aparaturo pa že postavlja temelje pojmovni aparaturi kritike politične ekonomije. Zato lahko pri Marxu dejanska notranja zoperstavljenost pojmov (ki ne prevzema ne filozofije ne nacionalne ekonomije na slepo, brez kritične obdelave) razveže pojem generičnega bistva v zahtevo udejanjenja tega bistva, v zahtevo, ki nastopa kot znanstvena, torej dejansko utemeljena, ne pa zgolj kot pečena piška absolutne učenosti. Ker je rezultat raziskovanja dejansko nezdržljiv tako s filozofskimi kot tudi z nacionalno ekonomskimi temelji, dobivajo pojmi ne glede na svojo provenienco novo skupno osnovo. Z nje je razvidno že tudi, da Hegel stoji na stališču moderne nacionalne ekonomije (stran 380, MEID I). Navidez filozofski pojmi že stopajo v krog pojmov ene same znanosti in zato je možno v okviru kritike politične ekonomije in s pomočjo znanstvene (ne utopične) metode oblikovati revolucionarni politični program. Ta ni le najstvo in to ne le zaradi znanstvene poti, ki ga rojeva, ampak tudi zaradi obstoja proletariata kot materialne sile tega programa.

V Ekonomsko filozofskih rokopisih, ki vsekakor so prva stopnica kritike politične ekonomije (ko si avtor o predpostavkah, dometu in poteh k cilju še ni prišel povsem na jasno, tako da ni docela izoblikoval niti metode raziskovanja), kritični osvetlitev in poglobitev ter zoperstavljanje filozofskih in nacionalekonomskih pojmov omogoča „*odpravo*“ *filozofije in nacionalne ekonomije* – formira se pozicija kritike politične ekonomije kot hrbtenice ene same znanosti. Zato se vsi pojmi kažejo obenem kot kritični pojmi, predvsem v tem smislu, da so kritično usmerjeni zoper lastno provenienco na osnovi medsebojne zoperstavljenosti nekritičnega pozitivizma in prav tako nekritičnega idealizma znotraj vsakega pojma, znotraj filozofije in nacionalne ekonomije – med cinizmom in okopi čiste duše. S kritiko Hegla in s tem filozofije, je tu pravzaprav opravljeno, študij nacionalne ekonomije (kot znanosti in kot bistvenega družbenega stanja

– momenta) pa se pretvori v kritiko politične ekonomije. Morda prav Ekonomsko filozofski rokopisi kažejo na najboljši način pot k tistemu rezultatu, ki je bil tedaj spoznano skupen Marxu in Engelsu (kljub različnim potem do njega) in ki sta ga nato skupno pretvorila v „samozavedanje“ o predpostavkah lastnega stališča. Naj se še tako prepričujemo o filozofski fazi ali o feuerbachovstvu Marxa, v teh rokopisih jasno identificiramo momente, ki govore o vse močnejši zavesti o lastnih predpostavkah ene same znanosti.

2.

Pojem generičnega človeka je vsekakor eden od osrednjih v kompleksnih kontroverzah sodobnega marksizma in branja Ekonomsko filozofskih rokopisov in gotovo neizogibno izhodišče sodobnega marksističnega „povratka k filozofiji“, ki je zlasti nastopil v razvitih evropskih deželah, pa tudi drugod, v konfrontaciji z marksizmom Druge internacionale in s stalinizmom, posebej močno in odmevno pa v obdobju razkroja stalinistične ideologije. Pojem predstavlja zlasti eno od temeljnih spon, s katerimi se t.im. marksistični humanizem navezuje na mladega Marxa in iz njega se tolmačijo mnogi poskusi marksistične antropologije in sorodnih disciplin. Pot od marksizma druge in tretje internacionale: kautskijanstva in stalinizma – nazaj k Marxu s pomočjo Ekonomsko filozofskih rokopisov (in precej kasneje tudi s pomočjo Očrtov kritike politične ekonomije) je res lahko navidezen ali dejanski povratek k filozofiji, toda v dejanskem Marxovem razvoju predstavljajo ti rokopisi temeljito kritiko filozofije, končni odmik od nje (teoretsko metodološki odmik, kritični vzvod tega odmika, ne pa le proklamiranje in postulat odmika) in izgradnjo tistih predpostavk, ki so kasneje jasno izražene v Nemški ideologiji in tudi v kasnejših delih, celo Kapitalu. Pri tem je posebej pomembno, da se že ta premik *nujno* dogaja na področju kritike politične ekonomije. Naj še tako opozarjamo, da nimamo opravka z „razvitim“ Marxom, z razvitimi predpostavkami historičnega materializma ali celo ne z razvito metodologijo kritike politične ekonomije, vendar toka razvoja Marxove kritike ni moč obrniti nazaj – tok gre s kritiko filozofije in nacionalne ekonomije v kritiko politične ekonomije, ne pa v reafirmacijo filozofije. In če je reafirmacija filozofije bila kasneje v določenih zgodovinskih konstelacijah efekten odpor postvarelosti marksistične ideologije, to vsekakor Marxove razvojne poti ne spreminja – in obenem predstavlja tudi kritični moment, s katerega je možno razviti kritično analizo pozicij filozofske in humanistične kritike stalinizma. To lahko vsaj ilustriramo tudi ob analizi pojma generičnega človeka, ki pri Marxu vstopa v obravnavo ob tretjem momentu opredeljevanja odtujenega dela.

Človek je generično bitje, ker za svoj predmet praktično in teoretično naredi svoj rod ali drugače izraženo – ker je do samega sebe v takem odnosu kot do zdajšnjega, živega rodu, kot do univerzalnega, zato svobodnega bitja. Generično življenje je torej pojem, ki meri predvsem na tisto, po čemer človek je človek, po čemer pripada svojemu rodu. Generično življenje obstaja pri človeku in pri živali v tem, da živita od neorganske narave, da mu je ta druga narava. Človekova univerzalnost pa se kaže v univerzalnosti, s katero naredi vso naravo za svoje neorgansko telo in tako potrjuje svojo pripadnost naravi – tudi on sam je naravno, torej predmetno bitje (nepredmetno bitje je nebitje). Človekovo

univerzalnost Marx na istem mestu opredeljuje kot *produktivno življenje*. Generično življenje človeka je torej produktivno življenje in „humanistični filozofski pojem“ se tako sreča s cinizmom nacionalno ekonomskega dejstva – odtujitvijo dela.

Uvajanje generičnega življenja v obravnavi odtujenega dela torej povsem ustreza, delno celo po nekaterih izrazih, primerah in mislih, kasnejšim opredelitvam predpostavk v Nemški ideologiji (glej strani 18–19, 27–26 in 32–43 Nemške ideologije, MEID II) ali poglavju o delu nasploh v Kapitalu. Gre predvsem za to, po čem se človek loči od vse ostale narave, ne da bi pri tem nehal biti njen del. To potrjuje tudi znano mesto, kjer Marx obravnava odnos med moškim in žensko kot neposredni, naravni, generični odnos; tu neposredno naravni odnos človeka do človeka predstavlja obenem generični odnos in zato se prav pri tem odnosu najbolj pokaže, koliko je narava postala človeško bistvo človeka (ne pa živalsko, samoraslo naravno bistvo človeka!).

Razviti pojem generičnega človeka zato nujno srečamo kot kritični pojem v obravnavi Heglovega samozavedanja in njegovega povnanjevanja in to prav v tem spletu naravnega in človeškega skozi družbeno na osnovi produkcije kot zavestne svobodne dejavnosti. Zato na istem mestu (stran 384, MEID I) Marx že opredeljuje svoje kritično prevladovanje idealizma in materializma: naturalizem/humanizem je torej le izraz, ki vodi k pojmu historičnega materializma in znanstvenega socializma.

Neposredno je človek naravno bitje (strani 384–385, MEID I), toda človek ni samo naravno bitje, ampak človeško naravno bitje, torej za sebe samo bivajoče naravno bitje, zato je generično bitje in kot takšno se mora potrjevati in udejstvovati tako v svoji biti (sc. produkciji) kot tudi v svojem vedenju.

„Niti narava – objektivno – niti narava subjektivno ne biva neposredno človeškemu bitju adekvatno. In kot mora vse naravno nastati, tako ima tudi človek akt svojega nastajanja, zgodovino, ki pa je zanj zavesten in zato kot akt nastajanja z zavestjo se odpravljajoč akt nastajanja. Zgodovina je resnična naravna zgodovina človeka.“ (MEID I, stran 385)

Tako pojem generičnega človeka zaključuje svoj pomen v okviru Ekonomske filozofske rokopieske daleč proč od vse dotedanje, pa tudi in še posebej Feuerbachove filozofije kot zgodovinski pojem, ki iz lastne predzgodovine (akta nastajanja) meri v zgodovino – z revolucionarnim programom. Pojem torej nikakor ne potrjuje teze o primeseh neprevladane filozofije v rokopisih, ampak ravno nasprotno, o teoretskem procesu prevladovanja filozofije (vsake!). V odtujitvi dela zato ne gre za človekov odmik od vnaprej predestiniranega človekovega generičnega bistva, ampak prav za pojem, ki kritično osvetljuje zadnje dejanje v nastajanju tega bistva kot uvodni akord v končno prisvajanje

še le nastalega bistva. Šele razvita produkcija omogoča razviti pojem in dejanskost generičnega bistva človeka in zgodovina kot akt nastajanja človeka je obenem zgodovina njegovega odtujevanja. Temeljni protislovni tok človekove zgodovine, ki ga kasneje Marx večkrat izraža, je podan torej že v rokopisih.

Ker človek ni določenost, ki se sama s sabo neposredno zliva, je dana možnost, celo dejanskost, da v svojem aktu nastajanja nastopa zoper samega sebe, da bi se sploh lahko razvil. Ali kot pravi avtor:

„V človeški zgodovini – v aktu nastajanja človeške družbe – nastajajoča narava je *dejanska* narava človeka, zatorej narava, kakor je zavoljo industrije resnična antropološka narava, dasi nastaja v *odtujeni* podobi.“
(MEID I, strani 341–342)

in v obravnavi Hegla:

„*Dejansko*, dejavno človekovo zadržanje do samega sebe kot generičnega bitja ali njegovo udejstvovanje kot udejstvovanje dejanskega generičnega bitja, je mogoče samo po tem, da le-to dejansko spravi iz sebe vse svoje generične moči – kar je spet mogoče samo s pomočjo celotnega človekovega delovanja, samo kot rezultat zgodovine – da je do njih v takem odnosu kot do predmetov, kar je najprej spet mogoče samo v obliki odtujevanja.“
(MEID I, stran 379)

Pojem generičnega bistva torej ni niti izvenzgodovinski, še manj filozofski (bodisi idealističen kot samozavedanje ali materialističen v Feuerbachovem smislu) in zgrešeno je vsako prizadevanje, ki skuša z idealizacijo ali filozofizacijo tega pojma vnesti v historični materializem elemente „humanizma“ v feuerbachovskem smislu.

3.

Kot so se v javnosti pojavljala Marxova mladostna, rokopisna in pripravljajna dela, tako so tudi pridobivala z različnimi tolmačenji pomen „ključnih del“ za razumevanje in „centralnih točk“ v njegovem teoretskem razvoju. Ista usoda je doletela tudi Očrte kritike politične ekonomije, ki jih običajno uvajamo kot Grundrisse. Njihova prva izdaja spada sicer v čas pred drugo svetovno vojno, tako da niso neposredno delovali, zato pa je toliko večji njihov pomen v povojnem teoretskem razvoju. Pojav, da so rokopisna dela postala ključna za razume-

vanje in tolmačenje kritike politične ekonomije in da so privzemala karakter „temeljev marksizma“ v njegovih različnih verzijah, si lahko razlagamo predvsem s tem, da so predstavljala orožje v boju proti ustaljenim tolmačenjem od prej uveljavljenih temeljnih del (Beda filozofije, Uvod v kritiko politične ekonomije, Kapital). Vendar dejanski pomen rokopisov in pripravljanih del, torej tudi Očrtov, vsekakor ni v tem, da nadomeščajo Kapital ali katero drugo Marxovo objavljeno delo (to bi bil ob poznavanju Marxove temeljitosti v objavljanju tudi nesmisel, ki pa je dobil kljub temu dovolj zveličavnih prerokov). Njihov pomen je mogoče videti v tem, da kot prikaz miselnega procesa in metode pri delu dajejo pristop k razumevanju temeljnih del, zlasti Kapitala – toda iz Kapitala v odnosu do Očrtov in ne obratno. Obenem pa je v Očrtih prisotno tudi dovolj tiste problematike, ki jih povezuje s prejšnjimi rokopisi, predvsem seveda Ekonomsko filozofskimi rokopisi in problematike, ki je zaradi jasne in izdelane strukture Kapitala v njegovem obsegu izpadla iz obravnave ali pa je bila prihranjena za tisti del Kapitala, ki je ostal nedokončan. V Očrtih nastopa seveda tudi tisto, kar je v Kapitalu dodelano, spremenjeno, prevladano ali celo zavrženo. Metoda študija rokopisov, ki jih ne obravnava s stališča Kapitala kot končnega rezultata, torej predstavlja določeno ideologizacijo. O tem zlasti pričajo tisti segmenti, ki povezujejo tematiko generičnega človeka z dvojicami pojmov Kapitala, zlasti iz temeljev teorije vrednosti in iz tematike fetišizma.

V Očrtih je *paradoks generičnega bistva razvit do kritičnega polit ekonomskega dejstva*: do kraja izpeljana odtujitev je predpostavka ukinjanje odtujitve, šele v individu u tuji produkciji in v samoraslih družbenih razmerjih meščanske družbe se razvije tisto, kar si je vredno prisvojiti. Prav zato se na prejšnjih stopnjah razvoja posameznik pojavlja polnejše kot izpraznjeni in ravnodušni individu u meščanske družbe in kot je smešno jokati za nekdanjo omejeno polnostjo, je povsem nepotrebno ostajati pri tej izpraznjenosti.

Marx je postavil jasno ločnico zoper jokavi in sentimentalni, moralizirajoči socializem, zoper revolucionarno romantiko in meščanski naturalizem, zoper otroške bolezn i „levičarjenja“ in podobno. Njegova zahteva je, identificirati mesta za razstrelitev in utemeljiti potrebo po razstrelitvi v vsakokratnih konkretnih razmerjih. Zato revolucionarnost ni zunanji dodatek in vrinek njegovi eni sami znanosti, ampak njen temelj. *Prav kritika politične ekonomije je torej tista melodija, ki jo je treba zaigrati obstoječim razmeram v ideologiji, če hoče orožje kritike biti obenem radikalno.*

UDK: 162.6(430) Hegel: 141.821(430) Marx

Leo ŠEŠERKO

TEORETSKO IN TERMINOLOŠKO RAZMERJE MARXOVEGA „KAPITALA“ DO HEGLOVE LOGIKE

Kadar je govora o teoretskem terenu, na katerem so rešljivi terminološki problemi, ki so povezani z Marxovim „Kapitalom“, nikakor ni odločilna le vulgarno-ekonomska kritika, ki je največkrat globoko prodrla v teoretske in s tem terminološke interpretacije Marxovega teksta. Takoimenovana filozofska kritika „Kapitala“, ki je razglasila Marxovo „Kritiko politične ekonomije“ za tematizacijo „meščanske družbe“, oz. sfere „materialne proizvodnje“, in da se zato v okvirih njenega opazovanja ostali načini človekove reprodukcije – ki jih Marx sem in tja imenuje „višje dejavnosti“ – pojavljajo samo na zunaj, da v principu prehajajo okvire njene teme¹, stoji na istem vulgarnoekonomskem stališču, le da ga prodaja v podobi filozofskega nazora o kritiki politične ekonomije. Glavni očitek Marxu tu je, da je v „Kapitalu“ raziskoval takoimenovano sfero materialne proizvodnje, medtem ko je pustil takoimenovane „višje dejavnosti“, kot so umetnost, znanost, religija itn. ob strani, ravno te pa da so šele tisti predmeti, ki bi njegovemu raziskovanju odprli pot naprej od politične ekonomije. Razumevanje Marxovega „Kapitala“ kot analize zgolj materialne proizvodnje, ki je razbohoteno v vulgarni ekonomiji in vulgarni filozofiji, najde svoj najbolj ustrezni teoretski izraz v formuli o „produkciji stvari“, na kateri da se dviga zgradba politične ekonomije kot znanosti, in „produkciji ljudi“, torej višjih dejavnosti ljudi, na katerih da se dviga vsa miselna zgradba teoretičnega naravoslovja in družboslovja.

V takšnem naziranju je zabrisana vsaka bistvena razlika med Marxovim „Kapitalom“ in predhodnimi in poznejšimi ekonomskimi teorijami, pred nami je le ena od mnogih možnih ekonomskih teorij. Toda Engels, od katerega izvira ta formulacija o produkciji stvari *in* ljudi, je imel v mislih ravno neločljivost produkcije stvari od produkcije ljudi, ali kot sta z Marxom večkrat formulirala, ljudje ne proizvajajo v procesu proizvodnje le določenih produktov, niso takoimenovani materialni produkti in služnosti tisto, kar v prvi vrsti zanima historičnomaterialistično analizo, ampak prav toliko tudi razmerja sama, v katerih proizvajajo. To pomeni, da so družbena razmerja pri njima razumljena kot produkt, kot družbeni in zgodovinski rezultat, da torej niso nekaj danega, ampak so nekaj, kar so ljudje sami proizvedli in bodo to zato tudi sami mogli odpraviti. Tega značaja proizvodnje, ki je predmet analize v Marxovem „Kapitalu“, ni označil nihče bolj jasno in bolj kratko kot pozni Engels, ki je rekel, da „ekonomija ne obravnava stvari, temveč razmerja med osebami in v zadnji instanci med razredi.“² Toda ta razmerja med osebami in razredi so tu razumljena vedno kot

¹) Hotimir Burger, Znanost povijesti, Zagreb 1978, str. 231

²) MEW 13-476

stvarna razmerja, ki jih nikakor ni mogoče odtrgati od razmerij med stvarmi, kakor je tudi obratno mogoče le v predstavi, v „teoriji“ ločiti produkcijo ljudi od produkcije stvari, ki vsako posebej kot ekskluzivni predmet podrediti neki znanosti.

Politična ekonomija lahko ima svoj ekskluzivni predmet le, če ne vidi družbene, zgodovinsko-razredne vsebine tistega, kar raziskuje, in potem se mora neizogibno odpovedati terenu Marxovega ‚Kapitala‘, ali pa če se pusti prepričati filozofskim interpretacijam, da nje takoiimenovane sfere višjih dejavnosti ne zadevajo, da naj jih kar prepusti filozofski odločitvi.

Vprašanje, za katerega tu gre, pa nikakor nima značaja akademskega klepeta o mejah posameznih znanosti. Razkritje pogojev nastanka modernih družbenih razredov, namreč formiranje mezde, profita, rente in njihove „notranje povezave“, je mogoče imenovati skrivnost Marxovega „Kapitala“. Haug je pravilno odkril, da daje „odgovor na vprašanje o omejenosti politične ekonomije v meščanski družbi zgodovina razrednih bojev.“³ Vprašanje o mejah politične ekonomije prav tako ni zgolj teoretično vprašanje, čeprav je v povezavi z njim treba rešiti temeljna protislovja tudi na terenu teorije, kakor vprašanje filozofije in njene odprave ne najde svoje rešitve zgolj v mišljenju, ampak v dejanskosti, v praksi. Haugova zasluga je tudi bila, da je jasno pokazal, da klasična politična ekonomija in vulgarna ekonomija nista eno in isto, da je bila prva predmet Marxove kritike in hkrati teren, na katerem je razvil vprašanja naprej, medtem ko je bila druga prav priklicana k življenju šele kot teoretična reakcija na revolucionarni značaj Marxovega „Kapitala“. Tudi tu pripada Engelsu zasluga, da je po Marxovi smrti začel teoretski spopad z vulgarnoekonomskimi nazori. To je bil eden od vzrokov, da si je Engels prislužil očitke prvega vulgarizatorja Marxove teorije, kajti slediti mu ni bilo treba le na širna področja znanosti, kot je to moral storiti v kritiki Dühringa, ampak je moral na tla vulgarne ekonomije, ki se je kot reakcija kmalu formirala v podobi znane teorije mejne koristnosti. Pri tem pa je imel Engels prav toliko opraviti s takratnimi socialističnimi nazori, v katere so se „pretihotapili“ nazori teorije mejne koristnosti, kot s to teorijo samo.

Eduardu Bernsteinu pripada zasluga, da je za celo stoletje v naprej demonstriral, da je v delavskem gibanju vulgarna ekonomija in njena interpretacija Marxovega „Kapitala“ prodrla tako globoko, da od Engelsa naprej ostaja kot bistvena dediščina spopad znotraj delavskega gibanja o teoretski naravi tega teksta, ki se mu ne more izogniti nobena historično-materialistična teorija. Reči je mogoče, da je Bernstein vse bistvene očitke naslovil ravno na „Kapital“. Tu je odkril „Marxov idealizem“, ker je Marx analiziral blagovna razmerja v njihovi čisti, pojmovni obliki, predvsem pa, ker je od predhodne teorije prevzel takšen „duhovni princip“, kot je bil zanj pojem vrednosti. Za to mu seveda ni bilo težko najti dokazov v „Kapitalu“, kajti Marx odkriva, da je bila zgodovinska meja, čez katero ni mogel Aristotel, ko je raziskoval menjavna razmerja, ravno v „pomanjkanju pojma vrednosti“⁴ in da klasični politekonomi niso nikoli prišli do raziskovanja presežne vrednosti kot presežne vrednosti, torej v njenem pojmu, ampak so jo raziskovali vedno v posameznih njenih pojavnih formah,

³)W. F. Haug, Vorlesungen zur Einführung ins Kapital, Pahl-Rugstein 1976, str. 182

⁴)MEW 23, str. 74

kot obresti, profit in rento. Že Bersteinov napad na Marxov „Kapital“ je bil zato v prvi vrsti usmerjen proti njeni znanstvenozgodovinski vsebini, ki je bila razglašena za idealizem in hegeljansko metafiziko, pojem vrednosti za zgolj Marxovo miselno konstrukcijo, hkrati pa je Bernstein razglasil teorijo mejne koristnosti za enakovredno Marxovi teoriji vrednosti:

„Iz tega gledišča, se pravi *produkcije vzete kot celote*, je vrednost vsake posamezne blagovne vrste določena z delovnim časom, ki je nujen za njeno proizvodnjo v normalnih produkcjskih pogojih v tisti množini, ki jo lahko trg, to pomeni celoto gledano kot kupce, vsakokrat sprejme. Pač pa vendar ravno za blaga, ki pridejo tu v obzir, ni v dejanskosti nobene mere vsakokratnih celokupnih potreb, in tako je ta kot izstopajoča pojmovana vrednost neko čisto miselno dejstvo, nič drugačno kot vrednost mejne koristnosti Gossen-Jevons-Bohm (Bawerkove) šole. Obema ležijo v osnovi ista dejanska razmerja, toda obe sta zgrajeni na abstrakcijah.“⁵

Že na samem začetku je šla revizionistična kritika Marxove teorije vrednosti vedno hkrati v napad proti njeni revolucionarni vsebini in obenem proti njeni zvezi s predhodno teorijo. Znano je seveda, da so bili od Aristotela naprej največji filozofi hkrati najpomembnejši misleci na področju politične ekonomije in obratno, če omenim le Locka in Huma ali Adama Smitha, ki je prav tako pisal takoimenovane filozofske kot ekonomske spise. Terminologija politične ekonomije je bila zato do Marxa tesno povezana s filozofsko terminologijo, in kakor je bilo z Marxovo smrtjo konec zgodovine teorije vrednosti in je na njeno mesto stopila teorija mejne koristnosti, tako se je tudi pretrgala ta terminološka zveza. Teoriji mejne koristnosti ne le takšna zveza ni več potrebna, ampak bi nasprotno neizogibno postavila pod vprašaj z muko teoriji vrednosti iztrgano področje.

Od sodobnih interpretacij Marxovega „Kapitala“ po svojem vplivu v teoriji daleč najbolj prevladujeta Louis Althusser z „Brati Kapital“ in W. F. Haug s „Predavanji k uvodu v Kapital“. Althusserjeva zasluga je bila, da je postavil „Kapital“ v središče zanimanja celotnega družboslovja, čeprav je to naredil tako, da je vsa predhodna Marxova dela razglasil za nekritična in nemarksistična. V Analizi si tudi ni niti najmanj prizadeval, da bi razkril zgodovinski značaj teorije vrednosti, ta ga tudi sploh ni zanimala, ampak je obstoj modernih

⁵Eduard Bernstein, Die Voraussetzungen des Sozialismus . . . Stuttgart – Berlin 1921, str. 76–77

družbenih razredov enostavno predpostavil in zato razglasil nujnost razrednega boja v teoriji. V tej razglasitvi leži glavni vzrok za Althusserjevo popularnost, saj je vsemu družboslovju hkrati demonstriral odpravo razlike med teorijo in prakso, ki je pri njem seveda opravljena zgolj v teoriji; s tem je postal atraktiven za tisto družboslovje, ki je zaradi svoje nekritičnosti s težavo lovilo ravnotežje na parketu teorije, hkrati pa ga je odvezal vsakega stvarnega raziskovanja teorije vrednosti in sploh kakršnega koli upoštevanja Marxovega „Kapitala“, s čemer si je zagotovil, da ne bo odgnal nobenega nazora, ki mu ne bi bila več po volji teorija, takoj ko je prešla mejo revolucionarne fraze. Althusser je razglasil potres v teoriji, ne da bi imela teorija vrednosti kakršenkoli pomen za ponovno vzpostavitev znanosti.

To je opravil tako, da je sicer priznal Marxu, da je v „Kapitalu“ uvedel teoretsko revolucijo, toda hkrati je Althusser razglasil, da si Marx ni bil na jasnem o tem, kaj je storil. Althusser ima seveda prav v tem, da si Marx ni nikoli predstavljal, da je uvedel kakšno teoretično revolucijo, ki bi ne bila hkrati prevrat vseh praktičnih pogojev eksistence ljudi, ki bi torej kot teoretska revolucija ostala v sferi teorije. Vsebino te teoretske revolucije pa je videl Althusser v Marxovem „Kapitalu“ v prelomu z zgodovino predhodne teorije in še zlasti s Heglovo logiko. Nepoznavanje „Kapitala“, ki ga pa seveda ni niti najmanj oviralo, da bi ne napisal o njem knjige, ki je postala prvovrsten bestseller, je pri njem vodilo k temu, da ni opazil nikakršne razlike med snovnim bogastvom in vrednostjo, in da je Marxovo kritiko meščanskega pojmovanja, da je delo vir vsega snovnega bogastva, spremenil v lastno kritiko Adama Smitha, ki je odkril, da je delo edini vir vrednosti. Ker je v Kritiki gothskega programa prebral, da je izvajanje vsega snovnega bogastva iz dela še kako v interesu buržujev in v jedru idealistični nazor, je tudi Smithovo izvajanje vrednosti na delo razglasil za idealizem. Hkrati pa je v pojmu vrednosti odkril tisti duhovni princip, ki da je skupen Smithu in Heglu, da je pri obeh v teoriji na delu „subjektivnost dela“, zato o pojmu vrednosti ni mogel povedati ničesar več, pač pa je nasprotno „presežno vrednost“ razglasil za ključni pojem „Kapitala“. Njegova analiza se bistveno ne razlikuje od Bernsteinovega ignoriranja pojma vrednosti, kajti pri obeh je pojem vrednosti zgolj pojmovna konstrukcija, kar pa je treba v družbi odpraviti, je le presežno delo. Nujno izražanje presežne vrednosti iz razvitih protislovij, ki so zaobsežena že v najbolj enostavni formi vrednosti in v anatomijah menjave, je pri Bernsteinu in Althusserju prav tako nerazumljeno, kot je zanikano vsakršno razmerje med logiko in zgodovino v „Kapitalu“. Althusser si tu pomaga z „majhno“ konstrukcijo, in po njem je bistvo znanosti ravno v „konstrukciji ustreznega pojma“, da namreč zanika vsako razmerje Marxovega „Kapitala“ do stvarne zgodovine, pri tem pa dopušča neko razmerje do „zgodovinske teorije“. Edina „zgodovinska teorija“, ki jo Althusser pozna in priznava, je seveda njegova lastna. Marx in Engels pa sta nasprotno videla v zgodovini teorije nazore, ki so bili za njuno pojmovanje odločilni.

Heglova logika, ki sta jo neusmiljeno kritizirala v tistih vprašanjih, kjer so bili v njej opravljeni prehodi in pojasnjene različne forme na spekulativen način, pa je bila vendar po svoji notranji zgradbi, torej po načinu obravnavanja tematike na takoimenovan „logični način“, tista podlaga, ki je bila odločilna za to, kako je nastal „Kapital“. Engels je to prikazal tako, da je ekspliciral alternativo, ki je

bila povezana z dvema možnima prikazoma kritike politične ekonomije. Marx bi lahko vzel za izhodišče enostavno *zgodovino politične ekonomije v njeni literarni podobi*, se pravi zaporedje spisov v tej temi. Ta literarno zgodovinski razvoj politične ekonomije v osnovi ustreza teoretičnemu razvoju kategorij, in ta praktičnemu zgodovinskemu procesu formiranja kapitala. Zgodovinski proces torej v osnovi prav tako ustreza logičnemu procesu, kot je šele zgodovinski nastanek blaga in denarja omogočil nastanek kapitala. Tak način prikazovanja sledi dejanskemu razvoju in bi bil tudi za lažje razumevanje primernejši, torej popularnejši kot težavna pot abstraktnega razvoja ekonomskih kategorij. Ker pa gre zgodovina pogosto „cik-cak“ in skokoma, bi ji morala kritika politične ekonomije povsod slediti, s čemer bi morala nujno sprejeti mnogo manj pomembnega zgodovinskega materiala, ki bi sicer posamezne odseke prikazovanja naredil nazornejše, hkrati pa bi celoten proces postal veliko težje razviden. Odločilen problem pa vidi Engels v tem, da ni mogoče pisati kritične zgodovine politične ekonomije, ne da bi bili kritizirani bistveni fenomeni meščanske družbe, saj jih kritika ne more pustiti ob strani, če hoče kritizirati ekonomske kategorije. To pa bi povzročilo, da bi takšno delo moralo zapustiti strugo strogega raziskovanja ekonomskih kategorij, zato Engels ugotavlja, da „je bil torej logičen način obravnavanja edini na mestu. To pa dejansko ni nič drugega kot historičen, le prost historične forme in motečih slučajnosti.“⁶

Ta uporaba logičnega načina raziskovanja ekonomskih kategorij pa je hkrati zahtevala zavestno kritično razmerje do dotakratnega prikazovanja *logičnega* obravnavanja. Kakor v zgodovini politične ekonomije ravno v tem pogledu ni bilo opravljenih nobenih predhodnih del, pa tudi v zgodovini teorije ni bila pripravljena nobena dokončna logika mišljenja, ki bi jo bilo mogoče enostavno uporabiti za prikaz ekonomskih kategorij. Vse, kar je bilo pripravljeno, je bila zgodovina nadomestujočih se teorij, od teh dva spisa, ki sta po svoji strnitvi družbene in miselne izkušnje ljudi presegla vse druge: Aristotelova *Metafizika* in Heglova logika. Marxov prikaz ekonomskih kategorij je obenem kritika teh dveh spisov, in hkrati ga z njima vežejo najbolj tesne vezi. Najprej že dejstvo, da je klasična politična ekonomija do Ricarda vedno poskušala priti do svojih rezultatov z analizo *velikosti* vrednosti, in je takorekoč v nasprotju s tem izhodiščem vedno prihajala v svojih najboljših predstavnikih do dela kot substance vrednosti, medtem ko je Marx nasprotno prišel do tega rezultata z analizo same *forme* vrednosti. In vendar to ne pomeni, da analiza vrednostne forme ni nič drugega kot izpeljava Heglove miselne forme ali Aristotelovega silogizma. Nasprotno, če parafraziram Hegla, ni na začetku Marxove analize vrednostne forme v njej ničesar, kar bi ne bilo v njej na koncu, in na koncu ni v njej ničesar, kar bi ne bilo v njej že na začetku, kar pomeni le, da ne gre za formo misli, kot pri Aristotelu, tudi ne le za zgodovinsko formo misli v njeni brezčasnosti, kot pri Heglu, ampak za družbeno kritično in mišljenjsko formo eksistence ljudi, za katero je Marx odkril pogoje njene zgodovinske odprave.

Naj sta torej Marx in Engels še tako neusmiljeno kritizirala predhodno teorijo, nikoli nista zanikala temeljne povezanosti lastnih odkritij s predhodnimi, ker sta

⁶)MEW I, str. 475

tudi vseskozi videla njihov zgodovinski značaj tudi v tej navezavi in povezanosti s predhodnimi dosežki. Heglovi logiki pripada posebno mesto, kot je zapisal Engels v pismu Conradu Schmidt: „Primerjajte kdaj pri Marxu razvoj od blaga do kapitala s Heglovim od biti do bistva, in imeli boste čisto dobro paralelo, tukaj konkretni razvoj, kot se ta kaže iz dejstev, tam abstraktno konstrukcijo, v kateri najbolj genialne misli in mestoma zelo pravilni obrati, kot kvalitete v kvantiteto in obratno, predelani v navidez samorazvoj enega pojma iz nekega drugega, ki bi jih bilo mogoče fabricirati še ducat drugih.“⁷ Kar tukaj Engels postavlja eno ob drugo, ni nič drugega kot celotna Heglova logika in celoten Marxov „Kapital“. Kakor ta primerjava ne pomeni, da je Heglova logika ključ, ki avtomatično razreši vse teoretske in terminološke probleme „Kapitala“, pa je to tisti spis, ki v reševanju detaljnih terminoloških in teoretičnih problemov presega po pomenu vse druge, tudi spise Ricarda in Smitha.

Kar je Althusser odkril pri Heglu in zaradi česar je pozval vso znanost, da Heglu obrne hrbet, je ravno pomanjkanje enopomenskosti Heglovih pojmov, tako njegovega pojma „sistem potreb“, kot tudi njegovega pojma „misli kot misli“ itn. S tem je Hegel položil v teorijo nekaj, na kar je po čisto drugi poti zadel Ricardo, ki je vzel za osnovo in izhodišče fiziologije meščanskega sistema določitev vrednosti z delovnim časom in je temu podredil vse druge znanstvene smotre. Zaradi te teoretske doslednosti, ki je ni hotel opustiti tudi takrat, ko ga je privedla v izrecna nasprotja z izhodišči, od katerih je izhajal, mu je Marx priznal, da je „s to znanstveno zaslugo tesno povezano, da Ricardo odkrije, izgovori ekonomsko nasprotje razredov – kot ga kaže notranja povezava, in da je zato v ekonomiji zapopaden, odkrit zgodovinski boj in razvojni proces v njegovem korenu. Carey (...) ga zato denuncira kot očeta komunizma. „Ricardov sistem je sistem razdora . . . izteka se v zaplojenje *sovražnosti med razredi* in narodi . . . Njegov spis je pravi priročnik demagoga, ki stremi po moči s pomočjo delitve dežele, vojn in plenjenja.“ (H. (C.) Carey, „The Past, the Present and the Future“, Philadelphia 1848, str. 74–75).“⁸

Tu prihaja posebej jasno do izraza, da vsakršno omejevanje politekonskega raziskovanja zgolj v meje znanosti „politična ekonomija“ hkrati meri ravno proti temu „odkritju zgodovinskega boja in razvojnega procesa v njegovem korenu“, kajti omejiti ga hoče v sfero znanosti kot zgolj teorije, in da je hkrati radikalizacija tega raziskovanja mogoče le tedaj, če izhaja od tiste teorije, v kateri je prišlo zgodovinsko izkustvo ljudi najdalje.

V delavskem gibanju pa je nazor, ki ga je tako jasno zastopal Bernstein, postal ne le domač, ampak se je vse bolj krepil. V takšni situaciji ni bilo nenavadno, da je Lenin tik pred revolucijo povezal katastrofalen teoretičen nivo v delavskem gibanju ravno s teoretično in zgodovinsko korenino „Kapitala“: „Ni moč do kraja doumeti Marxovega „Kapitala“ in zlasti ne njegovega prvega poglavja, če nisi preštudiral in doumel *vse* Heglove logike. Torej nihče od marksistov ni doumel Marxa pol stoletja sem.“⁹ Vendar pa ta Leninova ugotovitev ni veljala le pol stoletja prej, ampak tudi pol stoletja po tistem, ko jo je izrekel. Danes se je razmerje spremenilo v toliko, da je „Kapital“ že spoznan kot odločilno

⁷)MEW 38, str. 205

⁸)MEW 26.2, str. 163

⁹)Lenin, Filozofski zapisi, CZ 1975, str. 47

teoretično in ne le „politekonomsko“ Marxovo delo. Odkrite in priznane so tudi osnovne zveze med „Kapitalom“ in Heglovo Logiko. Najprej v tem, da Hegel v svoji logiki prikazuje samogibanje absolutnega od čiste biti do absolutne ideje, torej proces nečesa, kar pri tem ob čisto vseh spreminjanjih ostaja identično s seboj. S tem je priznana neka določena analogija s „Kapitalom“, ki izstopi iz vseh svojih metamorfoz na koncu spet kot vrednost. Pri tem so celo slabosti Heglove analize tiste, na katerih se da dobro videti razmerje njegove logike do „Kapitala“. Pri Heglu je namreč posredovanje med podobami absoluta pojmovano le kot izginjajoče posredovanje, predvsem kot izginjajoče predmetno posredovanje. In ko je bilo v teoriji postavljeno vprašanje, kje v dejanskosti obstoji neko takšno bistvo, ki mora skozi formno spreminjanje in za katerega je kljub temu predmetno posredovanje le izginjajoči moment, je bil Krahl tisti, ki je odgovoril, da je to kapital. Kapital se mora iz svoje vrednostne, denarne forme spremeniti v uporabne vrednote, v surovine, stroje, mezdo, torej preide v svoje nasprotje. To je vratolomna pot, pot kapitala skozi pekel; če bo izšel spet kot vrednost, je še v osnovi vprašanje; produkcijski proces se začneja, vrednost, ki je v surovinah, strojih, mora biti ohranjena z živim delom, prenešana na produkt, dodana ji mora biti nova vrednost, in zdaj pride strašni trenutek, ko se prikaže kapital spet v podobi vrednosti, končani produkt mora biti prodan, vrniti se mora nazaj v vrednostno formo, na točko, kjer je prej začel, da bo to pot zdaj znova nastopil. Če je kapitalu na koncu uspelo, da se spet znajde v denarni formi, potem mora obstajati kot vsaj tako velika vrednost kot ob začetku, da ta proces lahko teče naprej. Tisto pa, kar ta tek giblje, je možnost presežka nad to prvotno velikostjo vrednosti. Toda stvarna presežna vrednost vstopa v produkte kot sestavni del vrednosti, v produktih je prav tako ni mogoče videti, kot ni mogoče videti posredujočega gibanja, ki je izginilo v produkcijskem procesu.

To prikazovanje gibanja kapitala, v katerem se na koncu kot rezultat prikazuje vedno tisto, kar je na začetku vstopilo v proces, je le prikazovanje s stališča kapitala. Nikakor niso le forme kapitala tiste, ki si na videz oporekajo druga drugi. Nasprotno, iz teh nebitvenih nasprotij, s katerimi se gibanje začneja, iz nasprotja uporabne in menjalne vrednosti, iz nasprotja med ekvivalentsko in relativno vrednostno formo, se razvijejo protislovja, katerih najvišja ekonomska podoba je svetovna trgovinska kriza, njena družbenozgodovinska podoba pa proletarska revolucija. To dialektično razmerje, iz katerega je edino mogoče pojasniti posamezna teoretična in praktična vprašanja, torej razmerje med „Kapitalom“ in znanstveno dialektiko, je Lenin formuliral z vso jasnostjo: „Marx v „Kapitalu“ najpoprej analizira najenostavnejše, najnavadnejše, najosnovnejše, najbolj množično, najbolj vsakdanje *razmerje* meščanske (blagovne) družbe: menjavo blaga. Analiza v tem najenostavnejšem pojavu (v tej „celici“ meščanske družbe) razkriva *vsaj* protislovja (respective zametke *vseh* protislovij) sodobne družbe. Nadaljnje razlaganje nam prikazuje razvoj (*in* rast *in* gibanje) teh protislovij in te družbe, v Σ^2 njenih posameznih delov, od njenega začetka do njenega konca.

In prav taka mora biti metoda razlaganja (respective preučevanja) dialektike sploh (zakaj dialektika meščanske družbe pri Marxu je le poseben primer dialektike).“¹⁰

¹⁰) Lenin, Filozofski zapisi, str. 80

UDK: 330.852 (430): 141.821 (430)

Tomaž Mastnak:

STRAŠILO HEGLOVSTVA IN NOVI PREVOD KAPITALA

Leninovo opozorilo, da si je moral marksizem »na svoji življenjski poti utreti vsak korak z bojem« (PSS 17, p. 17), je tako pomembno ne toliko zato, ker zavrača tiste, ki bi hoteli imeti marksizem brez boja, aktualne boje pa brez marksizma, kolikor zato, ker spopada ne zvaaja, kot kasneje stalinizem, ne vnanje nasprotje, ker fronte boja, ki ga bije marksizem, ne vidi simplificirano in nekritično začrtane le med njim in buržoazno znanostjo in filozofijo, temveč opaža, da ta boj še kako poteka tudi znotraj samega delavskega gibanja in, še posebej, samega marksizma.

»Celo med nauki,« pravi Lenin, »povezanimi z bojem delavskega razreda, razširjenimi pretežno med proletariatom, marksizem še zdaleč ni na mah utrdil svojega položaja« (ib., p. 18). Prvih 50 let svojega obstoja se je spopadal s temi nauki ter se v teh spopadih oblikoval, nadaljuje Lenin, ter našteje obračun z radikalnimi mladoheglovci, boj proti proudhonizmu, kritiko strank in neukov, ki so se pojavili v buržoaznodemokratski revoluciji 1848, izgon bakuninstva iz I. internacionale, spopad z nemškimi proudhonizmom (Mühlberger) in z Dühringom — torej nenehno teoretsko in politično-organizacijsko polemiko in konfrontacijo s strujami in idejami od revolucionarne buržoazije oz. drobne buržoazije preko malomeščanskega do reakcionarnega socializma; ta permanentni boj z marksizmu nasprotnimi pozicijami, ki so imele med proletariatom toliko manj odmeva, kolikor bolj so vplivale na vodstvene kadre delavskih partij (prim. MEW 34, p. 302), se je, po Leninu, proti koncu 90. let prejšnjega stoletja, v osnovnih potezah, končal z zmago marksizma, toda samo zato, da bi se nadaljeval v njem samem: »Ko je marksizem spodrinil vse kolikor toliko celovite nauke, ki so mu bili sovražni, so si začele tendence, ki so se izražale v teh naukih, iskati drugih poti. Forme in vzroki boja so se spremenili, boj pa se je nadaljeval« (PSS 17, p. 18). Če se je namreč marksizem dotlej boril, kot pravi Lenin, s teorijami, ki so mu bile v jedru sovražne, znotraj delavskega gibanja, se je ta boj v 90. letih premestil in odtlej odvijal znotraj marksizma samega: »Domarksovski socializem je poražen. Boja ne nadaljuje več na svojem samostojnem temelju, temveč na občem temelju marksizma« (ib., p. 19).

Kolikor in kakor je Lenin lahko v tej zvezi obravnaval revizionizem, tako je treba danes tudi stalinizem, ob tem da se seveda ne pozablja naravnost buržoaznih sil, ki so v določenih zgodovinskih konstelacijah prisiljene uporabljati marksistični jezik.

* * *

Dojeti nastajanje, izid in razširjanje ter učinkovanje, v nemških deželah pa še posebej prevajanje Marxovega Kapitala v sklopu teh bojev, je eden temeljnih pogojev za njegovo razumevanje; specialno je le v zarisnem kontekstu možno tako določati kot doumevati naloge, ki se v določeni konkretni zgodovinski situaciji postavljajo pred prevajalce Marxovega življenjskega dela, oziroma, gledano z druge strani: vsak določen pristop k prevajanju je treba vedno zapopasti kot že določen in opredeljen zalog v aktualne razredne boje. Tega dejstva ne more odgnati nobeno obujanje hilferdingovske božične domislice, da je ukvarjanje z marksistično teorijo onkraj in zunaj teh bojev.

* * *

V zavestnem, teoretsko in praktično posredovanem nasprotju s socialnodemokratskim in s stalinističnim revizionizmom, ki sta Kapital vsak po svoje popravljala, prirejala in zavračala, obrezovala, kastrirala in cenzurirala, gre za *revolucionarno branje Kapitala*. Takšno branje predmetu seveda ni vsiljeno, marveč ga ta omogoča in tudi zahteva. Stvar teoretske analize in spoznanja je, da odkrije in pokaže, kje, v čem, kakšna je ta revolucionarnost ter kako je, stvar prevoda pa, da na temelju te analize in tega spoznanja — kajti prevajanje je tu vseskozi imanentno teoretsko podjetje — Marxov tekst tako rekonstruira, da bo ta revolucionarnost dosegljiva tudi slovenskemu bralcu. Kapital ni revolucionarno delo preprosto zato, ker ga je pisal revolucionar, pač pa zato, ker je pisan teoretsko revolucionarno, zaradi znanstvene kritično-, zgodovinskomaterialistične obdelave snovi, in tudi ne zato, ker bi ga Marx dal proletariatu v roke, temveč zato, ker ga proletariati lahko vzame v svoje roke kot svoje teoretsko orožje. In to ne zato, ker bi lahko uporabljal zaključke, rezultate Marxove analize, marveč zato, ker obvladanje Kapitala omogoča kritično, zgodovinskomaterialistično analiziranje, nadaljne analize, revolucionarno analiziranje stalno novih konkretnih zgodovinskih situacij. Torej ne zato, ker bi poslej vedeli, da bodo ekspropriatorji ekspropriirani, temveč zato, ker nas Kapital uči nenehno določati taktične in strateške naloge, ki jih je treba reševati — in kako jih je treba reševati — v kompleksnem in protislovnem procesu, ki pelje k temu cilju. Skratka, ne zato, ker bi se morda naučili postopati z Marxom, ampak zato, ker se lahko naučimo postopati kot Marx — marksistično: revolucionarno, komunistično. Gre za to, da obvladamo metodo Marxove analize, in tudi, da to obvladanje omogočimo.

* * *

Danes ni nobena skrivnost več, da je skrivnost Marxove metode kritike politične ekonomije v 1. poglavju Kapitala I; ne zato, ker bi bilo v tem poglavju vse, temveč zato, ker je v njem zasnovano, utemeljeno vse. Stvar je tako jasna, pa tudi logična, da se lahko čudimo, da jo je Lenin razumel prvi po 50 letih, še bolj pa, da je bil Lenin za nadaljnjih 50 let tudi zadnji, ki jo je razumel; da tudi teoretiki, ki niso brez teže, od heglovca Korschha do antiheglovca Althusserja, svetujejo (če ne ukazujejo) bralcu, naj začne zidati hišo pri strehi, naj pri branju Kapitala izpusti ne le 1. poglavje, temveč cel I. razdelek. Kot da bi mu hoteli dati v roke »revolucionarno konsekvenco« (Engelsov izraz), hkrati pa ga odvrniti od učenja revolucionarne konsekvencnosti. Ob tem se ne pomisli niti na to, da konsekvence ne more biti neposredno dana, dana samo v rezultatu, ter da z izključitvijo posredovanja, izpeljave, izgine konsekvence in z njo revolucionarnost.

Navede majhna razlika med takimi interpreti in Engelsom je odločilna, Engels piše: »Razvoj vrednostne forme je vsekakor nasebje (das An-sich) celotne buržoazne packarije, toda revolucionarna konsekvence še ne izstopi« (MEW 31, p. 308). Ve, da je revolucionarna konsekvence že in prav v razvoju vrednostne forme; da je ni mogoče potegniti iz zraka ali prinesiti s seboj v žepu, marveč samo skrbno in natančno utemeljiti in razviti.

Pri tem ne gre le za to, da sta Marx in Engels to vedela še kako dobro, da sta reflektirala, v čem je stvar, da ne gre za naključno, temveč za zavestno odkritje, da sta se torej, kar se da, jasno zavedala, da je »prav v najenostavnejši formi, formi blaga, analiziran *specifično* družben, nikakor ne *absolutni* značaj buržoazne produkcije« (MEW 29, p. 463), da celo tedaj, ko je bilo treba v *prikazu za buržoazni tisk* odstopiti in začeti predstavitev stvari na mestu, ki ga npr. Arthuser predlaga iz lastnega prepričanja, nista pozabila, da je treba opozoriti bralca, da »najde

vrednostno in denarno sranje (na) *novu* prikazano v poglavju I (1. nemške izd., ki mu ustreza I. razdelek kasnejših izdaj)« (MEW 32, p. 91); ne gre torej le za to, da sta sama dobro vedela, v čem je stvar, marveč tudi za to, da sta vedela in se tudi trudila, da bi dosegla, da bi to vedel tudi bralec, da sta si prizadevala narediti vse — celo ko je bil 1. zvezek Kapitala že v tisku, se jima ni zdelo prepozno —, da bi to vedenje vbila v glavo tudi bralcu, za katerega se je lahko predpostavljalo, da ni izmojstren v abstraktnem mišljenju. Utemeljeno sta pričakovala, da bo prav bistveno, analiza blaga oz. razvoj vrednostne forme, delalo največ težav, »kajti filister (tudi prevajajoči filister!) pač ni vajej tovrstnega abstraktnega mišljenja in se vrednostni formi na ljubo gotovo ne bo namučil zanj« (MEW 31, p. 303), vendar sta imela »stvar preveč odločilno za celo knjigo« (ib., p. 306), da bi jo spustila iz rok ter tvegala pometakem celovito nerazumevanje, in sta se zato odločila vrednostno formo »popularizirati specialno za filistre« (ib., p. 301), ker končno le ni šlo »le za filistre, temveč tudi za znanja željno mladino« (ib., p. 306). Kot je znano, je tako 1. nemški izdaji Kapitala dodanih 20 drobno tiskanih strani z naslovom »Dodatek k poglavju I, 1. Vrednostna forma«, pri čemer se ne sme pozabiti, da se je Marx razburjal, ker so tiskarji stavili tekst ravno nasprotno njegovemu napotku: namesto »Dodatka k opombam prve knjige« (p. 757—763 1. izd.) so stavili v petitu »Vrednostno formo« (p. 764—784 1. izd.). Toda to ni vse; za francosko in 2. nemško izdajo je Marx I. poglavje temeljito predelal (tako tudi 1. pogl. ponatisa Mostove popularizacije »Kapital in delo«); ko pa sta z Engelsom načrtovala, že 1867, angleški prevod, sta si sklenila pridržati pravico, da analizo blaga in denarja sama prevedeta v angleščino (MEW 31, p. 308). Pri tem je Engels posebej opozoril, da je »potrebna terminologija (angleška), da bi pretolmačili Heglove izraze« (ib.). Engelsu verjetno ne bi padlo na kraj pameti, da bi bilo mogoče Heglove izraze, ki bi jih bilo potrebno v angleščini šele izoblikovati (tako kot jih je moral Hegel sam v nemščini), kar približno prestaviti ali sploh preiti, pomesti težave, ki so se nakazovale, pod preprogo. Predobro je namreč vedel, da gre z izgubo heglavske terminologije v izgubo tudi revolucionarna vsebina 1. poglavja kapitala, s tem pa cele prve in naslednjih knjig. Vsaj Engelsu ne bi bilo mogoče očitati s takimi »argumenti« si namreč menijo pomagati tisti, ki jih je čas prehitel, da je v Marxovem tekstu po sili iskal »heglavske skrivnosti«; še manj, da je bil obseden s »heglovščino«: Marxu in Engelsu sta bila enako tuja filozofizem in ekonomizem, fantoma t.i. čiste ekonomije in čiste filozofije, tako vulgarno ekonomsko kot vulgarno filozofsko stališče, ki vsako zase in vsako po svoje, enako kot siceršnje buržoazne ideološke forme, izključujeta teorijo razredov in razrednega boja, ki ni le zadeva zadnjih dveh strani Kapitala III, marveč je na delu od prve strani 1. zvezka, in nam zato ni treba, kot Buharinu, obžalovati, da se Marxov tekst v zadnjem poglavju 3. zvezka prekine, temveč toliko pozorneje brati Kapital I od začetka in še posebej začetek.

* * *

Od kod tedaj in zakaj Hegel in heglovski izrazi; zakaj se Marx in Engels sklicujeta na Hegla in se oddolžujeta ne le v lastnem, temveč v imenu revolucionarnega delavskega gibanja »staremu Heglu, ki mu toliko dolgujemo« (prim. Sklepno besedo k 2. nemški izdaji Kapitala I; Nemško kmečko vojno; Razvoj socializma; Engelsovo pismo C. Cafieru, MEW 33, p. 665, idr.)?

Odgovor je zelo poznan, pa toliko manj spoznan: Heglova dialektika je »temeljna forma vsakršne dialektike« (MEW 32, p. 538; prim. Sklepno besedo k 2. izd. Kapitala I, MEW 23, p. 27). Kot taka je bila Marxu pri predelavi politično-

ekonomskega gradiva v veliko pomoč (MEW 29, p. 260), omogočila mu je 'gibanje v snovi', mu pomagala pri obravnavanju in obvladovanju snovi (MEW 32, p. 686). To je bilo, najprej, mogoče zato, ker je že Hegel sam formiral dialektiko ob spoprijemu (filozofije) s politično ekonomijo; seveda pa ni šlo, kot je menil Lassalle, za aplikacijo abstraktnega, zgotovljenega sistema logike na sistem, prav takošen, politične ekonomije (MEW 29, p. 275), temveč za praktično predelavo — v spoprijemu s temeljno problematiko meščanske družbe in njeno idejno formulacijo je Marx Heglovo dialektiko temeljito predelal, ne le preobrnil z glave na noge, marveč kot pravi v Kapitalu, »previhal (umstülpen)« (MEW 23, p. 27). Kot takšna je metoda, za katero *se je zdelo*, da povečuje obstoječe (ib.), postala zavestno in nedvoumno »po svojem bistvu kritična in revolucionarna« (ib., p. 28). Zato je tu ključ za kritično in revolucionarno razumevanje Marxa in Hegla.

Pripomniti je treba dvoje: prvič, daleč od tega, da bi se s tem Marxa vleklo nazaj, na zgodovinsko prevladano — Heglovo stališče, se omogoča ne le kritično in revolucionarno branje Marxa, temveč tudi prav tako, materialistično in zgodovinsko branje Hegla; drugič, dejstvo, da je Marx Heglovo dialektiko predelal in presegel, ne odvezuje od upoštevanja in študija Heglove dialektike, kajti šele ta študij omogoča zapopadenje Marxove predelave in preseganja: Marxove dialektike same.

* * *

Vse Marxovo, Engelsovo ter kasneje Leninovo prizadevanje je bilo vloženo v oblikovanje kritične in revolucionarne teoretske pozicije, brez katere — kot se morda še ve — ni kritične in revolucionarne družbene prakse. Vse dolgoletno delo na *kritiki* politične ekonomije je bilo zavestno in odgovorno revolucionarno delovanje. Marxu ne more nihče očitati, kar je on očital Lassallu, da je namreč »brez povoda« napisal 75 pol o grški filozofiji (MEW 29, p. 132). Marx je napisal ne le 75, pač pa 750 pol kritike politične ekonomije, čeprav je bilo to kolosalno delo zanj individualno, »za mene individually (...) môra« (ib., p. 232). Nasprotno, vedel je, da so njegove »ekonomske« študije bistvene za nastop proletariata v revolucionarni krizni situaciji. Ko je pisal rokopis 1857—1858 (danes znan kot Grundrisse), je sporočil Engelsu: »Cele noči delam kot nor na povzemanju svojih ekonomskih študij, da bi imel pred déluge (potopom) jasne vsaj očrte (od tod ime)« (ib., p. 255). »Praktičnih smotrov« (ib., p. 383) tega svojega dela ni skrival, in ko je zaključil redakcijo rokopisa za prvi (in edini objavljeni) zvezek Zur Kritik der politischen Oekonomie, je zapisal tisti znameniti: »Upam, da sem naši partiji priboril znanstveno zmago« (ib., p. 573).

Kakor pa je bil Marxu in Engelsu jasen pomen njunega teoretskega dela za siceršnje partijsko delovanje (ob čemer sta striktno odklanjala že misel na to, da bi partiji na ljubo ponarejala znanstvene izsledke), pa partijskim delavcem — večkrat v nasprotju z delavci v partiji — to ni bilo zmeraj ravno preveč na dlani. Zato nenehne ostre Marxove in Engelsove pripombe o »gospodih, ki so navajeni, da mi mislimo zanje« ali jim sicer velja mišljenje za »povsem odvečno« (ib., p. 465, MEW 32, p. 382 idr.), o »partijski tovariših«, ki se jim Marxovo »ekonomsko delo« ni zdelo »sodobno«, »po meri časa«, in so ga pač samo *dopuščali* — »za pomiritev parih lepih duš« (MEW 30, p. 334); tudi nad Lassallom, ki se je imel za teoretika (Marx ne skriva misli, da zato, da bi »na silo zaslovel«, se Marx pritožuje, da je ta »vol« menil, da Marx nima »nobenega posla«, temveč le »teoretsko delo«, pa da lahko zato z njim ubija čas (ib., p. 257).

Toda vse te ter brez števila drugih opazk ne priča samo, kako zelo sta bila Marx in Engels prizadeta zaradi ignorantskega odnosa vodstvenih partijskih delavcev do revolucionarnega teoretskega dela, temveč tudi, kako zelo sta si prizadevala takšno stanje spremeniti.

Barometer odnosa do teorije je bil *odnos do Hegla*. Marx in Engels sta zato po eni strani neusmiljeno kritizirala *hegllovce*, ker so *zamočvirjali Heglovo dialektiko* (MEW 28, p. 56), na to »majhno« razliko med heglovci in Heglom je treba biti posebej pozoren) — npr. Bauer; Lassalla, ker ni razumel dialektike in je dialektično metodo napak uporabljal (MEW 29, p. 275, MEW 30, p. 207); obžalovala sta, da Dietzgen »prav Hegla ni študiral« (MEW 32, p. 198); za Proudhona je Marx opozoril, da »znanstvene dialektike ni nikoli razumel« (MEID IV, p. 153); vulgarnim materialistom svojega časa nista odpuščala, da so s Heglom delali kot s crknjenim psom (MEW 32, p. 686); prav tako ne Dühringu, ki je tudi tako postopal ter postavljajl nasproti Heglovi »nenaravni dialektiki« svojo »naravno« (ib., p. 18 — ob tem pravita, da ima »Feuerbach veliko na svoji vesti«). Po drugi strani sta partijskim tovarišem priporočala študij Hegla.

V tej konstelaciji ne čudi, da jima je ob vsem potrpljenju in prijateljstvu do Liebknechta in ostalih prekipelo, ko si je ta obrisal čevlje ob Hegla in potegnil v blato Engelsa. »Monsieur Wilhelma se ne da več prenašati,« piše Engels Marxu; »bedarija je zdaj tolikšna, da tako ne gre več naprej. Človek glosira ad vocem Hegel; širši publiki poznan kot odkritelj (!) in poveličevalec (!!) kraljevsko pruske *državne ideje* (!!!). (...) Ta živina, ki je dolga leta nemočno jahal okoli na smešnem nasprotju prava in oblasti kot infanterist, ki si ga posadil na količnega konja in zaprl v jahališče — ta ignorant je bil tako nesramen, da je hotel takšnega možaka, kakršen je Hegel, odpraviti z besedo: 'Prus' ter pri tem nalagáti publiko, da naj bi to rekel *jaz*« (ib., p. 501). Pomisliti je treba na osvraženost Prusov, ki so bili na čelu pokončevalcev revolucije, z druge strani pa na to, da je Liebknecht reproduciral *katedrsko mladoheglovsko kritiko* Hegla, ki jo je klasično formuliral Rudolf Heym po porazu revolucije 1948/49, torej porevolucionarno in protirevolucionarno recepcijo Hegla. — Na citirano Engelsovo pritožbo je Marx pribil: »Pisal sem mu (Liebknechtu), da naj, če zna o Heglu ponavljati samo stari Rotteck-Welckerjev drek, vendar raje drži gobec. (...) Ta človek je dejansko preneumen« (MEW 32, p. 503).

* * *

Z »zatonom herojskega obdobja filozofije v Nemčiji« se je *filozofija* iztekla v česnanje in nejevoljno godrnjanje, ki meni, da je najpametnejše, *politična ekonomija* pa se je zvedla na »čvek o pravnih pojmih« (MEW 33, p. 8). Druga možnost, alternativa je bila kritično in revolucionarno prevladanje ene in druge v kritiki politične ekonomije.

Danes sta tudi pri nas prisotni ti dve možnosti. Če želimo vztrajati in nadaljevati po liniji, na kateri stoji Marxov Kapital, je dolžnost novega prevoda, da se po močeh, ki so na voljo, in ustrezno temu, kar danes vemo, ob tem, da se utiša furije privatnega interesa, zavzame in prispeva k tej drugi rešitvi. Vulgarne filozofije in vulgarne ekonomije (in tistega, kar stoji za njima) imamo že dovolj.

POMEN IN NAČIN PREVAJANJA IN IZDAJANJA DEL MARXA IN ENGELSA V SLOVENŠČINI

Pogovor s prof. dr. Božidarjem Debenjakom

Na začetku bi хот prvi sklop vprašanj, našla pogovor o izdajanju Marxovih in Engelsovih del pri nas v Sloveniji pa tudi širše v znanstvenih, delavskih gibanjih in kolektivih in oblikah, tudi zunaj njega.

Prvo vprašanje se nanaša na pripravljeno izdajo delja Marxovih in Engelsovih del v slovenščini. Glede na sklopu VIII. kongresa ZKS iz 61. da se pripravijo slovenska izdaja delja delja Marxovih in Engelsovih. Prvo leto pripravljajo del je eden od nas. Na končati se marksiistične študije pri SAZU je bila ustanovljena komisija organizacijska leta za leto pripravljajo na štiri sklopih kongresa in prvo leto začelo delo pri pripravi izdajanja. Vprašanje, ki zadeva to izdajo delja Marxovih in Engelsovih del v slovenščini se delo, ki je to leto pripravljajo na štiri sklopih kongresa in prvo leto začelo delo pri pripravi izdajanja. Vprašanje, ki zadeva to izdajo delja Marxovih in Engelsovih del v slovenščini se delo, ki je to leto pripravljajo na štiri sklopih kongresa in prvo leto začelo delo pri pripravi izdajanja.

POGOVOR S PROF. DR. BOŽIDARJEM DEBENJAKOM O AKTUALNOSTI PREVAJANJA »KAPITALA«

Nadalje vprašanje, ki se nanaša na izdajo delja Marxovih in Engelsovih del v slovenščini. Glede na sklopu VIII. kongresa ZKS iz 61. da se pripravijo slovenska izdaja delja delja Marxovih in Engelsovih. Prvo leto pripravljajo del je eden od nas. Na končati se marksiistične študije pri SAZU je bila ustanovljena komisija organizacijska leta za leto pripravljajo na štiri sklopih kongresa in prvo leto začelo delo pri pripravi izdajanja.

Nadalje vprašanje, ki se nanaša na izdajo delja Marxovih in Engelsovih del v slovenščini. Glede na sklopu VIII. kongresa ZKS iz 61. da se pripravijo slovenska izdaja delja delja Marxovih in Engelsovih. Prvo leto pripravljajo del je eden od nas. Na končati se marksiistične študije pri SAZU je bila ustanovljena komisija organizacijska leta za leto pripravljajo na štiri sklopih kongresa in prvo leto začelo delo pri pripravi izdajanja.

Končno se vprašanje - kakšen se ti na to odgovori in v odgovoru na prvo leto pripravljajo del je eden od nas. Na končati se marksiistične študije pri SAZU je bila ustanovljena komisija organizacijska leta za leto pripravljajo na štiri sklopih kongresa in prvo leto začelo delo pri pripravi izdajanja.

Po osem letu pripravljajo del se seveda to da nekaj povedati o izdaji, našli je mogoče nekaj dopolnil do sedanjega dela, seveda s to rezervno, da grečo tudi še v nadaljnjo strokovno potrditev. Za začetek je treba povedati, da se VIII. kongres ni kar po naključju odločil za to, da začeti to veliko, obširno in pomembno delo. Motiv, ki je vodil delogale kongresa, da se glasovali za takšen sklop, je bil prav gotovo ta, da je treba dati slovenskemu bralcu, tudi osebnosti bolj angažiranim v socialistični graditvi, tako temeljno teoretično literaturo, metodološko izhodišče vsaj razumljivo, torej tudi v slovenščini zornosti tako veliko duhovno blago, ki je bila rezervna v tej svetovni kulturi, blago, ki je povezujejeno z imenom Marx in Engelsa. Mislim, da se da ta potreba Zveze komunistov, da razpolaga z deli Marx in Engelsa, vzporediti s tako potrebo, ki so jo kot populistična naravnno, podobno temu za svoj čas čutili tudi veliki revolucionarji, proletaristični prv mednarodne miselne revolucije na Slovenskem, slovenski protestarji; tudi oni so vse isto, kar je bilo relevantno za njihov način miselnosti in za njihovo svetovno-ugodovinsko stališče, hoteli tresti seveda tudi v slovenščini. Ti ustreljivi moderni slovenske kulture so s velikanskimi žrtvami in velikanskim naporom, z mnogo večjimi žrtvami in mnogo večjim naporom, kot bo potreba dandanašnjaj, vendar delo in to v času svojega poljepljivnega obstoja, celotno tako literaturo, ki je bila bistvena za njihov pristop, za njihovo duhovno revolucijo. Izguba je, da takimi veliki prehodni zgrabi obvezujejo. Obvezujejo, da socialistična revolucija končno zokroži tako, kar je sklen desetletja pripravljano; tudi

POMEN IN NAČIN PREVAJANJA IN IZDAJANJA DEL MARXA IN ENGELSA V SLOVENŠČINI

Pogovor s prof. dr. Božidarjem Debenjakom

Na začetku bi, kot prvi sklop vprašanj, načela pogovor o izdajanju Marxovih in Engelsovih del pri nas v Sloveniji pa tudi širše v mednarodnem delavskem gibanju in kolikor to obstaja, tudi zunaj njega.

Prvo vprašanje se nanaša na pripravljanje temeljne izdaje Marxovih in Engelsovih del v slovenščini. Eden od sklepov VIII. kongresa ZKS je bil, da se pripravi slovenska izdaja zbranih del Marxa in Engelsa. Prvo leto pripravljanih del je zdaj mimo. Na Inštitutu za marksistične študije pri SAZU je bila ustvarjena osnovna organizacijska baza za ta projekt, izdelani so bili temeljni koncepti in program izdaje ter principi izdajanja. Vprašanj, ki zadevajo to temeljno izdajo Marxovih in Engelsovih del v slovenščini in delo, ki je že bilo vloženo vanjo in ki bo vanjo še vloženo, je več. Najprej, odgovor na katere družbenopolitične potrebe je ta temeljna izdaja Marxovih in Engelsovih del v slovenščini, oziroma — mogoče bi se tudi to vprašanje lahko kje postavilo — ali je sploh družbenopolitično potrebno?

Naslednje vprašanje, ki se na to navezuje, bi bilo, kakšne izkušnje in dosežki, kako izkušnje in dosežki naše socialistične graditve, naše družbeno-zgodovinske razmere določajo temeljna izhodišča in načela izdaje zbranih del Marxa in Engelsa v slovenščini?

Nadaljne vprašanje, ki se zastavlja, je, s kakšnimi teoretskimi in praktičnimi problemi se morda srečuje, ali pa je možno, da se bo srečevala slovenska temeljna izdaja Marxovih in Engelsovih del v prihodnosti, oziroma, morda samo določeneje vprašano, s kakšnimi težavami se srečuje prevajanje, raziskovanje in izdajanje marksistične literature pri nas in koliko lahko ti problemi vplivajo tudi na izdajanje in pripravljanje zbranih del?

Končno še vprašanje — kolikor ne bi na to odgovoril že v odgovoru na prejšnja vprašanja — kakšen je koncept izdaje, kakšen je program izdaje, kakšni so principi izdaje, kakšna je organizacijska in kadrovska baza, ki naj bi zagotovila solidno, neprekinjeno in uspešno delo na tej izdaji, kako je urejeno oziroma kako bo urejeno, če še ni, financiranje izdaje? in nazadnje še, če se tako reče, empirično vprašanje: kdaj lahko pričakujemo prve zvezke iz te izdaje in kaj bodo ti zvezki vsebovali?

Po enem letu pripravljanih del se seveda že da nekaj povedati o izdaji; naštetih je mogoče nekaj dognanj dosedanjega dela, seveda s to rezervo, da gredo tudi še v nadaljno strokovno potrditiv. Za začetek je treba povedati, da se VIII. kongres ni kar po naključju odločil za to, da založi to veliko, obilno in pomembno delo. Motiv, ki je vodil delegate kongresa, da so glasovali za takšen sklep, je bil prav gotovo ta, da je treba dati slovenskemu bralcu, zlasti onemu bolj angažiranemu v socialistični graditvi, tisto temeljno teoretsko literaturo, metodično izhodišče vsega razmišljanja, torej tudi v slovenščini zaorati tisto veliko duhovno brazdo, ki je bila zorana v tla svetovne kulture, brazdo, ki jo povezujemo z imenom Marxa in Engelsa. Mislím, da se da ta potreba Zveze komunistov, da razpolaga z deli Marxa in Engelsa, vzporejati s tisto potrebo, ki so jo kot popolnoma naravno, podobno temu za *svoj* čas čutili tisti veliki revolucionarji, predstaveiki prve meščanske miselne revolucije na Slovenskem, slovenski protestantje; tudi oni so vse tisto, kar je bilo relevantno za njihov način mišljenja in za njihovo svetovno-zgodovinsko stališče, hoteli imeti seveda tudi v slovenščini. Ti utemeljitelji moderne slovenske kulture so z velikanskimi žrtvami in velikanskim naporom, z mnogo večjimi žrtvami in mnogo večjim naporom, kot bo potreben dandanašnji, vendar dali, in to v času svojega pollegalnega obstoja, celotno tisto literaturo, ki je bila bistvena za njihov pristop, za njihovo duhovno revolucijo. Jasno je, da takšni veliki predhodni zgledi obvezujejo. Obvezujejo, da socialistična revolucija končno zaokroži tisto, kar je skozi desetletja pripravljano; tudi

veliko kulturno dejanje, s katerim so slovenski protestanje zadolžili slovenski narod, ni nastalo brez tipajočih predhodnih korakov, brez dejanj, ki so bila manjšega in srednjega dometa. Podobno tudi mi lahko gledamo že na desetletja poskusov, korakov, posameznih dejanj, posameznih dosežkov, zdaj manjših, zdaj večjih, s katerimi se je že nekaj tega naredilo, kar je narediti treba. Zato je akcija, ki jo je sprožil kongres, samo nadaljevanje akcije, ki je že desetletja tekla vzporedno s tem, kot se je razvijala ta revolucija, revolucija našega časa, socialistična revolucija. Tisto, kar je bilo treba v izvedbi razmisliti, je to, na kakšen način in v kolikšnem obsegu naj bo ta naloga opravljena. Jasno je, da bi bilo preambiciozno in s tem seveda utopično, če bi hoteli v slovenski izdaji kopirati celotno izdajo del Marxa in Engelsa. Se pravi, vsa dela od prvega do zadnjega, vse ekscerpte, pisma, privatne in druge dokumente. To bi bilo zelo ambiciozno, preambiciozno početje, pa tudi početje, ki bi angažiralo preveč sil. Ne trdim, da bi bilo to – teoretično vzeto – tudi v tej obliki odvečno početje, toda bilo bi, preprosto preobsežno in preambiciozno. Tisto, kar pa je nujno potrebno napraviti, je to, da dobimo v slovenščini sukcesivno, dolgoročno, v petnajst, dvajsetletni dobi vsa temeljna dela Marxa in Engelsa, se pravi vse bistveno, kar sta Marx in Engels napisala, bodisi kot dela, bodisi kot teoretska pisma in vse bistvene dokumente iz njunega življenja in boja, ki so pomembni za oblikovanje našega mišljenja. Tudi teh del ni tako malo in izkazalo se je, da se z načrtom ne moremo zaustaviti pred številko 55. S tem dobimo približno izčrpno nacionalno izdajo, kakršno lahko napravimo. Se pravi, zadovoljimo potrebo in napravimo tisto, kar zmoremo. Ta izdaja torej lahko zaobseže vse tematske bloke Marxovega in Engelsovega teoretskega dela. Zamislili smo si, naj jih zajame v zaključenih tematskih krogih. Tu se kaže specifika slovenskega prostora, na katero moramo ves čas računati. Nas Slovencev je dosti omejeno število, slovenski knjižni trg je trg z jasno določenimi mejani. Ker je tako, moramo torej s tem večjim premislekom izkoristiti tisto, kar nam ta trg daje, skratka, ne moremo si dovoliti tega, da bi imeli več vzporednih, medsebojno se dopolnjujočih izdaj, kot si to lahko dovolijo narodi z velikim tržiščem. Moramo se torej lotiti dela tako, da bo rezultat večfunkcionalen, se pravi, da bo zadovoljil različne vrste bralcev, tudi različne ravni bralcev, pa tudi istega bralca na različnih sukcesivnih ravneh njegovega ukvarjanja z marksizmom. To je eno. Se pravi, da mora biti izdaja takšna, da ima značilnosti „študijske izdaje“. Kot vemo, je po mednarodni terminologiji, ki jo je oblikovala posebna znanost – tekstologija – „študijska izdaja“ tista, ki podaja tudi nekatere elemente razvoja teksta, ki je torej na sredi med običajno „bralno izdajo“ in „znanstveno izdajo“. „Študijska izdaja“ ima namreč to prednost, da jo lahko uporabljamo tudi kot „bralno izdajo“, preprosto bralec odmisli tisto, kar je v njej več od „bralne izdaje“ in mu ostane čisti bralni tekst, praktičen, uporaben. To je eno. Drugo: zaradi majhnega prostora na trgu si ne moremo niti zamisliti več vzporednih izdaj: nekaterih tematskih in ene splošne inventarizirajoče izdaje, podobne izdaji Marx-Engels-Werke. Zato se moramo pač odpovedati ideji inventarizirajoče izdaje, se pravi takšne, ki bi lepo uvrstila vsa dela preprosto po letnici izdaje, oziroma po letnici, kot so bila napisana drugo za drugim, brez ozira na mesto izdaje, značaj dela in tako dalje. Zraven tega, ker moramo biti zelo varčni in stabilizacijski v svojem početju, da bi karkoli napravili, se pravi, ker si ne moremo dovoljevati tega, da bi vzporedno obstajale dopolnjujoče si slovenske izdaje, moramo torej to eno izdajo oblikovati tako, da bo ona sama čimbolje zadovoljevala vse interese, vsebovala torej tudi tematske sklope, da bo pravzaprav tudi zadovoljevala

potrebo po tematskih zbornikih. To pa je mogoče narediti, to kažejo rezultati našega dosedanjega dela, samo tako, da posamezne sklope zvezkov, mi smo jih delovno imenovali „kasete“, uredimo po notranji kronologiji in po zunanji zvrsti pisanja. Se pravi, vsa Marxova raziskovanja in Engelsova raziskovanja so uvrščena v nekaj kaset, ki si sledijo kronološko in vsebinsko, na drugi strani pa so njihuni časopisni članki, razporejeni spet kronološko po glasilih, se pravi po tipu listov, za katere sta Marx in Engels pisala in katerih smeri sta se vendarle morala do določene mere prilagajati (sklepati določene formalne in druge kompromise) in kjer sta v velikanskem časovnem opusu podala celotno kroniko svojega časa, leto za letom, dan za dnem. V teh člankih sta pokazala nekaj, kar utegne današnjega pisočega novinarja, pa tudi raziskovalca novinarstva, ravno tako zanimati kot celota po svojem stilu, ravno tako kot bosta zanimala zgodovinarja ali pa politologa po svoji orientaciji na dogodke, ki jih zgodovinar pozna iz stoletne oddaljenosti in ki jih politolog raziskuje iz zgodovine političnega dogajanja, zgodovinarja ekonomije ali politekonoma s stališča prav tako s stališča, ki ga pozna. Skratka, s tem izdaja postane mnogo praktikabilnejša, če se na primer kritika politične ekonomije („Prispevek h kritiki politične ekonomije“) ne znajde preprosto med časopisnimi članki istega časa, temveč najde svoje mesto med znanstvenimi raziskovanji kritike politične ekonomije. Prav tako raziskovanje praskupnosti ni razvrščeno med časopisne članke, temveč je v sklopu raziskovalnih del in skupaj so s tem v izdaji povezana dela, ki sta jih Marx in Engels oblikovala kot samostojna dela, samostojne knjige. Skratka, gre za to, da preprosto ločimo zvrst pisanja. Tretji sektor Marxovega in Engelsovega dela kot vemo so, dokumenti njunega političnega boja, so programska besedila, so polemike v delavskem gibanju, so teksti internacionale, tudi to ima svojo lastno logiko in je prav, da je kronologija tu šele drugi, vzporedni element v razvrščanju. In tako dalje. Skratka, princip, do katerega smo se dokopali v skupnem celoletnem razmišljanju, je pač ta, da je treba do kraja pripeljati tisto, kar so za politično ekonomijo vsaj v grobem napravili izdajatelji, začeni od Rjzanova, od njegovega načrta za dela Marxa in Engelsa, kar so potem, kot uspešno idejo v glavnem realizirale razne izdaje, naj navedem tudi drugo rusko izdajo in na njej slonečo nemško izdajo Marx-Engels-Werke in kar je vzela za svoje načelo po zgledu prve MEGA tudi druga MEGA, ki zdaj izhaja, in to z vso doslednostjo. Kar se tiče strukture izdajanja, se pravi samo editoričnega dela, so s tem nekako pokazane glavne konture in mislim, da si je že mogoče ustvariti predstavo o tem, kakšna bo slovenska edicija, ko bo enkrat pred nami. Še eno veliko idejo nosi slovenska izdaja Marxa in Engelsa. Namreč to, da je treba ob njej razviti marksistično raziskovalno delo, ne predvsem ali izključno marksološko, ampak *tudi* marksološko. Raziskovalno delo, ki naj spoji današnje stanje znanstvenega problema, ki ga Marx in Engels obravnavata, s subtilnim poznavanjem tega, kar sta Marx in Engels o tem napravila, in naj omogoči, da pride do medsebojne oploditve med živo znanstveno raziskovalno mislijo in mislijo utemeljiteljev nazorov, ki jim pripadamo. Marxovi in Engelsovi impulzi namreč ne smejo biti mrtva zakladnica, ne smejo biti mrtvi inventar, temveč za nas niso zanimivi le kot dokumenti nekega pretečenega časa, temveč so za nas zanimivi kot spodbude za naše razmišljanje. Ni izdajanje Marxa in Engelsa spomeniško deianje, s katerim bi hoteli postaviti spomenik Marxu in Engelsu, čeprav bo morda delo opravljalo tudi vlogo spomenika, kadar bo končano. Predvsem je delo namenjeno nam, našim generacijam in generacijam, ki prihajajo za nami, kot tista spodbuda za razmišljanje in kot tista spodbuda, ob kateri se bodo

razvijale, in se bo razvijalo lastno raziskovanje in se bodo še naprej plemenitila marksistična zgodovinska raziskovanja, marksistična filozofska raziskovanja, marksistična sociološka raziskovanja, marksistična ekonomska raziskovanja, marksistična politološka raziskovanja in tako naprej, da ne naštevam. Pri tem seveda je jasno, da je takšen projekt lahko samo vseskozi naddisciplinaren, kot je naddisciplinarna tudi misel Marxa in Engelsa, in da je od strokovnega poznavanja in strokovnega razumevanja in strokovnosti udeležbe predmetnih strokovnjakov odvisno tudi to, do kod bo segala izdaja, kaj bo izdaja vsebovala in kaj bo izdaja izključila. Naj navedem samo en primer: Marxovi matematični rokopisi. Kaj od Marxovih matematičnih rokopisov objaviti in ali sploh kaj objaviti v tej izdaji, je odvisno od ocene, ali gre tu za pomemben Marxov znanstveni prispevek. Če je neko stransko področje, potem zadošča zelo skromno prezentiranje ali omemba v aparatu. Če gre za drugo, potem je prezentiranje drugačno. Vemo, da so v svetovni znanosti mnenja o tem besedilu deljena, da po mnenju nekaterih predstavljajo samo neko pretečeno stopnjo v zgodovini matematike in da se Marxu pri tem ni posrečilo kaj bistvenega dodati, po mnenju drugih gre za bistveno teoretsko osvetlitev nekaterih matematičnih vprašanj. Kdo bo sodnik o tem? Če se bo izkristaliziralo mnenje, v začetku ali kasneje, ki bo govorilo v prid izdaji, bo ta izdaja vsekakor upravičena, če bo prevladovalo to tudi v svetu znano mnenje, torej eno od tudi v svetu možnih mnenj, da delo ni takšnega značaja, potem jasno, da bo odločitev potisnjena do zadnjega termina izdaje, se pravi, da bo, da prepustimo nadaljnim generacijam presojo o tem, ali naj se delo uvrsti ali ne. To je samo primer kje je mnenje predmetnih strokovnjakov odločilnega pomena. To ne pomeni, vidi se, da bi šlo za cenzuriranje Marxa, temveč gre za diskusijo o Marxovih stališčih in za njihovo vrednotenje. Gre za strokovno oceno, za soočenje. Ve se, da je strokovno mnenje lahko dostikrat delu nenaklonjeno, pa se kasneje izkaže, da je takšno delo bistveno potrebno. O tem na primer govori zgodovina Engelsovih naravoslovnih rokopisov. Ve se, da je nekaj časa prevladovalo mnenje, na katerega se je skliceval tudi Bernstein, da gre tu pač za dela, ki so morda zanimiva kot čisto stransko razmišljanje v zgodovini znanosti, da pa nimajo nobene aktualnosti več. Kasneje se je pokazalo, v kakšni zmoti je Bernstein bil, čeprav se ne bomo pridružili argumentom domnevnih Engelsovih nadaljevalcev in tako dalje. Skratka, z vsem rizikom, ki ga pomeni trenutno nacionalno stanje znanosti, se bo vendarle potrebno v znanstveni diskusiji spoprijeti z vsemi takšnimi vprašanji. Z rizikom, ki je pač v tem, da enkrat raziskovanje je prišlo do tiste točke, kjer se ta 6na vprašanja lahko rešijo, drugič pa morda *ni*. Že iz tega, kar sem rekel, se vidi, da se bodo morala ob soočenju z Marxovim in Engelsovim živim besedilom odpirati teoretska vprašanja, to se pravi vprašanja utemeljitve stroke, temeljni strokovni problemi, filozofski, metodološki, znanstveni problemi posameznih strok. In ker smo dežela, ki izhaja iz svobode znanstvenega raziskovanja, se pri reševanju vprašanj ne bomo podrejali kakemu apriornemu ideološkemu kopitu, temveč jih bomo razreševali na način znanstvene diskusije, se pravi na način, ki je edino vreden in je edino v skladu z mislijo Marxa in Engelsa. Jasno je, da pa bo to delo terjalo seveda tudi velik napor. Terjalo bo, prvič, da se obogatijo in pomnožijo vrste naših prevajalcev, raziskovalcev Marxovega dela, drugič, da se obenem strnejo, da so ob skupnem projektu tudi utiri marsikatero skupno delovanje, zakaj izdajanje je, kot je rečeno, naddisciplinarno. Drugačno biti ne more. Marx in Engels zadajata nemalo problemov strokovnjakom z najrazlič-

nejših področij, ne samo zaradi fantastično širokega področja svojega delovanja, temveč tudi zaradi tega, ker je vsako njuno delo naddisciplinarno; čeprav vsako njuno delo tudi strogo upošteva logiko strokovnega področja, s katerim se ukvarja, je pa le naddisciplinarno. In tako ni mogoče napisati komentarja, na primer, h Kapitalu, ne da bi konzultirali klasičnega filologa, ni mogoče napisati komentarja k nobenemu delu, ne da bi konzultirali ne samo enega, temveč več lingvistov, zgodovinarjev in tako dalje. Da ne govorim o tem, da ga ni Marxovega in Engelsovega dela, ki ne bi terjalo še marsikatere druge strokovnosti, da so pa vsa temeljna teoretska dela Marxa in Engelsa takšna, da je v njih tudi filozofska strokovnost še kako zastopana. Skratka, stroke se morajo med seboj srečevati in soočati, ker drugače o Marxovem in Engelsovem delu resnega znanstvenega odgovora dobiti ne moremo. Vse takšno početje, ki sicer ne bo zastonj, toda, še daleč ne bo sorazmerno drago, temveč bo mnogo cenejše od marsičesa, kar si Slovenci brez pomislekov že zdavnaj privoščimo, torej to početje bo terjalo tudi trajno kritje, organizacijsko, finančno in tako naprej in to kritje bo mogoče zgraditi samo na način, na kakršne smo navajeni v naši družbi reševati večja podjetja, duhovna in druga, se pravi s samoupravnim sporazumevanjem in družbenim dogovarjanjem. Torej, skleniti bo treba družbeno dogovor za tista področja, ki pokrivajo družbeni dogovori o takšnih stvareh in samoupravni sporazum za ali več samoupravnih sporazumov za tista področja, ki so teren samoupravnega sporazumevanja. Od vprašanj, na katera je treba odgovoriti, še predvsem to vprašanje, s čim se bo izdaja začela. Po naključju bo prvi zvezek tudi kronološko pravzaprav posegel v najbolj zgodnja dela. To bo zvezek, ki bo obsegal Marxovo doslej v slovenščini še sploh ne objavljeno disertacijo in Marxove zvezke o antični filozofiji. In v prvih letih je dana prednost zvezkom, ki prinašajo dela, ki so na Slovenskem doslej predstavljena samo deloma, bodisi sploh še niso predstavljena. Zato smo pri izvajanju našega načrta časovno potisnili v prvi plan dela, kot so Marxovi Grundrisse, Nemška ideologija Marxa in Engelsa, Sveta družina, Teorije o presežni vrednosti in časopisne članke iz New York Daily Tribune. To so teksti, ki bodo predstavljei bod si prvič, bodisi prvič integralno in ki bodo pomenili vsak posebej pomembno ogobotitev našega poznavanja Marxa in Engelsa, terjali pa bodo od sestavljalcev uvoda in aparata tudi, da povedo tudi temeljno znanstveno stališče. Zakaj noben zvezek ne bo smel iziti brez študije in ob vsakem zvezku bo nastajalo še mnogo drugega, kar bo Inštitut za marksistične študije uvrščal tudi v svoje interne akademijske publikacije in bo torej v teh publikacijah tudi dostopno zainteresirani javnosti. To bo še dopolnilno gradivo, ki bo omogočalo, da Marxova in Engelsova misel pa tudi nadaljna graditev na njej, pride trajno v našo teoretsko zavest, in to na vseh področjih. Če govorimo o tem, ali je 55 zvezkov, s tem bi nekako zaključil ta sklop razmišljanja, ali je 55 zvezkov tako veliko za dva tako pomembna teoretska avtorja, tako pomembna za našo zgodovinsko bit, potem lahko odgovorim samo to, da najbrž ni za nas to prevelik zalogaj, ker vidimo, da se na drugih teoretskih področjih in na drugih področjih kulture obnašamo popolnoma normalno, imamo torej po pravici za normalno in vsestransko ustrezno, zato smo si oskrbeli dosti obsežne izdaje klasikov svetovne literature, od Shakespeara, do Tolstoja in Dostojevskega, izdajamo prav tako moderne, modernejše avtorje, tudi v velikih, širokih izdajah, kar je prav, recimo Hesseja, in prav je, da narod, ki dejansko s takšnim zagonom in zanosom participira na velikih delih svetovne književnosti, participira z enakim zagonom in zanosom tudi na delih Marxa in Engelsa.

Zgodovina izdajanja in prevajanja del Marxa in Engelsa

Če nadaljujemo: ob tem kar si povedal v odgovoru na prva vprašanja iz prvega sklopa vprašanj, je verjetno treba dodati, da se ta izdaja Marxovih in Engelsovih zbranih del v slovenščini ne naslanja samo na družbene izkušnje, zgodovinske izkušnje in dosežke našega domačega delavskega gibanja nasploh, ampak da ima poleg tega še svojo zgodovino, svojo lastno zgodovino, namreč zgodovino izdajanja Marxovih in Engelsovih del. Ta zgodovina, na katero se tudi ta izdaja naslanja in do katere vzpostavlja določen odnos, je tako domača kot mednarodna. Zanimivo bi bilo orisati to zgodovino vsaj v osnovnih potezah, in sicer bi se mogoče najprej dotaknili mednarodne zgodovine izdajanja Marxovih in Engelsovih del. Znano je, da Marx in Engels nista bila med avtorji, ki jim zbrana ali pa izbrana dela izdajajo še za življenja. Vemo sicer, da so načrtovali v začetku 50. let prejšnjega stoletja, izdajo Marxovih izbranih spisov; ta projekt je bil realiziran deloma, tako da je izšel droben zvezčič s teksti iz začetka 40. let. Po drugi strani pa je izpričano, da je Marx, ko so ga tri leta pred smrtjo vprašali, kaj misli o izdaji svojih zbranih del, odvrnil, da bi bilo ta dela potrebno šele napisati. Del Marxove literarne zapuščine, in to izredno pomemben del, je izdal Engels, namreč *Kapital*, s tem da tudi pri tem delu ni uspel sam priti do konca, ampak so Teorije o presežni vrednosti potem pripadle v obdelavo Kautskemu. Vse naslednje izdaje Marxovih in Engelsovih del, tako rokopisne zapuščine kot ponovne izdaje že izdanih del, so bile prepuščene izvrševalcem njune literarne oporoke in drugim najrazličnejšim kasnejšim izdajateljem. In ravno od teh izdajateljev je bilo odvisno, kaj je bilo izdano, kako je bilo to, kar je bilo izdano, izdano, in koliko Marxovih in Engelsovih rokopisov se je izdajalo.

Morda bi najprej označil vlogo Bernsteina, in sicer tako glede na to, česa ni izdal, kot glede na to, kaj je izdal in kako je to izdal. V tem primeru, ko gre za vprašanje, kako je Bernstein, ki mu je Engels zaupal izdajanje svoje in Marxove zapuščine, to izdajal, so, če se pusti ob strani njegove moralne poglede in pomisleke, zaradi katerih je zlasti pri izdaji Marxove in Engelsove korespondence črtal tako imenovane „grde“, „nespodobne“ besede, kakor pač rečejo temu, ki se jih Marx in Engels nista izogibala, so, torej, odločilno vlogo igrali politični oziri, in sicer neposredno, pa tudi posredno, kolikor so namreč določali teoretsko obzorje Bernsteina in sploh marksizma II. internacionale. To je zdaj drugo vprašanje v zvezi s to problematiko: politična teoretska cenzura Marxovih in Engelsovih teoretskih spisov, ki je začela delovati kmalu po Marxovi smrti in je že tedaj priškrnila tudi nekatere Engelsove spise. Kaj bi povedal ob tej problematiki, o tem problemu?

To vprašanje seveda ni ravno preprosto in je staro že kar precej. Kar se tiče Marxa in Engelsa samih: Marx in Engels sama sta večkrat pripravljala izdajo zbranih del. Od prvega poskusa izdaje Marxovih spisov je bil realiziran le prvi zvezčič Marxovih izbranih spisov, pri katerem se je stvar zaustavila takrat, ko je reakcija razbila vso levico po revoluciji 1848. leta. V tistem navalu reakcije, ki je potem zlomil tudi Zvezo komunistov v Kolnskem procesu, je propadla tudi možnost prve izdaje Marxovih spisov, ki jih je bilo takrat še majhno število, v bistvu bi šlo za štiri, pet knjig, ki sta jih Marx in Engels imela takrat napisanih, kake tri knjige člankov, potem pa še, če prištejemo še Nemško ideologijo, kar bi bilo za štiri, pet debelih knjig ali pa recimo za morda deset, petnajst zvezkov tanjših del. Drugič se je z idejo, da bi izdal zbrana dela Marxa, ukvarjal Engels po Marxovi smrti, in je napravil prvo bibliografijo, v kateri pa je še marsikaj manjkalo. Marsikaj je le z muko lahko poiskal, ve se recimo, da so mnogi v tistih časih imeli večjo zbirko Marxovih in Engelsovih del kot pa Marx in Engels sama, na primer Kugelmann je Marxu in Engelsu podaril dva izvoda Svete družine, ki je sama nista imela, in tako dalje. Skratka, že takrat so nastali mnogi načrti, ne samo da je Engels izdajal Marxove rokopise, za kar je bil takrat edini sposoben in je do današnjih dni ostal edini, ki je imel pravioc v teh rokopisih tudi karkoli premeščati, predstavljati in preurejati, ker je bil soavtor razvoja. (Danes si mnogi domišljajo, da imajo takšno pravico, seveda je pa nimajo). Potem je po Engelsovi smrti vprašanje izdajanja bilo v rokah socialne demokra-

cije. Tu sta bila Bebel in Bernstein, ki sta izdajala korespondenco, tu je bil Bernstein, ki je izdal odlomke iz Nemške ideologije, tu je bil Mehring, ki je izdal tisto knjigo „Iz literarne zapuščine Marxa, Engelsa in Lassalla“ in tu je bil zgodnji Rjazanov, ki je začel izdajati že v predoktobrskih časih, še v začetku tega stoletja kot socialni demokrat Marxove in Engelsove spise iz njunega nekako srednjega življenjskega obdobja. Tisto, kar je za nas tu bolj zanimivo, ni to, kaj so ti izdajatelji izdali, ti izdajatelji so bili izredno selektivni. Preprosto, menili so, da imajo pravice kot lastniki literarne zapuščine, testamentarično namreč je moral Engels zapustiti literarno zapuščino dvema posameznikoma, ker angleška zakonodaja ni dovoljevala, da bi to zapustil socialnodemokratski stranki, in tako sta dva posameznika nastopala pravno kot privatna lastnika, dejansko moralni lastnik je bila nemška socialnodemokratska stranka.

Bernstein je torej preprosto po svoji presoji eno stvar uvrstil, druge ni, po svoji presoji s svinčnikom ali črnilom šaril po originalnem rokopisu, po svoji presoji izbiral takoimenovane strokovne svetovalce, ki so mu ob posameznih tekstih dajali strokovna mnenja in spet čakali po originalnih rokopisih, skratka, stvari, ki so se takrat sicer še zdele nekako normalne, ob katerih se nam pa danes dvigajo lasje. Treba je ugotoviti, da se je tekstološka in editorična znanost, znanost, ki se ukvarja z izdajanjem teksta, razvila v samostojno znanstveno področje. Preden pa se je razvila v samostojno znanstveno področje, in to se je zgodilo zdaj v zadnjih desetletjih (s tem pa so se editorični principi čedalje bolj zaostrovali), so pač delali samovoljno in prekrojili vir. Tako se nam danes zdi vse tisto, kar se je dogajalo v devetnajstem in v začetku dvajsetega stoletja, z deli posameznih avtorjev, preprosto kamena doba v editoričnem pogledu. Je nekaj tako neznosno in neskončno primitivnega, da nam gredo danes lasje pokonci ob misli, koliko so izdajatelji, pa naj je šlo za izdajatelje Hegla, za izdajatelje Marxa in Engelsa idr., uničili s svojim izdajanjem. Kakšno nepopravljivo škodo so naredili naslednjim generacijam s tem, ko so samovoljno krajšali, popravljali in tako naprej. Bernstein najbrž ni bil nadpovprečno nemaren v tem pogledu, ampak je bil povprečno nemaren človek svojega časa. Skratka, njegovo izdajanje je nekako še po tej tehnični plati ustrezalo kriterijem, ki so v njegovem času veljali, obenem pa je v vsem njegovem izdajateljskem početju seveda krepko prihajal na dan vrednostni kriterij, ki je izhajal iz njegovega v bistvu malomeščanskega nazora. Bernstein si je na primer dovoljeval v Nemški ideologiji črtati cele pasaže, črtati izraze kot komunist in tako dalje, kar je vse prišlo na dan šele v šestdesetih letih našega stoletja. Torej takrat, ko je bilo mogoče iti stran za stranjo in z modernimi eksploratornimi metodami ugotoviti, čigava roka je izločala dele teksta, čigava roka je bila na delu v redigiranju. To je ena plat. Drugo je to, kar si omenil, namreč vprašanje cenzuriranja. Ne samo Bernstein, ampak tudi Bebel kot soizdajatelj pisem Marxa in Engelsa je bil za to, da se imena vseh živečih oseb, da jih ne bi kaj prizadeli, črtajo in nadomestijo z začetnicami in pikami, da se izpustijo vsa tista pisma, ki bi bila kakorkoli taktično neprijetna socialni demokraciji. Postopek, ki zanj vemo, da ga je Lenin v svoji recenziji ostro kritiziral. Da ne govorimo o tem, da sta Marx in Engels uporabljala tudi izraze, ki jih še dandanašnji uporabljamo v ekspresivnih pomenih, pa se jih danes ne sramujemo več tako, kot so se jih sramovali Marxovi in Engelsovi izdajatelji tistega časa. Torej, Marx in Engels sta kar obilno drekala, da tako rečem, in uporabljala še množico drugih izrazov, ki niso bili posebno

prijazni do tistih, zlasti v pismih. Tudi v tiskanih tekstih sta tu in tam posegla po takšnem izrazu, toda v pismih, za katere pa sta zelo dobro vedela, da bodo po njuni smrti prišli v javnost, sta kljub temu zavestno uporabljala takšne izraze. In če recimo, Marx imenuje Comtov pozitivizem Scheisspositivismus, je seveda to nemogoče prevajati kako drugače kot usrani pozitivizem ali pa kaj podobnega, ne pa tako, kot bi to prevedli ali izdali v času, ko sta Bebel in Bernstein izdajala korespondenco med Marxom in Engelsom in tudi ne tako kot to prijazno in ublaženo prevaja še izdaja Prepiska Marxa in Engelsa iz petdesetih let, kjer na tem mestu najdemo „tričavi pozitivizem“, se pravi malenkostni pozitivizem, malenkostni, malovredni ali kakor bi že rekli. Preprosto je tako: Mi nismo tisti sodniki, ki bomo vsako Marxovo in Engelsovo psovko prevedli v pocukrano slovenščino, temveč moramo Marxa in Engelsa pač sprejeti z mesom in krvjo, kot sta nam naposled tudi bliže, zakaj v svojih pismih ravno tako govorita iz jeter kot tudi mi v svojem privatnem življenju in v svojih kontaktih, ki niso posebej na javnem mestu, govorimo iz jeter. Mislím, da je odveč priderija, saj je ta stil naraven. No, kar se tiče cenzuriranja, pa se politično cenzuriranje Marxa in Engelsa seveda ni končalo z Bernsteinom. Nadaljni akt politične cenzure je seveda to, da nekatera dela preprosto v ruskih izdajah pod Stalinom niso našla milosti izdajateljjev. Primeri tega so vsa dela, v katerih sta Marx in Engels tako ali drugače v neprijetni luči slikala carsko Rusijo, pa niso bila že poprej objavljena in vsesplošno znana. To je temeljilo na „teoretski“ utemeljitvi, ki jo je dal Stalin, češ da je na primer Engelsov tekst o zunanji politiki ruskega carizma napačen, metodološko zgrešen in zato seveda neuporaben in neprimeren, potem seveda vsi tisti teksti, ki so kakorkoli namigovali na azijski razvoj, na azijske forme ruskega razvoja v zgodnejših obdobjih in tako naprej. Vse to je bilo iz tega razloga izločeno in žal je treba ugotoviti, da je bilo izločeno vse do zadnjega. Ta besedila prav gotovo ne bodo mogla biti izločena iz nove MEGA, so pa manjkala v Marx-Engels-Werke in v drugi ruski izdaji Sočinenij. K temu velja dodati še to, da tu obstojijo seveda vsakovrstni polemični teksti; Marx in Engels sta lahko napravila v polemičnem ognju tudi kakšno krivico, lahko sta uporabila tudi kakšno preostro besedo, saj naposled sta uporabljala tudi določene izredno ostre kvalifikacije, ki se nanašajo na predhodnike današnjih prebivalcev Jugoslavije, na pripadnike današnjih narodov Jugoslavije. Toda, če sta govorila tudi kaj o nesrečnem obnašanju naših prednikov v revoluciji 1848. leta, ali pa podajala karakterizacijo hajdukov drugače, kot pa bi to želela nacionalistična mitologija, smo tudi v primeru, če sta nam napravila krivico, dolžni, da takšno delo prezentiramo. Mi v Jugoslaviji za sebe to vemo. Spominjam se, kolikokrat je pokojni Zihlerl načenjal to temo, kako so pravzaprav nekatere ocene ostre in preostre, toda razumljive iz situacije, v kateri so bile napisane. Ta izredno poštena ocena pokojnega Zihlerla nam mora biti standard in je nujno potrebno, da ne pademo pod raven, da ne bi padli na tem izpitu, tako kot so padli nekateri veliki narodi. Če recimo Marxova „Zgodovina tajne diplomacije 18. stoletja“ ni vključena ne v rusko izdajo Sočinenij, ne v Marx-Engels-Werke, čeprav gre za avtentičen Marxov tekst, ki je bil celo tiskan v knjižni obliki, priča to o neuspehu na zgodovinskem izpitu. Toda zdi se, da so v slabem trenutku tudi vzhodnonemški izdajatelji Marx-Engels-Werke sledili temu nesrečnemu zgledu in da so na primer pozabili uvrstiti oziroma zelo okleščeno in obstriženo uvrstili v ustrezní zvezek Marx-Engels-Werke tisto, kar je Engels napisal pod naslovom *Varia uber Deutschland*, skratka kritične pripombe o svoji nemški domovini in njeni zgodovini,

Marx in Engels sta bila neizprosna ravno tako do zgodovine Nemčije, iz katere sta izhajala, kot do zgodovine drugih narodov, in v tej neizprososti, neizprososti tudi do svojega lastnega naroda, je njuna veličina. Politična cenzura je tu torej marsikdaj zelo uničujoče posegla v tekst. Ni sicer posegala tako, kot je v stalinskih časih posegala v Leninova dela, kjer so polovice stavkov letele ven. Pri Marxu in Engelsu zadošča to, da so letela cela dela, pri Leninu pa so letela cela dela in v delih, ki so se tiskala, so letele polovice stavkov. Mednarodna znanstvena izdaja, kot je MEGA, bo takrat, ko bo prišla do teh problemov, seveda morala biti do njih poštena, in da se je tu v zadnjem času vendarle nekaj bistveno premaknilo, nam kaže na primer izdaja del Roze Luxemburg, ki so jih izdali v vzhodnem Berlinu pred nekaj leti in ki obsegajo tudi dela, ki so bila dotlej dostikrat v deželah realnega socializma zagrnjena z zagrinjalom molka. Tako na primer njena analiza ruske revolucije. To, kar so veliki duhovi marksizma Marx, Engels in tudi Lenin, Roza Luxemburg in tako dalje napravili, to so misli, ki nam preprosto morajo biti prezentne, ki jih preprosto nimamo kaj skrivati; lahko jih analizirami, lahko jih kritično osvetljujemo, lahko jim dajemo svoje tolmačenje, ne smemo jih pa zamolčati. To je osnovna točka. No, še ena stvar je, ki se je je treba dotakniti – kako je pravzaprav izdajanje Marxa in Engelsa bila točka polemike po razcepu delavskega gibanja. Marxova in Engelsova zapuščina je, kot vidimo, ostala v rokah socialnodemokratskih izdajateljev, ki so tu delali včasih tudi z arhivom skrajno nemarno, vemo da je arhivar Drahn iz socialnodemokratskega arhiva razprodajal stvari podolgem in počez, tako da se najdejo recimo nekateri izvorniki del danes na Japonskem, ker so pač japonski kupci imeli takrat dovolj denarja, ve se tudi to, da je potem, ko je bil tu nacizem iz socialnodemokratskega arhiva marsikaj prišlo na trg, na črno borzo, pri čemer človeka nekoliko hladno zazebe, ko prebere, da so posamezni deli socialnodemokratskega arhiva bili, kot piše v novi izdaji MEGA, „legalno kupljeni“ leta 1936, 1937. Tu človeka nekoliko zazebe, in se s to formulo legalnega nakupa nekako ne more čisto sprijazniti, čeprav vemo, da v vojnih in siceršnjih časih rokopisi potujejo tako ali drugače. S tem nikakor nočem reči, da bi bili socialnodemokratski varuhi dobri varuhi. Nasprotno, socialnodemokratski varuhi so marsikaj skrivali. Recimo, znane so dogodiščine, ki jih je imel Rjazanov z Bernsteinom. Bere se kot kriminalna zgodba, ko poroča Rjazanov, kako je pravzaprav dobil od Bernsteina v fotografiranje celotne Engelsove naravoslovne filozofske rokopise, in sicer je preprosto prišel in se ni dal odgnati; prvič je imel izredno trdo kožo in drugič ni verjel Bernsteinu čisto nič na besedo. In tako je prišel k Bernsteinu lepo na obisk in rekel: Tako pa tako, kje pa imate te pa te Engelsove rokopise, bi lahko to pogledal; šlo je za stvari, ki so bile izdane. Nakar se je Bernstein izdal in je prinesel drug fascikel, ki sploh ni še nihče pogledal noter, nakar se je izkazalo, da to ni tisto, Bernstein dovoli, da se prefotografira, Rjazanov lepo prefotografira, reče Bernsteinu: Oprostite, ampak to ni tisto, kje pa imate tisto? Bernstein je tako prinašal tekste, toliko časa, dokler ni bilo vsega tistega, za kar je Rjazanov vedel, da mora Bernstein hraniti, izčrpano, pri tem pa je našel še cel kup stvari, ki jih Bernstein skrival kot kača noge. To ni bil edini primer, kjer je prihajalo do včasih prav komičnih bojev za Marxovo in Engelsovo zapuščino. Bolj značilno je tisto, kar je socialna demokracija skrivala in to iz izrazito političnih razlogov, denimo, kako je od Engelsa izsilila, da je ublažil svoj zadnji napisani tekst, namreč Predgovor k Marxovim Razrednim bojem v Franciji, in potem ko je to storil, so ravno revizionisti leta

in leta zatrjevali na podlagi tega teksta, češ, kako zelo se je Engels odpovedal „revolucionarizmu in blankizmu“ svojih mladih let. Jasno je, da je bila takrat objava integralnega teksta Engelsovega, po stolpcih, po korekturnih stolpcih veliko dejanje, ki je potem pripeljalo do ponovnih političnih diskusij med socialno demokracijo in komunističnim gibanjem. Tu je spor med socialno demokracijo in komunisti dejansko vodil do tega, da se je resnica o Marxu in Engelsu razkrila. Šele leta 1967 je prišlo na plan tudi pismo, v katerem je Engels odločno protestiral pri članu socialnodemokratskega vodstva Richardu Fischerju zaradi takšnih postopkov. To pismo se prav tako dramatično bere še dandanašnji.

V njem govori Engels, da pač razume celo vrsto pomislekov, toda ne more pa razumeti tega temeljnega pomisleka in temeljnega vodila socialne demokracije pri pritisku na krnjenje besedila in strahu socialne demokracije pred zakonom o socialistih. Engels pravi tako: Jasno lahko povemo buržoaziji samo to: vi, buržoazija, delate zakone. Na nas, proletariatu, je, da se po njih ravnamo, če ne, se izpostavimo sankcijam. Vaša pravica do nas je legalna. Nikdar vam, stranki, ne sme uiti, pravi Engels, korak v močvirje, da bi buržoazni justici in buržoazni zakonodaji priznali moralno pravico, skratka, da bi njihove legalne zahteve spremenili v „naše lastne moralne zahteve“. češ, mi ne smemo kršiti meščanskih zakonov. Mi jih smemo, pravi Engels, pa s tem prevzamemo nase konsekvence, ki jih buržoazija za ta namen predvideva. Zavestno kršimo, zavestno hočemo drugače. Engelsovo pismo je tako, napisamo s takim besom, da se vidi, kako globoko ga je seveda stvar prizadela. In karakteristično je seveda to, da je ležalo skrito in zakrito tja do leta 1967. Kot vemo, tudi zgodovina komunističnega gibanja ni kasneje brez problemov, saj v nadaljnjem bomo morali spregovoriti tudi nekaj besed, tudi nekaj še o stalinizmu in njegovem vplivu na izdajanje, nekaj od tega, nekaj iz te polemike med socialno demokracijo je imelo tudi sektaški prizvok. In rezki sektaški toni se tiskajo že od začetka tridesetih let naprej, celo v prvi MEGA, od takrat, ko ni več Rjazanov tisti, ki nosi izdaje. Rjazanova so odstranili med drugim tudi zato, ker je preprečeval sektaške izpade proti socialni demokraciji, čeprav je bil sam do nje izredno kritičen. Če pogledamo izdaje MEGA, pve MEGA iz tridesetih let in njihove predgovore, bomo ugotovili, da se pa tam že pojavljajo prve sektaške kvalifikacije, ne samo nad socialno demokracijo, ampak tudi nad najrazličnejšimi raziskovalci. Recimo, popolnoma nesmiselno je, da pisca najzajetnejše in doslej najkompletnejše monografije o Engelsu Gustava Mayerja, ta izdaja preprosto v predgovoru zavrača kot „meščanskega“ raziskovalca Engelsa. Mayerjev življenjepis Engelsa je eno najbolj temeljnih znanstvenih del in po svoji po svoji metodiki uporablja nič bolj in nič manj meščanski kot na primer Mehringov prispevek o Marxu, pa tudi nič manj temeljit kot Mehringovo raziskovanje Marxa. Se pravi, da se tu, da tu preprosto gre za to, da se hoče z izrazom meščanski prebiti, da Mayer po organizacijski plati ni pripadal delavskemu gibanju. To pa je gotovo sektaško vlečenje meja v znanosti. S takim sektaštvom so zamrli vsi poskusi skupnega izdajanja; poprej je bil frankfurtski inštitut še pod vodstvom Grünberga izredno dejaven in so sodelavci frankfurtskega inštituta sodelovali in to zelo močno sodelovali z moskovskim, kot je tudi Grünbergarhiv redno prinašal tudi tekste Rjazanova in populariziral in bil izredno prizadeven v uveljavljanju del in uveljavljanju marksističnega in marksološkega raziskovanja. Vse to je razbil sektaški obračun z Rjazanovim. V bistvu sta temu služila odstranitev in pregon Rjazanova v provinco. Ta ukrep je vse to dejansko vrgel čez krov in spremenil izdajanje Marxa in sicer polemičnega, toda znanstvenega izdajanja v politično polemične izdaje, ki pa seveda kot politično polemič-

ne izdaje imajo seveda kratko sapo, zlasti še zato, ker so sodelavci bili od tistega trenutka naprej presvetljevani po kriteriju, ali vzdržujejo stike s socialno demokracijo, v tem primeru so bili izločeni, ali pa stike s socialno demokracijo v principu odklanjajo. To se pravi, da je izdajanje Marxa pravzaprav padlo kot žrtev tiste teorije in prakse, ki je sicer prizadejala delavskemu gibanju dovolj škode. Govorim o tistem delu krivde za medsebojno uničevanje delavskega gibanja, ki pade na njegovo komunistično krilo, namreč Stalinova teza o socialni demokraciji in fašizmu kot dvojčkih, o levi in desni roki monopolnega kapitala. Ne da bi hoteli in ne da bi tu smeli pozabiti na vso krivdo, ki si jo je vodstvo socialne demokracije nakopalo pred delavskim razredom, so vendar takšni sektaški obračuni, kakršna je ta stalinska teza o socialfašizmu, prevladali tudi na komunistično gibanje tisti del krivde, ki nikakor ni bil nujen. Za najin pogovor je bistveno, da je izdajanje Marxa in Engelsa tudi bilo eno od žrtev, da je trpelo pod tem in počasi zamrlo, zlasti potem, ko je fašizem zmagal. Človeštvo je bilo soočeno z bojem z zmagovitim fašizmom v trenutku, ko tudi izdaja Marxa in Engelsa ni bila niti približno kompletna, in tudi zato iz Marxa in Engelsa ni bilo mogoče črpati vse tiste inspiracije, ki bi jo bilo nujno črpati. To so seveda tudi nasledniki, ki gredo na račun teh starih polemik v delavskem gibanju. Danes so, upajmo, ti spori spet v mirnejši strugi, danes se vzpostavljajo znanstvene komunikacije prek meje starega nesoglasja in razcepa v delavskem gibanju – in upati je, da bo to stanje sodelovanja institucij, ki so nastale kot raziskovalna telesa socialne demokracije in pa komunističnih partij, obstajalo še naprej. Toda ko je propadla „prva MEGA“, je bilo stanje žal močno drugačno. Oziroma, kot je s socialnodemokratsko brambovskih pozicij zapisal Benedikt Kautsky v epilogu k svoji polemični recenziji MEGA, v epilogu, ki se bere kot nekrolog Rjazanovu: „Kritika zadnjih dveh zvezkov del Marxa in Engelsa v izdaji Rjazanova je bila že dolgo napisana, ko je prišla novica o njegovi odstavitvi, v zadnjih dneh pa celo o njegovem izgonu v Sibirijo. Ta novica pomeni pač tudi konec gigantskega načrta ustvariti celokupno izdajo del naših mojstrov. Zakaj razen Rjazanova samega ga ni v komunističnem taboru, ki bi bil sposoben nadaljevati to delo. Lahko da bodo njegovi nasledniki še objavili ta ali oni zvezek, ampak tedaj bodo živeli še od odbleska tiste „čadaste oljenke“, v katero ga je degradiral vselej ustrežljivi sovjetski tisk, potem ko ga je nekaj mesecev poprej v člankih ob njegovi šestdesetletnici povzdigoval v nebo kot luč pristnega marksizma. Dostikrat smo mu morali nasprotovati, ker je nepravilno kritiziral socialnodemokratsko raziskovanje Marxa, a čeravno je bil Rjazanov naš nasprotnik, smo vedno vedeli, da je velik učenjak. Njegova odstavitve in izgon sta samo še nov dokaz za to, kako zelo se je od pristnega marksizma oddaljila ona stranka, ki se izdaja za edino resnično marksistično stranko.“ Stalinizem se je potrudil, da je v celoti izpolnil mrakobno napoved o nujnem zatonu izdaje MEGA. Šele po štirih desetletjih od izida zadnjega, „posebnega“ zvezka „prve“ MEGA (1935) je začela izhajati „druga“ MEGA (1975–?), in še ta napreduje v obotavljivem tempu.

Se o zgodovini izdajanja del Marxa in Engelsa

Večkrat si omenil in staro MEGA in Rjazanova. Danes lahko, vsaj pri nas, v Sovjetski zvezi pa še zmeraj ne, zanesljivo rečemo, da je bil Rjazanov tisti, ki je prvi znanstveno utemeljil izdajanje Marxovih in Engelsovih del. Lenin se ni zmotil, ko je postavil Rjazanova, oziroma ko mu je zaupal in ustanovitev in vodenje tedanjega Inštituta Marxa in Engelsa v Moskvi; tudi prvo historično-kritično izdajo Marxovih in Engelsovih del je vodil Rjazanov. Po drugi strani se tudi Stalin ni zmotil, oziroma se ni dal voditi samo znanim osebnim antipatijam, ko je Rjazanova takoj, ko se je vsaj za silo utrdil na oblasti, med prvimi odstranil – s strateško pomembnega mesta vodje Inštituta Marxa in Engelsa.

Rjazanova je tedaj, ko je na V. kongresu kominterne utemeljeval potrebo po pripravi historično-kritične izdaje Marxovih in Engelsovih spisov (potem ko je XIII. kongres Komunistične partije Rusije že sprejel sklep, da se taka izdaja pripravi), res lahko očital Mehringu, da ni bil sposoben narediti tistega, kar je za znanstvenega izdajatelja dolžnost. Bi hotel označiti, kaj je ta „dolžnost“, o kateri je govoril Rjazanov, pa tudi, po drugi strani, oziroma hkrati, zgodovinsko usodo prve znanstvene izdaje Marxovih in Engelsovih del, stare MEGA?

Maksima Rjazanova, da smo lahko le tedaj, če ima proletarec na razpolago vse, kar sta Marx in Engels dejala o tem ali o onem vprašanju, gotovi, da imamo vse, kar je nujno, verjetno ni tisto bistveno določilo znanstveno-kritične izdaje. Vprašanje je torej, kaj je tedaj to določilo, ta značilnost, ki znanstveno-kritično izdajo razlikuje od siceršnjih izdaj?

Kot veš, je tekstologija mlada znanost, a kot vsaka znanost ima tudi ona precizno terminologijo. Tako ločimo med vsaj tremi tipi izdaj: *bralna izdaja* (Leseausgabe, kot bi rekel Nemeč), je tisto, kar imamo v dosedanjih slovenskih izdajah klasikov marksizma: „čisto“ besedilo brez posebnega aparata in brez variacij teksta; več od njega je *študijska izdaja* (Studienausgabe), ki prinaša nekaj aparata in zlasti kaže na notranji razvoj teksta, s tem da navaja variante; med slovenskimi izdajami klasikov marksizma imamo preprosto obliko študijske izdaje v II. zvezku MEID (zlasti Nemska ideologija, Beda filozofije in Komunistični manifest) in v četrti izdaji Anti-Duhringa, zahtevnejši tip študijske izdaje pa so slovenski pesniki in pisatelji; najzahtevnejša je *znanstveno-kritična izdaja*, ki mora vsebovati ne le izčrpen znanstveni aparat, temveč tudi celoto teksta z vsemi variantami, tako znotrajtekstovnimi kot tistimi, ki jih je avtor sam vnesel v besedilo ob pripravljanju izdaj; vse to mora biti seveda jasno dokumentirano. Poznamo znanstveno-kritične izdaje enega dela in znanstveno-kritične izdaje celotnih del. V enem in drugem primeru mora izdaja biti kompletna, tekstnokritično do kraja izpeljana, se pravi iz nje mora biti razvidno vse, kar se da razbrati iz rokopisa (rokopisov in teksta) tiskov besedila. To je splošno vodilo, njegova nadrobna izpeljava in konkretizacija pa je odvisna od značaja dela, od avtorjevih navad pri pisanju in od ohranjenosti gradiva. Značilno je, da se je ta tip izdajanja najprej razvil ob besedilih, ki so do nas prišla iz daljnjih dob skozi množstvo predajanj in prenosov – ob antičnih avtorjih, katerih neizkvarjeno besedilo je bilo treba osvoboditi izdajateljskih koruptel. Šele v najnovejšem času se je izkazalo, da je takšno tekstološko izčiščevanje in pripravljanje za razumevanje potrebno tudi avtorjem 19. in 20. stoletja. Na tem področju je Rjazanov oral ledino, in to ne le za izdajanje Marxa in Engelsa. Ta trud si je naložil kot vemo, ravno zato, ker dela klasikov zanj niso bila mrtev inventar; živa misel pa se ravno prebija skozi iskanje formulacije, in zato je bilo za tega velikega raziskovalca še posebej bistveno, kakšne ubeseditve misli sta Marx in Engels vmes prečrtala in nadomestila z drugimi formulacijami. S tem je besedilo dialektično zaživelo, ker ni bil pred bralcem več le „rezultat“, temveč tudi „tendenco“, kot pravi Hegel na znamenitem mestu Fenomenologije duha: „rezultat, vzet sam vase, je mrtvo truplo, ki je tendenco pustilo za seboj“, zato je resnica le rezul-

tat, vzet hkrati s svojim nastajanjem. Rjazanov kot raziskovalec in najboljši poznavalec Marxa in Engelsa v svojem času se ni zadovoljeval s tem, da bi objavljaj samo tako imenovano prečiščeno besedilo rokopisov, temveč je dajal celoto. To je ena od plasti razhajanj, zakaj tega Mehring ni niti poskušal napraviti. Toda tisto, kar je bilo Mehringu bolj očitati, kar so mu očitali vsi, ki so se ukvarjali z zapuščino Marxa in Engelsa, pa tudi Rjazanov, je bilo, da je Mehring jemal za objavo le „dokončane“ stvari, da je bil izključno pozoren na tiskana dela ali pa tista nenatisnjena dela, ki so bila takorekoč pripravljena za tisk. Njegova maksima je bila: ravnaj se po natisnjenih ali za tisk pripravljenih delih, in zato je od nenatisnjenih del objavil samo naključno nenatisnjena dela, denimo disertacijo, sicer pa komaj še kaj. Ko bi bil objavil Nemško ideologijo, bi jo bil ob natisu obravnaval podobno kot jo je obravnaval Bernstein, se pravi, bi ji skušal dati podobo natisnjene delo z enovitim „prečiščenim“ besedilom. Skratka, Mehring je bil kot izdajatelj globoko zasidran v 19. stoletju, v izdajateljskih posegih je bil ravno tako in na isti način selektiven, kot so bili nekaj desetletij pred njim selektivni izdajatelji Heglovih del. To je ena točka, a v metodi izdajanja bistvena točka, kjer se Rjazanov ni mogel sprijazniti s stališčem, ki ga je zastopal Mehring. Potem je tu še ena točka, ki je zbujala ob Mehringovih izdajah pomisleke in to ostre pomisleke tudi že pri Lukacsu v Zgodovini in razredni zavesti. Namreč, Mehringova želja, podobna željam mnogih drugih izdajateljev, da bi se nekako počutili enakovredni z avtorjem, katerega izdajajo, in da bi tako dajali seveda neke iz superiornega razumevanja izhajajoče kvalificirajoče pridevke. Tako na primer Mehring v svoji sicer zaslužni izdaji Svete družine, ki je s tem vendarle postala dostopnejša novemu krogu bralcev, označuje Sveto družino za delo, ki je, kot dobesečno pravi, napisano ideologisch genug, to se pravi, „še kar temeljito, še kar prilično ideološko“. Ko Mehring to delo izdaja, v komentarju hkrati zastopa stališče, kakršno je pri kasnejših, sovjetskih izdajateljih še in še nastopalo, češ, vendar je treba povedati, da tukaj Marx še ni „pravi“ Marx. Superiorni, nad „mladim“ avtorjem vzvišeni izdajatelj postavlja ločnico med „še ne“ in „že“ pravim stališčem. Pred seboj imamo vzorec ideološkega izdajanja; na ta način izdajanja dela pravzaprav daje v izložbeno okno z zaprtimi platnicami, ključ dobite pa samo pri ideološkem vratarju. Skratka, Mehring Sveto družino predstavlja kot delo, ki ga naj bi marksist ne bral brez nekega posebnega vodnika, ki ga bo popeljal po straneh besedila. To je pa tista bistvena točka, ki je ni mogel že Lukacs sprejeti v Zgodovini in razredni zavesti, ki je ni mogel sprejeti nihče, in kdor je resno mislil z marksizmom in ki je seveda jasno ni mogel sprejeti znanstveni izdajatelj Rjazanov. Za Rjazanova je bilo treba besedilo pač predstaviti, izdajatelj je imel možnost, da pove v uvodu vse tisto, kar je potrebno za razumevanje, da pa ne nastopa s tega zornega kota vzvišenosti, zornega kota razsodnika o pravilnosti in nepravilnosti stališč izdajane avtorja. Sodi naj polnoletni bralec. Ne gre pa sponirati „napak“, razen takrat, kadar gre za materialne napake v zapisu, navedbi ipd. Na takšno materialno napako opozoriš. Nobenega posega v tekst pa ne smeš napraviti, ne da bi ga dokumentiral. Nobene številke, tudi če je evidentno napačno izračunana, ne smeš spremeniti, ne da bi to dokumentiral, nobene redakcije ali dopolnitve besede, ne da bi to dokumentiral, zlasti pa ne smeš nobenega artefakta vnesti v obliki popravka, nobenega naslova napisati, ki ne bi bil avtorjev naslov, ker bi to že bil falsifikat. Rjazanov je bil tu v izdajanju Marxa predhodnik današnje tekstologije. Danes, da tako rečem, tudi Goetheja

izdajajo tako, po načelih, ki jih je trasiral po izdajanju Marxa Rjazanov, čeprav takrat, ko je Rjazanov na ta način pripravljajl izdajo Marxa, Goetheja še niso tako izdajali.

Skratka bil je človek, ki je utiral pot tekstologiji, ki je utiral pot izdajanju, kot znanstvenik je bil neskončno pošten v izdajanju, brez kakršnegakoli sprenevedanja v tekstu in komentarju. Kot izdajatelj je predstavljal vse tekste in hotel izdati vse tekste in nikdar se ne bi ustavil pred odločitvijo, da tega ali tega besedila ne sme vzeti v izdajo, ker bi to lahko prizadelo tak ali tak interes. Zanj interesa, ki ne bi bil interes resnice, ni bilo. In tako je Rjazanov, na podlagi vednosti, ki jo je imel, na podlagi ognja, ki je v njem gorel, tako je razumel svoje poslanstvo. In s tega stališča je jasno bil tista ovira, ki jo je bilo treba odstraniti, če se je hotelo priti do glorifikacije ene prakse nasproti drugi, do uvodov, ki bi bili pragmatično razširjeni in opravljali še kakšno drugo „koristno“ funkcijo, denimo, ki bi bili glorifikacija tistega sistema, ki izdaja in tako naprej. Rjazanov je bil človek vse prevelike širine, da bi se spuščal na takšna področja. In da je Rjazanov lahko šel, oziroma, da je bil odiden, kot bi bolj točno rekli, je bilo treba napraviti nekaj, kar je za tako veliko deželo, kot je Sovjetska zveza bilo popolnoma nesmiselno, namreč združiti Inštitut Marxa in Engelsa z Leninovim inštitutom v novo celoto, katere namen se je pokazal po letu 1953, ko se je Inštitut Marxa, Engelsa, Lenina preimenoval v Inštitut Marxa, Engelsa, Lenina, Stalina. Ta združitev je imela skriti namen, da bi Lenina napravila za tretjo stopničko, da bi ga vrgla kot stopničko pod prestol, na katerem bo obsedel četrti in zadnji „klasik“ marksizma. Morda se tega Stalin v trenutku, ko se je ta akcija dogajala, še ni do te mere zavedal, toda v njegovem delovanju je ta logika bila. Lenin zasluži posebno raziskovanje in nihče ne bo mogel trditi, da ni bilo zadostnega števila raziskovalcev, ki bi lahko Lenina raziskovali na posebnem inštitutu, kar je bilo tudi nujno potrebno in edino pošteno, v tako veliki deželi, kot je Sovjetska zveza. Združitev, do katere je prišlo, je imela pač ta smisel, da se je našla ustrezna zamenjava, oseba, ki je lahko pokrila eno in drugo institucijo, to je bil Adoratskij kot direktor, in V. Adoratskij je sicer znan kot avtor raznih poljubnih učbenikov tega tipa kot je Stalinov diamat, spis o dialektičnem in historičnem materializmu je Adoratskij napisal kakih pet let poprej in je tako rekoč dobesedno prepisano pri Stalinu, skratka, sorodnost ni bila samo duhovna, ampak obstoji sorodstvo med teksti. Razumljivo je torej, da Adoratskij ni mogel stopiti v stopinje Rjazanova, da so mu bili čevlji Rjazanova^o znatno preveliki in da so čevlji Rjazanova šli v pravo smer, medtem ko so Adoratskega direktorski čevlji nesli v neko drugo. Izdaja Lenina, ki jih je ta Inštitut potem naprej izdeloval, so po predvojnem obdobju, po drugo-tretji izdaji potem doživele svoj somrak s povojno četrto izdajo, katere rjava barva je nekako simbolična. Zakaj ta izdaja, povojna izdaja Lenina, ki je nastala v delavnici Inštituta Marxa, Engelsa, Lenina, je takšna, da jo lahko označimo kot brutalen falsifikat Lenina. Torej, zakaj je moral iti Rjazanov in kaj je raziskovanje Marxa in Engelsa s tem izgubilo, je s tem jasno. Rjazanov je celo kadar je nastopil s popularnimi predavanji (spomnimo se samo njegovih predavanj o Marxu in Engelsu, dejansko namenjenih najširšemu krogu), celo v teh predavanjih bil sposoben v kratkih besedah in na poljuben način razviti celo vrsto bistvenih vprašanj; vselej je govoril kot en najglobljih poznavalec. Za Rjazanova ni bilo nobenega podatka, do katerega se je bilo sploh mogoče dokopati, da se on do njega ne bi dokopal, in obenem je bil sposoben iz teh podatkov napraviti

sintezo in to zelo uravnoteženo sintezo; zato še danes, po tolikih letih, lahko z užitkom beremo njegovega Marxa in Engelsa in pred nekaj leto so v Zahodni Nemčiji izdali njegovega Marxa in Engelsa s karakterističnim podnaslovom „ne samo za začetnike“.

Nekaj o prvi izdaji MEGA

Ostane še vprašanje, kako se je iztekla prva MEGA, kako se je izteklo to veliko podjetje?

No, prva MEGA je z odstranitvijo Rjazanova doživela velik udarec. Pravzaprav, če vzamemo samo prvo MEGA, pravzaprav Rjazanov že niti ni več podpisan na njej, čeprav je njegovo delo vgrajeno. Tisti zvezki, ki so nastali pod njegovim direktorovanjem, so dejansko premišljeni, tako kot je premišljeno tisto, kar je izhajalo pod njegovim vodstvom poprej, namreč, Arhiv Marxa in Engelsa. Karakteristično je, da je Arhiv Marxa in Engelsa izšel v nemščini samo v dveh zvezkih, Marx-Engels-Archiv. Izšlo je potem še cela vrsta zvezkov, od katerih so bili nekateri dvojezični; rusko-nemška izdaja je pač poskus, biti vsaj omejeno navzoč v mednarodnem prostoru, v svetovni diskusiji. Ta arhiv je počasi zatoni, postal že v tridesetih letih, po triintridesetem letu čisto rusko podjetje, enojezično, že sedmi zvezek, tisti, ki je prvič objavil Rezultate neposrednega produkcijskega procesa, je bil skrajno malomaren, pri čemer velja posebej povedati to, da je izdal nov Marxov tekst skrajno malomarno, jezikovno nepregledano, pa obenem še s pripombo, češ, to smo pa lahko izdali zaradi tega, ker smo nagnali Rjazanova; ne da bi bilo to tako *jasno* rečeno, je očiten *namig*, češ, on je preprečeval, da se to izda. Iz tega seveda se da sklepati samo to, da se je Rjazanov zavzemal za to, da se teksti izdajo dostojno, ne pa kar tako, brez česarkoli, da so si verjetno sodelavci na reptilski način, ki je kasneje postal zelo značilen za stalinsko dobo, kupili možnost objave tega poglavja s tem, da so vrgli blato na Rjazanova. To je hipoteza, ki bi zelo ustrezala tistemu, kar danes vemo o nadaljnjem razvoju reptilske mentalitete kot odgovora na stalinistični teror že iz tistih let. MEGA sama je ostala zelo hitro torzo, MEGA sama je imela naslednje zvezke: izšla je korespondenca med Marxom in Engelsom v štirih zvezkih (Briefwechsel), izšli so začetni zvezki prvega, torej kronološko izbrana dela brez Kapitala od zgodnjih Marxovih del (prvi zvezek v dveh podzvezkih), zgodnji del Engelsovih (drugi zvezek), tretji zvezek je obsegal Sveto družino in Pariške rokopise, pa nekatere ekscerpte, potem so sledili še zvezki, ki so potem premostili čas nekako do 1848, zvezki I.4, I.5 in I.6, od katerih je 5. zvezek posvečen Nemški ideologiji. S tem se potem MEGA v pravem pomenu konča, kot nekako labodji spev MEGA v dveh dejanjih izideta še dva zvezka. Prvi zvezek je v počastitev štiridesetletnice Engelsove smrti leta 1935 (Sonderband), ki obsega Antidürringa in naravoslovne rokopise, in pa že brez kakršnekoli navezave razen barve platnic in oblike črk na MEGA, Grundrisse, v letih 1939 in 41, to je prvi pol zvezek leta 1939 in drugi pol zvezek 1941. V enaki opremi leta 1934 izide Karl Marx, Kronika njegovega življenja v datumskih posameznih navedkih. Če hočemo vedeti, kako je MEGA sama propadla, po odstranitvi Rjazanova, zadošča samo, da primerjamo napor, ki je bil opravljen pri prvi publikaciji prvega dela Nemške ideologije (I. Feuerbach) v Marx-Engels-Archivu pa publikacijo Nemške ideologije v 5. zvezku MEGA. Tu se vidi, da je v petem zvezku, v posebnem MEGA zvezku sicer akumulirano veliko delo, toda zgodilo se je nekaj, česar Rjazanov ne bi nikdar dovolil. Besedilo prvega dela, Feuer-

bach, je bilo namreč po nekih samovoljnih redakcijskih načelih prerazporejeno po domnevni notranji logiki in ta domnevna notranja logika je strašila od leta 1932, ko je ta zvezek izšel do leta 1965, ko so najprej ruski raziskovalci ugotovili, da to nikakor ne gre in potem leta 1966, ko so nemški raziskovalci in izdajatelji v Deutsche Zeitschrift für Philosophie spet vrnili tekstu podobo, kakršno mu je bil dal že Rjazanov, se pravi tisto, ki ustreza Marxu in Engelsu, sledeč Marxovi lastni paginaciji (!). Vidi se, da je odstranitev Rjazanova pomenila začetek samovoljnega poseganja, preurejanja, redigiranja, strukturalnega redigiranja takšnega tipa, kakršen je popolnoma nedopusten in ta kaos se je čedalje bolj stopnjeval. Drug tak primer, še iz kasnejšega časa, kaže, kako se je strukturalno redigiranje lotevalo Engelsovih rokopisov. Tako imenovana Dialektika prirode je v Sonderbandu MEGA leta 1935 še izdana v tistem razporedu, se pravi edinem dopustnem razporedu, v tistem razporedu, kakršen je prišel do nas v svežnjih iz Engelsove zapuščine. In deloma ga podpira celo lastna numeracija pol, na katere je Engels pisal. Leta 1941 so šli izdajatelji še korak naprej, spet po metodi škarij, in neusmiljeno razrezali tisto, kar ima Engels napisano na eni poli, razmetali to na trideset različnih mest po domnevni notranji logiki, pri čemer recimo najdemo tako kratko Engelsovo zabeležko, ki sestoji iz besed Secchi und der Papst, v nemščini štiri besede, v slovenskem prevodu celo tri, Secchi in papež, iztrgano iz konteksta; skratka iz tega so napravili posebno enoto teksta in jo uvrstili popolnoma drugam, ločeno od tistega kar je spredaj in kar je zadaj. Po tem, ko je Rjazanov odšel, oziroma bil odiden, je za nekaj časa padla tema na izdajanje Marxa in Engelsa.

Usoda izdaj del Marxa in Engelsa pod stalinizmom

Problem izdajanja Marxa in Engelsa pod stalinizmom je tako že vseskozi prisoten, vsaj v odgovorih na ta zadnja vprašanja. Pa bi se vseeno še malce pomudili pri njem. Kaj in kako se je godilo Marxu in Engelsu v rokah stalinskih izdajateljev? Rjazanov je jasno videl, da je izdajanje del Marxa in Engelsa sestaven in neizogiben moment v delavskem gibanju, v razrednem boju proletariata. V oči pade, kako je hitel z izdajanjem MEGA, takoj ko so se začeli dogodki v Sovjetski zvezi odvijati v smer, ki je pripeljala do stalinske despotije. Ravno tako je izredno zgovorna njegova izdaja 18. brumaira leta 1927, v katero je vključil mesta, ki jih je Marx v drugi nemški izdaji izpustil, predvsem tista, ki zadevajo destrukcijo državne mašinerije, hkrati pa tudi za rusko revolucijo izredno pomembno vprašanje odnosa med kmečkim in delavskim gibanjem. Če so nastopale te izdaje Marxa in Engelsa proti stalinizmu, je nastopal Stalin oziroma stalinizem proti izdajanju Marxovih in Engelsovih del. Ne samo, da so izdaje izhajale v bistveno manjši kvantiteti – medtem ko so naklade Stalinovih del naraščale v milijonske številke, so naklade Marxovih in Engelsovih, pa tudi Leninovih del občutno upadale – ampak so stvari, ki so izhajale, neprecizno pripravljene, na bistveno nižji kvalitetni ravni. Poleg tega pa bije v oči še ena značilnost teh izdaj, ki si jo sicer že omenil pri Mehringu, je pa tudi tu, v Sovjetski zvezi, še kako na delu, namreč, da se izdaje opremlja z napotki, kako je treba tekste razumevati. Bi mogoče opozoril na kak tak karakterističen napotek?

Napotki so raznih vrst, ene vrste „napotek“ je ta, da je bralec napoten proč od Marxovega ali Engelsovega teksta s tem, da Marxovega ali Engelsovega teksta preprosto v izdaji ni. To je najbolj radikalen način napotitve. Drugi je ta, da je takšno delo izdano samo v arhivu kot neko tako rekoč pripravljalno delo, ki ni posebej interesantno. Tretji del napotovanja je tak, da objavi najvišja avtoriteta Stalin, da kakšno delo preprosto ne zasluži objave, da je zastarelo, na primer Zunanja politika ruskega carizma in s tem je jasno, da to delo ne bo brano, in da ne bo zanj mesta v izbranih delih in tako naprej, zagotovo ne bo zastopano, češ

da je zastarelo. In četrta je pa takšna, da Stalin razsodi, da kakšna teza preprosto ne drži. Včasih Stalin osebno ne nastopi, toda njegovo roko začitimo posredno, njegov glas zveni iz ust njegovih iskrenih somišljenikov, tako na primer pri Izvoru družine, privatne lastnine in države, kjer najdemo že v Marx-Engels arhivu leta 1935 zapisano, da je tu Engels prišel pravzaprav v nasprotje z Marxom, ko je zapisal, da sta produkcija in reprodukcija ljudi in stvari tisto, iz česar sestoji zgodovinski proces in da je zato mogoče periodizirati po prevladujočem ekonomskem stanju, torej po ekonomskih zakonitostih. Namesto da bi globino te misli, ki je zabeležena . . . , kot vemo, tudi v Nemški ideologiji in je tako rekoč kot citat iz Nemške ideologije prišla v Izvor družine, privatne lastnine in države, namesto, da bi globino te misli posebej razdelovali, recimo kot Luciano Gruppi, ki je izdal izbrana dela Marxa in Engelsa v italijanščini, v eni knjigi taki debeli, tisoč in toliko strani, in v tej svoji, masovnemu študiju namenjeni izdaji zapisal, da je ravno ta Engelsova misel še posebej aktualna. Stalinška kritika je s tem ponovila tisto, kar je desni socialdemokrat Cunow o tem istem zapisal že v dvajsetih letih; edino, na kar je treba biti pozoren, je ekonomski razvoj, so ekonomske zakonitosti, češ, Marx je te ekonomske zakonitosti odkril kot temeljno gonilo razvoja, vse drugo, kar je Engels o tem zapisal, je preprosto samo odstopanje od prave Marxove misli. Kasneje je to prišlo kot obvezen komentar pod to Engelsovo delo in sicer tudi v taki verziji, češ, ruska se glasi, da je Engels „zagrašil napako“, nemška varianta pa je, da se mu je pač prikradla napaka in tako naprej, skratka izdajatelji so bili tu v teoretskih vprašanjih pametnejši od Engelsa. Kaj si je o taki pameti misliti, pa je že iz povedanega popolnoma razvidno. Lahko bi se kdo ne strinjal, recimo, najsibo z Marxovimi ali z Engelsovimi izvajanj; toda ali se z njimi strinjaš ali ne, to je druga stvar, stvar znanstvene kritike, ne pa *kvalifikacije pod črto*. Znanstveni razvoj gre pač naprej, razvoj znanstvene misli in tudi nadaljevanje tistega, kar sta Marx in Engels napravila, gre seveda svojo pot naprej, znanstveni razvoj se ni ustavil ne pri Morganu, ne pri Marxu in Engelsu. Ampak, z dvignjenim prstom kazati na to, kako se je Engels motil v razumevanju Marxa, bi bilo pobalinsko, če ne bi bilo postavljeno v kontest masovnih izdaj izbranih del. Na ta način se je preprosto nemogoče obeašati s tekstom. Toda ta dvignjeni prst je bistvena sestavina stalinskega sistema, torej izgrajen in dograjen duhovni element, ki se je začel pojavljati že v drugi internacionali. In to dociranje je ravno tisto, čemur se je treba izogniti, zakaj nedopustno je, da bi izdajatelj, prireditelj ipd. svoje stališče, svoje tolmačenje in svoje razumevanje kot enakovredno postavil ob Marxov in Engelsov tekst. Če hoče razviti svoja stališča, jih lahko razvije v svojih delih, v aparatu izdaje ima edino pravico obzirno opozoriti na teoretska vprašanja, ki se tu odpirajo, pa še to v minimalni meri. Toda izhajati mora iz prepričanja o polnoletnosti bralca in to pa je tisto, kar v takšnih ideologizirajočih izdajah ni bilo storjeno. Če se zdaj nekoliko povrnem k slovenski izdaji: povejmo jasno, da v slovenski izdaji izhajamo iz demokratičnega značaja družbe, v kateri slovenska izdaja nastaja in izhaja, iz samoupravljalca, iz samostojnega subjekta, ki je sposoben in mora biti sposoben misliti z lastno glavo in ki mu je sicer treba dati vsako potrebno pomoč za to, da se lahko dokoplje do razumevanja teksta, toda namesto njega ne sme nihče misliti o tekstu. Aparat je zato tu, da pomaga razumeti nejasnosti in okvire teksta. Ambicija prej omenjenih izdaj pa je bila ravno takšna, da nam kot primeren kontrast pomaga ponazoriti tisto, kar mi hočemo napraviti. Ambicija teh izdaj je bila ravno to, da bi izdajatelj mislil namesto bralca in da bi Marxove in Engelsove misli spremenil v

gotove, izoblikovane formule, ki se jih je treba naučiti na pamet in ki dobijo svoje funkcioniranje šele v tistem, kar „edino pravi nadaljevalci“ te teorije „danes“ delajo in mislijo, ta „danes“, to so trideseta, štirideseta, petdeseta in druga leta nekih drugih geografskih širin in dolžin.

Problematika MEW-a

O izdaji Marxovih in Engelsovih del, ki je danes v mednarodnih merilih v obči uporabi, se pravi o Marx-Engels-Werke, je bilo implicitno ali pa eksplicitno v odgovorih na prejšnja vprašanja verjetno podano, če se sme tako reči, vse, kar je v tem kontekstu zanimivo, tako glede njene kronološke ureditve, kakor glede izpuščanja posameznih tekstov ali pa delnih objav kakih drugih tekstov. Te „pozabljene“ tekste potem nadomeščajo in kompenzirajo izdaje na Zahodu, ki jim manjka jasna politična nota, in ki se jih ne more a priori in samo zato, ker niso izšle v „centrali“, proglasiti za antikomunistične. Skratka, dejstvo je, da te izdaje svoje politične orientacije ne skrivajo (kar seveda ni nič slabega). Značilna je ravno izdaja, ki si jo že omenil, in sicer prva nemška izdaja (tudi to je zgovorno, da je ta prva nemška izdaja izšla leta 1878) Marxova Zgodovina tajne diplomacije 18. stoletja . . .

Čeprav je bila, da te prekinem, v povzetku Rjazanova znana že iz Neue Zeit v začetku stoletja je tudi v isti izdaji pošteno, fotomehanično ponatisnjena.

Tekst sam pa je bil izdajan prej in v Angliji, in v Franciji, in v Italiji. No, morda bi želel vseeno poprej povedati še kaj o MEW?

Samo toliko. Werke so doslej edina, relativno kompletna izdaja, ki ima kot takšna nedvomno svoje zasluge, da nam je tekste dala. Pomanjkljivosti Werke so poleg teh strukturnih, o katerih smo že govorili, še naslednje, da so besedila, ki so prevedena iz drugih jezikov, za katere ne obstojijo že ustaljeni stari prevodi, ampak so bili delani ravno za Werke, dostikrat prilično odmaknjena in skrajno svobodno prevedena. To so izdaje Feltrinellijevega instituta, recimo, zelo jasno pokazale za besedila, katerih izvorniki so francoski. To je resna hiba. Druga je ta, da ta izdaja tudi ima tisto strukturno pomanjkljivost, da besedilom daje dostikrat mednaslove, ki ne ustrezajo vsebini. V Nemški kmečki vojni, da samo za primer povem, se uporablja izraz ideologija v tistem pomenu, v katerem je dokazano, da ga Marx in Engels nista do Engelsove smrti nikdar uporabljala, pač pa se je uveljavil kasneje in drugod. To, recimo, so takšni nedopustni posegi, kar prvič, so ti naslovi popolnoma nepotrebni, drugič pa so še zgrešeni po terminih, pojmi, ki se uporabljajo. To je druga resna hiba in povedati je treba tudi to, da je ta izdaja sama v sebi rasla, se pravi, da je nastala žal kot nemška kopija ruske izdaje, kar je porodilo še nove strukturalne pomanjkljivosti, na primer to, da so zgodnja dela izpadla in da so prišla šele v dodatnem zvezku, da Grundrisse in druga dela, ki so v ruski izdaji dobila številke čez štirideset in tako naprej (Grundrisse imajo 46/1/2 v ruski izdaji), tu še čakajo, kdaj bodo uvrščena v to izdajo in tako naprej. Pripravljajo jih vsekakor. To so te posebnosti te izdaje, kot rečeno pa bo trajno zapisano pač preprosto po tem dejstvu, da je prva izdaja, ki je dala vendarle pregled nad glavnino tega, kar sta Marx in Engels napisala. Tega ji ne more nihče vzeti in kot takšna bo vedno citirana in bo eden od virov in preprosto trajni inventar, ki ga je treba imeti. Skratka, zadnja iz serije velikih izdaj starega stila.

Problematika nove izdaje MEGA

Naj še sam omenim primer enega teh „svobodnih prevodov“, na katere si opozoril, ki pa ni „svoboden“, marveč nasprotno napaka, ki bi je lahko bili veseli psihoanalitiki. V znanem Marxovem pismu Annenkovu so prevedli francoski „police“, naveden v izrecno ekonomske kontekstu, zraven davkov in kreditov, kot „polizei“, „polico“ s „policijo“. To kot zanimivost.

Naslednje vprašanje, ki se zastavlja, bi bilo pa naslednje: ironija je (in to Nemci, naj bo Vzhodni ali Zahodni, bolj občutijo kot mi), da je še vedno več Marxovih in Engelsovih spisov mogoče prebrati samo v ruskem prevodu, medtem ko so originali nedostopni. Še slabše pa je, da več spisov Marxa in Engelsa – Lenina pustimo ob tej priložnosti ob strani, čeprav tudi peta izdaja njegovih Del še zdaleč ni odstranila vseh tistih značilnosti, ki si jih omenil v zvezi z rjavo izdajo, Stalinovo, se pravi – sploh še ni mogoče prebrati. Če smemo verjeti Rjazanovu, ki je sredi dvajsetih let sporočil predstavnikom svetovnega komunističnega gibanja, da so bili tedaj v moskovskem Inštitutu Marxa in Engelsa zbrani bodisi originali bodisi fotokopije vseh Marxovih in Engelsovih še neobjavljenih rokopisov, lahko sklepamo, da je ta material še danes spravljen v prostorih sedanjega Inštituta marksizma-leninizma pri CK KP SZ, od koder po malem kaplja v javnost. Nekaj doslej neobjavljenih rokopisov je že objavila nova MEGA, nekatere druge napovedujejo. Kaj misliš, ali smemo upati, da bomo v bližnji prihodnosti vendarle mogli razpolagati s celotno literaturo zapuščine Marxa in Engelsa?

In še drugo vprašanje, ki se na to nanaša: ali ne kaže to zadrževanje rokopisov in spisov meje marksizma kot „državne filozofije“, če uporabim ta izraz, ki kroži v različnih kontekstih? In še eno vprašanje, da se ga hkrati postavi, ker je tu že implicirano: kako ocenjuješ načrt nove historično-kritične izdaje Marxovih in Engelsovih del v novi MEGA, ki jo pripravljata Inštitut marksizma-leninizma v Moskvi in Berlinu, in doslejnje že izšle zvezke te izdaje, ter kako gledaš na razmerje med ideološko pozicijo, ki je bila izražena v predgovoru k celotni izdaji druge MEGA, in med zahtevami po znanstvenosti in, če se tako reče, nepristranskosti, ki jo taka izdaja zahteva in obljublja? Se pravi, ali lahko ta ideološka pozicija, ki je eksplicitno navzoča, vpliva na znanstveno podobo nove MEGA?

Tu je spet velik kompleks vprašanj, pa bom skušal le glavno linijo potegniti skozi. Prvič, spominjam se, kako je z veliko zgroženostjo in z grenkobo v glasu pripovedoval pokojni Zihlerl, da imajo v moskovskem inštitutu sobe in sobe neizdanih Marxovih rokopisov. Vem, kako je ganjen pripovedoval, kako je v amsterdamskem inštitutu listal po originalnem rokopisu Kapitala, torej izdanega Kapitala, a da so ga v moskovskem inštitutu najbolj impresionirale polne sobe neizdanih besedil. Od tistih let, ko smo se o tem intenzivno pogovarjali, to so bila leta 1959-60-61, do danes se tiste polne sobe še zdaleč niso spraznile. Te sobe so se polnile na najrazličnejše načine. Ne vem, če poznaš tisto, kar je objavil pred časom Vjesnik, kako so enega od poznih Engelsovih pranečakov spustili iz vojnega ujetništva in dobili Engelseve rokopise iz ene družinskih vej. Kako so se te sobe polnile, to so prav neverjetne zgodbe in zelo anekdotične. Toda dolžnosti tistih, ki so te sobe napolnili, niso, da bi te sobe polne hranili, temveč njihova dolžnost je da to predstavijo, takšno kakršno je, svetovni javnosti in to je njihova internacionalna dolžnost, če besedo internacionalizem sploh v kakršnem koli pomenu besede resno jemljejo. Tiste neprijetne kontekstne besede internacionalizma, na katere se radi sklicujejo, tiste očitno zelo resno jemljejo, toda tu se naše razumevanje internacionalizma prilično loči. V tem, da pa je internacionalistična dolžnost izdati Marxa in Engelsa v celoti, bi pa smeli biti istega mnenja z njimi. Verjamem, da je tu cela vrsta tehničnih težav. Verjamem, da so tu veliki problemi z dešifriranjem in tako naprej. Verjamem, da tu mora biti zaposlen priličen znanstveni aparat, pa konec koncev ta aparat najbrž imajo, znanstvene delavce, šolane skozi desetletja in desetletja bi smeli imeti že desetletja, ki so minila po tem, ko je kaj drugega kot strokovni

kriterij bil najbolj odločilen pri kadrovanju teh sodelavcev, ta leta so že od 1953. počasi začela iti k zatonu, od 1953. leta pa je tudi že minilo več kot četrto stoletje, tako da se mi zdi, da bi svetovna javnost pravzaprav upravičeno pričakovala že tudi več kot pa to, kar je dobila z novo MEGA. Čeprav je dobila z novo MEGA precej novih besedil, ki doslej niso bila znana, pa tudi besedil v novi podobi, v takšni, v kakršni nam znana niso bila. To je pomembno. Nova MEGA je nedvomno izredno pomembno podjetje. Njena odlika in res veličina njena je ta, da je šla v izdaji teksta dejansko do današnjega stanja, tekstološke obravnave. Tisto, kar izda kot tekst, je izredno uporabno za vsakršno izdajateljsko dejavnost, je res temeljna opora. Na to bi se bilo treba opreti v vsakem izdajanju, na tem lahko edino temeljijo slovenske izdaje, kjer le takšne izdaje v MEGA imamo. To oblikovanje teksta je izredno pomemben dosežek. Drugo, kar je izredno pomembno v tej MEGA, je to, da ima v aparatu izredno veliko materialnih podatkov, aparat seveda ni enakomeren, enkrat je boljši, enkrat je slabši, enkrat je bogatejši, enkrat je siromašnejši, toda to je seveda pri vsaki izdaji, tu ideala, se pravi, povsod vzorno rešenih vprašanj ni mogoče pričakovati. Tisto, kjer pa se ob MEGA zbujejo pomisleki, je poleg tistega kar si že ti omenil, skratka ideološka vsiljivost. Tak ni le predgovor k celotni izdaji, so še nekatere druge značilnosti. Če vzamemo samo ta predgovor k celotni izdaji: Popolnoma nesmiselno je in popolnoma nefunkcionalno, da se stiska v predgovoru k celotni izdaji Marxa in Engelsa tako rekoč pogled na celotno delavsko gibanje *po* Engelsovi smrti. V njem je ena in to pač seveda geografko-politično točno določena predstava o zgodovini delavskega gibanja, se dajejo vrednostne izjave o tem, kje in kako je Lenin nadaljeval in dopolnjeval pot Marxa in Engelsa in kako je socialistična skupnost držav današnja realnost misli Marxa in Engelsa. To so točke, kjer so mnenja med marksisti in predstavniki delavskega gibanja, kot vemo tako zelo deljena, in kjer ni treba biti ravno državljan te dežele, da bi človek bil drugačnega mnenja kot izdajatelj, ampak se krog drugačnih videnj, drugačne obravnave razprostira tudi čez velik del komunističnega gibanja, da ne govorimo sploh o krogu ljudi, ki se zunaj tega ukvarjajo z Marxom in Engelsom. To je recimo stališče, ki preprosto ne spada v internacionalno izdajo, ki bi mu pa seveda nihče ne odrekel pravice do obstoja v nacionalnih izdajah. Vsaka nacionalna ali lokalna skupnost ima pravico, da si daje svojo vizijo in jo primerja z nacionalnimi ali lokalnimi vizijami, ki nastajajo kje drugod. Kar je več od tega, je ideološka vsiljivost. S tem se še ne izčrpa vse, kar bi se dalo ugovarjati ob strukturnih vprašanjih. Resno me moti ob izdaji MEGA ob velikem spoštovanju dela, ki je vloženo, način, kako se sestavljajo opombe, kako se sestavlja aparat, kako se sestavljajo stvarni registri. V teh stvarnih registrih srečujemo nekaj, kar ni na tisti znanstveni višini, na kateri je dodelava besedila. Popolnoma nemogoče je na primer, da vzameš v roke zvezek MEGA 1 10, kjer sem šel iskat nekatere ključne pojme in ugotovim, da na mestih, kjer v registru stoji beseda ideologija, Marx in Engels sploh ne govorita o ideologiji, kot jo sama razumeta, da pa je v tem istem zvezku vsaj šest sedem mest, kjer govorita o ideologiji, ki pa v registru niso zabeležena. Se pravi, da register, se pravi stvarno kazalo (kazalo pojmov), ki navaja na branje, torej daje filter branju: za bralca, ki se na tako kazalo zanese takšen register filtrira Marxovo besedilo skozi redakcijske pojme in ne pušča, da bi Marxovo besedilo skozi stvarno kazalo nastopilo takšno, kakršno je. Skratka, s tem je ponovljeno tisto, kar sva prej govorila o Nemški kmečki vojni, kjer v prejšnjih izdajah takšna

tolmačenja figurirajo preprosto kot redakcijski naslovi. Tu so izdajatelji ponovili pač staro tradicionalno napako v izdajanju in ker smo pač optimisti, pričakujemo, da bodo v drugi izdaji „druge“ MEGA, do katere bo prej ali slej prišlo, pač pa tudi to napako odpravili. Zato je prav, da strokovna kritika na to tudi opozori, da to pač na tak način ne gre. Moti pa me še ena stvar: da se iz oddaljenosti od nas, v kateri ta izdaja nastaja, tisto, kar se tiče nas in našega prostora, geografskega in zgodovinskega, pojavlja tu in tam nekoliko deformirano. Na primer, prvič, v aparatu in komentarjih k Nemški kmečki vojni preprosto izdajatelji niso opazili napake, ki je dejansko očitno bila v Engelsovem besedilu in izvirala iz hiperkorekcije Engelsove priče za Nemško kmečko vojno Zimmermanna, namesto stara pravda se bere stara prava, izdajatelji bi morali biti toliko na tekočem, da bi v aparatu opozorili na stvarno neskladnost enega in drugega. To se ni zgodilo. Potem, v aparatu strašijo takšni davno minuli avstroogrski mrlički kot so notranjeavstrijske dežele. Notranjeavstrijske dežele pač niso posebno relevantne pojem za čas nemške kmečke vojne. Te avstrijske dežele so pomemben avstrijski politični pojem iz kasnejšega časa, toda dejstvo je, da so preprosto zgodovinarji, ki so bili konzultirani, tu preprosto uporabljali nekoliko zastarelo ali pa lokalno obarvano sekundarno literaturo, ki je o velikem slovenskem punktu govorila kot o „notranjeavstrijskem“. Taka obravnava je nacionalno boleča, posebej pri punktu, kateremu Engels postavlja zgodovinski spomenik. Potem je seveda v izdaji sprejeto določeno za nas moteče načelo, da v registru slovenska imena ne nastopajo enakopravno, na enak način obravnavana, kot se obravnavajo današnja poljska imena in to celo mest, ki so nekoč bila res kot mesta močno pomembna nemška mesta, na primer za Breslau ne pozabijo v registru napisati Wroclaw, medtem ko za Rann ne najdemo v registru napisano, da so to Brežice. Pa bi ne bilo treba izdajateljem za popravo tega storiti kaj drugega, kot samo pisati kratko pisemce kateremu koli slovenskemu zgodovinarju, ki se s tem obdobjem ukvarja, in bi se ta prav gotovo rad odzval in odgovoril, kako je s tem. Take stvari, ki se tičejo, kar zadeva nas in naš prostor, bi si želeli tudi redakcijsko obdelano nekoliko bolje. To so pomanjkljivosti, kot rečeno, glavna vrednost izdaje, in to je velikanski korak naprej, pa je obdelava samega Marxovega in Engelsovega besedila, priprava za tisk, čitljivost te izdaje, kjer dejansko dobiš vso informacijo. Seveda je vprašanje, recimo, takih strokovnih problemov, ali recimo bi bila primernejša pozitivna ali negativna lematizacija in tako naprej, če bi zdaj udarili v strokovno kitajščino tekstologije, tu bi se še dalo marsikaj napraviti, samo to bi bilo zanimivo za tri ljudi na Slovenskem, kar bi se dalo tu nadalje povedati. Skratka, informacija, ki jo tekst, kot je pripravljen, daje, je res neprecenljiva. Želeli bi le to, da bi bil tempo izdavanja tak, da bi čimprej zapolnil čim večje število vrzeli, ki jih je pa res ogromno in da bi čimprej dobili vsa nova besedila. Nekatera obsežna besedila, ki so tu objavljena, so res prvič predstavljena. Na primer tisti del dolgega ekonomskega rokopisa, ki je pred teorijo o presežni vrednosti, je zdaj prvič pred nami, to je tretje poglavje Kritike politične ekonomije. Za Teorijami o presežni vrednosti, prideta še dva zvezka tega rokopisa, ki bosta ravno tako izredno zanimiva. Potem, torej izredno zanimivo branje je nov način prezentacije Neue Rheinische Zeitung – ekonomsko politične revije (že omenjeni zvezek 1 10), potem izredno bogato in z vsemi izvirniki opremljeno so izdana besedila, ki se tičejo pariške komune, adresa, Državlanska vojna v Franciji v treh jezikovnih inačicah, dve različici sta avtorizirani od Marxa in Engelsa, potem prvi in drugi

osnutek v jeziku izvirnika, prvič v dostopnosti nam v takšni čisti izdaji (zvezek 1 22), skratka, tu so stvari, ki so res neprecenljive. Kot rečeno, prvič bi želeli več in drugič, pri nekaterih besedilih pa se zdi, kot da popolnoma brez potrebe, ta izdaja besedilo seklja na drobne koščke, tako recimo, zakaj je bilo potrebno razbiti Grundrisse na dva zvezka, to mi bo ostalo skrivnost najbrž do konca dni, posebno še, ker ne gre za oranje ledine, saj Grundrisse so ravno tekst, ki je bil že tako prečesan za prvo izdajo, da je bilo potrebno dejansko iti s tiskanim zvezkom, ki je že glavnino dešifracije opravil, s tiskanim zvezkom še enkrat skozi rokopis, in to bi se dalo res narediti z enim zamahom in ne v tako nedoglednem času. Tako pa se človek ves čas sprašuje, če ni mogoče drobljeno zato, da bi tudi od njega bila dva pol zvezka, kot sta v Sočinenijih v 46. zvezku dva pol zvezka, drugega razloga ni, saj vsebuje „druga“ MEGA že tudi debelejše zvezke, kot bi pa bil ta zvezek Grundrisse, že če začnemo kar pri prvem zvezku. Vsi se MEGA zelo veselimo, pričakujemo vsak zvezek posebej in zato tembolj opaziš pomanjkljivosti, čisto odvečne pomanjkljivosti, ki bi se na kakšni manj utemeljeni in manj temeljiti in manj pomembni izdaji tudi mnogo manj opazile, teh pomanjkljivosti pa dejansko v tem, kar je bilo napravljenega ni toliko, da bi bil razlog za raesno zaskrbljenost, po svoji naravi so takšne, ki jih pač pripišeš kraju in času in greš mimo njih, pa ti ostane tisto, kar je najbolj dragoceno, to kar sta Marx in Engels napisala.

Zgodovina prevajanja del Marxa in Engelsa v slovenščino

O mednarodni zgodovini izdajanja Marxovih in Engelsovih del je bilo s tem veliko zanimivega povedanega. Lahko se tudi reče, da takšno poznavanje in seznanjenost s to zgodovino po eni strani zagotavlja, po drugi pa tudi zahteva določen kvaliteten nivo slovenske izdaje zbranih del. Zdaj pa, naprej, še o zgodovini izdajanja Marxovih in Engelsovih del na Slovenskem.

Znano je, da smo Slovenci dobili, če se primerjamo z drugimi današnjimi jugoslovanskimi narodi, predvsem s Srbi, prve prevode Marxa in Engelsa relativno pozno. Prvi odlomki iz Komunističnega manifesta so bili objavljeni 1902, v celoti pa šest let kasneje, naslednji tekst, Marxov govor na obletnici lista People's Paper, je bil objavljen v razmaku nadaljnjih šestih let, 1914, dobili smo ga z naslovom Novi ljudje, to so delavci. Po teh prvih treh prevodih se je ta prevajalska dejavnost in seznanjanje z Marxovimi in Engelsovimi deli v slovenščini spet časovno utišala, ne nazadnje zaradi I. svetovne vojne, vsekakor pa je treba upoštevati tudi to, da so aktivisti slovenskega delavskega gibanja in tudi ostali v glavnem lahko brali dela v nemščini. V dvajsetih letih je izšlo v prevodu več manjših del in odlomkov ali odlomkov večjih del, kakšnih deset. To intenzivnejše posredovanje Marxovih in Engelsovih spisov je prekinila šestojanuarska diktatura in je potem znova oživilo šele v tridesetih letih; takrat smo dobili v slovenščini tudi prve prevode obsežnejših del, tako so izšli takrat Antiduhring, Ludvig Feuerbach, 18. brumaire, Izvor družine, Nemška kmečka vojna, potem Borchardtova izdaja Kapitala – poleg drobnejših prevodov, na primer Tez o Feuerbachu, in pa prevodov drugih marksističnih avtorjev, recimo Plehanova. Po drugi vojni, po osvoboditvi je v prvih letih izšlo večje, lahko rečemo tudi veliko število brošur Marxovih, Engelsovih in Leninovih, pa tudi Stalinovih, ki so deloma ponatiskovale stare prevode, deloma so bili napravljeni novi prevodi, poleg tega pa je konec štiridesetih in v začetku petdesetih let izšla tudi izdaja Izbranih del Marxa in Engelsa v dveh zvezkih, po ruski predlogi. Po teh izdajah, po tej intenzivni izdajateljski dejavnosti potem skoraj dvajset let ni izšlo nič, če izzamemo seveda prvi in drugi zvezek Kapitala, potem pa je v letih 1967-75 izšla zdaj uporabljana in tretjič ponatisnjena izdaja Marxovih in Engelsovih Izbranih del v petih zvezkih.

Prvo vprašanje je zdaj, če bi morda ta res grob zgodovinski obris dopolnil in komentiral; drugo, bistvenejše, bolj vsebinsko, je pa to: nobeno vprašanje ni, kakšen pomen, kakšen velik pomen so imele te izdaje, ta prevajalska dejavnost za kompleksen razvoj slovenskega delavskega gibanja. Tudi revolucionarne zasluge prevajalcev in izdajateljev teh del niso

vprašljive. Te zasluge so, lahko se celo tako reče, nepozabne, dokler ima delavsko gibanje pri nas revolucionarni spomin, dokler je zgodovinsko in pozna svojo zgodovino. Vprašanje pa je, kakšen neposreden pomen imajo te izdaje, vsa ta dejavnost za naše aktualno delo, se pravi, kako je danes ta zgodovina navzoča in kako določa sedanjo dejavnost na tem področju?

Prvo tvoje vprašanje je bilo, kaj je, kaj se da reči o tej dosednji zgodovini sploh kot taki, kot je bila. Prvič, se popolnoma strinjam s tem, kar si rekel, da zgodovina, tako kot je tekla, ta zgodovina dejansko kaže kaj je delavsko gibanje v kakem trenutku začutilo kot potrebo, pa ne samo začutilo kot potrebo, ampak obenem tudi imelo materialno možnost realizirati. V predvojnem obdobju, se pravi takrat, ko je znanje nemščine dejansko pojenjalo, je nastala ta velika potreba po prevajanju, in to se začinja že v dvajsetih letih s tem prvim valom prevodov, potem, ko se je postavila tudi državna meja na severu, ko je mlajša generacija izgubila možnost brati v nemščini, po zavestni odpovedi nemščini, potem ko je ta izginila iz šolske rabe. Spomnimo se, da je stara Jugoslavija sprejela Pribičevičevo šolsko reformo že takoj na svojem začetku, s katero tudi ne brez protestov eliminira nemški jezik iz šol in namesto njega forsira francoščino. To je takrat povzročilo tudi velikansko vrzel v razumevanju in s sposobnosti uporabe starejše literature. Na dolg rok recimo, je bila reforma lahko celo koristna, ker je namesto popolne ali pretežne navezanosti na nemško kulturno tradicijo, nasilno nacepilo drugo smer, skratka, to tradicijo prekinilo in nasilno preusmerilo v francoski kulturni krog. To za oblikovanje slovenske kulture ni bilo samo negativno, ampak negativno v prerezanju popkovine, pozitivno pa v tem, da je bilo treba začeti misliti na novo. Ampak s tem je seveda nastala tudi potreba, da se dela intenzivno prevajajo, zakaj znanje nemščine je ostalo omejeno in starejšo generacijo, mlajša generacija je rasla brez tega znanja ali pa je znala nemščino še na kuhinjski ravni, ne pa več na ravni bralca strokovnega teksta. In tako se je seveda zgodilo, da so dvajseta leta dejansko prinesla velik vzpon, šestojanuarska diktatura je tu marsikaj razbila in v veliki meri ustvarila tudi personalno diskontinuiteto v delavskem gibanju, uničila celo vrsto preizkušenih kadrov, druge eliminirala; skratka, delavsko gibanje se je dejansko moralo obnoviti, s tem pa je seveda tudi moralo zajeti sapo in se tudi ponovno lotiti prevajanja, uveljavljanja besedil. To so dosežki, ki spadajo v zakladnico našega življenja, čeprav pa, seveda, se njihovi jezikovni in siceršnji podobi krepko pozna pečat tedanjega časa. Razvoj slovenskega jezika, kot vemo, je šel svojo pot: takrat so obstajale različne jezikovne norme. Jezikoslovec ti pove, da sta konkurirali dve glavni jezikovni normi. Ena je bila tista, ki so jo označevali tudi za puristično ali kakorkoli že, skratka Breznikova smer in ta se je izkazala za tisto, ki je kot jezikovna vendarle prevladala, skratka prevladujoča ravno zaradi tega, ker se je opirala na slovensko jezikovno izročilo: da se je Breznik opiral na Cankarja in Cankarjev jezik, da je ta norma dejansko rasla iz slovenskih korenin in bila po svoji orientaciji, kot so jo nasprotniki imenovali, samoslovenska. Nasprotna, torej konkurenčna linija pa je bila zelo široko sprejemljiva do srbohrvaških izposojenk in je seveda jasno ravno iz unitarističnega značaja stare Jugoslavije, da so srbohrvaške izposojenke zbujale odpor, skratka, proti sebi ustvarjale javno mnenje, in prepričanje. Seveda je bil rezultat tega ta, da so unitaristična neoilirska prizadevanja tudi razvrednotila tisto, kar so Breznikovi konkurenti skušali vzpostaviti kot jezikovno normo. Poenostavljeno nekateri zvajajo stvari na spore med klerikalci in liberalci. Na jezikovni ravni je to vprašanje bilo nekoliko drugačno kot pa na ravni politike. Breznika ne moremo

ocenjevati s tem, da je bil duhoven, ker je bil pač eden od izredno razgledanih jezikoslovcev, redkih dobrih jezikoslovcev, ki so se ukvarjali s knjižnim jezikom, drugih knjižni jezik ni zanimal, bil je edini slovenski res pravi specialist za knjižni jezik v predvojnem obdobju. Razvoj nacionalne emancipacije proti unitarizmu stare Jugoslavije ni bil omejen na katoliški krog, ampak je krepko zajemal poleg katoličanov široke kroge levice. Zato je tudi ta „puristična“, če hočemo tako reči, ali pa breznikovska linija v jeziku v bistvu imela šanso, da prevlada. Partijska inteligenca pa se je izmaknila iz klerikalno-liberalnega spora in je bila ravno tisto tretje. Toda to se je kazalo v tem, da je v svoji jezikovni normi nihala, v tistem trenutku kake svoje lastne linije v jezikovnih vprašanjih ni imela, liberalne linije ni sprejemala, prav tako pa se ni v celoti pridruževala Breznikovi liniji. Zato so v teh tekstih prvič opazna izredna jezikovna nihanja in so zaradi tega po svoji jezikovni podobi bili ti teksti izpred vojne napisani pravzaprav v jeziku, ki ga po vojni preprosto ni bilo več mogoče ponatisniti brez velikih sprememb. Skratka, ti predvojni teksti in prevodi se danes dostikrat več ne morejo brati. Čas je šel mimo njih, potrebni so lektorski posegi. To se pravi, zato so povojni prevodi, če jih primerjaš s predvojnimi, tudi prvi povojni prevodi bistveno drugačni, tudi če gre za dela istih prevajalcev so prevodi bistveno drugačni. Skratka, doživljajo jezikovno korekcijo, ki jih približa današnjemu jezikovnemu čutu. Žal slovenska sociolingvistika teh vprašanj še ni dovolj obdelala, so pa nakazana v mnogih razpravah in diskusijah slavistov in v slovenskih sociolingvističnih razpravah, koliko jih pač imamo. To pojasnjuje zakaj predvojni prevodi imajo takšno patino. Na drugi strani pa je dejstvo tudi, da je za slovensko kulturo do povojnega obdobja bistveno značilno to, da se filozofski razvoj v slovenščini ne razvija enakomerno. Največji razmah slovenskega knjižnega jezika v drugi polovici 19. stoletja, takrat, ko se razvije izrazoslovje za vse mogoče stroke in za vsa mogoča vprašanja, ko se v slovenščini odpirajo strokovna področja, se dogaja v času pozitivizma. Filozofsko izrazoslovje, ki se takrat uveljavlja, kujejo dvoji: pozitivisti, ki prepisujejo pač iz takratne pozitivistične literature, ustvarjajo slovenske soznačnice, od katerih je danes že večina mrtva in ki so takorekoč zadnjič bile zabeležene v Pleteršniku, kvalificirane z oznako „novoknjižno“, tuintam kakšen pozni mrlič je še preživel do Slovarja slovenskega knjižnega jezika; poleg teh pozitivističnih izrazov je zlasti nastalo mnogo terminov ob obnavljanju katoliške filozofije, ob neosholastiki in ob zlasti neotomizmu, ki je postal, kot vemo, ravno od leta 1879 naprej, se pravi pred dobrimi sto leti uradni nauk katolicizma. S tem je nastala potreba, da se tomistična, torej neosholastična filozofska terminologija izoblikuje, izbrusi in to se je tudi dogajalo, to se že eno leto po tej znani encikliki Aeterni Pahis imamo že Lampetov uvod v modroslovje, če ne pa ne dosti pozneje, in se začenja z Lampetom in doživlja vrhunec z Ušeničnikom, vmes sta še Kovačič in Mahnič, to delo pa ima nadaljevalce tja do današnjih dni, *njihov rezultat je*, da se izoblikuje neotomistična filozofska terminologija. To neotomistično filozofsko izrazje je bilo samo omejeno, samo v zelo majhni meri uporabno za slovensko marksistično izrazoslovje. Zato so bili slovenski marksisti, ki so prevajali Marxa in Engelsa v slovenščino, dostikrat v precejšnjih težavah, kakšen izraz naj pravzaprav uporabijo in so tu tudi marsikdaj precej blodili in iskali, kakšna rešitev ni bila posebno posrečena in zapustili so preprosto nam, danes, delavcem tegale trenutka, da to delo nadaljujemo in pripeljemo do konca. Oni sami so prilično iskali, so prilično nihali med različnimi izrazi, uporabljali, enkrat imeli

bolj srečno roko, enkrat manj srečno roko in marsikaj je terjalo najprej filozofsko osvetlitev in razumevanje in potem šele je bilo sploh jasno, kako je to mogoče reči po slovensko. Zato je recimo nastala potreba, da se taka besedila, ki so bila že pred vojno prevedena v slovenščino enkrat, po vojni 1945. leta drugič, kot recimo Ludwig Feuerbach, potem trideset let po prvi povojni izdaji leta 1975 izda o v predelanem, bistveno novem prevodu, v katerem je bilo treba dosledno peljati neko pot terminologije in tako, da smo zdaj prišli do nekega besedila, ki je spet korak naprej in ki ga bodo pač nasledniki, če bodo ugotovili, da jim tudi tu še kaj ni v redu rešeno, pač po svoji vseči dopolnili, spremenili in, nadaljevali, če se izkaže, da kakšna rešitev v tem delu ni ustrezna pa jo bodo zavrgli. Prav tako seveda je nastala potreba, da nastopimo tudi po še daljši tradiciji prevajanja Engelsovega Antiduhringa, ker ta tradicija sega od leta 1920, ko dobimo prvič Razvoj socializma od utopije do znanosti, ima pokazati tri verzije, se pravi dva celotna prevoda, od tega enega v dveh variantah, prvi predvojni prevod iz leta 1933, drugi povojni iz leta 1948 in v predelavi iz leta 1958, in vendar je bilo tu treba iti v novo verzijo, celo stvar na novo napraviti s hvaležnostjo do predhodnikov, od katerih smo se učili marksistične misli, jaz sem bral povojni prevod takrat, ko je izšel, in koledar pove da sem bil takrat star 13 let, in po tistem še marsikdaj, in moram reči, da sem se ob tem tekstu naučil marksistično misliti. A zato sem ravno tako videl, da ga je treba za to, da bi bil filozofsko do kraja uporaben, vendarle vzeti narazen in napraviti na novo. To so dognanja, do katerih se prihaja z razvojem misli, do katerih prihaja in bo prihajalo in je popolnoma jasno, da je ravno v takih odločitvah očitna komponenta spoštovanja do opravljenega dela; a prav spoštovanje narekuje, da je treba delo, ki je bilo opravljeno, potem v nekem trenutku pač arhivirati in na podlagi tistega, kar se je bilo na opravljenem delu z analizo mogoče naučiti; ob tem, ko smo se učili iz določenega prevoda mišljenja, je treba ravno zato potem, ko si se tega mišljenja naučil še od kje druge in temeljito, dejansko še enkrat pogledati prevod in ga naposled po najboljši vednosti prečesati. Vsi poprejšnji prevodi torej dejansko funkcionirajo, živijo, tisto, kar je bilo v preteklosti narejeno, živi v nas. Ampak to ni razlog za zadovoljstvo s tem, kar v nas živi. Prevajalci so marsikdaj našli izredno posrečene rešitve, marsikdaj so žrtvovali vsebinske odtenke in ne samo vsebinske odtenke, tudi celotne vsebine posrečenim besednim rešitvam. Marsikdaj so spregledali kakšno strukturno posebnost teksta; naj bo ilustriran na Antiduhringu; moteče pri prejšnjem prevodu, ki se je izredno gladko bral, je bilo npr., da imaš poglavja, kjer je v začetku v drobnem tisku povedano, kaj govori Duhring, Duhringove besede pa so se povračale potem v Engelsovem tekstu, kjer si imel občutek, če si bral nemški izvornik, da Engels Duhringu preprosto baše njegove lastne besede nazaj v usta, potem ko vsako besedo, vsak obrat, vsak stavek razdela, pokaže njegovo resničnost in mu ga potisne nazaj v usta, zlasti pa ga prisili požreti tiste stavke, v katerih Duhring diskvalificira Marxa; ko sem bral pa slovenski prevod, so bile to popolnoma druge besede, argumentacija je sicer bila, samo s čisto drugimi besedami, skratka tako seveda ne gre. Da ne govorimo o terminoloških vprašanjih, s stališča formalne točnosti recimo bi bilo eno in drugo umestno v beletrističnem prevodu, s pridržki zaradi odmikov svobodnosti, licence in tako naprej. Samo eno ob drugem je pa to nekaj, kar ne gre. Celotni Antiduhring je pisan tako: ne samo v teh poglavjih, kjer je izrazit dvogovor, ampak v vseh poglavjih nastopajo Duhringovi izrazi in ves čas smo v tej izdaji orali ledino, za marksistično stvar je bilo

treba pokazati, da gre za Duhringov izraz in ne Engelsov, v marksistični literaturi pa Duhring pravzaprav često udarja skozi Engelsove besede. Recepcija Engelsa je bila torej napol duhringovska. Takšne *dvoumnosti* se morajo v prevodih odpraviti in odstraniti in tu bi bila sentimentalnost do prevoda pravzaprav nedopustna. Človek ne sme biti sentimentalen do starega prevoda, ker s tem, če je recimo prevod obstajal desetletje, dve desetletji, tri desetletja, kakor kateri, je učinkoval, tak kakršen je bil, opravil svojo vlogo, izkazano mu je bilo spoštovanje s tem, ko je stal v knjižnih policah desetletje, dve, tri, še naprej bo stal v knjižnih policah kot pričevanje o neki dobi, ampak življenje teče dalje, v nekem trenutku je treba iti korak naprej, in izhajati pa iz tega, da nobena stvar ni dovolj dobra. Prav nič ni dovolj dobro. Tudi tisto, kar bomo mi današnji pustili za seboj, ni dovolj dobro. Tisti, ki bo prišel za nami, bo rekel, potem ko se bo od nas naučil, bo rekel, tu pa tu pa tu pa niste bili dovolj pozorni in na nas bo, da takrat, ko nam bo to povedal, samo rečemo hvala za opozorilo, če bomo še tu, da bomo to lahko rekli. To je tisto osnovno izhodišče, iz katerega je treba izhajati. Tu človek ne sme biti sentimentalen ne do izdelkov, ne do sebe, ne do ničesar. Biti stvaren, stvarno gledati stvari in prizadevati si, da bi bilo tisto, kar nastane, kar je, čim boljše. Maksimum, kar lahko daš od sebe, daj, predvsem pa, zavedaj se tega, da bo, kdorkoli bo za teboj prišel, našel to, drugo, tretjo stvar. Mimogrede bo lahko našel tudi tiskovno napako, ki si jo spregledal, če ti je recimo stavec napisal električni namesto eklektični, pa si spregledal. Tudi to se zgodi. Star pregovor pravi, da celo Homer včasih zaspi in to, da pa človek pri korekturah včasih zadremlje, takrat kadar je korektur že kar precej, to se pa zgodi in da zaspi, en, dva, tri, deset korektorjev in isto napako skozi pustijo, tudi to se zgodi. A vendarle, te in take in druge napake bo kdo tudi še našel, na nas je, da vsak napravi najboljše, kar more napraviti v nekem trenutku to je nekakšno vodilo, čisto brezsentimentalno do sebe in do drugih. Da pusti, da tisti, ki odkrije, lahko popravi.

Problematika slovenskega prevoda Kapitala

Ko govorimo o zgodovini izdajanja del Marxa in Engelsa v slovenščini, in ugotavljamo razmerje sedanjega dela do zgodovine prevajanja, ko ugotavljamo sedanjo aktualnost preteklega dela, se ta problematika skoncentrira, oziroma boljše rečeno, konkretizira – iz več razlogov – v eno vprašanje, ki spet odpira cel sklop naslednjih vprašanj in problemov, namreč: kako je z-novo izdajo prvega zvezka Kapitala. Zainteresiranim niso ušli signali v tisku, da je ta izdaja v delu, da gre za popravljeno in dopolnjeno izdajo, pa tudi, da se izid dela nekam čudno zavlačuje. Če primerjamo prevod iz leta 1961 z ustreznimi prevodi, ki so bili objavljeni v Časopisu za kritiko znanosti, pa tudi če z gotovim jezikovnim in strokovnim znanjem primerjamo prvi slovenski prevod, oziroma, če natančno rečemo, prvi celoviti prevod prvega zvezka Kapitala, zakaj v dvajsetih letih je izšel prevod 24. poglavja z naslovom Zgodovinska tendenca kapitalističnega gromadenja, se pravi, če ta prvi prevod celotnega dela primerjamo z originalnim Marxovim tekstom, si lahko mislimo, da delo pri popravljanju prevoda ni bilo ne majhno in ne lahko. In če začneva z vprašanjem: zakaj je potrebna nova ter popravljena in dopolnjena izdaja prvega zvezka Kapitala, kakšen je pristop k popravljanju starega prevoda in, končno, zakaj se na ta popravljeni in dopolnjeni prevod že toliko časa čaka in mogoče tudi, ker si član redakcije, ki je zadolžena za pripravo tega novega prevoda, do kdaj ga bomo še čakali?

Najprej bi povedal eno stvar, da še enkrat na splošno zajamem. Kapital kot trije zvezki Kapitala so na Slovenskem izšli od različnih prevajalcev, prvi zvezek delo štirih prevajalcev, drugi zvezek delo enega prevajalca, to je peti, in potem v

tretjem zvezku pa spet najdemo nekatere prevajalce prvega zvezka. To je začetek. Skratka, če gledamo ta historat, prevajati Kapital je bilo gotovo neko izredno veliko delo, trajalo je precej časa in mislim, da dejstvo, da je izšel leta 1961, že kaže na to, da je le precej energij moralo biti vloženi v ta posel, o čemer nas prepriča tudi, če pogledamo sam fizični obseg kapitala, saj je jasno, da tako obsežnega dela ni bilo mogoče prevesti takorekoč čez noč, tudi če so si štirje delavci razdelili temeljno delo in če je potem en redaktor tudi precej svojih energij vložil v delo in še en od štirih urednikov pa opravil obenem tudi še lekturo, to je bil pokojni Maks Veselko starejši. Ampak dejstvo je že to, da med prvim in drugim zvezkom zija ne samo personalna vrzel, se pravi da so različne osebnosti pri tem udeležene, temveč zija še neka druga vrzel, torej neko medsebojno nezadovoljstvo, šušljano nezadovoljstvo nih prevajalcev, enega dela prevajalcev s prevajalcem drugega dela, kar je stvar, ki je nima smisla razgrevati, ker je takšnih zadev na Slovenskem že brez tega dovolj. To je ena okoliščina. Drugo, neka tehnična vrzel med prvim in drugim zvezkom, namreč med izidom prvega in drugega zvezka je prišlo do personalne zamenjave v vodstvu založbe in ta personalna zamenjava v vodstvu založbe se je kazala tudi v nekih zelo radikalnih ustalitvenih prizadevanjih, kar pomeni, da je drugi zvezek Kapitala izšel v tako majhni nakladi, da je v najkrajšem času posel. Ali ima ta majhna naklada kakšno zvezo s prej omenjenim dejstvom medsebojnega nezadovoljstva ali ne, tega ne vem, ampak seveda je naravoslovno dejstvo, da je bila naklada prvega zvezka pravzaprav pretirano velika, izredno velika, da je predolgo bilo treba čakati na dodelavo, do te mere, da sta vmes že umrla dva delavca, najaktivnejša udeleženca priprave, in drugo, da je bil na knjižnem trgu prvi zvezek toliko časa, da je vmes že zdavnaj pošel drugi zvezek in da skratka založba preprosto fizično ni mogla prodajati kompleta, ker ga ni imela in da je mnogo slovenskih kupcev Kapitala, ki nimajo drugega zvezka, ki zato tudi niso kupili tretjega zvezka, ker so hoteli kupiti drugi in tretji zvezek skupaj, ki sta izšla relativno kmalu drug za drugim. Ta zunanja okoliščina je zelo vplivala, a doslej smo bili nanjo vsi nekako premalo pozorni. Kar se tiče prvega zvezka, je založba bila tista, ki je opozorila na to, da je tudi prvi zvezek pošel, da je tu kričeče pomanjkanje, kar smo tudi sicer vedeli, kričeče pomanjkanje ker gre za delo, ki je nujno potrebno v pedagoškem procesu, čeprav se realno verjetno žal manj bere kot pa figurira v seznamih obvezne literature. Toda tisto, za kar bi si bilo treba prizadevati, je seveda, da bi bilo brano še mnogo bolj, kot pa je zdaj zastopano na seznamih. Zaradi tega je bil oblikovan uredniški odbor, ki naj pregleda, kaj naj se s to izdajo napravi in kako naj se pride čimprej do toliko izboljšane izdaje, kolikor kratek rok dejansko omogoča. Nakar se je s skrajno intenzivnostjo vrsta ljudi lotila posla. Ker smo od vsega začetka vedeli, da je tudi zaradi nerazvitosti slovenske filozofske znanosti do leta 1961 – slovenska marksistična filozofska znanost se od 1961. leta sploh šele začne intenzivirati in sadove pokaže šele znatno kasneje – so velike vrzeli v filozofskem razumevanju Kapitala, v filozofskem tolmačenju. Zato je bilo jasno, da je bilo treba torej odpraviti predvsem terminološke in njim sorodne pomanjkljivosti, ki izhajajo točno iz te strokovne nerazvitosti, to se pravi iz nerazvitosti filozofije v slovenskem prostoru v tistem času sploh. Temu primerno je bil skromen pojmovni instrumentarij, s katerim se je pri redigiranju tega prvega prevoda razpolagalo. Zato seveda je bilo razumljivo, da je potem velika skupina mlajših delavcev, skoraj izključno filozofov, dala svoje terminološke pripombe in v intenzivnem

zagonu pripravila terminološke korekcije, toda obenem na podlagi svojega jezikovnega znanja, svojega poznavanja nemščine v primerjavi z izvirnikom tudi obene odpravljala, gredoč odpravljala marsikateri prevodni spodrseljaj, za katerega je bilo jasno, da v takšnem delu mora seveda tudi biti. Pri tem je kajpak treba reči, da je to delo naletelo na različen odmev. Od ekipe prevajalcev so še živi trije prevajalci, in pri dveh od treh prevajalcev je ta poseg naletel na razumevanje in je bilo izboljšave mogoče popolnoma normalno izvesti v sporazumu s prevajalcema. Pač pa se je prevod zaustavil pri nepripravljenosti tretjega od živčih prevajalcev, da bi sprejel katerokoli od sugestij, da bi avtoriziral katerekoli od popravkov teksta, temveč se mu je zdelo nasprotno potrebno, da se spusti v dolgotrajno pisemsko pravdanje, s katerim skuša vsako od rešitev iz leta 1961 razglasiti za edino pravilno in edino sprejemljivo. To je zunanja okoliščina, ki blokira pripravo tega prevoda in seveda terja, da se najde rešitev, ki bo vendarle pripeljala do človeško edino sprejemljive rešitve, do človeško edino sprejemljive poti, namreč, da izide nova slovenska izdaja Kapitala in to čimprej, zato ker vprašanja individualnega prestiža ne morejo imeti prednosti pred stvarjo samo. Namen tega uredniškega odbora je bil ta, da bi gredoč s tem, ko bi popravili ta prevod, obenem še nekoliko tudi obogatili prvi zvezek z nekaterimi gradivi, med drugim z Vrednostno formo, ki je bila objavljena v Časopisu, prvič v slovenščini, in ki bi se za ta natis seveda prav tako še enkrat pregledala, da bi uskladili njen prevod in odstranili morebitne tiskovne ali druge napake, in prav tako prvo poglavje prve izdaje Kapitala. Prav tako smo menili, da bi rezultate neposrednega produkcijskega procesa iz praktičnih razlogov dodali najkrajšemu, se pravi drugemu zvezku Kapitala, da ne bi tega že tako in tako zajetnega zvezka pretirano zdebili, čeravno bi tudi to, tudi rezultati neposrednega produkcijskega procesa, vsebinsko skorajda bolj štel k prvemu zvezku. Kot optimisti pač pričakujemo, da se, moramo pač pričakovati, da se bo tudi ta dokaj mučna situacija razpletla v dobro stvari in da se ne bo zaustavljala, da ne bo obtičala v tisti mreži, v kateri je obtičala.

Revolucionarni pomen novega prevoda Kapitala

Naslednje vprašanje je vprašanje t.i. filozofskega razsežja Kapitala ter mesta in vloge heglvske terminologije v Kapitalu. Se enkrat bi se obrnil k zgodovini oblikovanja slovenske filozofske terminologije, opozoril na dejstvo, da so slovensko filozofsko terminologijo oblikovali teologi, ki so ne samo razvijali terminologijo, ki deluje v njihovem filozofskem nazoru, v tomizmu oziroma neotomizmu, ampak da so hkrati z vsjo, lahko se reče: klerikalno zagrizenostjo in ihtavostjo napadali Kanta in Hegla; ne samo da niso njune filozofske misli reproducirali in razvijali terminologije nemške klasične filozofije, marveč so to filozofijo v celoti zavračali in ji odrekli kakršnokoli vrednost. Tako da je, po njihovem, filozofija s Kantom stopila na spolzka tla, po katerih je potem zdrsela v pogubo, nihilizem in v razvrat, Hegla se enostavno odpravi s tem, da je to brezumje, ki ga zdrav človeški razum ne more razumeti, da sploh ne govorimo o mladoheglvcih, ki so obravnavani naravnost kot kriminalci, od Straussa in Bauerja do Feuerbacha, češ da pijejo človestvu kri in da hočejo tisto, kar je najdragocenejšega, uničiti; Marxa in Lassala, ki je v slovenskem delavskem gibanju imel precej veliko avtoriteto, se odpravi z antisemitizmom: to je način razmišljanja Kreka, Lampeta ipd., to je ta tradicija, ki je zavračala, onemogočala in izključevala (ter še zavrača, onemogoča in izključuje) vsako resno obravnavanje nemške klasične filozofije in filozofije, ki je dedič te klasike, tako da se je heglvska filozofska terminologija začela v Sloveniji oblikovati v bistvu šele z razvojem marksološkega študija v 60. letih. Tako je tvoja študija, izšla kot interna publikacija na Inštitutu za sociologijo in filozofijo govori pa o problemih prevajanja (Problemi slovenske marksistične filozofske terminologije v luči odnosa Hegel-Feuerbach-Marx), pionirsko delo; da je to pionirsko delo se vidi tudi po tem,

da si marsikatero tam predlaganih rešitev kasneje sam spremenil. Šele od šestdesetih let naprej se postavljajo pogoji in možnosti, da se lahko tudi filozofsko razsežje in heglovski terminologijo, kolikor deluje pri Marxu in kakor deluje pri Marxu, strokovno zanesljivo reproducira. Namreč, kakor je v nemščini Hegel v veliki meri šele ustvarjal filozofsko terminologijo, tako je bilo treba tudi v slovenščini to terminologijo, ki je bistvena za prevajanje in razumevanje Marxovega in Engelsovega dela, šele oblikovati in jo je potrebno še vedno razvijati in formirati, zakaj do tiste točke, ko bi lahko rekli, da smo dosegli, kar hočemo, do tiste točke nismo prišli, prišli smo pa do točke, s katere se vidi nezadovoljivost marsikaterega prevoda, ki tega razvoja, ki tega študija in raziskovanja še ni mogel upoštevati, če se ne govori o tistih kasnejših, ki tega niso hoteli. Ob angleškem prevodu Kapitala je Engels izrecno opozoril na to, da angleščina nima terminologije, ki bi lahko reproducirala Hegla, heglovska kategorije, da jo je treba zato šele oblikovati in da je treba pri tem biti posebno skrben in pazljiv.

To mogoče bolj kot komentar k temu, kar si že povedal. Vprašanje iz tega izhaja in dovolim si ga malo obsežneje zastaviti. Poudariti je potrebno, da je Heglova terminologija, s katero je prežeto zlasti prvo poglavje Kapitala, ni nekaj dodanega ali poljubnega, temveč da gre ravno za prežetost, ali, če se drugače reče: ta heglovska terminologija je motor Marxove obdelave v teli, predvsem uvodnih, poglavjih Kapitala, ostane pa na delu tudi v celotnem delu, še več, deluje v celotnem sklopu Marxove kritike politične ekonomije. Vnaprej je zato potrebno ovreči mnenje, da bi šlo za posili iskanje heglovskih skrivnosti v Kapitalu, da bi šlo za nasilno vnašanje in iskanje heglovske terminologije, ne samo v Kapitalu, marveč v Marxovi kritiki politične ekonomije sploh.

Marx je sam opozoril, kako zelo mu je pri obdelavi materiala pomagalo („es hat mir grossen Dienst Gekistet“), kot pravi v pismu Engeltu sredi januarja 1858, da je „zopet prelistal Heglovo Logiko“. Na isto zvezo, na katero opozarja Marx v tem pismu Engeltu, pa še na mnogih drugih mestih, je opozoril kasneje Lenin v svojem znanem in dolgosežnem pa tudi občasno izjemo filozofskem zapisu, češ da Marx ni zapustil „Logike“ (z veliko začetnico), ampak je zapustil „logiko Kapitala“, in da je blago bit, Sein v politični ekonomiji. Brez ustreznega prevoda, brez dosledne in natančne prevodne konstrukcije te „heglovske logike“ Kapitala, je zapopadenje, je študij, je razumevanje in prisvajanje bistvenega, namreč Marxove metode, zelo oteženo, če ne kar onemogočeno. Brez dosledne in natančne rekonstrukcije t. i. filozofskega razsežja Kapitala je zato ne le vsiljevana ali ekonomistična ali historicistična ali sociologistična interpretacija Kapitala, se pravi diktirano je nerazumevanje Marxovega življenjskega dela, marveč je onemogočeno ne zgolj filozofsko branje Kapitala (ker, če smo že na tem, samo golo filozofsko branje oziroma filozofsko branje na sebi ne predstavlja nobene bistvene razlike ali pa večje kvalitete od ekonomističnega idr.), temveč revolucionarno branje Kapitala. To je tista stvar, za katero gre. Ni naključje, če gledamo literarno zapuščino Marxa in Engelsa in njuno lastno razmerje do te zapuščine in do tega, kaj se s temi njunimi deli počne, da sta Marx in Engels, da sta si ravno zato, da bi to revolucionarno branje Kapitala, ko že gre za Kapital, kot v tem konkretnem primeru, da bi to revolucionarno branje omogočila, prisvajala oz. uveljavljala pravico, da kontrolirata in po potrebi popravljata in predelata bodisi prevode bodisi popularizatorske reprodukcije, zlasti in predvsem prvega poglavja Kapitala, analizo blaga in denarja, analizo vrednostne forme. Tako je značilno recimo Engelsovo pismo Marxu 24. junija 1867, znana je tudi Marxova predelava Mostove popularizacije Kapitala idr.

Da je Marx opozoril, da je s Kapitalom priboril svoji partiji zmago, je sicer lahko vnanji argument, ne da pa se spodbiti, da se je vseskozi zavedal političnega pomena svojega dela na kritiki politične ekonomije. Engels pa je čisto konkretno in izrecno opozoril, da je v razvoju vrednostne forme že na delu revolucionarna posledica.

To vprašanje je torej tisto bistveno vprašanje prevoda: omogočiti zapopadenje te revolucionarne posledice, vezano na razumevanje uporabe, se pravi, predelave heglovske logike v Kapitalu, in v tem je hkrati revolucionarna odgovornost prevajalcev Kapitala, v tem pogledu je prevod Kapitala eminentno politično dejanje.

To je torej vprašanje, ki sicer ni podano v obliki vprašanja, ampak vseeno prosim, da nanj odgovoriš.

Najprej, kar se tiče heglovskega jezika in tako naprej, in pomanjkanje tega heglovskega jezika in nedostopnosti za Heglov jezik, moram malce komentirati tvoj uvod. Prvo teologom ne gre zameriti, če so zelo ogorčeno nastopali proti

Kantu in Heglu, zaradi tega, ker Kant teologom ni naredil nobene usluge s tem, ko je razložil tisto zgodbo o pravih in namišljenih tolarjih, s katero je podrl ontološki dokaz za bivanje božje in s tem, ko je vprašanje boga postavil kot, češ, delajmo se, kakor da bi bog bil; to seveda za teologijo ni dovolj. Tudi novokantovstvo recimo, je bilo zanje tipično ena tistih smeri zablode, tistih modernističnih liberalnih zmotnjav, ker novokantovci so bili gledano s političnega stališča, meščanska levica, recimo, levo liberalna orientacija, ki je imela tudi včasih kaj srca za socializem, včasih pa tudi ne, no, in seveda je jasno, da so se znašli skupaj z vsem modernizmom, ki je vznemirjal nekdanje Pije in tudi Leona XIII., zlasti pa Pije in upajmo, da ne bo še Janezov Pavlov, kot bi sklepali s torinskega govora. Zagotovo so imeli dosti razloga, da jih je Kant vznemirjal in da so proti njemu protestirali. Hegel jim prav tako s svojimi konsekvencami ni bil všeč. Toda, če je Kant še nekako imel domovinsko pravico v slovenskem meščanskem svetu, pa vemo med drugim že od Lukacsa, zakaj meščanstvo dolgo časa ni bilo sposobno Hegla sploh prebaviti celo v kakšni mistični podobi. No in recimo, zakaj je tako težko v meščanski svet Hegel sploh prodiral. Pozitivistično 19. stoletje, potem pa tudi nadaljevanje slovenske marksistične misli v 20. stoletju seveda ni ustvarilo nobenih pogojev za razvoj tega dela. Skratka, treba je upoštevati več elementov, ne samo to katoliško teologijo, s posebnim poudarkom na *rimsko* katoliški teologiji (to je izraz, ki so si ga sami izbrali v tem času, času antimodernistične agresivnosti), ampak tudi drugi elementi, tudi element slovenskega meščanstva, ki je Kanta tako bolj obravnavalo z levo roko, medtem ko Hegla pa sploh ni prenašalo, tega pa zaradi pozitivizma ne. Ampak zato recimo, bistveno je to, če se spomnim, kakor pravi Marx v samem Kapitalu (v sklepni besedi druge nemške izdaje, enem najpopularnejših tekstov Kapitala sploh), da so tudi v Nemčiji, skratka povsod, epigoni Hegla razglasili za crknjenega psa. In zato se je razglasil za učenca tega velikega misleca prav posebej in tu in tam koketiral z njegovim načinom izražanja, pravi Marx. Ampak obenem pripoveduje v tej isti sklepni besedi in je tudi treba prebrati tisto, kar je Lenin iz tega prebral; dobro si tu citiral Lenina, čeravno smo tu, ko o tem govorimo, v takem položaju, da bi se lahko preprosto skrili za širok Leninov hrbet v omembi heglovske zveze, pa to tudi ni potrebno, ker nam analiza Marxa samega pojasni, kakšna je ta zveza in zavezanost Hegla. Ampak imamo pa v Leninu pričo, in to ne tako neznatno pričo in ne tako neznatnega teoretika, enem največjih umov v nadaljevanju Marxa in Engelsa, imamo ga za pričo, da je treba ravno ta heglovski element brati. In tudi Marxove besede iz sklepne besede k drugi nemški izdaji ravno pomenijo izziv, vrženo rokavico. Buržoazija obravnava Hegla kot crknjenega psa, proletariat pa ve, da se je *zdelo*, da ta dialektika v svoji mistificirani formi povečuje obstoječe. Zato je postala nemška moda, ker se je to *zdelo*. Marx ne pravi, da je povečevalo obstoječe, ampak da se je *zdelo*, da povečuje obstoječe. In na to postavlja kritično revolucionarno dialektiko, naposled kot rezultat tega. Skratka, tisto, kar se je Marx naučil od Hegla, je bilo prvič, zgodovinski pogled, se pravi zgodovina, živa zgodovina, živa zgodovinska totaliteta, ki je navzoča v vsakem premiku vsakega blaga. In pogled za živo zgodovinsko totaliteto je tisti, ki je skoz in skoz navzoč in ki ga ravno, bi rekel, fahekonomsko branje Kapitala ne more videti in ki ga je meščanska analiza Kapitala ravno skušala izločiti kot moteči element, ravno tako kot pred njo revizionistična. Treba je prebrati meščanskega analitika P. Bigoja, kako analizira leta 1960 v svoji znani knjigi Kapital. Njegova centralna teza je: Kapital je zmes

znanosti in metafizike. In sicer znanost je tisto, o čemer se velja pogovarjati, metafizika, to metafiziko pa je treba vzeti ven in jo zamenjati s kakšno drugo metafiziko, tudi ravno tako dobro, lahko je recimo meščanska metafizika ali je katoliška ali pa kakšna druga metafizika. To, da je nenehno pod udarom pri marksizmu ravno dialektika in to dialektika, ki je skozinskoz navzoča v Kapitalu, to je tisto, kar je najbolj zgovorno. To je tisti prvi temeljni pozitivni nauk, ki ga je Marx dobil iz Hegla in ki je skozinskoz navzoč v vsakem premiku vsakega blaga, ni je ene operacije, ki ne bi pomenila nečesa več, še nekaj, ki ne bi bila, če hočemo, še neki premik, v premikih te totalitete, premik ene figure po šahovnici v celotni strategiji dogajanja. Ta totaliteta je živa in ta totaliteta je tista, ki je ta moteča metafizika za Bigoja pa tako naprej. Samo to ni presežek, to ni odveč, to ni tisto, kar bi v Kapitalu bilo tako, da lahko odšteješ pa vržeš ven, ampak je to sama marksistična substanca Kapitala. To je prvo. Drugo. Marx se je od Hegla naučil še nečesa drugega. Da tudi mistificirana Heglova dialektika, na glavo postavljena, s svojo spekulativno konstrukcijo in z vsem skupaj tudi ima eksploratorično vrednost, da pojasni tisto, kar v kapitalnem svetu stoji na glavi. Dvakrat je Hegel navzoč. Prvič kot celotni pouk o zgodovinski totaliteti, in drugič kot eksploratorni model, ki nastopa, skratka, tisto kar je za Hegla bilo gibanje totalitete, je za Marxa na glavo postavljeno gibanje te totalitete, oziroma gibanje na glavo postavljene totalitete. To je pa drugi nauk in zdaj, zato seveda ni samo kakšno površno koketiranje in ni samo kakšno poigravanje s heglovskimi besedami, ampak so te besede tiste, ki izražajo misel, same nosijo vsebino. Zato ne bomo rekli somo to, da je Lenin na strani takega tolmačenja, ampak bomo rekli, da v tem Leninova teoretska veličina kaže proti vsem tistim, ki Lenina kot teoretika skušajo tako ali drugače razvrednotiti, da je bil sposoben videti to dialektično vsebino tam, kjer je generacije marksistov niso bile sposobne videti, bil je sposoben videti več, kot je bil sposoben videti Kautsky, v svojem Ekonomskem nauku Karla Marxa, in da Lenin ni napisal ekonomskega nauka Karla Marxa, ali pa česa podobnega. Ali pa je bil sposoben videti nekaj več. Ekonomski nauk Karla Marxa ali pa ekonomski nauk Karla Kautskega, kakorkoli hočemu temu reči, je v bistvu nadaljevanje popularizacij Marxa, kakršna so bila karakteristična za 19. stoletje in je nadaljevanju tudi „Kapitala in dela“, tistega Mostovega spisa, za katerega Engels zelo elegantno piše, da bi ga bilo treba za izdajo „popolnoma prefukat“.

To pravi dobesečno, sicer, ko bomo redigirali pisma, ne vemo, ali bomo to smeli spustiti v javnost ali ne. Slovenski folk, dobro slovensko ljudstvo ni navajeno poslušati grdih besed klasikov marksizma. Mislim, da bo za tisk najboljša ta formula, da bi povedali, da bi natisnili tudi v tej izdaji točno Engelsovo dikcijo, pri tem pa prosimo, da slovenske device obrnejo pogled v stran. Dobesečno to piše, skratka, ni kaj. Mislim, taka popularizacija, take skrajšane izdaje seveda vedno gredo mimo te subtilne igre pojmov, in spreminjajo Marxov nauk seveda v strokovno ekonomski tekst, skratka, dajejo samo en del njegove vsebine. So pravzaprav digesti, v katerih je nekaj digestivnega ali če prevedemo to v slovenščino prebavnega. Seveda pa imajo svojo vrednost kot teksti, ki ne animirajo za branje celote, ki poskušajo vendar zgraditi tisto cesarsko cesto, ki je Marx ni hotel zgraditi in je povedal, da ni nobeno route royale, ki bi peljala v znanost. Marxovo besedilo je torej v sebi izredno uravnoteženo, kljub temu da je polno najbolj presenetljivih obratov. Bere se kot literatura, pa to ni literatura. Marx se ni igračkal s stilom, Marx ne govori o plesanju miz pour encourager les autres

zato, da bi dal posrečeno literarno figuro in ravno tako ne uporablja izrazov in obratov s filozofskim pomenom kar tako in ne zato, da bi lahko takšne izraze preprosto spustili in pozabili in se naredili, kot da jih ni. Problem je seveda ta, da je takšne izraze včasih res težko prevajati. So jeziki, ki izrazoslovja do našega časa niso imeli. Heglovskega izrazoslovja recimo angleščina dolgo ni razvila in še danes je strašno težavna in je strašno težko najti angleške heglvske izraze, pa čeprav je bilo v Ameriki, pa že prej nekoliko v Angliji tudi novoheglvsko gibanje dosti močno razvito, novoheglvsko gibanje prilično desne orientacije, ampak ne smemo pozabiti tega, s kakšnim zadovoljstvom piše Marx, prav zanimivo je brati, s kakšnim zadovoljstvom piše Marx o diskusijah med desnim mističnim heglvcem Stirlingom in pozitivistom Th. Huxleyem, kako je Stirling ob vsem svojem škotskem mysticismu daleč premočen in v kolikšni premoči nad pozitivističnim mišljenjem tega zelo progresivnega in vsem nam zelo simpatičnega in hrabrega darvinista Huxleya, Marxovo navdušenje nad škotskim mistikom Stirlingom, oziroma Marxovo občudovanje njegove duhovne premoči govori seveda tudi o Marxovem lastnem ukvarjanju z ekonomsko snovjo. Marxova kritika politične ekonomije z nadnaslovom Kapital je delo, v katerem iz vsake vrstice diha Marxov filozofski nazor, diha Marxova filozofska metoda in kjer preprosto ni mogoče ločiti teh tokov filozofije in ekonomije, temveč je to tekst, ki je ravno toliko filozofski kot ekonomski, ravno toliko ekonomski kot filozofski, preprosto ni mogoče filozofskega elementa Kapitala obravnavati samo kot stilne finese in stilne okraske in arabeske, temveč je to substanca sama, prav substanca sama. In če pogledamo, kaj na primer piše Engels Karlu Kautskemu, piše tole, da je sreča za Kautskega, da v polemiki, v katero se je zapletel, ni naletel na nasprotnika, ki bi bil in philosophicis kaj bolj doma, in polemika, za katero gre, je polemika o abstrakciji in o vprašanih vrednosti in vrednostnega, skratka, za vrednost gre, za kapital, vrednost in tako dalje. In tu pravi, v bistvu Engels sporoča Kautskemu, da je padel na filozofskemu izpitu iz Marxa, da pa je imel to srečo za stvar socializma, da je njegov nasprotnik in philosophicis ravno tako neboglen in da torej delavskemu gibanju s tem ni bila prizadejana ne vem kakšna škoda. Mislim, da so te stvari popolnoma evidentne, evidentne, da samo nasprotniki marksizma hočejo in so si že dolgo časa prizadevali, da bi izbrisali filozofski značaj Kapitala. Nerazumevanje za ta filozofski značaj Kapitala pri tem ali onem pa gre ob vseh dobrih namenih pač na roko tem agresivnim napadom, katerih en tipičen predstavnik je Bigo, drugi Popper, pa pred njima še mnogi pa za njima še mnogi, gre preprosto na roko, preprosto slabi fronto marksizma iz čisto enostavne nevednosti za bistveno vsebino te metodične plati; v bistvu se dogaja to, da slabi marksizem, v tem ko je ta ali drugi pripravljen žrtvovati to metodično dušo marksizma, za katero so se veliki marksisti, ne samo klasiki marksizma, ampak veliki marksisti sploh, vedno tako strastno bojevali, naj omenim samo epohalna Lukacseva dela, Korschja in njegovo zavzemanje za razvijanje revolucionarnega jedra te dialektike.

Nujnost in težavnost prevajanja Marxovega stila

Pri vprašanju filozofskih terminov so stvari vendar do neke mere objektivno ugotovljive. Že tu, pri teh objektivno ugotovljivih stvareh, je stvar komplicirana. Še težja pa je pri reprodukciji Marxovega stila. Vprašanje Marxovega stila in reprodukcije Marxovega stila se namreč lahko prikazuje kot stvar okusa ali pa tako imenovanega „jezikovenga čuta“. Tako

nastopijo, oziroma odprta so vrata raznim subjektivističnim in mističnim interpretacijam, pri katerih pa v zadnji instanci odloča to, kateri subjektivizem ima večjo družbeno oziroma kar politično moč, za katerim stoji večja moč.

Znano je, kakšno izjemno pozornost je Marx posvečal prav stilu Kapitala, o tem si tudi že govoril, znano je tudi, kako se je Engelsu prikazovalo prav vprašanje osvojitve Marxovega stila za bistven element, ki šele dovoljuje, da nekdo pristopi k prevajanju Kapitala. Sami filozofski termini, filozofski termini na sebi, v tej perspektivi pomagajo bolj malo, če prevod ne reproducira tudi Marxovega stila, kajti ne gre za žetone, ki bi se jih poljubno in mehanično uporabljalo, ampak gre za vprašanje, ki ima dosti bolj kompleksna razsežja, kot to žetonsko uporabo. Vprašanje je, kako je s tem vprašanjem, z vprašanjem reprodukcije Marxovega stila in jezika v prvi in v sedanji slovenski izdaji Kapitala, se pravi v izdaji, ki je zdaj v pripravi.

Osnovni problem je tale: ni je teorije, ki ne bi bila substančno vezana na jezikovno podobo, ali pa, če hočemo reči z ne čisto posrečenim izrazom „stilno“ podobo, v kateri je napisana. Marxova dikcija ni nekaj poljubnega, je strogo obvezujoča, stroga in obvezujoča zato, ker je stavek za stavkom zgrajen na železni notranji logiki izpeljave. In tudi tam, kjer ta stil navidezno plahuta je v vsakem izdelanem delu – saj Marx pravi, da je vsako njegovo delo „artistična celota“ – ta medsebojna odvisnost delov in medsebojna odvisnost posameznih stilemov, obratov itd., pa res obvezujoča. Tu ni kaj, tu se ne da preprosto prevajati svobodno, kot da prevajamo, bi rekel literaturo, oziroma kot je slaba navada prevajati literaturo. Saj tudi literatura je ravno tako pisana iz jezika, najbrž doktor roman ni vezan na stil, toda velika literatura zagotovo je. Marx spada tudi po stilni podobi svojega dela v veliko literaturo. Naj spomnim samo na to, da je liberalni tednik Die Zeit uvrstil Marxov 18. brumaire med sto literarnih del, ki jih je absolutno treba poznati. Toda literarne kvalitete tiče v arhitektoniki teoretsko filozofične celote, torej to ni nekakšno krašenje, dekoriranje, ni to barvanje pirhov od zunaj, temveč je stvar samo notranje „artistično“ oblikovana. Zato pot, ki pelje do končnega prevoda, seveda ima mnogo etap.

Tista prva etapa, ki je bila napravljena leta 1961 je bila po zunanji plati občutljiva za lep slovenski izraz, trudila se je biti lepa, čeprav se ji tu in tam to tudi ni čisto posrečilo, ostaja kakšno „razmotrivanje“, ki ni po našem skupnem jezikovnem občutku, torej ni beseda, ki bi imela domovinsko pravico v slovenščini 1980, no ampak v glavnem vzeto je bil trud za jezikovno pravilnost slovenskega izraza velik. Prevajalska licenca pa je bila prevelika. Marsikdaj so se odmaknili od Marxovih izrazov tako zelo *laksno* kot bi danes, ko smo strožji prav gotovo nikomur več ne dovolili. Prav gotovo ne bi nikomur danes dovolili, da za primer postavim, nurlliche Wiesen, prevajati s „stepskimi travniki“, najbrž pa tudi ne moremo mirno sprejeti cele vrste drugih „slikovitih“ prevodov—prepesnitev; recimo da se izrazi, kot Entausserung, ki pri Heglu pomenijo odtujitev, prevajajo s „slačanjem“-in „oblačanjem“, kot da imamo opraviti s stripteasom in ne s filozofijo. Takšni grehi „stila“ spadajo pravzaprav še na področje terminologije. Prav tako pa ni mogoče dovoliti ohlapnosti stila, porojene iz občutka, kot da je stil nekaj poljubnega, kot da lahko napišemo kar prvi izraz, ki nam pade na pamet, prvi izraz iz slovenskega jezika, ki nanj v slabem trenutku asociiramo. Seveda je prevajalckih problemov toliko, da bo šele približno četrta peta verzija slovenskega prevoda Kapitala takšna, ki bo potem obstala za nadaljnje genera-

cije in jo bodo nadaljnje generacije verjetno le še pilile in prilagajale svojemu jezikovnemu občutku, do katerega bodo prav tako imele pravico kot mi do našega in si bodo prav tako prepovedovale vsiljevanje anahronizmov v imenu boja proti „jezikovni modi“. Dotlej pa bo treba vložiti še veliko navora, da prevod preprosto na ravni jezika, na ravni jezikovne preciznosti in točnosti, na ravni zvestobe izrazu in zvestobe strogosti in nepoljubnosti pripelje do tiste točke, kjer v letu 1961 prav gotovo še ni bil. O tem nas prepriča katerakoli stran Kapitala, ki jo odpremo, zlasti pa začetek, ki je metodično, pojmovno in stilno med najtežjimi deli Kapitala. Kot rečeno, dejansko je treba odstraniti vse tiste elemente laksnosti, nerazjasnjivosti, pa tudi površnosti, ki so leta 1961 recimo še vedno bili opravičljivi, ki pa bi leta 1981 nas vse, kdorkoli bi dal svoje ime k ponovnemu natisu, preprosto postavili v nemogoči položaj, ko ne bi mogel zdržati elementarne strokovne kritike. Ne vem, ali ima smisel iti v posamezne primere, bi pa jih lahko nizali še in še. Nima smisla, da torej nizamo te primere, dalo bi se jih nanizati dosti, toda, kaj bi s tem dobili? Kot kaže dosedanji razvoj, bi zagazili v popolnoma brezplodno bitko, kjer bi skušali prizadeti dokazati, da so tisti primeri fantomi in da je tisti, kdor želi odpraviti napako sam največji grešnik. Mislim, da to nima smisla, ker vsi ljubimo slovensko folkloro samo do neke mere. Tudi jaz si želim mir pred nacionalnimi argumenti Fridolina Žolne.

Pomen Kapitala za kritično analizo nemške klasične filozofije

Vprašanje, ki se ob tej heglovski terminologiji v Kapitalu postavlja in rešitev katerega bolj ali omogoča oziroma onemogoča razumevanje in, če se na to še enkrat posebej opozori, revolucionarno branje Kapitala, deluje tudi v drugi smeri, vnaprej, če se tako reče: ali ni daljnosežna posledica neustrezno rekonstruiranega t.i. filozofskega razsežja Kapitala onemogočanja ali pa oteževanje marksističnega, materialističnega in zgodovinskega, kritičnega in revolucionarnega branja nemške klasične filozofije? Ali se morda to vprašanje tudi v tej smeri postavlja, upošteva pri delu na novem prevodu Kapitala, ali se upošteva tudi ta daljnosežna in pomembna posledica podobe in kvalitete prevoda, ki ga bomo dobili? Se pravi, da ne gre, če se tako reče, „samo“ za razumevanje Kapitala, marveč tudi za marksistično razumevanje nemške klasične filozofije.

Brez dvoma, najprej se je treba spomniti na to, da je Engels prav po pravici zapisal, da je nemško delavsko gibanje dedič nemške klasične filozofije. S temi besedami je hotel pokazati, kako je meščanstvo nemški klasični filozofiji obmilo hrbet, toda da njen duh ravno v nemškem delavskem gibanju živi naprej. To je isto, kar je Marx povedal z besedami, da je ravno to (ta teoretska kultura, ki sta jo ustvarila z Engelson) tisto, kar je nemškemu delavskemu gibanju dajalo trajno teoretsko premoč nad ostalim delavskim gibanjem. In zaradi tega se je tako odločno obrnil proti vsem mogočim novim utopičnim socialistom oziroma neutopičnim socialistom, socialimoralistom in podobnim, ki so skušali z boginjami pravičnosti zamenjati tisto, kar je novega zgradil njun znanstveni socializem. Se pravi, nemška klasična filozofija je ravno s svojo negacijo, s svojim materialističnim obratom v Marxu in Engelsu, prvič, dobila svoje trajno nadaljevanje in nadaljno življenje, in drugič, postala last delavskega gibanja. Toda filozofija ima to zahrbtno lastnost, po kateri se loči od raznih empiričnih znanosti, da ne zastareva na tisti način, kot zastareva empirično raziskovanje. Se pravi, da je ves čas navzoča kot izziv mišljenja, in če to skušamo eliminirati, potem seveda jo za trajno izgubimo. Se pravi, nemška klasična filozofija je

delavskemu gibanju potrebna in iz delavskega gibanja je edino mogoče nemško klasično filozofijo plodno razumeti in nadaljevati tisto, kar je začela, in kar je postavila. To je tista temeljna točka, ki je za Marxa in Engelsa bistvena. Renesansa marksizma pri Leninu in potem pri velikih marksistih za Leninom nam to tako izrecno in tako jasno postavlja pred oči, da dejansko ni treba nositi vode v Savo z dokazovanjem. Če si kdo pred to resnico zatiska oči, tega ne more delati iz nevednosti. S stališča elementarne marksistične strokovnosti bi bilo neodgovorno in nedopustno izdati Kapital tako ali tudi na pol tako, da bi oviral takšno integralno razumevanje in da bi ga ne bilo mogoče citirati *tudi* kot filozofski tekst in z njim dešifrirati in brati tudi klasike nemške filozofije. Takega igračkanja z usodo teorije si dovoliti ne moremo, nimamo za to nobene pravice. To ni stvar osebnega občutka tega ali onega, stvar stila, stilnih izbor ali česa podobnega, temveč preprosto pravice nimamo, da bi kastrirali Marxa, nihče ni dal nikomur pravice, in je tudi dati ni mogel, da bi po svoje prikrojil Kapital z zanikanjem njegove filozofske vsebine in zaustavljal tok razvoja teorije. Kapital je živ tekst, ne pa ekonomističen kamnolom.

Nevarnost ekonomizma v branju Kapitala

Gre namreč za to, če se še malo vrnem k temu vprašanju, da je komplement vladavine ekonomizma v politični ekonomiji oziroma ekonomističnega branja Kapitala ravno razsanje različnih meščanskih ideologemov v filozofiji. Razcvet komunizma na eni strani, razcvet različnih buržoaznih filozofij in ideologij na drugi strani.

To stališče nedvomno ima svojo težo, jaz bi ga morda malce zaobrnil. Mislim, da bi bilo treba v marksizmu še zgraditi mnogo mostov, ki so bili porušeni. Eden teh mostov, ki jih je bilo treba na novo zgraditi, bi bil zagotovo most med kritiko politične ekonomije in filozofijo. Ta most je bil podrt z dveh strani. Z ene strani se je filozofska dimenzija razglašala za fantom, z druge strani se je filozofija razvijala v obliki tako imenovanega humanizma in je iz zgodovinskih razlogov, ki jih je treba raziskati, preprosto pozabila na plat kritike politične ekonomije. Filozofija je v trenutku, ko je izgubila stik z Marxovo kritiko politične ekonomije, postala filozofija na star način, z Marxovimi pojmi, katerih eno polovico je ohranila, torej skratka s polovičnim Marxom. Ravno tako pa je ekonomizem, ki je obrnil hrbet filozofski dimenziji, potem videl samo razvoj produktivnih sil itn., skratka sužnjeval najslabši možni filozofiji, filozofiji determinizma, ki jo je včasih nališpal z „moralo“. Skratka, izgubil je tisto, kar je za marksizem bistveno, se pravi komponento aktivnega subjekta. Tako se je zgodilo, da je aktivni subjekt šel na sprehod kot glava brez trupa, medtem ko je šla ekonomska nujnost na sprehod kot trup brez glave. Obnova celote marksizma je predragocena stvar, da bi jo smeli postaviti na kocko. Končno je prišla v našo kolektivno zavest in nikomur ne kaže dovoliti, da bi še enkrat udaril z mesarico in bodisi odnesel glavo bodisi ohranil samo trup.

Nevarnost „navajenosti“ na terminologijo

Vprašanje, ki se nanaša bolj na prejšnja vprašanja kot na ti zadnji dve, je, če se tako reče, načelno vprašanje spreminjanja znanstvene terminologije. Ali se lahko znanstvena terminologija, načelno spreminja ali je boljše, da se tega ne počne? Vprašanje je, kot vidiš, nemumno, toda izsiljujejo ga realne razmere.

Spreminjanju znanstvene terminologije se nasprotuje velikokrat v imenu navajenosti, v

strahu pred zmedo, češ, ljudje so česa navajeni že Sto ali petdeset ali stopetdeset let, raba jim je vbila določene pojme in izraze v glavo, če jih bomo spremenili, enostavno ne bodo ničesar več razumeli, ipd. Znano je, da je bila pravnavada tisto, česar se je Lenin najbolj bal, da bi se ustalilo v revolucionarnem procesu.

Zavračanje spreminjanja znanstvene terminologije pa se skriva tudi za izgovorom, da je treba znanstvena dela narediti čimbolj razumljiva; prevodna rekonstrukcija nians, na videz drobnih razlik, terminoloških pretanjenosti itd., za katere gre v znanosti, nareja v tej optiki stvari, ki da so bile vsem jasne, ker so bile pač poznane, ne pa spoznane, nerazumljive, ves ta napor se ji prikazuje kot nepotrebno kompliciranje, celo ekstravaganca. Pri vsem tem je v tem primeru sklicevanje na razumljivost preprosto nesporazum, ker se zamejuje funkcija prevoda s funkcijo popularizacije.

To vprašanje človeku privabi nasmešek na usta v času, ko v sitem letu izda Proteus prav zanimivo prilogo o pravih in nedopustnih merskih enotah, in v katerem začne dnevno časopisje objavljati zelo zanimive inovacije. Če so ti kdaj prišli pred oči kuhinjski recepti v Nedeljskem dnevniku (naklada 200.000), si opazil, da tam priporočajo, da vzemimo toliko in toliko dekagramov ene ali druge sestavine, toda dekagramov ne pišejo tako, kot bi ga mi po svoji laični presoji napisali, temveč ga pišejo dag, potem kot veš, zdaj moči avtomobilskega motorja ne bomo več merili v konjskih silah, ne v PS ne v kakšnih drugih konjskih silah, temveč v kw. In to so nam fiziki naredili, ne da bi jih en sam trenutek grizla vest, kemiki so se domenili za mednarodno kemično terminologijo in so nam taka priljubljena imena kot glicerin že v času mojega študija, se pravi pred četrto stoletja, lepo spremenili, tudi vsi formalini, acetoni in podobne zadevščine se imenujejo pri njih drugače. Ti strokovnjaki imajo popolnoma prav: meritorno so te enote preimenovali; seveda je to, kako se bo kaj imenovalo odvisno pač preprosto od napredka znanosti. In znanost je svojemu razvoju sodnik, tudi nedeljska kuharica to sprejema. Tudi nedeljski šofer bo požrl pilulo' mera pritiska „atmosfera“ je odšla v atmosfero in ne smemo je več uporabljati, celo v torih ne smemo več meriti pritiska, da ne govorimo o višini stolpca mm živega srebra, vse to je šlo v ropotarnico in zdaj moja hči pri trinajstih letih zelo dobro rešuje naloge s pascali in newtoni, in dobro ve, kaj so pascali in newtoni. Generacije naših otrok se že zdaj rahlo smehljajo na podlagi te svoje velike vednosti, pridobljene ne iz učenih knjig fizike, ampak iz že lepo narajenih popularizacij. Prevod, pravijo, je terminološki kanon. Če je to, naj kanonizira, za čas, v katerem bo veljal, najboljše, od česar se lahko dokopljemo. Popularizacija bo te izraze množično popularizirala. In „narava“? Na kaj smo bili bolj navajeni kot na deke, pa vendar jih moramo pisati še enkrat, kadar nam jih dovolijo uporabljati, kot dag. Te PS pri avtomobilu so tako v navadi, da jokajo nemški, slovenski in drugi šoferji že ves čas, od kar so nastopili kw, ker tu je za povrh še ta grdobija, da je treba stare PS z nekim čudnim faktorjem množiti ali pa deliti, da prideš do prave številke. Niti ni kaj okroglega, recimo da bi rekel deset ali pa kaj podobnega, ampak je to, 0,75 ali pa še nekaj čez, pa moraš s tem množiti, da prideš do „prave“ številke. In tako naprej. Skratka, vse to se v naravoslovju dogaja in to na področjih, ki so tako množično pomembna, celotna industrija se temu prilagaja, sprejema te norme in spreminja vse obrazce. Vsaka tajnica bo morala v svojih obrazcih in pri svojem tipkanju to upoštevati in tajnic, ki bodo morale to upoštevati, je precej več, kot tistih, ki jih bo zadel ta ali drugi izraz, uporabljen v Kapitalu. Tako da tu ni kaj, tu so stvari tako kristalno jasne, takoj ko pokukamo k sosedu, na primer v fiziko. Zato naj nam oproste, če nas dileme zastran „navajenosti“, ki koga mučijo, res samo presene-

čaj. Tako kristalno jasne so stvari drugod, tako brez kakšnih problemov se tam dogajajo velikanske spremembe celotnega merskega sistema. Ne sprememba petih izrazov, ki se zamenjajo z boljšimi, preciznejšimi, še zdaleč ne le tako malo, kot predlog, da znanstveni slovenščini ponovno vrnemo razločevanje med stvarjo in rečjo, ki je ves čas obstajalo v živem jeziku, do takrat, ko je pod vplivom srbohrvaščine, v kateri teh izrazov ni, tudi slovenščina v delu znanosti ohranila samo stvar, pa še to le pri nekaterih avtorjih, ne pri vseh. In da se takšnih sprememb ne bi mogli navaditi! To bi pomenilo, da res štejemo bralce Kapitla in tiste, ki se seznanjajo s spremembami na področju fizike, kemije itn. Jaz pa v tako nenadarjenost družboslovcev preprosto ne verjamem, nimam takih izkušenj.

Zgodovina prevajanja in izdajanja prvega zvezka Kapitla

Ob vseh teh vprašanjih, ki so bila zdaj obravnavana, bi bila verjetno potrebna in koristna tudi historična osvetlitev te problematike. Bi lahko na kratko orisal zgodovino prevajanja prvega zvezka Kapitla, in sicer glede na problem, ki se nam je zastavil, predvsem z vidika, kako lahko in koliko lahko, če sploh lahko, obstoječi prevodi nastopajo avtoritativno, koliko lahko pri njih iščejo nasvete in rešitve prevodi, ki jim časovno sledijo? Tu gre tudi za vprašanje odstopanj med nemškimi izdajami ter sploh izdajami, ki jih je Marx avtoriziral, pa tistimi, za katere je bil odgovoren Engels, ter kasnejšimi izdajami, npr. Kautskega in drugih.

Torej prva zahteva izhaja iz tekstologije, ki se je razvila, kot sem že rekel, danes v posebno znanost. Osnovni postulat, ki ga imamo zelo jasno povedanega pri današnjih najpomembnejših tekstologov, se glasi: noben izdajatelj nima pravice, da bi delal kakšno kompilacijo obstoječih variant besedila; v primeru Kapitla to pomeni, niti iz nemških verzij ne smemo delati kompilacije. Treba se je odločiti za osnovno verzijo izdaje in ji ostati zvest; katero verzijo izbereš, je stvar znanstvene presoje, in zato je treba utemeljiti, zakaj si dal prednost tej in ne drugi; verzije, ki bistveno odstopajo, je treba predstaviti paralelno. V veliki meri odstopajo, če so verzije preprosto vzporedne ubeseditve. Če pa verzije odstopajo v manjši meri, jih je treba dokumentirano navajati kot variante. Ali vzameš pri Kapitalu drugo nemško izdajo, tretjo nemško izdajo ali pa Engelsovo nadaljnjo izdajo za podlago, to je zdaj vprašanje odločitve, nedvomno pa je treba prvo in drugo nemško izdajo obravnavati vzporedno, ker sta to dve ubeseditvi. Francosko besedilo Kapitla je edino prevodno, ki je res do kraja avtorizirano, in ravno zaradi tega je Marx moral iti v predelavo celotnega dela. Tudi to je druga ubeseditve, ki je ne moremo s kompilacijo kombinirati z nobeno drugo. Take posege nam prepoveduje tekstologija. Rešitve, ki jih najdemo v francoski izdaji, kadar so dvoumne, gledano s stališča prevoda v slovenščino, je treba dešifrirati na podlagi nemškega praoriginala. Marxov nemški tekst je tisti osnovni tekst, iz katerega izhajamo. Se pravi, da kadar imamo različne možnosti razumevanja nekega francoskega izraza, velja tista, za katero govori nemška. Francoska je lahko torej samo ilustracija k nemški, odstopanje, varianta k nemški, ni pa njej enakovredna ali celo nadrejena, saj to ne more biti. Francoski Kapital, kjer je šel Marx besedo za besedo za prevajalcem, je po Engelsovem občutku bil „kastiran“ (to Engels sam piše Marxu) in to pač zaradi tega, ker je bila težko prevedljiva ravno dialektična filozofska vsebina. Ta ni tako preprosto prevedljiva v francoščino; francoščina je jezik, discipliniran na kartezijanski tradiciji, zato ni dovolj prožen za povzemanje nemških filozofskih obratov, tako

da ne bi bilo treba marsičesa žrtvovati temu, da bi se vsebina sploh dala francosko povedati. To seveda še mnogo bolj velja za angleščino. Engels je sicer stal za hrptom angleških prevajalcev, jim gledal čez ramo pa tudi marsikdaj skozi prste, preprosto zaradi tega, ker se je točno zavedal, da ima angleščina kot jezik velike težave in ovire zaradi svoje posebne miselne tradicije. V nekem pismu takrat ko se mu je prvič porodila misel (že kmalu po izidu torej prve nemške izdaje Kapitala), da bi skušal tudi Angležem predstaviti Kapital v njihovem jeziku, sprašuje Marxa, češ, ta angleški jezik, filozofski in splošni, je preprosto nesposoben to nositi; ali meniš, da bi se dalo morda s predbaconskim angleškim jezikom priti do kakšne rešitve. Engels tega ni po naključju napisal, dobro je vedel, kaj piše. Za našo rabo je prav tako zelo spodbudno branje besedila, ki je žal dostopno samo v nemškem prevodu. Mislim na Engelsov spis, v katerem kritizira Broadhouseov, se pravi Hyndmanov objavljen prevod začetka Kapitala. Naslov tega angleškega članka se glasi *How not to translate Marx*, in kolikor lahko razberemo iz nemškega besedila, objavljenega v *Marx-Engels-Werke*, je Engels vnaprej opozoril na vrsto pomanjkljivosti, ki se jim prvi slovenski prevod Kapitala ni uspel izogniti. Seveda bi si bilo koristno to besedilo natansko ogledati, pa bi videli, kaj pravi Engels o prevajanju in kako je Engels prevajanje razumel. Engels je ravno tako obzirno svetoval in si prizadeval za prevod Bede filozofije v nemščino, prevajala sta Kautsky in Bernstein, ki sta oba zelo dobro znala francosko. In vendar prevod, ki sta ga napravil, nima vsega tistega, kar bi po Engelsovih zahtevah prevod moral imeti, ne glede na Engelsovo pomoč pri prevajanju. Zlasti manjkajo točne besedne vzporednice z Nemško ideologijo. In tudi Engels je spregledal dve hudi prevodni napaki; naj samo eno omenim: simpliste je prevedeno z *urwuchsig* (prvobitno), pomeni pa enostransko. Dve takšni napaki v delu Kautskega in Bernsteina je tudi Engels sam spregledal, čeprav je marsikaj popravil in odpravil, predvsem pa je marsikaj svetoval prevajalcema, med drugim, naj za francoski izraz *rapport* v Marxovem tekstu vedno uporabljata *Verhältnis*, in sicer zato, ker ima izraz kvantitativen prizvok. Slovenski prevajalec se iz tega lahko nauči, da se slovensko za Marxov *Verhältnis* ne reče odnos, temveč razmerje, ravno zato, ker ima razmerje kvantitativen prizvok, odnos pa ne. Odnos je nekaj splošnega, po normi slovenskega jezika imajo odnose med seboj države, to so *Beziehungen*, odnose imajo med seboj prijatelji, medtem ko razmerje pa je delovno razmerje, razmerje je razmerje v produkciji, razmerja so v matematiki in tako naprej. Skratka, delitev med sinonimoma odnos in razmerje je v slovenščini skorajda do pike takšna, kot me *Beziehung* in *Verhältnis*. To in pa izrecno Engelsovo opozorilo prevajalcema, Kautskemu in Bernsteinu naj za *rapport* ne uporabljata *Beziehung*, temveč *Verhältnis*, je za slovenskega prevajalca torej obvezno napotilo. Skratka, pretehtati je treba vsako besedo in ni mogoče preprosto ostajati na kakšni „navadi“, stari železni srajci in podobnih stvarih. Treba je tu dejansko pretehtati, kaj nas uči o prevajanju sama Marx in Engels, pa tudi primerjati to, kako Lenin ostro kritizira v najrazličnejših polemikah slabost in neuporabnost ruskih prevodov. Že Plehanov pred njim je marsikdaj opozarjal na slabost kakšnega prevoda, ampak Lenin je bil tu še mnogo radikalnejši in se zavzema za strogost. Pa še Leninu se je zgodilo, da je s prevodom zbudil diskusijo, ki še do današnjega dne traja, s tem ko je uporabil izraz družbenoekonomska formacija. Do dandanašnjih dni traja diskusija, naj omenim samo dva italijanska diskutanta, Serenija in Luporinija, pa še celo vrsto drugih, ki se sprašujejo po smislu izraza. To nas vse

opozarja, kako pomembne nauke dejansko dobimo iz zgodovine delavskega gibanja in iz zgodovine prevajanja. Mislim, da velja tu Leninovo načelo učiti se, učiti se, učiti se.

Razmerje med „nezgodovinsko“ heglovski logiko in historicizmom

Še eno vprašanje, čeprav bi bile tvoje zadnje besede lep zaključek: omenil si Leninovo zadržanje do ruskih prevodov. Ravno ruski prevod, in sicer prevod Skvorcova-Stepanova, pa je, kot se vidi že takoj na prvih straneh, bil slovenskemu prevodu v veliko oporo. Da se je ta slovenski prevod v veliki meri naslanjal ravno na ruski prevod, se ne nazadnje vidi tam, kjer se najde v slovenskem prevodu napake, ki si lahko samo narobe prevedeni ruski prevodi Marxovega dela. Tako je že na drugi strani tisto znano mesto o „delu zgodovinskega razvoja“; v ruščini stoji „delo istoričeskoga razvitija“, medtem ko v nemščini „geschichtliche Tat“.

Pri tem ruskem prevodu je treba opozoriti na to, da so ga znatno spremenili, oziroma ne znatno, spremenili pa so ga, po objavi Leninovih Filozofskih zvezkov. Lenin je vseeno še bil takšna avtoriteta, da je prisilil tudi v spremembo tega prevoda Kapitala, ko se je zvedelo, kako je obravnaval te stvari. To je ena plat. Drugo je, da je Skvorcov-Stepanov zastopal historicistično interpretacijo Kapitala, kar se lepo vidi ravno v njegovem nasprotovanju in v polemiki s pristopom, ki je bil tedaj v ruski, kakor so to imenovali, teoretski politični ekonomiji precej razširjen in ki je pozornost posvečal predvsem logiki Kapitala. Ta pristop, ki je raziskoval logiko Kapitala s precejšnjo naslombo na Hegla, je bil kasneje, pod stalinizmom, deležn psovke „rubinovščina“. Medtem ko so te druge analize in interpretacije Kapitala, zlasti Rubinova, še danes med boljšimi, oziroma še danes med interpretacijami, ki silijo k razmišljanju in so vredne študija, pa je po drugi strani nevarnost historicističnega pristopa (pri tem je treba seveda delno izvzeti Skvorcova-Stepanova, ker je še vedno ohranjal kritično pozicijo), da se pri njem izgubi ravno tako imenovana heglovščina, s tem pa se odpira vrata revizionizmu. Ravno tisti nezgodovinsko branje, ki ga zahteva Heglova Logika, omogoča namreč vsakokratno zgodovinsko analizo, medtem ko ravno ta historicizem odpira vrata spremembam in revizijam v imenu faktičnega zgodovinskega razvoja. Prav v tej zvezi je zanimivo opozoriti na učbenik Kautskega, ki si ga ti že prej omenil, ki ga je, kar je dovolj značilno, pisal v sodelovanju z Bernsteinom, ki Kapital razglasi za „bistveno historično delo“.

Vprašanje je torej, kako je mogoče upoštevati pri slovenskem prevodu Kapitala ta ruski prevod?

Na velik del teh vprašanj je odgovorjeno v vprašanju samem. Ampak nekaj pa je le treba povedati v obrambo prevajalca leta 1961. Takrat je bila na splošno uveljavljena doktrina, da se lahko odmakneš od nemških, francoskih, angleških in podobnih izvirkov s tem, da se nasloniš na njihove slovanske prevode in med njimi je kot najbolj eminenten izstopal staro posvečen ruski, ki je imel dolgo tradicijo in ga je bral Lenin, čeprav ga je, kot vidimo tudi krepko skritiziral, in so ga potem popravljali. Tukaj je treba to povedati v obrambo, da to ni bilo morda le naslanjanje na rusko avtoriteto, ampak da je bila odločilna doktrina „sorodnosti jezikov“. Z naslonitvijo na „duha slovanskih jezikov“ naj bi baje torej dobili pravi slovenski izraz, ki bi bil bolj oddaljen, svobodnejši, osvobojen „nemškega kopita“. Danes je vsem nam znano in jasno, da je slovenščina razvila v svojem stoletnem tekmovanju z nemščino izrazna sredstva, ki omogočajo zamenjavo, to je substitucijo katerekoli nemške jezikovne kategorije s slovensko, in to s kultivirano slovensko. In zato nam ni potrebno nobeno iskanje jezikovnih pomoči pri drugih slovanskih prevodih in tudi ne pri drugih prevodih sploh, zaradi tega, ker stvar bodisi razumemo ali pa ne razumemo. Kar razumemo znamo tudi prevesti v slovenščino. Brž ko smo razumeli tekst, in če je bil v kateremkoli jeziku, za katerega imamo razvite mehanizme diferencialnega prevajanja, se pravi prevajanja, kot po navadi pravimo „v duhu slovenskega jezika“

ga lahko tudi prevedemo. Za nemščino te mehanizme imamo, zato se nam ni treba opirati na „sorodne jezike“ in pri njih iskati ključ, ker lahko z iskanjem takega ključa in z naslonitvijo na tak prevod kvečjemu prevzamemo slabosti in pomanjkljivosti takega prevoda in teh slabosti in pomanjkljivosti seveda tu uporabljeni ruski prevod Skvorcova-Stepanova vsekakor ima obilo in jih lahko najdemo na vsaki strani, če ga primerjamo z nemškim. Mislim, da nikakor nismo pretenciozni, če izhajamo iz skupnega spoznanja, da smo kot narod že precej časa polnoletni in da smo kot narod dovolj pametni, da lahko sami opazimo, katere napake in katere pomanjkljivosti so napravili drugi in se učimo od tistega, od česar se velja učiti. Velja se pa učiti od drugih narodov česa drugega in ne ravno prevajalskih tehnik, saj struktura slovenščine in ruščine, pa celo struktura slovenščine in srbohrvaščine sta hudo različni, in primerjanje besedila s prevodom v takšnem podobnem jeziku nas pripelje samo do tega, da prevzamemo bona fide kakšno podobno zvenečo besedo, podoben zveneč obrat, misleč, da smo našli slovanski, slovenskemu jeziku primernejši ipd. prevod, skratka, da se nam podzavestno, ne da bi to hoteli, preprosto prikradejo takšne napake, da za nemški zunachst vidimo v ruskem prevodu napisano prežde vsega, pa zapišemo „predvsem“ (prežde vsega pa pomeni v slovenščini najpoprej), da v ruskem prevodu vidimo delo istoričeskoga razvitija, in napišemo „delo zgodovinskega razvoja“, ruski prevod je zelo zelo svoboden in delo pomeni „zadeva“. V mojih zgodnjih letih, so narobe prevedli naslov filma Delo Artamonovih po znanem romanu Gorkega z „delo Artamonovih“, „delo“ v ruščini pomeni „zadeva“ v slovenščini. In če so ruski prevajalci rekli, da je Marxovo „zgodovinsko dejanje“ ali „dejanje zgodovine“, kot bi svobodneje morda tudi lahko variirali, „zadeva zgodovinskega razvoja“, so s tem prišli prek prevajalske licence, slovenski prevod pa je tu preprosto v želji, poiskati najboljši slovenski izraz, oddaljiti se od možnega germanizma, padel v drugo skrajnost. To je seveda razumljivo in nihče ne bi smel tega zameriti, če se odločimo, da napako, in to radilano takoj zdaj, ko zanjo vemo, popravimo. Tako imenovani sorodni jeziki, se pravi jeziki, ki so iz iste jezikovne skupine, so mnogo bolj zahrbtni za prevajanje in manjša pomoč, kot pa je doktrina slovenskega prevajanja nekoč menila. Kot je znano se v učenju angleščine vsiljuje „eventualno“ za angleško eventually; za rusko „konečno“ (so mnogi prepričani, da pomeni „končno“ in podobno. Podobnost je zahrbtnejša od različnosti). Za zadnji dokaz pogledjmo samo dnevno prevajanje iz srbohrvaščine! Ne vem koliko časa straši na Slovenskem, da je „zazijal jez“ in tako naprej, mišljen je srbohrvaški „jaz“, ki pomeni „prepad“. Cela vrsta prav smešnih nesporazumov se dnevno bere v časopisih. To nam vse dokazuje, da je zanašanje na podobnost jezikov bolj varljivo kot če se nasproti prevodom v podobnih jezikih zapremo in jih v principu ne upoštevamo do trenutka zadnje redakcije, v kateri šele se postavi in sme postaviti vprašanje, so kje kakšen obrat bolje razvozlati, kot se je posrečilo nam. Povedal sem, zakaj je to dopustno šele prav v zadnji redakciji, pa še takrat z maksimalno previdnostjo. Podobno velja tudi glede drugih prevodov. Ampak ravno prevodi v druge slovanske jezike narekujejo, da si najbolj previden, zaradi tega, ker je tu toliko medjezičnih ekvokacij, da smo mimogrede na spolzkem terenu.

Vprašanj in problemov bi bilo še veliko, mislim pa, da je za en pogovor to, kar je bilo rečenega, dovolj.

Jaz se popolnoma pridružujem temu mnenju.

Kapitelni listi, Delo, Ljubljana 12. junija 1980

Jezikovni problemi okrog druge izdaje
preveđa celotnega Marxovega Kapitala (I)

IZRAZJE, RAZUMILJIVOST IN ODGOVORNOST

Prvi in drugi zvezek Marxovega „Kapitala“ v slovenščini sta že prosta. Zato že nekaj časa govorimo o tem, kdej in kakšno naj tride druga izdaja. Povsem naravno je, da pri vsaki naslednji izdaji poskušajo besedilo izboljšati in popraviti morebitne napake. Vendar je treba opozoriti, da je bila prva izdaja prevoda Marxa v slovenščino izdelana pod vodstvom Borisa Žiberta. **POLEMIKA OB NOVEM PREVODU »KAPITALA«**

Popravljanje so drobne napake in nepopolnobe najraje pri člankih ter iz ali od besed, vstevih izreka, ki se je včasih več kakor pol stoletja, namreč znamenito „obratno sorazmerje“ (naraščajočega premoženja), v katerem naj bi revščina naraščala, hipopopularizacija z ubitostjo njenega dela. Napake tega sorazmerja ni opazil nihče niti pri ponatisovanju niti pri prevajanju, avtoriziranim, čeprav se je na to in na kritiko Marxa v ob desetletja zaganjajo prav v tisti odstavci! Napake in napake seveda niso mogli biti priznani niti slovenskim niti uradno-izdajnim prevodom. Kot popravljalci in sodrednik slovenske izdaje sem že ob izidu prve izdaje opozoril v nekaterih besedah na možne spregele in sem povabil čitatelje k razmislenju in priporočam: „Konstruktivno sodelovanje pri novih rešitvah v tem obsegu, pa tudi kritika dosedanjih rešitev bosta zelo dobrodošla.“ („Ekonomska revija“ 1/1962, str. 38) Toda takih rešitev in konkretnih predlogov ni bilo tako veliko do sedaj. Prevod, ki so ga v poseljavali skoraj dvajset let na različnih področjih, od pedagoškega do raziskovalnega, je bil tedaj videti v naši magistrski in strokovni javnosti, predvsem v ekonomski, ne sploh dobro sprejet.

Kjub temu se je postavljal pred novo izdajo nekateri načelna vprašanja in naloge, ki jih v glavnem povzemam iz svojih prejšnjih razprav v „Ekonomski reviji“:

1. Preveriti in morda popraviti nekateri termini, pri katerih v prejšnjih izdajah nismo mogli najti popolnoma zadovoljive rešitve oziroma smo ostali pri že obravnavanih ter v drugih disciplinah udeleževanih izrazih. Tako je bilo z delovno silo, s produktivno silo (dela), z stvarno vredjo, s profitno močjo (namesto stopnje), deters se pa vsiljuje izraz kvantitativno za agrikulturno oziroma trgati, ponovno se opira dilema med proizvajajo in proizvajajo itd.
2. Pregledati, ali in kako je treba in je mogoče upoštevati tudi v skrajnejši spremembi v filozofski terminologiji po odločbo Borisa Žiberta.
3. Ne bi pa smeli „se vspejati slovenskih izrazov v tako malo manjših brez vsakršne potrebe, ker bi lahko prišlo do škodljive zmede in težav pri pedagoškem delu“, kakor sem zapisal v razpravi v „Ekonomski reviji“ 1/1962, str. 38, in dodajam, da bi prišlo do zmede in težav se pri raziskovalnem delu in v operativni praksi.

Vsaka sprememba ima tudi daljnosežne implikacije. Če naj delovno in produktivno silo spreminjamo v delovno moč in produktivno moč, ne moremo več rabiti niti „subjektivnih sil“ temveč „subjektivne moči“ itd. Dalje ne bi smeli ignorirati tih čevljev, ki zapuščajo vsako leto ekonomske srednje in visoke šole in tisočerni ekonomisti in drugih strokovnjakov, ki delajo v

Književni listi, Delo, Ljubljana 12. junija 1980

Jezikovni problemi okrog druge izdaje
prevoda celotnega Marxovega Kapitala (1)

IZRAZJE, RAZUMLJIVOST IN ODGOVORNOST

Prvi in drugi zvezek Marxovega „Kapitala“ v slovenščini sta že pošla. Zato že nekaj časa govorimo o tem, kdaj in kakšna naj izide druga izdaja. Povsem naravno je, da pri vsaki naslednji izdaji poskušajo besedilo izboljšati in popraviti morebitne napake. Tako so delali sami klasiki oziroma kasneje Marx-Engelsov inštitut.

Popravljali so drobne tiskovne in prepisovalne napake pri citatih ter ta ali oni lapsus, vstevši tistega, ki se je vlekel več kakor pol stoletja, namreč znamenito „obratno sorazmerje“ (namesto premega), v katerem naj bo revščina naraščajoče hiperpopulacije z učinkostjo njenega dela. Napačnega sorazmerja ni opazil nihče niti pri ponatisovanju niti pri prevajanju, avtoriziranem, čeprav se je na sto in sto kritikov Marxa cela desetletja zaganjalo prav v tisti odstavek! Napake in lapsusi seveda niso mogli biti prizaneseni niti slovenskemu niti srbohrvaškemu prevodu. Kot soprevajalec in sourednik slovenske izdaje sem že ob izidu prve knjige opozoril v tiskani besedi na možne spreglede in sem povabil čitatelje k sodelovanju in pripombam: „Konstruktivno sodelovanje pri novih rešitvah v javni diskusiji, pa tudi kritika dosedanjih rešitev bosta zelo dobrodošli.“ („Ekonomska revija“ 1/1962, str. 38) Toda takšnih rešitev in konkretnih predlogov ni bilo tako rekoč do včeraj. Prevod, ki so ga uporabljali skoraj dvajset let na najrazličnejših področjih, od pedagoškega do raziskovalnega, je bil tedaj videti v naši znanstveni in strokovni javnosti, predvsem v ekonomski, na splošno dobro sprejet.

Kljub temu se je postavljalo pred novo izdajo nekatera načelna vprašanja in naloge, ki jih v glavnem povzemam iz svojih prejšnjih razprav v „Ekonomske reviji“.

1. Preveriti in morda popraviti nekatere termine, pri katerih v prejšnjih izdajah nismo mogli najti popolnoma zadovoljive rešitve oziroma smo ostali pri že ukoreninjenem ter v drugih disciplinah udomačenem izrazu. Tako je bilo z delovno silo, s produktivno silo (dela), z obrestno mero, s profitno mero (namesto stopnje); danes se pa vsiljuje izraz kmetijstvo za agrikulturo oziroma agrar, ponovno se odpira dilema med produkcijo in proizvodnjo itd.
2. Pregledati, ali in kako je treba in je mogoče upoštevati tudi v ekonomiji spremembe v filozofski terminologiji po odhodu Borisa Ziherla.
3. Ne bi pa smeli „že sprejetih slovenskih izrazov vsako leto menjati brez resnične potrebe, ker bi lahko prišlo do škodljive zmede in težav pri pedagoškem delu“, kakor sem zapisal v razpravi v „Ekonomske reviji“ 1/1962, str. 58, in dodajam, da bi prišlo do zmede in težav še pri raziskovalnem delu in v operativni praksi.

Vsaka sprememba ima tudi daljnosežne implikacije. Če naj delovno in produktivno silo spremenimo v delovno moč in produktivno moč, ne moremo več rabiti niti „subjektivnih sil“ temveč „subjektivne moči“ itd. Dalje ne bi smeli ignorirati tisočev ljudi, ki zapuščajo vsako leto ekonomske srednje in visoke šole in tisočeri ekonomistov in drugih strokovnjakov, ki delajo v

gospodarskih organizacijah in inštitutih in zavodih in društvih in operirajo z ustaljenimi termini že nekaj desetletij. Rabili so jih v stoterih poročilih in publikacijah. Tudi je nedopustno ignorirati tisto rabo, ki je že dolgo udomačena v jeziku prava in zakonodaje, v fiziki in v nekaterih drugih znanostih, kolikor ni v popolnem nasprotju z novejšimi znanstvenimi dognanji. „Reč“ in „stvar“ ne moreta biti v vsaki disciplini nekaj drugega in menjati pomen od generacije do generacije.

4. Spremembe izrazov temeljnega in nacionalnega pomena se smejo biti tedaj prepuščene mili volji katerega koli poedinca in tudi ne odločitvi ene same discipline, temveč morajo biti rezultat širšega sporazuma in sodelovanja zastopnikov v raznih disciplinah, vštevši slaviste, ki jim je seveda treba najprej razložiti vsebino. Zelo je vzpodbudno, da je predsednik predsedstva SFRJ Sergej Kraigher pokazal v tem smislu zanimanje za stvar in podprl takšno stališče. To usklajevanje bi bilo zdaj vsaj v načelu zagotovljeno z ustanovitvijo pripravljalnega odbora pri Cankarjevi založbi, ki bi ga kazalo še dopolniti tako, da bi bilo poleg filozofije v zaslužni meri zastopane tudi ekonomija, sociologija, pravo in agronomija, kadar gre za ekonomsko besedilo, ali pa ustvariti ustrezno komisijo pri Akademiji znanosti, kjer bi imela večjo avtoriteto in kompetenco.
5. Samo po sebi se razume, da je treba večje spremembe dosedanjega jezika dokumentarno utemeljiti, tako da bodo razlogi dostopni, znani in jasni sedanja in kasnejši javnosti. Za dosedanje izdaje je to vsaj v določeni meri opravljeno v vseh štirih natisih Borchardtove slovenske izdaje in v mojih dveh razpravah v „Ekonomske reviji“ 1962 in 1974.

Tak način pristopanja ni novost in iznajdba ali odkritje pisca tega članka. Že davno so se marksistični delavci zavedali širšega pomena slovenskega izrazoslovja. Ko je ob koncu prve svetovne vojne, po oktobrski revoluciji prišlo pri nas na Slovenskem do vsestranskega uveljavljanja marksistične teorije v delavskem gibanju, se je obenem začel boj za razčiščevanje slovenske terminologije na širši fronti.

Prvi udarec je veljal dotakratnemu osnovnemu marksističnemu izrazu v slovenščini: „nadvrednost“, čeprav je bil že okrog četrto stoletja popolnoma udomačen v delavskem gibanju in v ustrezni literaturi, tako v socialistični kakor v proti socialistični. Tudi katoliški sociolog Aleš Ušeničnik, ki je pisal vzorno slovenščino, je rabil v svoji „Sociologiji“ pri podajanju in kritiki marksistične teorije izraz „nadvrednost“ (1910). Enako ga je rabil z vsemi izpeljankami vred: nadprodukt, nadpotrebno delo, nadpotrebni delavnik, itd. tudi Vladimir Knaflič v „Socializmu“ (Gorica 1911). Zato nisem niti mogel niti smel svojevoljno in na lastno odgovornost izključiti tega izraza iz prvega prevoda skrajšane Borchardtove izdaje „Kapitala“. Ugovor „nadvrednosti“ je bil sprožen že leto dni preden sem začel s prevajanjem, sprožen ne s kako kavarniško zaroto, temveč z razpravo Franceta Klopčiča, objavljeno leta 1925 v takratnem legalnem strankinem teoretičnem organu „Zapiski delavsko-kmetske matice“ (št. 2, str. 54–58). Vsestransko je razčlenil vsebino pojma in ga konfrontiral s slovenskimi izrazi ter s Prepuluh-Abditusovo popolnoma napačno predstavo stvari. V načelu se je strinjal u odpravo „nadvrednosti“ ves uredniški odbor „Zapiskov“: Drago Gustinčič, Dušan Kermavner, Milan Lemež, Anton Štebi, Ciril Štukelj. To je bila polovica strankinega vodstva: Štukelj je bil takrat pokrajinski sekretar ilegalne KPJ za Slovenijo. Pač nista bili sprejeti predlagani Klopčičevi bodisi

„prirasla vrednost“ (po Marxu „der ihr zugewachsene Wert“) bodisi „dodatna vrednost“, ki bi obe – in zlasti zadnja – bili primernejši od sprejete „večvrednosti“ (slednja je bila Štukljeva iznajdba, če naju s Klopčičem spomin ne vara). Šele po vojni smo „večvrednost“ zamenjali s „presežno vrednostjo“, ki jo je bil prvi, uporabil še v davnih časih Etbin Kristan. Toda s Klopčičevo razpravo je bil vendar podan načelen način pristopanja k tako odgovornim nacionalnim zadevam in obenem zadan smrten udarec skovanki „navdvednosti“.

Žal je policija kmalu prepovedala izhajanje časopisa in je s tem preprečila objavo še nadaljnjih Klopčičevih prispevkov, s katerimi je predlagal in utemeljeval tudi vrsto drugih terminov. Vendar je načelo odgovornega kolektivnega in političnega posvetovanja in soodločanja o prevajanju in terminologiji obstalo. Tako smo na pobudo Dušana Kermavnerja soglasno omejili „družabni“ na „gesellig“ in uvedli v „Kapital“ novo besedo „družbeni“ za gesellschaftlich. Kako so se razvijala ta posvetovanja in sodelovanje, ko je bila pod šestojanuarsko diktaturo otežkočena javna diskusija, sem opisal v sklepnih pripombah v drugi izdaji slovenskega Borchardta leta 1952, a celovit pregled vsega dela na tem polju na Slovenskem od začetkov socialne demokracije dalje je podal France Klopčič v „Ekonomske reviji“ št. 1–2/1976.

Za prevod celotnega „Kapitala“, katerega prvi zvezek je izšel leta 1961, je bila postavljena komisija prevajalcev pod predsedstvom Borisa Ziherla. V njej so bile zastopane poleg ekonomije tudi sociologija, pravo in filozofija. Za slednjo je Ziherl izrecno prevzel osebno odgovornost in jo je zastopal v razpravah o terminologiji. O historatu in poteku tega dela, o problemih in rešitvah, sem v soglasju z Ziherlom objavil 64 tiskanih strani dolgega poročila v obliki dveh razprav v „Ekonomske reviji“ leta 1962 ter leta 1974, ker smo se sporazumeli, da teh stvari načelno ne bomo objavljali v svojem predgovoru v samem „Kapitalu“. Naši politični in strokovni krogi so to poročilo sprejeli in nikjer ni bil objavljen kikiršen ugovor.

Mislil sem, da sem se z gornjimi razpravami poslovil od svojega blizu petdesetletnega dela na tem področju. Če sem se vendarle odločil v teh zadevah ponovno prijeto za pero, storim to prvič zato, ker se zdaj kaže potreba, ponovno pojasniti in pretresti rabo nekaterih terminov, zlasti tujk.

Drugič pa zato, ker je z nekaterimi spremembami ekonomske terminologije v zadnji (četrti) izdaji slovenskega „Anti-Duhringa“, ki jih je uredništvo založbe dopustilo in pri katerih ni nihče dobil soglasja ekonomistov, storjen korak nazaj, a iste spremembe so predlagane (da ne rečem prejudicirane) za predstoječo drugo izdajo „Kapitala“. Razne okoliščine so me prepričale, da dosedanje razprave v premalo dostopnem tisku niso bile dovolj in da je osnovne stvari vendarle koristno in potrebno v načelu predstaviti in pojasniti širši neekonomski javnosti, kar mislim opraviti v dveh ali treh nadaljevanjih. S podrobnostmi bi pa šli v ekonomski revialni tisk, kolikor bo še potrebno.

STANE KRAŠOVEC

Književni listi, Delo, Ljubljana 19. junija 1980

Jezikovni problemi okrog druge izdaje
previda celotnega Marxovega Kapitala (2)

IZRAZJE, RAZUMLJIVOST IN ODGOVORNOST

Kakor sem uvodoma omenil pod točko 1, ostaja še vedno odprto vprašanje nekaterih ne povsem primernih, nenatančnih, ne prav posrečenih, da ne rečem zgrešenih izrazov. Tu pa še zdaleč ne gre samo za filozofske, temveč za ekonomske in vrsto drugih.

Treba je videti, da in koliko so se stvari v tolikih desetletjih spremenile od takrat, ko smo take izraze sprejeli v prvi izdaji takorekoč po sili tradicije, včasih več kakor stoletje dolge (npr. obrestna „mera“), ali pa zaradi udomačenosti v drugih disciplinah, kakor v fiziki. (Delovna sila, produktivna sila dela; v prvotnem konceptu sem imel „moč“ in od tega je ostala nepopravljena „produktivna moč“ na str. 61 in 62 Borchardta 1933 in morda še kje drugje). Ni do kraja jasno vprašanje „obrata“. Morda bo kazalo zaradi splošno udomačene rabe sprejeti konec koncev še kak drug termin splošne rabe, ki smo se mu doslej izognili, ker je znanstveno nevzdržen, oziroma ne pomeni v znanosti istega kot v vsakdanji rabi. Npr. „kmetijstvo“. Tu smo pred podobno dilemo kakor Anglosaksonci, ki morajo še danes, v dobi avtomacije, uporabljati za industrijo izraz „manufacturing“ (ročna izdelava), kakor smo govorili v časih narodnega očeta Bleiweisa („Kmetijske in rokodelske novice“), ko še ni bilo prave industrije.

„Kmetijstvo“ v pomenu „Landwirtschaft“ ali „agriculture“ še nekako gre, dokler se vrtimo znotraj jugoslovanskega plotu. Toda kakor hitro razpravljamo s svetovnega in zgodovinskega vidika, z vidika gospodarskih vej in tehnologije, se mi upre. Prav absurdna bi bila raba te besede pri Marxovi obravnavi zemljiške rente v III. zvezku na primeru klasične kapitalistične družbe z njenimi tremi razredi: zemljiškim lastnikom, kapitalističnim zakupnikom in poljedelskim delavcem, a brez kmeta. Kmetijstvo je ožje od agrara. Kmetov ni niti v partiarhalni dobi niti na kapitalističnih monokulturnih plantažah. Kakšna naj bo kmetijska politika brez njih? Tudi ne moremo reči kmetijska reforma, temveč agrarna, ker presega okvir kmetov in kmetij. Izraz „kmetijski“ je dobil pri nas absolutno veljavo v smislu agrikulturni šele po drugi svetovni vojni po prizadevanju agronomov, ki se jim je zdelo potrebno omejiti poljedelstvo na „Ackerbau“ („ratarstvo“ v srbsko-hrvatski terminologiji). V starih Krekovih „Črnih bukvah kmečkega stanu“ najdemo še vedno poljedelstvo v smislu „poljoprivrede“ in enako — čeprav ne do kraja dosledno — v Uratnikovih „Pogledih na družbo in gospodarsko strukturo Slovenije“ iz leta 1933. Mnogi vodilni naši agrarni ekonomisti na univerzi so priznali neprimernost naše uporabe „kmetijstva“, vendar niso vedeli drugega izhoda. Tudi Edvard Kardelj mi je v osebnem pogovoru svojčas izrazil dvom, da bi nam uspelo ta neustrezní izraz izkoreniniti. Enako je menil Dušan Kermauner, toda pred tem je pri prevajanju poglavja „Zemljiška renta“ v Borchardtu 1952 vendarle uporabil izraz poljedelstvo (in poljedelski delavec) v smislu Landwirtschaft. Postavlja se vprašanje, ali naj vsaj v znanosti ostali še dalje pri „agrikulturi“ in pri „agrarni“ reformi ter „agrarni“ politiki, ali bi uvedli izraz „zemljedelstvo“ (Landwirtschaft), kakor se je vprašal pokojni profesor agronomske fakultete Sadar, ali kaj? (Land v tej zvezi pri nas mnogi napačno

prevajajo kot podeželje; v prevodu „Anti-Duhringa“ so Landarbeiter prevedli kot delavci na deželi (str. 231) namesto kot poljedelski ali poljski delavci, kakor je v našem prevodu „Kapitala“ I., II. in III.), ali morda zemljedelski delavci.

Drugi problem je stara dilema med „produkcijo“ in „proizvodnjo“ in izpeljankami, ki jih imajo tudi drugod, npr. Čehi in Poljaki. V času prodora naše marksistične znanstvene literature v tridesetih letih smo začeli uporabljati „produkcijo“ in izpeljanje iz nje, prvič, ker je tako uporabljal sam Marx in imamo potem enotno izrazoslovje v marksistični literaturi vseh svetovnih jezikov z izjemo ruščine; drugič, zaradi doslednosti, ker se nam upira uporabljati v temeljnih besedah proizvodnjo in proizvajati itd., v izpeljankah, kakor je produkcija, hiperprodukcija, produktiven, pa ne, kakor da bi bili produkcijski procesi v vsakem od teh treh terminov nekaj čisto drugega (npr.: „V proizvodnji in reprodukciji imamo ...“ ali „V proizvodnji smo zašli v hiperprodukcijo“ itd.). „Proizvodnjo“ smo dobili Slovenci prek srbohrvaščine iz ruščine, toda s srbohrvaško končnico (ruska v „proizvodstvu“ nam je gotovo bližja; leta 1911 je Knaflič rabil „proizvajanje“). Izraz je bil v slovenščini prvotno tako tuj kakor produkcija in produktiven ter so se mu ljudje morali šele privajati. Prvotni slovenski izraz je izdelovanje, v poljedelstvu morda pridelovanje; v srbohrvaščini izrada, a enak svoj izraz uporabljajo Čehi in Poljaki še danes v „Kapitalu“ in sploh v ekonomiji (vyroba oz. wyroba). Vendar se danes pri izrazu „izdelava“ vsiljuje še potreba genitiva: izdelava česa?

Če bi že šel slovenit kakšno tujko, bi se odločil za dobiček namesto profita, kakor imajo Rusi samo „pribyl“ za profit in za dobiček. Z našo dualno terminologijo diskriminiramo eno od drugega, dajemo profitu moralno umazan kapitalističen prizvok, medtem ko je slišati dobiček kot nekaj čisto poštenega. Po vrednosti vsebine je pa isto. Anglosaksonci uporabljajo eno samo besedo „profit“ v obeh primerih, in prvotni pomen je pač „korist“. Pri nas je pa neki ekonomist predlagal, da bi rabili „profit“ za kapitalizem, „dobiček“ pa v socializmu, da ne bi naša podjetja dišala po kapitalizmu.

Nikakor ne bi delal zmede z odpravljanjem termina „uporabna vrednost“, kakor bi ga hotel dr. Debenjak zamenjati z „uporabno vrednoto“. Vrednota ima pri nas že moralen, etičen prizvok. Če človek lista po prvih slovenskih razpravah iz ekonomije, najde npr. pri Kreku (str. 383), Ušeničniku (str. 296) in Knafliču (str. 147–153) celo vrsto sinonimov za isti pojem: rabna vrednost, uporabnost, uporabna vrednost, uporabljivost, uporabna dobrina, prav redkokje pa: uporabna vrednota.

„Use value“ (v Marxovi angleščini) ni filozofski, temveč ekonomski pojem. Marx ga ni prevzel od Hegla, temveč od Adama Smitha in ga je politična ekonomija že dolgo pred Marxom obravnavala brez kake mistike in mistričnosti v ozadju; to je pač telo blaga s svojimi koristnimi lastnostmi. Smith pravi čisto preprosto: „Beseda VREDNOST . . . ima dva različna pomena . . . enega imenujemo „value in use“, drugega „value in exchange“ (str. 21 v izd. 1893. Podčrtal Smith!). To sta Gebrauchswert in Tauschwert. Uporabna in menjalna vrednost (torej je eno kakor drugo vrednost, ne more biti prvo vrednota a drugo vrednost!). Tako začne sam Marx na prvi strani „Kapitala“ z naslovom: Dva faktorja blaga: Uporabna in menjalna vrednost („Die zwei Faktoren der Ware . . .“). Za tem, od klasikov politične ekonomije prevzetim naslovom tiči sicer enotnost blaga, ni pa nobene heglovske filozofije, kot morda misli prevajalec četrte slovenske izdaje „Anti-Duhringa“, ki jo išče tudi tam, kjer je ni in

hoče to mesto prevesti v „Oba faktorja blaga“. Čemu? Najbrž zato, da bi na vsakem mestu še bolj poudaril nujno dialektično enotnost, hkrati ko jo diferencira na enoto in vrednost? ! Niti Marx sam niti avtorizirani francoski niti avtorizirani angleški prevod niti ruski prevodi vseh sto let ne pravijo tu „oba“ (beidem, both, tous les deux, oba), temveč preprosto „dva“. Popolnoma se strinjam s Francetom Klopčičem, ki v kritiki slovenskega prevoda „Nemske ideologije“ zameri uredniku slovenske izdaje, da je v integralno besedilo vključil dva odstavka, ki sta ju Marx in Engels črtala iz rokopisa. Tega ne bi smeli delati. Edina sprememba, ki bi jo pri prevodu „Gebrauchswert“ morda sprejel, bi bila bolj ustrezna slovenska beseda „rabna vrednost“, kot so pisali še pod Avstrijo; toda ker se poslužujemo „uporabne vrednosti“ že pol stoletja, ostanimo pri njej in ne mešajmo glave bralcu!

V tej zvezi moram očitati, da se ustvarja prava zmeda, če celo v eni in isti knjigi rabim za isti pojem dva različna izraza, enkrat uporabna vrednost, drugič uporabna vrednota („A. D.“ 1979 str. 231, zlasti 237), enkrat delovna moč, drugič delovna sila (ibid. str. 219, 241, 254 in dr.). Ali je to tista solidnost, ki naj bi jo bil četrti prevajalec „Anti-Duhringa“ pogrešal pri prevodu „Kapitala“ iz leta 1961?

V prvi svoji razpravi o prevodu „Kapitala“ I (E. R. 1962, str. 74 in 75) sem poskušal pokazati, da je za slovenskega bralca bolj razumljivo in razen tega tudi bolj natančno rabiti genitivno obliko: vrednost blaga, oblika vrednosti, namesto adjektivne: blagovna vrednost, vrednostna oblika, razen kadar bi prišlo do prevelikega kopičenja genitivov in do spremembe samega pojma (vrednost denarja: denarna vrednost nečesa: opozarjam v tej zvezi na dileme okrog adjektivne oblike „družbeno ekonomske formacije namesto „ekonomske formacije družbe“ ipd., o čemer je spregovoril v 10. št. „Naših razgledov“ prof dr. Jože Goričar). Pri tem tudi ostajam. Podobno velja za skovanke tipa „vrednostvorni proces“ (za kar pledira prevajalec „Anti-Duhringa“) namesto proces ustvarjanja vrednosti ipd. Že pred oddajo rokopisa prvega prevoda Borchardtove izdaje (1931) v tisk smo črtali iz prvega koncepta „vrednostvorni proces“, potem ko smo se osvobodili otroških čevljičkov germanizma, in postavili „proces ustvarjanja vrednosti“ in „vrednost ustvarjajoče delo“ (str. 45 izdaje 1933). Zakaj bi šli zdaj za petdeset let nazaj?

Mislím pa, da je brez vsake diskusije očitno nesprejemljiva raba besede „blago“ v množini. Npr. „blaga hodijo na trg“ namesto „blago hodi na trg“ ali „če imajo vsa blaga . . . monopolno ceno“ namesto „če ima vsako blago mo nopolno ceno“ (A. D. str. 227, ali „delavci potrošijo zgolj vrednost blag, blaga sama pa so prepustili kapitalistom v nadaljnjo uporabo“, str. 232). To je zadnja revolucionarna novost četrte izdaje „Anti-Duhringa“ pri nas. Niti Plehanov niti Lenin nista šla v ruščini spreminjati plurale tantum „denjgi“ v ednino. Kakor so Rusi našli izhod z „denjgami“ samo v množini, tako smo mi brez problemov rabili „blago“ le v ednini. Jezika ni treba posiljevati.

STANE KRAŠOVEC

Književni listi, Delo, Ljubljana 26. junija 1980

Jezikovni problemi okrog druge izdaje
celotnega prevoda Marxovega Kapitala (3)

IZRAZJE, RAZUMLJIVOST IN ODGOVORNOST

Teže pa je s tistimi Marxovimi nemškimi izrazi, ki imajo lahko več pomenov ali katerih pomeni se v slovenščini križajo z nemškimi. Tu mislim, da je prevod – razen tu in tam, kakor pri verassern in entaussern, ki bi jih bilo treba poldisciplinirano pretresti – našel v glavnem pravilne rešitve, namreč različne v različnih zvezah. Ne bi se strinjal s prizadevanjem, da se v slovenščini v takih primerih uporabi en in isti izraz za vse pomene.

Saj nemška Kraft ni v slovenščini vedno sila, Macht ni vedno moč ali vedno sila ali vedno oblast; der Weg zu Macht ni pot k moči, temveč na oblast, toda Grossmacht ni veleoblast niti velemoč, temveč velesila; pot do oblasti gre lahko ali pa ne s silo, ki pa tedaj ni niti Kraft niti Macht, temveč Gewalt. Danes so te različice že izkristalizirane, svojčas pa je bilo precej zmede tudi pri zelo pedantnih avtorjih. Ko Ušeničnik razlaga v svoji „Sociologiji“ (leta 1910, str. 306), da skuša marksizem „pridobiti proletariatu politično moč“, mora biti človek že precej podkovan, da spozna, da je tu mišljena državna „oblast“, ne pa samo „moč“ političnega vpliva v revizionističnem smislu. Toliko za ilustracijo „nevernim Tomažem“, da so lahko podobni problemi tudi v naslednjih primerih.

Prvi primer sta Notwendigkeit in notwendig. „Gesellschaftlich notwendige Arbeit“ in „gesellschaftlich notwendige Arbeitszeit“ prevajamo doslej kot družbeno „potrebno“ delo in družbeno „potrebni“ delovni čas. Ta termin imamo že od začetka stoletja in imajo ga v svojih spisih in učbenikih. Tudi nemarksisti, ko razlagajo Marxovo teorijo: Ušeničnik v „Sociologiji“, str. 296 kot „socialno potrebni delovni čas“ in Knaflič v „Socializmu“, str. 186. Nasprotno pripisujeta Marxu teorijo „nujnosti“ kriz in „nujnosti“ razvoja socializma po kapitalizmu. In še danes bi bilo v slovenščini prav narobe govoriti o „potrebi“ gospodarskih kriz, a o „nujnem“ delovnem času.

Po osemdesetih letih te rabe se je spotaknil ob „potrebno“ delo itd., edino dr. B. Debenjak, ki hoče razbiti „družbeno nujno delo“ in „družbeno nujni delovni čas“. To pa zato, ker je ugotovil, da „Notwendigkeit“ v primeru „skoka iz kraljestva nujnosti v kraljestvo svobode“ ni mogoče prevesti drugače kakor z „nujnostjo“. Notwendig pa da ne more biti tu eno in tam drugo. Toda „nujno delo“ in „nujni delovni čas“ bi bila v nemščini „dringend notwendige Arbeit“ in „dringend notwendige Arbeitszeit“. Srbi in Hrvati, ki doslej uporabljajo izraz „potrebni rad“, bi tedaj morali preiti na „nužni rad“ ali celo na „hitni rad“! Besedo „potrebni“ uporabljamo pri nas v ekonomskem in političnem jeziku že desetletja, ko razlikujemo med „potrebni“ in „presežnim delom“ in delovnim časom. Tako je že davno v glavah naših ljudi in ustvarjali bi le zmedo, če bi uvedli še „nujni delovni čas“, ki bi ga ljudje čitali v eni knjigi ali časniku, medtem ko bi v drugi čitali „potrebni delovni čas“. En sindikat bi govoril o nujnem, drugi o potrebnem. Kdo bo potem razumel, ali sta to dve ali ena kategorija? Naš in srbsko-hrvaški „potrebni“ je povsem ekvivalenten ruskemu „neobходимyj“, toda naš „neobhodni delovni čas“ bi se kaj čudno slišal. Mislim, da smemo erforderlich, notig in notwendig vse tri skupaj prevajati s

„potreben“, kakor je to storjeno v prevodu „Anti-Duhringa“ 1933 na str. 158. Angleški prevod ima samo za notig in notwendig skupen izraz necessary, francoski za oboje necessaire, ruski za oboje neobhodnimyj. Če potem rabijo Rusi za erforderlichlich „trebutsja“ in enako Francozi „indispensable“, je pač zato, da se ne bi na isti strani trikrat ponavljala ista beseda za prva dva nemška izraza. Ostanimo tedaj mirno pri terminih „potrebni delovni čas“ in „potrebno delo“ kot nasprotje presežnemu, po drugi strani pa ostanimo pri „kraljestvu nujnosti“! Pri poskusu, da bi uporabljali enotno in po možnosti dobesedno predstavljeno besedo za en in isti nemški izraz, je pa še mnogo trši oreh glagol „verwerten“ oziroma samostalnika „Verwertung“ in „Selbsterwertung“. Brez resničnega in vsestranskega razumevanja te besede je nemogoče pravilno razumeti poglavje o nastanku presežne vrednosti. Ker je „verwerten“ eden od vogalnih kamnov Marxove analize blaga in kapitala, se je treba podrobneje zadržati na tem primeru.

V osnovi in dobesedno pomeni „verwerten“ uporabiti ali izkoristiti, kar danes potrjuje tudi Wahringov slovar nemškega jezika. Naš Tomšičev dodaja še vnovčiti. Stari in debeli Wolf-Cigaletov nemško-slovenski slovar, napisan še v Marxovih časih, besede verwerten sploh ne pozna. Na posameznih področjih lahko dobi ta beseda nekoliko različnih pomenov, prilagojen področju in po jeziku. Zato gornja dobesedna predstava pa slovarju ne podaja vedno misli, ki bi se povsod konkretno ujemala s tamkajšnjim Marxovim pojmovanjem „Verwertung“, kajti spričo svoje zelo pestre uporabe v nemščini, ki je drugod, ni, se beseda ne da ustrezno prenesti v druge jezike z eno samo besedo. Če rabi Marx mestoma to besedo v nemščini prek okvira, ki ga dopušča dobesedni prevod v druge jezike, sta možni dve alternativni za prevajalca: Ali konvencija z novo skovanko, eno samo za vse primere oz. vsa področja, ali pa več opisanih izrazov, vsak na drugačen ustrezen primer.

Pred vojno smo se samo v prvem konceptu prevoda Borchardta odločili za prvo alternativo in smo ustvarili skovanko „povrednotiti“ z izpeljankami. Morda se še kje najdejo prvi koncepti prevoda, ki bodo to potrdili. Na tem izrazu je ostal prvi prevod „Anti-Duhringa“, ki je šel za spoznanje kasneje v tisk, ne pa prevod Borchardta. Anketiranje v zaprtem krogu nam je pokazalo, da si vsebine te besede (povrednotiti) nihče ne zlepa ne po sili ne more predstavljati. To so bila velika posvetovanja, pa tudi korespondenca, ker smo bili nekateri v Zagrebu, drugi v Mariboru in ostali v Ljubljani. Tako smo iskaje prišli na izraz „povečati vrednost“ za enega od pomenov. Ne izključujem, da je imel pri tem velik delež Ciril Štukelj, takrat glavni urednik založbe „Svoboda“. V tisk je šel stavek, ki bi ga lahko še danes podpisal: „Če primerjamo proces ustvarjanja vrednosti in proces večanja vrednosti, vidimo, da ni proces večanja vrednosti nič drugega, kakor čez določeno točko podaljšan proces ustvarjanja vrednosti... Če pa traja proces ustvarjanja vrednosti čez točko, se spremeni v proces izkoriščanja ali večanja vrednosti.“ (str. 45 izdaje Borchardt iz leta 1933). V naslednji izdaji leta 1952 smo izpustili besedo „izkoriščanja“, dasi je tudi zapopadena v „Verwertung“.

Takrat – na prelomu dvajsetih in tridesetih let nismo imeli pred seboj ne avtorizirane prve francoske izdaje ne avtorizirane angleške ne ruske izdaje „Kapitala“, ki bi nam povedale, ali imamo prav. Dobili smo jih šele pri pripravljanju druge, spremenjene izdaje Borchardta iz leta 1952 in našli tam eklatantno potrdilo zase že v samem naslovu petega poglavja (v angleščini in francoščini sedme-

ga): „Arbeitsprozess und Verwertungsprozess“ je povsod preveden kot „Proces dela in proces ustvarjanja presežne vrednosti“ ali „proces večanja vrednosti“ (the process of producing surplus value, la production de la plus-value, proces uveličanja stoisnosti, proces pomnažania wartosci). Srbohrvatski prevod „oplođjivanje vrednosti“ je prav tako opisen, vendar prehaja na področje biologije in se nam zato ne zdi najbolj primeren.

Na drugih mestih ustreza za „verwerten“ izraz izkoriščati, uporabljati, pa tudi prodati, realizirati ali pa izkupičiti, odvisno od zveze in področja, na katero se nanaša. Navedel bi primer iz „Anti-Duhringa“: „...kako morejo trajno „verwerten“ plod svojega dela nad naravnimi produkcijskimi stroški“. To je prevedeno v prvi izdaji leta 1934 z „vnovčiti“ (str. 168), kar je v redu, a leta 1965 v Veselkovi redakciji s „prodajati“ (str. 247), kakor je na nekaterih mestih v ruskem prevodu, kar je povsem na mestu. Francoski prevod (str. 247 in 248), angleški (str. 237 in 236) ter ruski prevod (str. 219 in enako 217) imajo v tej zvezi besedo „realizirati“, ki se sicer oddaljuje od prvotnega pojma „verwerten“, toda popolnoma ustreza temu, kar sta Marx in Engels hotela reči, in je bralcu razumljivo.

Navedene rešitve uporabljamo vsi slovenski ekonomisti tako pri pouku ekonomije kakor v razpravah in analizah itd., že dobrih petindvajset let in so vsakomur jasne in razumljive, rekel bi prav oprijemljive. Skladajo se z Marxovimi mislimi v tistih stavkih in skladajo se s kontrolirano angleško, francosko in rusko verzijo. Lenin s svojim ostrim čutom za besedo in pri svojem odličnem obvladovanju nemščine – saj je v diskusijah na kongresih Kominterne nastopal v nemščini – ni nikjer ugovarjal ruski verziji „uveličivat ‚stoisnost‘“ za verwerten, ki v naslovu poglavja prav zbode v oči.

Nasprotno pa prevajalcu četrte izdaje prevoda „Anti-Duhringa“ te verzije ne ustrezajo ter je šel v svoji redakciji samovoljno nazaj na termin uvrednotiti in uvrednotovati. Vse Veselkove popravke slovenskega „Anti-Duhringa“ v izdaji leta 1965 v smeri prilagoditve slovenskemu prevodu „Kapitala“ iz leta 1961 (povečati vrednost, izkoristiti, realizirati) je kratko in malo likvidiral (Veselko je bil član komisije za prevod „Kapitala“ in glavni lektor). Ne vem, ali je izkopal termin „uvrednotiti“ še iz avstro-ogrskih časov ali ga je pobral od Mirka Koširja iz druge izdaje „Anti-Duhringa“ iz leta 1948; važno je, da hoče imeti ta termin tudi v novi izdaji „Kapitala“. Namesto „Procesa dela in procesa večanja vrednosti“, kakor je splošno razumljivo povedano v glavnih svetovnih jezikih, bi se tako vrnil na „Proces dela in proces uvrednotenja“, kakor je pred sedmimi desetletji pri nas prevedel masarykovec Knaflič (str. 175 njegovega „Socializma“) in najbrž izraz niti sam ni preveč dobro razumel, kakor ne Marxa – saj je na koncu zajadral v Orjuuno. Ali pa, kakor je popravila četrta izdaja „Anti-Duhringa“ na str. 241: „Vrednost delovne moči in njeno uvrednotenje v delovnem procesu sta dve različni velikosti“. Nasprotno je prevedeno v Borchardtu iz 1952: „Vrednost delovne sile in njena uporaba v delovnem procesu sta dve različni količini“ (str. 42). Ali v „Kapitalu“ leta 1961: „Vrednost delovne sile in njeno izkoriščanje v delovnem procesu sta torej dve različni količini“ (str. 218). Ruski prevod je še bolj svoboden: „... in vrednost, ki se ustvarja v procesu njene uporabe...“, kar je po francoskem vzoru: „... in vrednost, ki jo mora delovna sila ustvariti“ (str. 218, fr. prev.). Ali angleško: „... in vrednost, ki jo ta delovna sila ustvarja v delovnem procesu...“ (str. 193).

Književni listi, Delo, Ljubljana, 10. julija 1980

Jezikovni problemi okrog druge izdaje
celotnega prevoda Marxovega Kapitala (4)

IZRAZJE, RAZUMLJIVOST IN ODGOVORNOST

Zdaj pa pogledjmo, kako bi se bral prej citirani znameniti stavek petega poglavja, če za Wertbildungsprozess vstavimo predlagani „vrednotovni proces“ namesto našega „procesa ustvarjanja vrednosti“, in pa če za Verwertungsprozess vstavimo „uvrednotovalni proces“ namesto našega „procesa večanja vrednosti“: „Če primerjamo vrednotovni proces in uvrednotovalni proces, vidimo, da uvrednotovalni proces ni nič drugega kakor preko določene točke podaljšan vrednotovni proces . . . Če traja vrednotovni proces preko te točke, se spremeni v uvrednotovalni proces.“ (Vstavljeno na podlagi našega prevoda iz leta 1961, ki se razlikuje od Borchardta 1953 samo po „preko“ namesto „čez“, kar je čista osebna lektorska izbira.)

Kako naj neposvečen bralec razume to sfingo? Kako naj ve, da tukaj „uvrednotenje“ ni zgolj ustvarjanje vrednosti, temveč še večanje vrednosti? Le s stalnim ponavljanjem in z močno avtosugestijo smo razumel „uvrednotenje“ tako, kakor je Marx na tem mestu razumel nemško „verwerten“. Noben drug jezik ne bi prenesel skovanke tipa „uvrednotiti“. Noben Anglež si ne bo izmislil „the process of invalidation“ ali „the process of upvalidation“, ker bi se bal, da se bodo ljudje ali jezili ali smejali. Zato so se tudi Samuel Moore, Eleanor Marx-Aveling, dr. Aveling in končno Engels zedinili za „process of creating surplus value“ oz. „of producing surplus value“. In na podoben način je rešeno to vprašanje v našem slovenskem prevodu iz leta 1961:

„Če zdaj primerjamo proces ustvarjanja vrednosti in proces večanja vrednosti, vidimo, da proces večanja vrednosti ni nič drugega kakor preko določene točke podaljšan proces ustvarjanja vrednosti . . . Če . . . traja proces ustvarjanja vrednosti preko te točke, se spremeni v proces večanja vrednosti.“ (str. 220)

Primerjajmo še enkrat obe verziji. Beseda „uvrednotenje“ je tu res lepa. Toda predstavljaš si lahko pod njo toliko, kolikor pri obhodu razstave abstraktnega slikarja, kar si po mili volji želiš in hočeš, ali ustvariti ali pretvoriti v vrednost ali povečati ali karkoli pač moraš izfilozofirati. Glavno je, da ta imenitna in blagozvočna beseda ne pomeni v slovenščini nič eksaktnega, nič konkretnega in je zato idealno prikladna za prevajalca v vsaki zvezi, ker ne more zagrešiti nobene napake, pa tudi ne odgovarja za to, kaj si bo bralec ob tej besedi predstavljal.

Meglina beseda „uvrednotiti“ in „uvrednotovati“ ustvarja v glavi slovenskega braleca vse prej predstavo ustvarjanja vrednosti ali pa pretvarjanja, spreminjanja neke uporabne vrednosti v menjalno vrednost, ki to še ni, kakor voda, zemlja, zrak pod določenimi pogoji; ali pa vnovčenje, realizacijo, kar včasih tudi je. V nemščini ima beseda „verwerten“ več razsežnosti, je široko razumljiva in ustvarja predstavo izkoriščanja, izrabe, uporabe s pridom, s koristjo, z dobičkom. Zato jo je Marx lahko uporabljal vsepovsod, tudi kjer to v drugojezičnih tekstih ni mogoče. Kolikor sem trenutno spet pregledal pri tej priliki, ni uporabil neke generalne skovanke za vse pomene „verwerten“ niti francoski niti angleški niti ruski niti poljski niti bolgarski prevod. Niti Engels niti Lenin, kolikor nam je znano.

Res je sicer, da je tudi med ekonomisti najti osebe, ki rade uporabljajo nejasne izraze ali celo uživajo v njih, zlasti v tujkah v dvomljivi zvezi. Toda v splošnem želi ekonomist vedeti čisto konkretno, kaj pomeni beseda: ali prodajo ali vnovčenje ali konserviranje vrednosti kot zaklada ali izkoriščanje, uporabljanje, dobivanje dobička, povečanje vrednosti, realizacijo ali kaj. Sama blagozvočnost lahko vse prej zavede kakor pomaga.

V svoji predvojni kritiki prvega prevoda „Anti-Duhringa“ sem opozoril, kako je takratni prevajalec Anti-Duhringa prevedel „Die Stunde des Kapitalistischen Privateigentums schlagt“. Namesto „Ura kapitalistične privatne lastnine je bila“, kot je izšlo leto prej v mojem prevodu Borchardta, je napravil bolj zvočno: „Plat zvona bije kapitalistični privatni lastnini“. Res je bolj zvočno, vendar je to klicanje kapitalistični lastnini na pomoč! Pač spominja na tiste časnikarje, ki prevajajo „alarm“ s preplahom – v beg namesto k orožju! V tej zvezi sem takrat apeliral proti orientaciji na blagozvočnost in meglenost brez vsake vsebine ali celo z napačno vsebino: „Marksist naj bo razumljiv, eksakten, resničen; razumljiv toliko bolj, ker je resničnost že sama zelo komplicirana; le meščanski dekadent ‚oblikuje‘ nejasne in brezvsebinske, lepo doneče besede“. („K slovenskemu prevodu Anti-Duhringa“, pod psevdonimom O. Drenik, „Književnost“ 1934, št. 5, str. 177).

S tem sem se dotaknil pojava, ki ga imenujemo jezikovna metoda:

Ena zadeva je izboljšanje literarnega stila v razpravi. Tudi znanstveni avtor naj stremi za čim lepšim stilom, kolikor je to mogoče v njegovem predmetu obravnavanja. Pri prevajanju Marxa ima to še posebno veljavo v vrsti znamenitih odstavkov in poglavij, napisanih v krepki, čudoviti nemščini, kakor se je izrazil o Marxu Engels. Razlike se takoj začuti, če se s prevajanja Marxa preide na prevajanje Kautskega ali Hilferdinga. Najbolj kremeniti Marxovi poglavji sta tisto o nastanku presežne vrednosti in poglavje o zgodovinski tendenci kapitalistične akumulacije. Če vzamem slovenske prevode raznih izdaj in pa posamične citate nasprotnikov in kritikov, imamo v slovenščini od začetka stoletja do danes, najmanj poldrug ducat verzij teh odstavkov, ki tekmujejo med seboj, katera bo posnela Marxovo besedilo bolj plastično in bolj udarno. Nad temi odstavki v Borchardtju so sedeli lektorji ure in ure tako l. 1932 kakor l. 1952 in enako pri „Kapitalu“ l. 1961 ter so pilili verzijo za verzijo, besedo za besedo, dostikrat ne glede na voljo samega prevajalca, ki ni mogel biti vedno blizu. Dr. Debenjak je dal v ustreznem citatu v „Anti-Duhringu“ svoje lastne verzije, od katerih je ena ali druga sprejemljiva. Katera od ducatov alternativ je boljša, postaja tu že bolj stvar estetske kakor znanstvene in filozofske ocene. Videli smo prav v prejšnjem odstavku pri „plati zvona“, kako gre lahko estetika na škodo znanstvene točnosti in razumljivosti. O teh literarnih in modnih prijemih sem se razpisal pred leti v „Ekonomske reviji“ oziroma v odlomkih v „Naših razgledih“ septembra in oktobra 1974 in ne bi ponavljal svojih tez, temveč le citiral nekatere primere. Tako zahteva prevajalec sedanje izdaje „Anti-Duhringa“, da se v novem „Kapitalu“ odstrani besedica „kakor“ pri naštevanju primerov, češ, to je groba napaka. Za nemško „Waren, wie Eisen, Weizen, Diamant usw.“ ne bi smel reči „Blago, kakor železo, pšenica, diamant itd.“, kar je groba napaka, temveč „Blago, recimo železo, pšenica...“ ali pa „Blago denimo železo itd.“. Vprašujem se, ali bo take grobe napake treba odstraniti tudi v svetovnih jezikih, ki še kar naprej tako pišejo: wie, comme, come, como, as, kak, jak. Podobnih napak je našel vse črno v prevodu „Kapitala“ iz leta 1961,

in ker je očitno dela cum maxima ira et studio, je razumljivo, da je večji del njegovih ocen na slabih nogah. Eden od članov pripravljalnega odbora nove izdaje jih je posrečeno primerjal s šolskimi popravki: Če napišeš „vedno“, ti profesor popravi v „zmeraj“, a če si napisal „zmeraj“, ti popravi v „vselej“. Marxove „raziskave“ v četrtem stavku prvega poglavja mi hočejo popraviti v „preiskave“, čeprav se „Raziskovalna skupnost Slovenije“ še ni mogla odločiti, da bi se po tej modi prekrstila v „Preiskovalno skupnost Slovenije“. Če bomo hoteli slediti tej modi v znanosti in spreminjati po njej vsakih nekaj let učbenike in slovarje, bo treba izdajati modne žurnale za „posredovanje“ slovenskega izrazja.

Druga zadeva pri znanstvenih tekstih so pa termini. Tu je treba vztrajati na stalnosti in na enotnosti, sicer povzročamo zmedo in nesporazume. Razen kjer gre za povsem drugačne prijeme (npr. pri subjektivistični ekonomiji) je tu nedopustno literarno menjavanje izrazov in njih občasno spreminjanje. Angloameričani bi debelo pogledali nekoga, ki bi namesto horse power horce force, ali pa namesto labour force pisal labour power, a vse to iz čiste ambicije, da bi „posodobil“ izrazje. Dostikrat povzročajo modne spremembe pri izpeljevanju težave vse do netočnosti, tako da so zelo tvegana zadeva. Njihovi kreatorji navadno ne vidijo daleč pred svojim nosom in imajo zato kratke noge. Faktorji so se od generacije do generacije spreminjali v činitelje, tvorce in dejavnike in kdove kaj še. Poskusimo reči v matematiki činiteljska ali dejavniška analiza. Če v III. knjigi „Kapitala“ namesto aktivne in pasivne trgovske bilance pišemo pozitivna in negativna bilanca, bom moral povedati tudi, kako naj se „pozitivirajo“ njene „negative“. Ali bomo pasivne rajone prekrstili v negativne rajone in pasivna leta v negativna leta? Od „slučaja“ so prišli na „primer“ in od tega na „vzгляд“, ker ne prvo ne drugo ni šlo. Ko se je France Klopčič s prispevkom v „Jeziku in slovstvu“ uprl tem popravkom, se je vprašal, ali bomo govorili o Franciji Španiji kot „vzględu“ fašističnega režima? V nemščini bi se nam vsakdo smejal, če bi rabili „vermittelen“ namesto „ubermittelen“. Pri nas RTV poroča, da je ambasador „posredoval“ ministru osebno poslanico svojega predsednika, molči pa o tem, ali je minister bil tudi pripravljen tako posredovanje sprejeti, in kako je posredovanje uspelo.

Ne vem, kam bi vtaknil nekatere novosti, ki jih prinaša četrta izdaja slovenskega „Anti-Duhringa“, a predlagajo jih tudi za novi „Kapital“. Npr. prevod besede verwandeln, Verwandlung. Res je, da je v osnovi bolj ustrezna slovenska beseda „preobrazba“ kakor „sprememba“. Toda spet ne povsod. Tako bi ostal pri „spremembi“ denarja v blago, ker je to enkratno dejanje. Tudi ne bi rekel, da proletariat „preobrazi“ produkcijska sredstva najprej v državno lastnino („A.-D.“ 4. izd., str. 317) namesto spremeni. Saj smo stoletja imeli tudi v svetopisemskih zgodbah, da se „Jezus spremeni“ na gori, ne pa da se „Jezus preobrazi“. Preobrazba velja pač za hrošče iz ličinke in bube in za počasno, dolgotrajno spreminjanje liberalca v konservativca, narodnjaka v nemškutarja agrarne strukture v industrijsko strukturo dežele. Beseda bi morda zaslužila razprave takega tipa kakor nekdanja o nadvrednosti, čeprav v tem primeru ni tako kritično oz. je skoraj že bolj stvar mode, ali se rabi ta ali ona beseda. Saj smo še na poti v revolucijo zmagovali s samimi spremembami“ in smo produkcijska sredstva še kar uspešno spremenili v družbena brez „preobražanja“.

Dalje je vrsta predlaganih novih skovank, kjer se človek vprašuje o njihovi

primernosti za množično uporabo. Npr. „vredenstvo“ Marx sam se je tu potožil nad pomanjkljivostjo nemščine v korist romanske besede. (Kap. I., str. 63 o „Wertsein“) Če mislimo tiskati „Kapital“ v 5000 ali več izvodih, ne bi tvegali, da bi „Ihr Wertsein erscheint in ihrer Gleichkeit mit dem Rock“ prevedel v „Njeno vredenstvo se prikazuje itd.“, kajti vsaj štiri petine bralcev ne bo tega razumelo. Obdržal bi vse prej „Njeno bivanje kot vrednost se kaže v enakosti s suknjičem“, kakor smo prevedli v izdaji leta 1961 (str. 62 – Ruski prevod: „Ego stoimostnoe bytie javljaetsja . . .“).

Podobno je z drugimi skovankami. Da se ne bi na tem mestu preveč razpisal, se omejujem le na ruski prevod (ker je slovanski) in opozarjam, da so si Rusi v izogib nerazumljivim ali dvoumnim skovankam pomagali na ta način, da so preprostim ruskim besedam „splošne porabe“ dodjali v oklepaju Marxov nemški izraz, kakor stoimost (Wertgegenstandlichkeit) predmetnost stoimosti (Wertgegenstandlichkeit), stoimost (Wertding), oploščenje stoimosti (Wertding). Mislim, da bi to prakso uvedli tudi v slovenščini. S tem je ustrezno splošni razumljivosti, duhu slovanskega jezika in akademski pedantnosti. Obenem je ustrezno tistim, ki za vsako ceno iščejo za vsako Marxovo varianto neko ozadje, čeprav bi bilo v ta namen bolj zanesljivo ali celo edino pravilno raziskovati na podlagi originalov.

STANE KRAŠOVEC

Popravek: v 2. nadaljevanju z dne 19. junija je v tretjem stolpcu 29. vrsti od zgoraj treba brati „diferencira na vrednoto in vrednost“ namesto „diferencira na enoto in vrednost“.

Književni listi, Delo, Ljubljana, 25. september 1980

Ugovori in pripombe na naslov
piscev in uredništva

NEKAJ NUJNIH OSEBNIH POJASNIL

Stane Krašovec je skozi pet četrtkov konec junija in v prvi polovici julija razlagal slovenskemu občinstvu svoje videnje problema druge izdaje Marxovega Kapitala v slovenščini. V tem prispevku je obsul podpisanega s toliko očitki in celo osebnimi sramotitvami, da stvar ne more ostati brez javnega pojasnila. Toda ton in vsebina Krašovčeve invektive seveda že vnaprej preprečuje diskusijo, zato se podpisani mora omejiti samo na pojasnila, ki bodo bralcem posredovala manjka-joče podatke, nujno potrebne za celovitejšo razumevanje problema. Krašovcu pa avtor ne kani odgovarjati.

Prvi del Kapitala je izšel v slovenščini pri Cankarjevi založbi leta 1961. Od avtorjev prevoda je danes med mrtvimi Maks Veselko st., prav tako pa ni med nami več urednika izdaje akad. Borisa Ziherla. Ko je nastala potreba po drugi izdaji, ju ni bilo mogoče več klicati za nasvet in pomoč, zato je bila v sodelovanju med založnico na Marksističnim centrom pri CK ZKS oblikovana redakcija v sestavi: dr. Boris Majer, kot predsednik, Stane Krašovec in dr. Ivan Lavrač st. iz sestava prevajalcev prve izdaje, dr. Božidar Debenjak kot nosilec zadevne katedre na filozofski fakulteti in dolgoletni sodelavec pokojnega Borisa Ziherla pri izdajanju Marxa in Engelsa v slovenščini ter Tomaž Mastnak kot zadevni urednik pri založnici. Redakcija se je dogovorila, da bo v najkrajšem času poskrbela za izboljšan prevod in za takšne uredniške dopolnitve, ki bodo olajšale sodobno branje besedila in bralcu pomagale razumeti osnovni tekst. Izboljšani prehod naj bi bil pripravljen za končno redakcijo (z začetnimi deli mislim prvih osem poglavij in seveda predgovore ter sklepno besedo k drugi nemški izdaji). Toda od januarja 1979 do konca avgusta 1980 Stane Krašovec, prevajalec teh poglavij, „ni imel časa“, da bi izvršil redakcijo in se spustil v kakršnokoli vsebinsko razpravo, ker je bil „prezaposlen s pripravami simpozija o kmetih-delavcih, ki ga lahko pripravim v Jugoslaviji samo jaz in nihče drug“, kot je dobesedno izjavil na eni od redakcijskih sej. Potem ko je poldruge leto in več blokiral redakcijsko delo, ima dovolj poguma (ali pozabljivosti?) očitati, da je bil nov prevod „Anti-Duhringa“ z redakcijskimi kazalkami narejen v pričakovanju nove izdaje Kapitala, ki je bil po skupnem sklepu tik pred durmi. In če se je Krašovcu posrečilo, da jo je odložil vsaj za dve leti, je preprosto nedostojno (ali pa skrajno raztreseno in pozabljivo), če iz tega plete očitek drugim, ki so odgovorno in pošteno dali izdajanju klasikov prioriteto pred drugimi nalogami. Osebna ihta, ki ga je pri tem gnala, je povzročila, da v „Anti-Duhringu“ ni prebral niti kolofona, zakaj sicer bi bil opazil, da je prevajalec drugega in tretjega razdeljka nekdo drug in ne podpisani. Toda ta konstrukcija mu je bila potrebna kot pokojnemu Kaliguli — da bi z enim zamahom rapirja, čeprav malo upočasnjeno skozi pet števil, lahko odsekal vse glave, ki so drugega mnenja od njegove. Pa teh glav na Slovenskem niti ni tako malo; kolektiv, ki je pripravil rokopis izboljšane prevoda Kapitala, je štel ob redakciji, ki je bila našeta prej, še dober ducat mlajših strokovnjakov, ki so v zadnjem desetletju močno okrepili vrste raziskovalcev Marxove misli. Vsak od njih je na podlagi svoje vednosti v

svetovnem raziskovanju in lastnega raziskovanja zlasti filozofskih korenin Marx-ove misli prispeval k oblikovanju popravljene podobe besedila in k razreševanju terminoloških vprašanj. A ker nobeden od njih še ni srečal Abrahama, za Krašovca pa so bili vsi problemi rešeni že „pred petdesetimi leti“, je razumljivo, da nanje pozablja. Poleg omenjenih sodelavcev je imel Krašovec na sestanku, katerim je, sredi njegovih srditih invektiv v Listih, Marksistični center skušal najti izhod iz redakcijskega pata, priložnost slišati še vsaj pol ducata prav tako kvalificiranih znanstvenih delavcev, ki niso sodelovali pri pripravi Kapitala pa imajo podobna ali drugačna, toda analogna stališča kot pripravljavci druge izdaje. Tudi ti leta 1929–30 še niso bili zraven, ker so bili rojeni pozneje, toda že zdavnaj so tudi njihovi argumenti formulirani znanstveno zrelo. Kaligulski meč na vrat podpisanega torej naj bi povzročil, da bi se odkotalile tudi njihove glave.

A zdaj k „izvirnemu grehu“, ki je konec koncev izzval vso neobvladano ihto in tudi ves članek o „izrazju razumljivosti in odgovornosti“. V redakciji nismo mogli mimo opozorila (ki je bilo izrečeno „za zaveso“, in camera caritatis, brez namena prati amazano perilo prevoda pred očmi javnosti!), da prvi prevod ne more ostati brez resnih popravkov in da je delan ne le brez filozofskega razmisleka, temveč mestoma prav površno in protismiselno. Krašovec „pozabljivo“ pripominja, da je kritika merila na zamenjavo „kakor“ z „recimo“ in podobno. O tem malo pozneje. Toda resnično si nismo želeli, da bi krašovca, v čigar prevodu prvih poglavij res mrgoli napak in nesporazumov z Marxovo teoretsko mislijo, kritizirali pred očmi javnosti, saj je med njegovimi drugimi zaslugami tudi ta, da nas je oskrbel z Borchardtovim izvlečkom iz Kapitala (karkoli si že mislimo o izvečkih nasploh, neko pedagoško funkcijo je v preteklih dobah tudi Borchardt uspešno opravljal); prva izdaja Kapitala je bila pionirsko delo, ki že kot takšno ni moglo biti brez napak (in prav zato je že pokojni Maks Veselko st. menil, da bi morala biti naklada prve izdaje znatno manjša, da bi čimprej prišlo do druge); tudi če je resda Krašovčev prispevek v tej izdaji od vseh najšibkejši in dosti sporne kvalitete, je naravoslovno dejstvo, da je ta delež velik, že dovolj pomembno. Ker pa Krašovec sam ni pripravljen sprejeti te ponujene obzirnosti, temveč si hoče z osebnim napadom na podpisanega pridobiti nimb nezmotljivosti in obenem z zmetjem kritika spraviti s sveta kritiko, z besedilom, ki bi ga pri ljudeh moje generacije imenovali nekorrektno in podtikovalsko — smo prisiljeni tudi ta prevod potegniti pod reflektorje javnosti, namesto da bi zagrnili z zagrinjalom usmiljenja. Odprimo kar prvo stran prvega poglavja: str. 43 izd. je 1961. Na njej Krašovec sicer tudi nemški wie Eisen suženjsko sloveni s kakor železo, a ob tej lepotni napaki so še mnogo večje, ki jih „prevajatelj“ (tako se je predstavil v tretji izdaji Borchardta 1976!) pozabljivo zamočuje v svoji invektivi zoper sleherno kritiko. Za primer vzemimo ves drugi odstavek. V „prevajateljevi“ izvedbi beremo: „Blago je predvsem zunanji predmet, stvar, ki s svojimi lastnostmi zadovoljuje kakršnokoli človeško potrebo. Vrsta teh potreb je postranska stvar in je vseeno, ali izvirajo iz želodca ali iz domišljije. Tudi ne gre za to, kako ta stvar zadovoljuje človeško potrebo, ali neposredno kot življenjska potrebščina, t.j. kot potrošni predmet, ali pa povinku kot produkcijsko sredstvo“.

Marx pa pravi (podčrtana mesta so narobe prevedena):

„Die Ware ist *zunächst* ein ausserer Gegenstand, ein Ding, das durch seine Eigenschaften meenschliche Bedürfnisse *irgendeiner Art* befriedigt. Die Natur dieser Bedürfnisse, ob sie z. B. dem Magen oder der Phantasie antspringen, *andert*

nichts an der Sache. Es handelt sich *hier* auch nicht darum, wie die Sache das menschliche Bedürfnis befriedigt, ob unmittelbar als Lebensmittel, d. h. als *Gegenstand des Gendsses*, oder auf einem Umweg, als Produktionsmittel.“

Marx torej trdi naslednje:

„Blago je *najpoprej* vnanji predmet, *reč*, ki s svojimi lastnostmi zadovoljuje človeške potrebe *kakršnekoli vrste*. *Narava* teh potreb, ali npr. izvirajo iz želodca ali iz fantazije, *stvari nič ne spremeni*. Tu tudi ne gre za to, kako ta stvar zadovoljuje človeško potrebo, ali neposredno kot življenska potrebščina t. j. kot *predmet uživanja*, ali po ovinku, kot produkcijsko sredstvo“. (V prid lažje berljivosti smo morali zanemariti Marxovo podčrtavo kako.)

Že iz teh nekaj vrstic je razvidno, da je temeljna značilnost postopka našega „prevajatelja“ ohlapnost. Toda ohlapnost v prevajanju teoretskega besedila je seveda obenem tudi nesporazum s teoretikom. Marxu, ki je svoja dela poznejšega časa tudi po nekajkrat predelaval, preden jih je dal v tisk, besede niso bile poljubno izbrane, tu in npr. mu nista bili mašili. Zato ni vseeno, ali rečemo narava ali pa vrsta potreb, saj kontrapunktiranje želodca in fantazije dovolj ponazarja, za kaj je Marxu šlo. (Mimogrede povedano: „prevajatelju“ pomeni nemška Natur lahko tudi stepto in zato prevaja *naturliche Weisen* s stepskimi travniki — gl. str. 50; a tam, kjer je Pfaffe župnik, je tudi Natur lahko 1. vrsta, 2. stepta). Da prevajatelj ni opazil, da Marx v prvem stavku govori o možnih vrstah potreb, v drugem pa prehaja za njihovo naravo („primarno“ ali „sekundarno“, želodčno ali fantazijsko), je dovolj značilno. A v tem odstavku je najodločnejša prva napaka, ko zunachst prevaja s predvsem, namesto z najpoprej. Krašovec torej meni, da je za Marxa to POGLAVITNA lastnost ali značilnost blaga, medtem ko Marx pravi, da se nam blago tako kaže NA PRVI POGLED, da je to pač prvo, kar zagledamo. Da bomo Krašovca rešili skušnjave, da bi vse to razglasil za „Debenjakovo filozofijo“ (in filozofijo nasploh prevajatelj dostavlja v enako razmerje s Kapitalom kot denimo agronomijo, pri čemer ga niti malo ne motijo izrecne Marxove besede, pa tudi znane Leninove opazke o „logiki Kapitla“; „Debenjakova lastna filozofija“ je torej najmočnejša zmerljivka, ki mu pade na pamet, če odmislimo namige, da so tisti, ki so kdaj iskali drugačne terminološke rešitve, nujno končali v Orjuni ...); da bi ga torej rešili te skušnjave, lahko navedemo prvega grešnika zoper prevajateljevo razumevanje: Friedericha Engelsa. „Marx začenja z analizo blaga. Prvi vidik, s katerega se kaže blago, je vidik uporabnega predmeta.“ (How not to translate Marx, 1885) Prav tako v nemških slovarjih zastoj iščemo možnosti, da bi zunachst pomenil predvsem. Če ne gre za kako meni neznano notranjeavstrijsko narečno posebnost, ostane kot edini vir za tak prevod ruščina, kjer res beremo na tem mestu prežde vsega, a to v ruščini tudi pomeni najpoprej. Sum, ki se nam torej zbudi, da je prevajatelj v preveliki meri uporabljal ob iskanju prevodnih rešitev „rešitve v drugih slovanskih jezikih“, kot je bila pred sto in pred petdesetimi leti splošna praksa, se nam še bolj okrepi ob spodrseljajih naslednjih odstavkov, denimo ob spremembi Marxovega dvojnega vidika, po kvantiteti in kvaliteti v dva vidika, po kvantiteti in po kvaliteti (kot v ruskem prevodu), še bolj pa seveda ob preobrazbi Marxove *geschitliche Tat* v delo zgodovinskega razvoja (rusko: delo istoričeskogo razvitija, kar pač pomeni „zadeva zgodovinskega razvoja“ ...). In tako dalje. Že štiri leta je kritičnemu bralcu na voljo prevod prvega poglavja prve izdaje Kapitla (1867), ki ga je pripravil sodelavec celovškega Sindoka Peter Weiser, izšel pa je v Časopisu za

kritiko znanosti . . . št. 13–14. Tudi ta prevod bi bilo gotovo mogoče še kaj opiliti in omehčati, toda zastran točnosti mu najbrž tudi stroga kritika nima kaj očitati. V nasprotju s prevajateljem omenjeni prevajalec niti ne premotri, še manj pa je mnenja, da bi se unterscheidbar slovenilo s ki se od te razlikuje.

Vse te in druge enake hude napake Krašovčevega prevoda bi brez hrupa javnosti zatonile, ko bi se bil on pripravljen sprijazniti s tem, da pač obstoje in da jih je treba popraviti. To bi se bilo zgodilo za zaveso. A on sam je hotel drugače. Tako zelo hotel, da je za „latovske tvorbe“ razglasil vse, kar mu ni všeč, pa tudi če je zdavnaj sprejeto v slovensko jezikovno normo, kot denimo množina blaga, blag. Ni naša krivda, če se mu ne zdi potrebno pritegniti niti SP 1962 niti SSKJ I, kjer sta brez slehernih kritičnih kvalifikacij zapisani dve množinski obliki: blaga in blagovi, Nec Caesar supra grammaticos!

Krašovčevo invektivo o „odgovornosti“ si želim torej razlagati z njegovo pozabljenostjo in ne kako drugače. Bralec teh vrstic si je, kot menim, že lahko ustvaril mnenje, kako škodoželjni so bili tisti, ki so ga podžigali, naj s tako šibkimi argumenti kar stopi pred javnost. Še vedno menim, da si je zaslužil tisto prizanesljivost, ki mu je bila ponujena: tih pokop napak brez javnega razlaganja „zagrešitelja“. A žal je hotel več: priznanje nezmotljivosti in osramotitev kritikov. Tega pa ne more dobiti.

Pa ne zaradi drugega: zaradi resnice same.

BOŽIDAR DEBENJAK

Ugovori in pripombe na naslov
piscev in uredništva

ZA PRAVI SMISEL V LEPI SLOVENŠČINI

Že nekaj časa traja diskusija o slovenskem jeziku v prevedenem Marxovem Kapitalu, ki je zajela ustrezne strokovne kadre in našla odmev na straneh Dela. Skupina kritikov iz filozofskih vrst predlaga pri ponatisu tega pomembnega dela uvesti številne popravke, češ da prevod v mnogih primerih ne podaja natančnega smisla Marxovih misli.

Na čelu skupine je dr. Božidar Debenjak, ki je sestavil seznam novih izrazov in tako posegel na doslej obstoječo terminologijo „Kapitala“, a odtod na podobne spise. Drugi znanstveniki, predvsem prof. Stane Krašovec, prvi prevajalec „Kapitala“, niso proti popravkom, kadar so utemeljeni, se pa ne strinjajo z večino novih predlogov, češ da smiselno ne ustrezajo originalu in pačijo slovenščino. Stane Krašovec je v „Delu“ v več nadaljevanjih razmotril neutemeljenost in zgrešenost predloženih novih izrazov. Tretji se sploh ne želijo spuščati v presojo neupravičenih novotarij.

Zdaj je v Književnih listih „Dela“ dne 25. septembra 1980 izšel članek Božidarja Debenjaka. Z njim se odziva na Krašovčeva izvajanja. Zato vzbuja pozornost. In kaj je v tem odgovoru? Ali je v kratkem članku pisec utegnil zavzeti stališče do številnih načelnih, pomembnih in zanimivih presoj? Se strinja z njimi? Jih odklanja? Žal tega ne zvemo. Pisec ni povedal, ali vztraja pri nujnem delu namesto pri potrebnem delu? Mar še naprej zagovarja vrednote namesto vrednosti? Kaj je z glagolom *verwerten*? Kako je z vsemi drugimi navzkrižji do obstoječe terminologije „Kapitala“? Vse te resne zadeve niso sprejele nobene osvetlitve. Bralci ostajamo v popolni negotovosti glede Debenjakovih odločitev. Namesto znanstvene razprave smo od pisca dobili „nekaj nujnih osebnih pojasnil“. Toda sporna mnenja glede terminologije se ne dajo zmanjšati na osebne vtise. Pisec v prvem odstavku celo pravi: „Krašovcu pa avtor ne kani odgovarjati.“ Zakaj pa ne, če gre za važno poglavje v slovenskem jeziku? ! Vrhu tega pisec ni ostal dosleden tej svoji „nakani“: ves članek je polemika zoper Krašovca, ki ga po imenu omenja šestnajstkrat. Odkod takšna nelogičnost?

Kaj je potemtakem v članku-odgovoru?

Nekaj stvarnosti je v osrednjem argumentiranju, ko pisec navaja odstavek Marxovega besedila v nemščini in ga primerja z dosedanjim prevodom in svojim popravljenim prevodom in slovenščini. Imamo torej pred seboj tri različice.

Oglejmo si argumentiranje po vrsti.

Prvi Debenjakov popravek terja, da se namesto „predvsem“ stavi izraz „najpopreje“. Dasi med obema besedama ni bistvene razlike v pomenu, je mogoče nadomestiti prvi izraz z drugim, brez škode za smisel. Je seveda prevajalčeva pravica, da sprejme ali ne jezikovno spremembo. Tu imamo opravka z etiko o vprašanih prevajanju. S svoje strani bi popravek sprejel. Drugi popravek terja, da izraz „stvar“ zamenjamo z izrazom „reč“. Besedi sta si blizu, vsebinsko skoraj isti. Jezikovno vzeto pa jima je praktična uporaba dala nekaj posebnosti. V prvem izrazu je več resnosti, rekel bi znanstvenosti, hkrati je izraz povezan s sorodnimi besedami stvaren. stvarnost, ustvarjati ip. same resne kategorije.

Drugemu izrazu je praksa vtisnila več priokusov: kanček omalovaževanja, ki ga Slovenski pravopis ponazarja s primerom kakor Prava reč, če te malo primejo; nepredmetnost, ki ga kaže primer Lepe reči slišim o tebi; včasih so rabili Častna reč namesto Častne besede. Razen jezikovnih oznak bi bilo potrebno oba izraza soočiti z njunima mestoma v drugih panogah znanosti, npr. v naravoslovju in pravo. Dosedanja raba „stvari“ ni vzbujala kritike.

Popravek zato ni sprejemljiv. Zahteval bi tudi verigo popravkov v „Kapitalu“, ne da bi bil prej temeljito in v vseh panogah razmotren.

Dalje. V dosedanjem prevodu je stavek: Vrsta teh potreb je postranska stvar in je vseeno, ali izvirajo iz želodca ali iz domišljije. Stavek je kratek in jasen, zveni slovensko, ni utrudljiv, dostopen je manj kvalificiranemu bralcu (Zadnji argument pogosto izpuščajo!). Popravek pa terja takle prevod: Narava teh potreb, ali npr. izvirajo iz želodca ali iz fantazije, stvari nič ne spremeni.

V tem popravku se razodeva osnovna hiba Debenjakovega prevajanja. Drži se dobesedno in ozkoformalno nemškega originala in ga podaja v slabi slovenščini, hkrati otežuje dojetje pravega smisla v stavku.

Nemška Natur je seveda narava ali priroda. To vedo in so vedeli dosedanji prevajalci, pa so vendarle drugače prevedli. Po smislu, po notranji miselnosti, ki je navzoča v slovenskem jeziku — a ta miselnost je pri raznih jezikih različna! — gre za vrsto potreb, ne za naravo potreb. Ko beremo prevod v slovenščini, ga moramo najti v ustrezni slovenski miselnosti.

Tudi ta popravek ni sprejemljiv.

Dodatni argument temu je poizkus prevesti slovenski izraz „vrsta potreb“ nazaj v nemščino. Besedo „vrsta“ nikakor ne prijemljeta nemški besedi Die Sorte ali Die Reihe. Kar poizkusite: ne dajte pravega smisla. Pač pa ugaja Die Natur. Vsak jezik ima svojo živo posebnost!

Naslednji popravek predlaga, da se izraz „postranska stvar“ (bolje bi bilo reči postranska zadeva) nadomesti s stavkom „stvari nič ne spremeni“ za nemški stavek „andert nichts an der Sache“.

Najpoprej se nam pri tem stavku zaplete smisel, ko se vprašujemo, katera stvar se nič ne spremeni. Ali je mišljena tista reč, ki jo rabi prejšnji stavek? Saj sta obe besedi sorodni in pogosto enakovredni in . . . asociacija je tu, docela odveč. Debenjakov prevod torej po smislu ni jasen, vzbuja dvoumnost. Hujše hibe si pri prevajanju skoraj ne moreš misliti.

Dalje, nemški izraz „andert nichts an der Sache“ je skozi stoletja izbrušeni način izražanja in v slovenščino ga moramo prenesti s tistim načinom izražanja, ki ga pozna slovenski narod. Tu se ne smemo držati besed in črk tujega jezika do onemoglosti.

V nemško-slovenskem slovarju F. Tomšiča najdemo pod geslom Sache primer: der Name tut nichts zur Sache; prevedeno je takole: ime je postranskega pomena, ne gre za ime. Če bi se ravnali po B. Debenjaku, bi se prevod glasil: ime ne stori nič k stvari. Toda tako ne prevajamo. Prevajamo smisel v duhu vsakokratnega jezika in ta zapoved spada med najpreprostejša, najelementarnejša pravila prevajanja.

Če pravi Nемеc Gute Nacht ali Rus Spokojnoj noči, prevajamo v slovenski jezik z izrazom Lahko noč, ne pa Dobra noč ali Mirna noč.

Če pravi Nемеc gestern abend, se odreže Slovenec sinoči. Slovenci poznamo še davi, drevi, nocoj, to je kratke in natančne pojme, ki jih Nemci nimajo in so prisiljeni za eno našo besedo rabiti dve svoji: heute fruh, heute abend, heute

nacht. Imamo bogato slovenščino in prav je, da jo bogatimo. Hkrati nekaj semantike, frazeologije in stilistike ne more škoditi prevajalcem. Žal se moramo pogovarjati o takih enostavnih rečeh.

Podobno je s popravkom predmet uživanja za nemški Gegenstand des Genusses. Iz vsega konteksta je vidno, da gre pri Marxu za potrošne predmete, saj jih stavlja v alternativni s Produktionsmittel, to je s produkcijskim sredstvom. Pod predmetom uživanja (dobeseden, črkovan prevod Genussa) si laže predstavljamo luksuzen predmet ali presodobno mamilo kakor pa potrošni predmet za kar po smislu pravzaprav gre.

Iz teh razčlemb samo enega odstavka se lahko prepričamo o neutemeljenosti večine predloženih v njem popravkov.

Kakor je lahko razumljiv kratek, jasen naravnosten dosednji slovenski prevod obravnavanega odstavka, tako je težak in dvoumen nov, Debenjakov prevod. Slaba slovenščina se sprevača v abstraktno govorico, ki jo uporabljajo nekateri govorniki in pisci političnega življenja – mnogo besed in vpletanja tujk, da nič ne povedo! – in ki se je zajedla v naša občila.

Predpostavljamo lahko, da si je predlagatelj popravkov za soočenje nemškega izvirnika z dvema variantama v slovenščini izbral zoper S. Krašovca najbolj nazoren primer, ki naj bi jih po mnenju predlagatelja v prevodu kar „mrgolelo“. In ker niti ta nazorni primer ne vzdrži kritične razčlenitve, si lahko mislimo, na kako trhljih nogah so drugi popravki, ki prihajajo iz vrst filozofov.

Poleg gornjega na široko razmotrivanega odstavka je v članku našega spoštovanega pisca še nekaj popravkov. Žal tudi ti niso prepričljivi. Vsi skupaj ne dokazujejo piščeve trditve, „da prvi prevod ne more ostati brez resnih popravkov in da je delan ne le brez filozofskega razmisleka, temveč mestoma prav površno in protismiselno“. Za resne popravke, kadar so, bo seveda vsakdo in je zadeva visokokvalificiranih strokovnjakov iz vrst ekonomistov, sociologov, filozofov, pravnikov, naravoslovcev in slovenistov ob obveznem sodelovanju in pristanku prevajalcev, da o njih lepo, strpno brez zajedljivosti in brez prehudih ambicij povedejo skrbno znanstveno raziskovalno delo z objavo izsledkov v strokovnem tisku. Da bi pa dosedanjí prevod bil „brez filozofskega razmisleka“ ne drži, saj je pri prevodu sodeloval Boris Ziherl in odgovarjal prav za filozofsko plat prevodov. O filozofskih sposobnostih B. Ziherla ne gre dvomiti: lahko se kdo z njegovimi pogledi ne strinja, toda zaradi tega zanikati dejstva ne moremo, še manj na terenu prevajanja izpodrivati filozofa B. Ziherla. To bi moral B. Debenjak vedeti, saj je bil – po lastni izjavi – Ziherlov „sodelavec“, kar gre jemati z rezervo.

V članku je mnogo „osebnih pojasnil“, to je izlivov čustvenega značaja. Puščam jih vnevar. Največ pa je nespoštovanja do prevajalcev „Kapitala“, ki so opravili velikansko delo za naš narod in našo znanost, ko so prenikali v bistvo razlag, dolgo in skrbno razpravljali, da najdejo pravi izraz, včasih nanovo ustvarjen. Namesto cenenega, skoraj nihilističnega omalovaževanja zaslužijo prevajalci priznanje, spoštovanje in nagrado za pionirski podvig.

FRANCE KLOPČIČ

Književni listi, Delo, Ljubljana, 16. oktober 1980

Ugovori in pripombe na naslov
piscev in uredništva

ZA STALNOST TERMINOLOGIJE

Problem slovenske ekonomske terminologije v zvezi s prevodom Marxovega Kapitala je sprožil polemiko med profesorjem Stanetom Krašovcem kot enim izmed naših prvih prevajalcev Kapitala in profesorjem Božidarjem Debenjakom, ki predlaga nove terminološke rešitve, ki jih on sam in njegov krog somišljenikov iz vrst filozofov že uporabljata pri prevajanju marksističnih tekstov.

Novosti v Debenjakovih terminoloških rešitvah sta sprejela in uporabila tudi pri prevodu dela W. F. Hauga Predavanja za uvod v „Kapital“ (Cankarjeva založba, Ljubljana 1980, 258 strani) Rado Riha kot prevajalec in redakcija slovenske izdaje tega dela. Ta je v beležki k prevodu opozorila, da so pri „Kapitalu I“ citati vzeti iz nove, popravljene in razširjene slovenske izdaje. Vendar iz tehničnih razlogov (knjiga je še v tisku) navajamo strani po prevodu Kapitala iz leta 1961 (torej prevodu, pri katerem je sodeloval prof. S. Krašovec, podčrtal in dal op. V. M.). (str. 5)

Ta navedba redakcije nam je omogočila, da smo primerjali nove s starimi terminološkimi rešitvami, in s tem posredno dala možnost za oceno novosti, ki naj bi prispevale k boljšemu filozofskemu razumevanju marksističnih ekonomskih tekstov. Naj nam bo dovoljeno, da za to domnevo in oceno damo nekaj zgledov:

Novi termini „uvrednotenje vrednosti“, „uvrednotujoča se vrednost“ in „uvrednotovalni proces“ se „uprabljajo kot označujoče ime za kapital“ (str. 49), pa tudi za akumulacijo kapitala, ker „akumulacija pomeni kopičenje“. Razdelek (v Marxovem Kapitalu I o Akumulaciji kapitala, op. V. M.) ne raziskuje drugega kot kopičenje „uvrednotujoče se vrednosti“ (torej kapitala, op. V. M.), kolikor je nasledek „uvrednotenja vrednosti“ (torej presežne vrednosti, op. V. M.).

Ali vse te jezikovne novosti, ki na neki način podvajajo že ustaljene pojme, ustrezno ponazarjajo in izražajo proces spreminjanja denarja v kapital, kot vrednost, ki se oplaja; proces dela kot proces produkcije vrednosti in presežne vrednosti; ter proces spreminjanja dela presežne vrednosti v kapital – akumulacijo kapitala, ki smo jih doslej v skladu z naravo slovenskega jezika in ob ustaljenih pojmih blago, vrednost, denar, kapital in presežna vrednost raje opisovali kot pojasnjevali z izraznimi skovankami (besedami), ki se – vsaj po mojem mnenju – upirajo slovensčini. O tem bi se morali izreči tudi jezikovni strokovnjaki, ki bi nujno morali sodelovati pri nastajanju strokovne terminologije. Tej skupini novosti naj dodamo še naslednje nanovo uporabljene pojme in besede: dejanskost, delo producirajočega blaga, vrednotvorno delo in substanca, vredenstvo, svojskost, vsebstvo in vsebnost, rečeven, rečevna moč in odnos ter podobno.

Drugi sklop terminov se nanaša na eno izmed najpomembnejših politekonomskih izhodiščnih predstavitev dvojne lastnosti blaga, njegove uporabne in menjalne vrednosti. Od katerih prvo – uporabno vrednost – jezikovne novosti opredeljujejo kar z nedosledno uporabo treh izrazov: uporabna vrednota, uporabna vrednost ter uporabni predmet, reč oziroma dobrina: njihov vrednostni

izraz – menjalno vrednost – pa z: vrednostnim izrazom, pojavom ali prikazom vrednosti, vrednostno predmetnostjo ter vrednostno formo, ki naj bi „fiksirala formo, v kateri se vrednostna predmetnost pojavlja oziroma izraža“ (str. 176, glej tudi stran 144–155).

Končno se zdi vprašljiv sklop terminoloških novitet, ki skušajo na primer produktivnost dela nadomeščati s „plodnostjo“ dela. Pri tej zadnji opredelitvi, kakor pravi začetnik klasične politične ekonomije W. Petty, pa sodeluje poleg človeka tudi narava, ker je „delo oče bogastva, zemlja pa njegova mati!“; ali produktivno silo dela in delovno silo pretvoriti v „produktivno moč dela“ in „delovno moč“, kljub temu da sta se v družboslovju udomačila prva od navedenih pojmov. Nismo pa seznanjeni z argumenti za njihovo spreminjanje: ali produkcijske odnose nadomeščati s „produkcijskimi razmerji“. Pri tem pa še nedosledno uporabljati izraza odnos in razmerje; ali družbeno potrebno delo v produkciji blaga, kakor tudi potrebni delovni čas, dan mezdo spreminjati s prilastkom „nujno“ itd. Prilastek „nujno“ v teh kategorijah ni upravičen tako zaradi opredelitve vrednosti delovne sile. Ta je opredeljena z vrednostjo potrebnega ne pa nujnega produkta, ki glede na „vsakokratne zgodovinske in moralne momente opredeljuje vrednost delovne sile“ (glej K. Marx: Kapital I, Cankarjeva založba, Ljubljana 1961, str. 194). Vrednost delovne sile je na primer v sodobnem kapitalizmu gotovo nad nujnimi življenjskimi potrebščinami, ki bi zagotavljale gole, to je nujne eksistenčne pogoje delovne sile!

Z navajanjem teh alternativnih in nedosledno uporabljenih pojmov za uporabno in menjalno vrednost blaga, proces tvorjenja in nastajanja vrednosti, produktivnost in plodnost, produktivno delo, potrebno oziroma nujno delo, delovno silo oziroma moč ter produkcijska razmerja in produkcijske odnose ter njihovo vsebino se zelo otežkoča razumevanje politekonomske stvarine. Saj se vsaj pri začetniku nujno pojavlja vtis, da se hoče z različnimi izrazi pojasnjevati različne, ne pa iste pojave in vsebine. S tem se po nepotrebnem otežkoča razumevanje po svoji vsebini že tako težke politekonomske problematike in njenih kategorij. Zaradi tega se zavzemamo za neobhodno in nujno poenotenje pojmov, ki naj se praviloma ne spreminjajo od izdaje do izdaje del z marksistično politekonomsko problematiko in od avtorja do avtorja. Te odgovornosti avtorjev bi se moral zavedati vsak avtor, ki bi moral upoštevati, da so bile v terminologiji Marxovega Kapitala iz leta 1961, ki se je začela oblikovati v revolucionarnem delavskem gibanju med vojnami, praktično vzgojene vse generacije ekonomistov, družbenopolitičnih delavcev in delovnih ljudi in drugih družboslovcev na Slovenskem.

Naša zahteva, ki je racionalna, naj tudi prispeva k razumevanju kritike politične ekonomije, ki ji je W. F. Haug s Predavanji za uvod v Kapital posvetil svojo knjigo. Ta pa je obremenjena z novitetami v terminologiji, ki med slovenskimi družboslovci niso bile na splošno sprejete. Zaradi tega uporabljene novitete v prevodu otežkočajo razumevanje, namesto da bi bilo obratno. Haug je s svojo knjigo gotovo zasledoval drugačen smoter. Saj je predvsem utemeljeval logiko začetka politekonomske analize, ki mora izhajati iz izhodišča, ki je vsakomur znano, ker o njem „ve vsakdo, če tudi sicer nič drugega ne ve“ (str. 54–67). To pa je izhodišče, ki mora biti „logično elementarno pri najenostavnejšem, ki je hkrati genetično prvo“, ker omogoča, da se „proizvede iz njegove razčlenitve zakonitosti, po kateri se to najenostavnejše razvija naprej v sestavljene forme“

Kajti „kritika politične ekonomije je suksesivno vzpenjanje od tega začetno-najenostavnejšega k sestavljenemu, od abstraktno občega h konkretno posebnemu“ (str. 244, 245).

S tako utemeljenim in opredeljenim izhodiščem, ki izhaja v analizi kapitalizma iz temeljne celice kapitalistične družbe – blaga, je Haug uspel pri premagovanju težav, ki so v zvezi z začetkom študija politične ekonomije. Zaradi tega pozdravljamo slovenski prevod njegovega dela, ki pa je nehote odprl problematiko, o kateri smo zgoraj spregovorili.

VILJEM MERHAR

Književni listi, Delo, Ljubljana, 6. november 1980

Ugovori in pripombe na naslov
piscev in uredništva

TEORETSKA UTEMELJENOST TERMINOLOGIJE

V polemiko med Stanetom Krašovcem in Božidarjem Debenjakom o terminologiji Marxovega „Kapitala“ je posegel Viljem Mohar s poenostavljenim predlogom, da je od vsega najpomembnejša stalnost uporabljenih slovenskih izrazov. Ker je to korak nazaj celo glede na Krašovčeve predloge za nov prevod, ki je dopuščal teoretski premislek vsebine teksta in z njim povezoval možne odločitve, se zdi, da bo polemika zapustila teren argumentov.

Predvsem pa je Merhar prikazoval, kakor da je ravno prevod knjige W. F. Hauga „Predavanja za uvod v ‚Kapital‘“, v katerem je prevajalec Rado Riha poskušal upoštevati Debenjakove terminološke spremembe, dokazal, kako so vse te spremembe neustrezne in nepotrebne. Haugova knjiga je bila s tem postavljena v središče pozornosti kot tisti tekst, kjer so se prevajalci novega prevoda Marxovega „Kapitala“ izdali s svojimi v nebo vpijajočimi spremembami, saj so sicer svoje karte odkrili le v prevodu Engelsovega „Anti-Duhringa“, ki sta ga prav tako pripravila Riha in Debenjak. Da gre tu skoraj za zarotniško skupino ljudi, ki za hrbtom javnosti brezobzirno pripravljajo napad na ustaljeno ekonomsko terminologijo, se da sklepati tudi iz Merharjevega govora o Božidarju Debenjaku „in njegovem krogu somišljenikov iz vrst filozofije“. S tem so stvari postavljene na glavo. Ne le da ne gre za nikakršen „krog“ do terminologije brezobzirnih ljudi, ampak tudi ne gre za ljudi, ki bi pred javnostjo skrivali svoje namene, tako da bi bil potreben Viljem Merhar, ki mora iz prevodov interpretacij Kapitala dešifrirati zlonamerne terminološke spremembe, ki jih hočejo ti ljudje mimo javnosti pretihotapiti v knjigo. Čisti obratno je tekst prve knjige „Kapitala“ v slovenskem prevodu nedostopen ravno zato, ker je zaradi vztrajanja pri danes deloma že čisto neustrezni terminologiji onemogočeno tiskanje nove predelane izdaje. Pripravljalci nove izdaje torej ne onemogočajo razprave o svojih terminoloških rešitvah, niti ne silijo zagovornikov prvega prevoda, da za javnost in v imenu javnosti na detektivski način odkrivajo v tekstih, ki izhajajo paralelno h „Kapitalu“, kakšne „novosti“ grozijo slovenskemu jeziku in ekonomski znanosti. Obratno bo to detektivstvo potrebno tako dolgo, dokler ne bo izšel prevod „Kapitala“, ki bo teoretsko utemeljen.

Toda za delo v zvezi z Marxovim „Kapitalom“ se še nikoli ni cedilo med in

mleko. Avtorji prvega slovenskega prevoda so imeli težko delo ne le zaradi razmer pred drugo svetovno vojno, tudi pozneje je bil ta tekst prej vržen v arhive in antikvariate, kot pa da bi bil predmet teoretskega raziskovanja. Ravno v času, ko je pred skoraj dvajsetimi leti po desetletnem težavnem delu izšel prvi slovenski prevod prve knjige, je prišlo v svetu postopno do velikega preobrata v družboslovju, v katerem je bil „Kapital“ dokončno spoznan in uveljavljen kot najpomembnejši teoretski tekst za revolucionarno delavsko gibanje.

Toda tudi to spoznanje ni bilo rojeno brez porodnih krčev, in sveta tudi ni razsvetlilo enkrat za vselej. Zgodilo se je, da je šlo mimo cele vrste znanosti čisto brez vsakih posledic, kakor da bi ga nikoli ne bilo. Med te znanosti spada v veliki meri tudi politična ekonomija, ki bi jo bilo danes primerno imenovati ekonomika, kot jo je njen največji teoretik današnjega časa tudi imenoval. Ta znanost, katere jedro je teorija mejne koristnosti, ni mogla najti zase v „Kapitalu“ nobene teoretske vzpodbude, in je tam, kjer je že morala, teorijo vrednosti pač po sili razmer tolerirala. Tudi pri nas sta potem druga od drugi obstajali, navidez čisto neodvisno od druge, ekonomska „makroteorija“ v podobo Marxovega „Kapitala“ oz. boljših slabših priredb iz tretje in četrte roke ter ekonomska „mikroteorija“, ki je dajala praktične recepte in se pogosto ni razlikovala od knjigovodstva v bolj ali manj znanstveni formi. Posebnih znanstvenih ciljev ta druga sicer nikoli ni imela, vendar je že njen obstoj zadoščal, da je ta ali oni vedno znova prišel na misel, da je potrebno uskladiti terminologijo ene in druge, če že ni bilo mogoče vzpostaviti med njima kakšne druge zveze. V takšnih okoliščinah je bil pripravljen prvi slovenski prevod „Kapitala“. Namen prevajalcev je bil, da bi dali tekstu njegov praktični značaj, ki mu tudi pripada, pri tem pa se je zgodilo, da je praksa „ekonomske mikroteorije“ prodrla v teorijo vrednosti in jo ohromila. Da se je to zgodilo v razmerah, v katerih sta bila Roza Luxemburg in Lenin edina, ki sta uvidela ključni pomen tega teksta, spregledali pa so to Lukacs in vsi drugi, ni nenavadno. Danes pa je obratno mogoče dati prvim prevajalcem „Kapitala“ v slovenski jezik priznanje le še tako, da postanejo njihove terminološke rešitve predmet neusmiljenega znanstvenega preverjanja in spreminjanja. Vse drugo je hlinjenje. Zlasti pa vsi pozivi k ohranjanju skladnosti terminologije v „Kapitalu“ s terminologijo teorije mejne koristnosti. Ta zgodovinsko ne le ni naslednica teorije vrednosti in s tem klasične politične ekonomije Ricarda in Smitha, temveč vulgarne ekonomije, ki je bila v času nastanka „Kapitala“ še v povojih.

Če ima Haugova knjiga, ki je bila nedavno prevedena v slovenščino, kakšno zaslugo, potem je ta tudi v tem, da pokaže, da mora spodleteti vsak poskus povezovanja med zgodovino klasične politične ekonomije oz. teorijo vrednosti in sodobno vulgarno ekonomijo, ki je nastala kot reakcija na Marxov „Kapital“ in kot njegova kritika. Tomaž Mastnak, ki je urednik za ponovno izdajo prve knjige „Kapitala“ pri Cankarjevi založbi, in avtor tega prispevka, sva letos prijavila pri Raziskovalni skupnosti Slovenije raziskovalno nalogo z naslovom „Hegel in Marxova metodologija“, v kateri obravnava ravno tisti del zgodovine vulgarne ekonomije, v katerem je ta poskušala teoretsko pokopati Marxovo teorijo vrednosti. To ji sicer ni uspelo, bila pa je nasprotno ob tem zelo plodna v novem utemeljevanju teorije povpraševanja in ponudbe, ki jo je postavila na hipotezo o mejni koristnosti in izpeljave iz tega subjektivnega pojma. Raziskovalna naloga je bila brez vsake obrazložitve zavržena, kar kaže, da ni le ekonomska znanost tista, kjer ni razumevanja za teorijo „Kapitalu“.

Merhar se je skliceval tudi na to, da bo vsakršno spreminjanje terminologije v „Kapitalu“ otežkočilo njegovo razumevanje in da je torej v nasprotju z vsakim pedagoškim principom o potrebni razumljivosti „že tako težke politekonomske problematike in njenih kategorij“. Tako naj bodo zdaj prevajalci, ki bodo spraševali o utemeljenosti in pomenu terminologije v „Kapitalu“, krivi za pedagoške neuspehe v zvezi z njim. Čisto obratno je bil že zdavnaj v samih ekonomskih vedah in pedagoških inštitucijah zrinjen na rob, ne da bi bilo čisto jasno, ali ga je treba enostavno uvrstiti v zgodovino politekonomske teorije kot eno od mnogih izmed njih in mogoče celo edino, kajti današnja ekonomija nima nikakršne zgodovine, zato ta tudi ni nikakršen predmet študija in raziskovanja in predstavlja le okrasek prvih strani za druge discipline.

Pedagoški polom šolskega študija „Kapitala“ je bil torej zagotovljen že s tem, da je bil ta potisnjen v položaj arhivskega predmeta, ki ga na ekonomski fakulteti v Beogradu od dva tisoč študentov ekonomije izčrpno študira le sedemdeset, na drugih fakultetah pa sploh ni samostojen predmet študija, temveč ga samo uporabljajo kot kamnolom idej za druge predmete, ki jih imenujejo odnose politične ekonomije ali kakorkoli že. Neenotnost terminologije torej ne bo prizadela nikakršne škode študiju „Kapitala“ na ekonomskih šolah in fakultetah, dokler ta sploh ni organiziran. Tudi predmet „Politična ekonomija socializma“, katerega uvedbo je v Ljubljani šele nedavno dosegel Edvard Kardelj, je med drugim imel namen odpraviti praznino, ki je nastala, ker je bil Marxov „Kapital“ razumljen in interpretiran le kot ena od mnogih ekonomskih teorij, ne pa kot raziskovanje pogojev možnosti nastanka modernih družbenih razredov, torej razrednega boja in socializma.

To torej pomeni, da neenotnost terminologije, kolikor ni samo izraz zgodovinskih stopenj v razumevanju ekonomskih kategorij, v istem obdobju prav tako le izraža različna teoretska stališča, kot je sama terminologija samo neogibni rezultat razumevanja predmeta in torej drugačna terminologija le rezultat drugačnega razumevanja. Nenehni pozivi Merharja, da je treba v tem sporu priklicati na plan tudi slaviste, torej strokovnjake za slovenski jezik, so brez vsake vrednosti, dokler ni natančneje rečeno, da tudi slavisti lahko razsojajo o terminoloških vprašanih šele, ko so razumeli, o čem sodijo. In če že velja, da je „Kapital“ slabo priznan med ekonomisti, potem toliko bolj velja, da je potrebno, da bi ga študirali, ne le sodili o njem, tudi slavisti. Vse drugo v tej zvezi pa je le klicanje duhov, naj vendar že pridejo na plan.

Nastop slavistov, ki bi hoteli razsojati o terminologiji „Kapitala“, ne da bi poznali njegovo teoretsko vsebino, je toliko bolj nepotreben, kolikor je že dosedanja polemika razkrila, da celo tisti, ki niso slavisti, uporabljajo argumente, ki so v popolnem nasprotju s teorijo vrednosti. Tu ni mesta za razpravljanje o vseh „zglelih“ terminoloških sprememb, ki jih zavrača Merhar. Obravnavati jih bo potrebno v diskusiji med prvimi prevajalci, zainteresiranimi strokovnjaki in pripravljavci nove izdaje. Dokler do takšne diskusije ne bo prišlo, so brez vrednosti vse tožbe, da ta ali oni ni seznanjen s predlogi za spremembe in njihovimi razlogi. Vendar je potrebno že tu spregovoriti vsaj o enem primeru, kjer prihaja nasprotje posebno jasno do izraza. Gre za vprašanje, ali je treba v „Kapitalu“ govoriti o potrebnem ali nujnem delu. Pri Marxu stoji „nujno delo“, Merhar pa nas prepričuje, da je nasprotno treba še naprej vztrajati pri napačnem prevodu „potrebno delo“. In pri tem se še niti ni skliceval na dejstvo, da je tudi v drugih jezikih, npr. v nemščini, ta izraz ravno tako preveden napačno.

Tudi če bodo vsi hodili nagi, ne zatrujmo jim, da so lepo oblečeni!

Če v nasprotju z drugimi blagi vsebuje vrednostna določitev delovne sile historičen in moraličen element, potem nikar ne trdimo, da je delo delavcu potrebno! Ravno obratno je to delo potrebno za kapitalista, ker lahko le z njim spravi v gibanje svoj kapital in proizvede profit, medtem ko je za delavca toliko nujno, kolikor se ne želi odpovedati nujnim življenjskim sredstvom. Isto delo je torej s stališča delavca nujno, kolikor hoče sploh živeti s stališča kapitalista pa potrebno, kolikor hoče proizvesti profit. Če zanj profitna stopnja ni dovolj visoka, se lahko za mesec ali leto nakup blaga delovna sila tudi odpove, ne da bi ga zato vzel hudič. Se lahko prodaji tega blaga odpove delavec in razglasi, da je njegovo delo sicer njegova potreba, ni pa zanj nujno? V kapitalističnem produkcijskem procesu je vrednost blaga delovna sila sicer tudi historično in moralično določena, vendar ni zato že moralična kategorija. Še vedno smo v ekonomiji in ne v moralki. In v tej je znano, da ni nobene proizvodnje blaga, ki ni obenem proizvodnja vrednosti in presežne vrednosti. Če je torej s stališča kapitalista nujna samo proizvodnja za profit, delo za samoprodukcijo delavca pa le potrebno, je obratno na stališču delavca celo podrejanje proizvodnji za profit nujno, da bi prišel do nujnih življenjskih sredstev. Če zdaj Merhar vzklika, da je „vrednost delovne sile na primer v sodobnem kapitalizmu gotovo nad nujnimi življenjskimi potrebščinami, ki bi zagotavljale gole, to je nujne eksistenčne pogoje delovne sile“, potem počne čisto isto, kar je že opravil N. W. Senior, ki je razdelil delovni dan na čas produkcije delovne mezde in na „zadnjo uro“ produkcije za čisto dobiček kapitalistov. Kajti nujni eksistenčni pogoji delovne sile so v tem smislu kapitalizmu potrebni in reproducirani le, kolikor zagotavljajo proizvodnjo profita.

In navsezadnje je Merhar ravno v izdelku svojih nasprotnikov, namreč v knjigi W. F. Hauga v prevodu Rada Rihe, videl potrditev zavračanja vsakršne terminološke spremembe. Pri tem pa se je prav nesrečno skliceval ravno na tisto mesto v Haugovi knjigi, ki je bilo že ob izidu knjige na tiskovni konferenci Cankarjeve založbe kritizirano. Haug namreč čisto nepravilno postavlja v izhodišče „Kapital“ neko vedenje, poznavanje, zavest, medtem ko je pri Marxu tja postavljeno neko stvarno razmerje, čutno, predmetno razmerje dveh produktov kot blag. Iz dejstva, da v blagovnih družbenih razmerjih pač vsakdo že ve, kaj je blago tudi če sicer ničesar ne ve, ker lahko le na tak način eksistira, je Haug izvedel napačen sklep, kakor da je analiza vrednostne forme pač analiza sledečih si form zavesti, ki morajo bolj ali manj ustrezati dejanskosti. Prikazuje torej, kakor da že vsako poznavanje tega, kaj je blago, vodi k teoriji vrednosti. Če bi bilo tako, bi si bil Marx lahko prihranil svoje delo. Z onim stališčem se je ravno zadovoljila meščanska ekonomija, medtem ko sam pravi „da pa je tukaj treba opraviti, česa meščanska ekonomija ni niti poskusila“ (Marx-Engels-Werke 23, str. 62), ali kot je rekel na drugem mestu, da znanstvena analiza stopa po nasprotni poti kot zdrava pamet. Pri Haugu je to napačno izhodišče vodilo do cele vrste napačnih sklepov, od katerih lahko tu navedem le enega: namreč da ima ravno tako svojo robinzonado, kot jo je imel tudi še Ricardo, in da čisto neustrezno postavlja nasproti meščanski ekonomiji in družbi Robinzona kot idealnejšega planerja. Znotraj tega pa je Haug razvil interpretacijo gibanja vrednostne forme, ki je v današnjem svetu skoraj ni enake, v kateri je prikazal notranjo povezanost posameznih ekonomskih form, ki je v osnovi Marxove teorije vrednosti.

Tudi pri Haugu torej ni mogoče najti nobenih dokončnih odgovorov, ki bi ne bili potrebni ponovnega premisleka, in torej tudi ne odgovorov, ki bi naredili za nepotreben ponoven premislek terminologije v prevodu „Kapitala“ v slovenski jezik. Mimo so časi, ko se je že zdelo, da je mogoče razmišljati o teoriji vrednosti pri Marxu ne da bi bilo potrebno razmišljati o jeziku in jezikovnih izrazih tega razmišljanja. Tu ne bo pomagala nobena prepoved. Kajti ravno „Kapital“ je tisti tekst, od katerega si je Marx največ obetal za proletarsko gibanje, ne da bi mu ga postavil za njegovo biblijo. Obratno je v njem podlaga za premislek vsega, kar obstoji, in k temu spada, da tudi ta tekst sam ni tako svet, da bi v zvezi z njim ne posvetili vprašanj in dobili eanje nove odgovore, navsezadnje tudi na področju terminologije prevodov. In tu lahko velja le, da je slovenski prevod eden od mnogih prevodov, mimo katerega ne more iti razprava v svetu. Odločitev o tem, kakšna bo nova terminologija v slovenskem prevodu „Kapitala“, ne bo pripadla tistim, ki ga bodo le ponavljali ali samo ponovno tiskali, temveč tistim, ki ga bodo vzeli kot izziv današnjemu svetu in sebi ter bodo glede nanj praktično in teoretično delali.

LEO ŠEŠERKO

Književni listi, Delo, Ljubljana, 4. december 1980

Še o prevajanju Marxovega Kapitala

KAKŠEN SMISEL V „LEPI SLOVENŠČINI“?

Za začetek naj pojasnim, zakaj se – kot eden izmed sodelavcev pri novem prevodu Kapitala – oglašam prav ob prispevku tovariša Franceta Klopčiča (Za prvi smisel v lepi slovenščini, Književni listi, 9. oktobra 1980): razlog temu nikakor ni, da bi me prispevek tov. Klopčiča „najbolj razburil“ ali kaj podobnega; gre nasprotno za dva razloga, od katerih zadeva pri okoliščine, drugi pa je bolj vsebinske narave.

Tovariša Klopčiča cenim kot starega komunista, ki je v svoji dolgoletni revolucionarni dejavnosti in marsikaj preživel, tja do skustva stalinskega „gulaga“, zaradi česar ga pač gledam v nekoliko drugačni luči kot pa tov. Krašovca, ki v svoji polemiki proti novemu prevodu Kapitala navaja kot argument zoper „uvrednotenje“, da se je tega že ob prelomu stoletja poslužil neki prevajalec, ki pa ga je kasneje zaneslo v Orjuno. Ob tem „argumentu“ (o katerem se lahko prepriča vsak bralec Dela, če je voljan pobrskat po Književnih listih nekaj mesecev nazaj!), ki je – milo rečeno – denunciantski, se pač zamusim in vprašam, če je morebiti to tista znamenita „morala starejših“, ki naj bi ji sledili mladi . . .

Tov. Klopčič je razpravo omejil na nekaj terminoloških alternativ, ob katerih menim, da lepo izstopajo nekatere temeljne slabosti starega prevoda Kapitala; poleg tega je v njegovem prispevku (četudi sam ni med prevajalci) najjasneje izražena temeljna predpostavka, ki jo za tem prevodom.

Začnimo kar pri začetku – k prispevku tov. Debenjaka imam namreč en sam osnovni ugovor: ne vem, zakaj se je obesil na drugi odstavek 1. poglavja, ko ja že popolnoma zadošča prvi stavek 1. poglavja; navedimo ga najprej v izvirniku, nato pa v starem prevodu.

„Der Reichtum des Gesellschaften, in welchen kapitalistische Produktionsweise herrscht, erscheint als eine „ungeheure Warensammlung“, die einzelne Ware als eine Elementarform.“

„Bogastvo družb, v katerih vlada kapitalistični način produkcije, predstavlja „ogromna zbirka blaga“, a posamezno blago je elementarna oblika tega bistva“.

Najmanj, kar lahko rečem o tem prevodu je, da — če naj povzamem besede tov. Klopčiča — „po smislu ni jasen, vzbuja dvoumnost. Hujše hibe si pri prevajanju shoraj ne moreš misliti.“ Gre namreč za glagol „erscheinen“; ta je najprej preveden s „predstavljati“, kar je dvoumno: ali je to razumeti v smislu „zastopati“ (tako da je bogastvo v resnici drugje, blago ga zgolj „zastopa“ kot „videz“, ki prikriva „bistvo“), ali kar v smislu „biti“, t.j., da bogastvo „sestoji iz“ zbirke blag. Drugi del stavka razreši dilemo, kajpada v napačni smeri: bogastvo družb torej „je“ v zbirki blag. —

Če Marx reče nasprotno, da se bogastvo „prikazuje“ kot zbirka blag, to ni gola zunanja, vsebinsko irelevantna različica: „prikazovanje“ namreč napotuje na neko prikrito „bistvo“ drugače povedano, če se bogastvo „prikazuje“ kot zbirka blag, potem je stvar ravno v tem, da v resnici NI zbirka blag. Kaj pa potem je? Tu je treba postopati v dveh korakih: najpoprej se tudi v kapitalističnih družbah resnično bogastvo že v svoji predmetni obliki nikakor ne prekriva z „zbirko blag“ (Marxov primer: Miltonove pesmi); predvsem pa je — kot pravi Marx — resnično bogastvo v samem vsestranskem razvoju človekovih produktivnih zmožnosti.

Iz tega navedka je, upam, „vsakomur razumljivo“, da že prvi stavek starega prevoda zabriše ključno razliko med ideološko-sprevrjenim prikazovanjem dejanskosti in njenim znanstvenim spoznanjem: bogastvo družbe „je“ v zbirki blag zgolj če se že vnaprej postavimo na stališče kapitalistične ideologije! Da zadeva ni naključna, pokaže dejstvo, da je ista razlika zabrisana v starem prevodu: prvega stavka drugega odstavka: „Die Ware ist zunachst ein auserer Gegenstand, ein Ding“. ki pravi „Blago je predvsem zunanji predmet, stvar“. S tem smo prišli do prvega primera, ki ga obravnava tov. Klopčič; novi prevod nadomesti namreč „predvsem“ z „najpoprej“, „stvar“ pa z „rečjo“.

Tov. Klopčič nekoliko simptomatično pristaja na nadomestitev „predvsem“ z „najpoprej“, četudi — kot pravi — „med obema besedama ni bistvene razlike v pomenu“. Temu ugovarjam s tezo, da je razlika med tema dvema besedama bistvena, teoretsko temeljnega pomena: že sam prevod te besedice kaže, ali smo Marxov postopek „kritike politične ekonomije“ razumeli ali ne. Zakaj? V čem je razlika? „Predvsem“ kaže na razsežnosti bistva, na to, kaj je obravnavana stvar po svojem bistvu, katera je njena bistvena specifična razsežnost, „najpoprej“ pa na časovno-prvo, na tisto, na kar pri obravnavi stvari najprej, „na prvi pogled“, „ob prvem približku“ naletimo, skratka natančno na njeno pojavno plat. To razliko med „predvsem“ in „najpoprej“ lepo nakaže angleška sintagma last, but not least: stvar, ki glede na časovno razpredelnico ne nastopi „najpoprej“, marveč šele „na koncu“, pa gre kljub temu „predvsem“ zanjo, t.j., ni nebistvena.

Marx je, kot vemo, poudaril, da je razcep med pojavom, med tem, kako se stvar „prikazuje“, in bistvom konstitutiven za znanost: znanost pričjenja — vsaj v procesu raziskovanja — s pojavom, izhaja iz tega, na kar „najpoprej“ naletimo, šele nato se dokoplje — prek kritičnega prodiranja za ideološki videz — do

skritega bistva, do tega, kar je „predvsem“ obravnavana stvar. Konkretno: blago je „najpoprej“, na prvi pogled, zgolj neka zunanja reč, ki zadovolji kako potrebo, t.j. zgolj uporabna vrednota; ni pa „predvsem“ to, se pravi, v tem z analizo vrednostne forme. Če zameglimo to razliko, se zgubi prav kritična narava Kapitala, t.j. da gre za KRITIKO, ne za SISTEM politične ekonomije.

Zadeva se počasi oblikuje v notranje povezani sklop: ista razlika med bistvom in prikazovanjem, ki je bila zamegljena v prvem stavku starega prevoda, je zamegljena tudi ob „predvsem“. Toda lotimo se zdaj naslednje točke: za tov. Klopčiča – v že navedenem odlomku iz prvega stavka drugega odstavka – ni sprejemljiva nadomestitev „stvari“ z „rečjo“. Mislim, da primeri, ki jih navaja, niso odločilnega pomena, da zameglijo temeljno razliko med rečjo (das Ding) in stvarjo (die Sache), ki je navzoča tudi v „vsakdanji“ slovenščini. To razliko nakaže Marx že v obravnavanem drugem odstavku, če ga kajpada pozorno preberemo in se ne prenevedamo z nepotrebnim pletičenjem; „stvar“ je „stvar, za katero gre“, kot taka je že miselno, subjektivno posredovani moment, zato jo lahko v pomenu, za katerega gre tu, vsaj delno nadomestimo, se vsaj delno prekriva s pomenskim poljem „zadeve“, „vprašanja“: „stvari nič ne spremeni“, kot pravi sam Marx v nadaljevanju istega odstavka (znova prevod, s katerim se tov. Klopčič ne strinja, a k temu se vrnemo kasneje). Beseda „reč“ pa je pojasnjena že s samo prejšnjo sintagmo pri Marxu: „ein ausserer Gegenstand, ein Ding“, t.j. reč je – v nasprotju s stvarjo – neposredna zunanja predmetnost. Ta razlika je, kot že rečeno, navzoča že v „vsakdanji“ slovenščini: komunistom gre za „stvar komunizma“, kar kajpada ne pomeni, da je komunizem otipljiva „reč“, zunanji predmet. Ali: ko se materialist in idealist prepirata o tem, ali obstoji materija neodvisno od zavesti oziroma mišljenja, je STVAR, za katero gre, prvenstvo ideje oziroma materije, REČ pa je tisti predmet (znamenita „stena“), v katerega buta z glavo materialist, da bi dokazal idealistu, da „obstoji zunaj glave materialna predmetnost“.

Razlika med „rečjo“ in „stvarjo“ je – mimogrede povedano – kategorialna distinkcija, ki jo je Marx prevzel iz Heglove Logike in ki jo je treba upoštevati, saj gre za dva termina. Toda pojdemo naprej, k primeru, ob katerem se tov. Klopčič zadrži najdlje: da bo zadeva jasnejša, naj navedemo še sklepni del prejšnjega stavka – torej:

– star prevod: „... s svojimi lastnostmi zadovoljuje kakršnokoli človeško potrebo. Vrsta teh potreb je postranska stvar in je vseeno, ali izvirajo iz želodca ali iz domišljije.“

– nov prevod: „... s svojimi lastnostmi zadovoljuje človeške potrebe kakršnekoli vrste (irgeneiner Art). Narava teh potreb (die Natur dieser Bedürfnisse), ali npr. izvirajo iz želodca ali iz fantazije, stvari nič ne spremeni (andert nichts an der Sache).“

Tov. Klopčiča moti naprej nadomestitev „vrste teh potreb“ z „naravo teh potreb“. Mislim, da gre tudi za odtenek, navzoč že v „vsakdanji“ slovenščini, ki je sicer tako ljuba tov. Klopčiču: če govorimo o „različnih vrstah reči“, ni isto, kot če rečemo, da se reči razlikujejo, „že po naravi“. Primer: lahko rečemo „da, za to bolezen je več vrst zdravil“, nikakor pa ne zveni ustrezno, če rečemo „za to bolezen imamo zdravila različne narave“, ta različica zveni votlo, bombastično – razen če hočemo reči prav to, da se ta zdravila razlikujejo že po sami svoji naravi, t.j. da niso zgolj vrstna, marveč notranje-bistvena. In prav zato

gre Marxu: v prejšnjem stavku nastopi preprosta razvrstitev, paleta različnih potreb („potrebe kakršnekoli vrste“) obravnavani stavek pa vpelje temeljno razliko med potrebami v sami njihovi naravi, razliko med „telesnimi“ in „umišljenimi“ potrebami.

Dalje: „postranska stvar“ ali „stvari nič ne spremeni“; slabost novega prevoda naj bi bila, da se slepo, dobesedno drži izvirnika in ne ustreza duhu slovenščine (kaj se skriva v tem „duhu“, bomo videli pozneje). Tu moram spet ugovarjati, da je med obema različicama dovolj pomemben pomenski odtenek: če nekaj „stvari nič ne spremeni“, še ni nujno, da je to „postranska stvar“. Prav v tem je pomembna dialektična finesa: „odtujeno“, „sprevrnjeno“ stanje spoznamo po tem, da „stvari nič ne spremeni“, če gre za resnično ali odtujeno potrebo, t.j. da je kvalitativni moment potrebe abstrahiran. Ta kvalitativni moment pa je „postranska stvar“ prav in zgolj, če gledamo nanj iz odtujene perspektive blagovne menjave, vladavine menjalne vrednosti. Skratka, področje blagovne menjave je odtujeno, ker v njem „stvari nič ne spremeni“ prav tisto, kar je v resnici „bistveno“ ne pa postransko, t.j. kvalitativna opredeljenost potrebe.

Pa še to: tov. Klopčič se razburja ob prevodu „stvari nič ne spremeni“, češ, „najpoprej se nam pri tem stavku zaplete smisel ko se vprašujemo, katera stvar se nič ne spremeni. Ali je mišljena tista reč, ki jo rabi prejšnji stavek? Saj sta obe besedi sorodni in pogosto enakovredni in . . . asociacija je tu docela odveč“. Tu tov. Klopčič podtakne kot slabost novemu prevodu tisto, kar je po njegovem lastnem opisu prav slabost starega prevoda: stari prevod prevede ein Ding s „stvarjo“ in mora tako uporabiti dvakrat isto besedo („zunanjí predmet, stvar postranska stvar“) na mestu, kjer je prav po tov. Klopčiču „asociacija docela odveč“! Skratka, sam tov. Klopčič je tu tisti, ki ponudi argument za prevod „das Ding“ z „rečjo“.

Lotimo se še zadnjega primera „Gegenstand des Genusses“ – „potrošni predmet“ ali „predmet uživanja“? Tov. Klopčič se proti „dobesednemu“ prevodu „predmet uživanja“ zavzema za „smiselni“ prevod „potrošni predmet“, z argumentacijo „Iz vsega konteksta je vidno, da gre pri Marxu za potrošne predmete, saj jih stavlja v alternativni s Produktionsmittel, to je s produkcijskim sredstvom“. Pustimo ob strani „lepo slovenščino“ tega stavka („stavljati v alternativni“) – žal mene kontekst prepriča prej o nasprotnem: Marxova obširna razvijanja dialektične prepletenosti proizvodnje in potrošnje (Konsumtion: tu puščam ob strani problem prevoda tega termina in se, da bi se izognil dodatnim pojasnilom, držim Klopčičeve terminologije) vpeljujejo prav kategorije „proizvodne potrošnje“; na obravnavanem mestu bi se potemtakem tudi izraza „potrošni predmet“ držala neka dvomnost: kje ga potrošimo, v neposredni „osebni“ uporabi ali v sami produkciji? Marx je brzkone prav zato uporabil izraz „predmet uživanja“, saj gre na obravnavanem mestu nedvomno za „osebno“, „ne-produktivno“ potrošnjo („življenjska potrebščina, t.j. predmet uživanja“!). Poleg tega zadnji primer lepo kaže eno temeljnih potez starega prevoda, ki je v tem, da v imenu nekega domnevnega „pravega smisla“ spremenimo Marxovo črko (ki kajpada nikakor ni „zgolj črka“!); presenetljivo pri argumentaciji tov. Klopčiča je namreč, da pravzaprav, če velja že za samega Marxa: zakaj ni že Marx rekel kratko malo „Gegenstand der Konsumtion“, saj že v nemščini temeljni pomen „Genuss“ ni „potrošnja“? Znano je, da je Marx na izmikanje, kaj naj bi nekdo v „resnici mislil, hotel reči“ itn. odgovoril s sarkazmom: „Če je to

hotel reči, zakaj ni potem tega tudi rekel? !“ – in pričakovati je, da se je vsaj v Kapitalu I., knjigi, ki jo je – kot vemo – pilil s pravcato obsedenostjo, tega sam držal!

Zadnji primer, kot že rečeno, lepo kaže potezo starega prevoda, ki jo izpričuje že sam naslov posega tov. Klopčiča: „za pravi smisel v lepi slovenščini“ – prizadevanje, da se neki domnevni „pravi smisel“ Kapitala (ki je s tem implicitno ločen od stila, načina predstavitve t.j. vzeti kot „notranjost“, v osnovi ravnodušna do načina izražanja) poda v „lepi slovenščini“, t.j., ustrežno duhu našega jezika, dostopno manj kvalificiranemu bralcu itn. Logika takšnega sklepanja je prav varljivo naivna v svoji preprostosti: predpostavlja namreč zunanje-instrumentalno razmerje do govornice – kot da imamo najprej notranji „pravi smisel“, ki ga nato lahko izrazimo na več načinov, v lepi, grdi, težko umljivi itn. slovenščini, od koder je kajpada vnaprej jasno, da je treba izbrati „lepo“ različico!

K takšnemu sklepanju imam dve pripombi: prva zadeva njegov komaj prikriti elitizem: nenehno sklicevanje na to, da tekst ne sme biti „utrudljiv“, da mora biti dostopen „manj kvalificiranemu bralcu“ ipd. K temu moram reči, da je ta znameniti – imenujmo ga s pravo besedo – „navaden delavec, ki stvari težko razume“ skoz in skoz mitična figura, alibi, katerega funkcija je predvsem v tem, da vnaprej opraviči našo teoretsko nedomišljenost. Poglejmo predlagane spremembe prevoda Kapitala, ki smo jih obravnavali v tem spisu: je morda katera med njimi „težje umljiva“, „utrudljiva“? Če jih ne upoštevamo, se zgubi predvsem sam „pravi smisel“ Marxovega teksta, in to – kot smo videli – največkrat njegov temeljni smisel. Tu nikakor ne govorimo kot kabinetni učenjak, ki se sklicuje na abstraktnega idealnega delavca-bralca ob tem, ko ni nikoli videl od blizu delavca „iz krvi in mesa“ me je prepričalo večkratno nekajmesečno delo na Politični šoli ZKJ „Josip Broz Tito“ v Kumrovcu, kjer so bile dialektične fineše najtrši oreh ne za „navadne delavce“, marveč prav za politične funkcionarje, utopljene v svojem žargonu!

Druga pripomba pa je metodološke oziroma epistemološke narave: Če ima marksistična postavka, da je jezik nekaj zgodovinsko posredovanega, da je moment zgodovinskega procesa reprodukcije, da prinaša njegova pomenska – in ne zgolj ta – plast „usedlino“ zgodovinskega izkustva, če ima torej postavka takšen smisel, potem iz nje izhaja, da tako imenovani „duh“ vsakokratne govornice, „način izražanja“ itn., ni nekaj idejno nevtralnega, marveč v sebi nosi neko ideološko vnaprejšnje razumevanje, tisto, ki je značilno za najbolj samoobsebiuemeven „zdravi razum“ (ki je, kot pravi Marx in za njim Engels, „najhujši metafizik“). Zato je – če nočemo nedialektično ločiti „duha“ in „črke“ oziroma če nočemo jezik spremeniti v golo „zunanje sredstvo“, instrument, ki je vsem enako „na voljo“, ne glede na razredne itn., razlike (kar je, mimogrede povedano, osnovna Stalinova teza o jeziku¹) – nujni moment slehernega spoznavnega prebitja ideoloških „samoobsebiuemevnosti“ to, da tudi „način izražanja“ vsaj do neke stopnje „dela silo“ domnevno „naravnemu“ načinu. Kot pravi že Adorno, dialektično misliti pomeni (tudi) pisati dialektične stavke in s tem na neki način pisati „proti jeziku, v katerem mislimo“ – proti ideologiji, s katero je „zrasel“ ta jezik. Tov. Klopčič zahteva nič manj kot to, naj Marxovo prebitje ideološkega horizonta (horizonta zavesti, opredeljene z odtujeno družbo, „sprevrnjene zavesti“) izrazimo „poljudno“, „v duhu jezika“, t.j. v mediju same ideologije. Lahko da je stari prevod res

„razumljiv, naravnosten“ itn., (osebno pa sem prepričan o nasprotnem, saj v njem vrvi stilskih okornosti!), novi pa težak, umetelen? Drugače povedano, pravi naslovnik takšne kritike je – kot smo že rekli – pravzaprav sam Marx: kot da je predvsem I. poglavje Kapitala pisano v „lepi nemščini“, kot da ni nabito z „nenaravnimi“ heglovskimi figurami itn.!

Da se izognemo nesporazumu: kajpada nisem za „grdo slovenščino“, menim pa, da je pravi prevajalski dosežek v tem, da čim ustrežneje, četudi na nov način, zajamemo prav dialektične finese prevajanega teksta, ne pa da jih žrtvujemo na oltarju „lepega jezika za navadne bralce“.

Za sklep še dve krajši pripombi:

– V celotni doslednejši polemiki proti novemu prevodu, ki jo je začela skupina starejših kritikov iz ekonomskih vrst, me zelo moti napol zakrito operiranje z raznimi „veličinami“, ki menda stoje za starim prevodom. Tov. Klopčič pravi: „O filozofskih sposobnostih B. Ziherla ne gre dvomiti“ – odkrito povedano, če je bil tov. Ziherl res tisti, ki je „odgovarjal prav za filozofsko plat prevoda“ potem moram reči, da skoz in skoz dvomim o njegovih filozofskih sposobnostih, ko pa je na primer dopustil, da povnanjenje (Entausserung) v starem prevodu Kapitala sploh ne nastopa kot termin in se ga prevaja s kopico različnih besed, tja do „slačenja“!

– Osnovno polje moje dejavnosti ni kritika politične ekonomije, marveč razdelava psihoanalitske teorije, in reči moram, da so bile doslednejše polemike skupine starejših kritikov iz ekonomskih vrst, predvsem nadaljevanka vrhovnega „prevajatelja“ tov. Krašovca, zame tudi na tej ravni zelo koristne, saj so mi nudile vrsto zgledov za kategorije ranjenega narcizma ipd.

S tem da so avtorji starega prevoda navzlic drugačnemu dogovoru prenesli spor v Delo, so – če nič drugega – prispevali k nadaljnji zamudi pri pripravi nove izdaje Kapitala. S svojim implicitnim podcenjevanjem filozofske razsežnosti Kapitala, s tem, da so avtorji novega prevoda v podtonu obravnavali kot zaprto kliko fanatikov, pa so – če naj se izrazim v njim razumljivi govorici – objektivno, ne glede na svoje morebitne subjektivne namere, dali svoj prispevek k splošni antiintelektualistični družbeni „klimi“, ponudili obilo hrane reakciji in precej oslabilili teoretsko fronto v sedanji konstelaciji idejnega boja. Tu pa bi bilo treba zastaviti tudi vprašanje politične odgovornosti.

SLAVOJ ŽIŽEK

Književni listi, Delo, Ljubljana, 11. december 1980

Ugovori in pripombe na naslov
piscev in uredništva

STALIŠČE ZVEZE EKONOMISTOV

Slovenski ekonomisti smo v okviru teoretične sekcije Zveze ekonomistov Slovenije, ki združuje ekonomiste obeh naših ekonomskih šol, ekonomskih inštitutov, Zavoda za družbeno planiranje in drugih ustanov, imeli delovni pogovor (29. 9. 1980) na katerem smo obravnavali problematiko, ki je nastala na področju prevajanja ekonomske literarute klasikov marksizma v slovenščini.

Pri tem smo posvetili posebno pozornost prevodu „Anti-Duhringu“ iz leta 1979 in prevodu Haugovih „Predavanj za uvod v Kapital“ iz leta 1980 ter kritiki skupine filozofov na dosedanji prevod Kapitla. Vse te knjige so izšle oz. naj bi izšle v vaši založbi (pismo je Zveza ekonomistov poslala hkrati Capkarjevi založbi in uredništvu Književnih listov). Pri razpravi smo prišli do naslednjih stališč oz. sklepov:

1. Priprava slovenskih izrazov za prvo izdajo Kapitla (1961) je bil organiziran dolgoročni proces, v katerem so sodelovali naši najbolj priznani znanstveni in družbenopolitični delavci, ki so se odločali skupaj in z vsem čutom odgovornosti. Po takšnih poteh sprejete slovenske izraze uporabljamo že tri desetletja na ekonomskih šolah vseh ravni v Sloveniji, v sistemskih družbenopolitičnih dokumentih, družbenih planih, resolucijah, publikacijah ekonomskih inštitutov, skupščinskih publikacijah in poročilih ter končno v Statističnem letopisu Jugoslavije.
2. Čeprav je mogoče, da se marsikateri od teh izrazov izboljša, pa vendar ostro ugovarjamo, da bi se sedaj brez enako temeljito izvedene razprave samovoljno uvajala v 2. izdajo slovenskega „Kapitla“ vrsta novih izrazov brez kvalificiranega sodelovanja ekonomistov in brez vnaprejšnje odgovorne strokovne in družbene verifikacije, kakor se je to zgodilo pri 4. izdaji slovenskega prevoda Anti-Duhringa in pri prevodu Hauga. To lahko ustvarja zmedo, da bralci ne bi vedeli, ali gre za nove pojme ali sinonime.
3. Komisija katedre za politično ekonomijo Ekonomske fakultete Boris Kidrič v Ljubljani je dne 3. 4. 1980 obravnavala sporna terminološka vprašanja v zvezi s pripravo nove slovenske izdaje „Kapitla“ ter ugotovila, da v odstavkih prevoda prvega poglavja, ki ga kritizira dr. Debenjak, ni nobene grobe napake.
4. Menimo, da je v sedanjem položaju realni in umestni izhod v tem, da se ponatisne prevod 1. izdaje Kapitla s tistimi najnujnejšimi terminološkimi in jezikovnimi popravki, ki jih avtorji-prevajalci sprejmejo.
5. V prihodnje bo Ekonomska revija kot teoretični organ Zveze ekonomistov Slovenije odprla rubriko za terminološka vprašanja, ki bo na potrebni strokovni ravni obravnavala potrebne izboljšave naše ekonomske terminologije.

Brez take obravnave, dokumentirane s tiskom, ne bi smeli uvajati nobenih sprememb v doslej sprejeto terminologijo.

Prosimo, da uredništvo (Cankarjeve založbe) to upošteva.

ŠTEFAN IVANKO
EDO KLANŠEK

Književni listi, Delo, Ljubljana, 25. december 1980

**Ugovori in pripombe na naslov
piscev in uredništva**

KAJ SE JE ZGODILO Z MARXOVO BEDO

Zadnje čase smo priča povsem nepričakovanim zagretim polemikam o prevajanju marksistične literature, posebej pa še prizadevanju nove šole prof. Božidarja Debenjaka za novo terminologijo. Šola nam včasih rada ponudi kako jezikovno čudaštvo, postregla pa nam je tudi že z nedopustnim novim načelom prevajanja dokumentarnega gradiva. To se je zgodilo s ponatisom mojega prevoda Marxove Bede filozofije, ki je leta 1971 izšla do neuporabnosti popačena v II. zvezku Izbranih del K. Marxa in F. Engelsa. Kritika doslej ni ničesar opazila. Poglejmo!

Gotovo je dal moj prevod Engelsove Dialektike prirode povod, da mi je Cankarjeva založba pozneje naprtla še Marxovo Bedo filozofije. Poslala mi je takrat veljavno terminologijo, ki sem se je moral držati, in nemško izdajo knjige, ki sta jo oskrbela Kautsky in Bernstein, avtoriziral pa F. Engels. Uredništvo založbe mi je sporočilo, da je zaman iskalo francoski izvirnik Marxovega dela, da pa velja avtoriziran prevod za enakovrednega izvirniku.

Delo sem skrbno prevedel in ga še znova predrobil stavek za stavkom in besedi za besedo tehtal pojme. Ko je prevod leta 1957 izšel, me je Cankarjeva založba prosila, naj besedilo še tretjič natanko pregledam, da bo pripravljeno za poznejše ponatise. Pri pregledu prevoda nisem našel nobene napake več. Univerzitetni profesor marksistične filozofije dr. Vladimir Seliškar je izjavil: „Imamo končno zanesljiv in jezikovno dober prevod tega pomembnega Marxovega dela.“

Ponatis prevoda v Izbranih delih K. Marxa in F. Engelsa je pripravil prof. B. Debenjak. Osupnilo me je dostavljeno pojasnilo: „Prevod Iva Pirkoviča predelal dr. Božidar Debenjak“. Menil je torej, da je prevod v celoti tako zanič, da ga je bilo treba vsega predelati. Toda kaj? Jezik ali prevod ali oboje? Torej se je prof. Vladimir Seliškar, ki bi mu v kulturnih svojstvih težko našel vrstnika, v svoji oceni prevoda zmotil?

V nekem pismu od 20. decembra 1972, naslovljenem Centru za marksološke študije pri FSPN, je prof. Debenjak sam pojasnil, da „je bilo treba moj prevod nemškega teksta spremeniti v prevod francoskega, ga terminološko in smiselno precizirati in bistveno korigirati“. To pa je neka nezaslišana, pa obenem seveda tudi nedopustna prevajalska novost. Prevod francoske izdaje bi dobil prof. Debenjak lahko seveda samo z dejanskim prevajanjem francoskega izvirnika, nika-
kor pa ne s predelavo prevoda nemške izdaje. Z Debenjakovo metodo lahko dobimo samo kakega kentavrskega križanca, pri katerem ne more človek nikoli ugotoviti, kaj mu je prispeval Marx in Engels. Tako ne smemo ravnati z doku-

mentarnim gradivom, spoštovani prof. Debenjak! Poglejmo primer na njegovem križancu!

Marxov stavek: „Les materiaux des economistes, c'est la vie active et agissante des hommes“, sta Kautsky in Bernstein s pritrditvijo F. Engelsa prevedla, češ da je predmet zanimanja ekonomistov „das bewegte und bewegende Leben der Menschen“, v mojem pravilnem prevodu pač „trpno in tvorno življenje ljudi“ (S.98).

Francosko-nemški prevajalski „incident“ po mojem prepričanju ni napaka, ampak namerna in tudi razumljiva retuša francoskega teksta, ki si jo je Marxov najozži sodelavec, pač na predlog preciznih Nemcev, lahko dovolil. Upoštevatil moramo Marxovo zagretost za historični materializem z edinim protagonistom, gibalcem družbene ekonomike, na drugi strani pa ne pozabimo nemškega pedanta, ki ne prezre v družbeni ekonomiki niti pasivnega individuma. Kako bi torej moral prof. Debenjak ravnati?

Če bi zares oskrbel prevod francoskega izvirnika, česar pa kljub zagotavljanju ni, bi moral moje ime kot prevajalca zamenjati s svojim, v posebni opombi pa pojasniti, od kod razlika v mojem starejšem prevodu. Namesto tega pa je prof. Debenjak Engelsovo verzijo, ki jo jaz pravilno prevajam kot „trpno in tvorno življenje ljudi“ (s. 98), po francoski izdaji nasilno zamenjal z dvema sinonimoma, češ da je gradivo, ki ga proučujejo ekonomisti, „dejavno in delujoče življenje ljudi“. Prof. Debenjak ima čudne nazore o nedotakljivosti literarnih dokumentov.

Kako pa naj ocenimo Debenjakovo „predelavo“ mojega prevoda? Žal moram ugotoviti, da prehudo kviri tekst mojega izvirnega prevoda. Za ilustracijo naj ji posvetim vsaj naključen bežen pogled, da ne ostane huda obtožba brez utemeljitve. Da ne postanem pri tem morda krivičen, sem povabil kritičnega profesorja marksistične filozofije dr. Vladimirja Seliškarija, da si skupaj ogledava kakšno stran predelane Marxove Bede filozofije.

Ostala sva kar pri odprti strani 472. Tam naletimo na Proudhonovo trditev, ki sem jo sam prevedel: „laskamo si, da smo ta red (v nekih ekonomskih teorijah, op. I. P.) odkrili mi“ (97). Prof. Debenjak ji je zaimek na koncu stavka odbil in Proudhonovo ugotovitev postavil na glavo: „laskamo si, da smo ta red odkrili“. Proudhon nenadoma ni nič več ponosen na sebe, da je zadevni red odkril prav on in ne kdo drug, ampak je srečen, da „smo mi, ekonomisti“, ta red odkrili. Marxovo satirično puščico, narejeno na Proudhonovo ošabnost, je prof. Debenjak odklonil od pravega cilja. V Debenjakovi verziji prevoda postane tudi jasno, kdo je tisti ki je red odkril. Hud ponaredek izvirnega teksta.

Da množinska oblika zaimka „mi“ namesto „jaz“ ne daje morda prav. prof. Debenjaku, kaže že način pisanja sosednjih stavkov, na primer: „Ne podajamo zgodovine“, namesto „ne pišem zgodovine“.

Pa poglejmo še celoten ta stavek, ki sem ga sam prevedel: „Ne podajamo zgodovine po časovnem zaporedju, ampak po zapovrstnosti idej.“ Prof. Debenjak ga je prevedel v „Nikakor ne podajamo zgodovine po časovnem redu, ampak po sosledju idej“ (97). Tu je prof. D. še dodatno poslabšal moj prevod „zapovrstnost“ z izrazom „sosledje“, ki ga celo SP označuje kot literarno manjvrednega; še huje je, da je po moji mini anketi „sosledje“ ljudem večidel nerazumljivo. Kvarjenje jezika pri prof. D. ni redek pojav.

Moj prevod: „Ekonomisti jemljejo meščanske proizvodjalne odnose... kot trdne, nespremenljive, večne kategorije“, (97), je prof. D. predelal v: „Ekonomi

izražajo razmerja meščanske proizvodnje . . . kot fiksne, nespremenljive, večne kategorije.“

Ekonomiste, ki znanstveno proučujejo zakonitost družbene ekonomike, je prof. D. zamenjal kar z ekonomii, ki v podjetjih nabavljajo robo. Drugič: moj „jemati“ pomeni „biti prepričan“. Debenjakov prevod „izražajo“ pa spremeni pomen stavka, saj „izražamo“ v govoru in pisanju tudi tuje ideje, katere sicer zavračamo. Debenjakov prevod tudi tu ponareja Marxa.

Moj prevod: „Ni nobenega dvoma, da je hotel gospod Proudhon Francozom vteptsti strah, ko jim je natrpal glave s kvazihegllovskimi frazami.“ (97)

Prof. D. mi je prevod popravil v: „Prav gotovo je hotel g. Proudhon nagnati Francozom strah v kosti, ko jim je vrgel v obraz te quasi hegllovske fraze.“

Prof. D. podtakne Marxu torej naivno mnenje, da je mogoče človeka prestrašiti že samo s tem, da mu kake fraze zabrusimo v obraz, ne da bi ga bilo treba o resničnosti teh fraz tudi prepričati. Moj prevod „natrpati glavo“ to prepričanje že vsebuje. Tudi tu prof. Debenjak Marxa hudo pači.

Vse to neverjetno kvarjenje mojega prevoda Bede filozofije sva s prof. Vladimirom Seliškarjem našla nakopičeno na eni sami strani Debenjakove „predelave“ mojega prevoda. Uprlo se nama je, da bi prevoda še naprej primerjala čeprav ni pričakovati, da bi bilo prejšnje in poznejše strani kaj prida boljše. Kulturna škoda je nepopravljiva, žal pa v žaljivi zvezi nosi moje ime, češ da me je moral prof. D. popravljati.

Ker nisem hotel javnega pohujšanja, sem takrat svoj protest zaupno poslal Cankarjevi založbi in tudi Debenjakovemu univerzitetnemu predstojniku, profesorju Birisu Zihertu. Ob današnjem splošnem zanimanju za vprašanja prevajanja klasične marksistične literature pa se mi zdi prav, da opozorim na svoj primer tudi javno, saj ne gre za kako branje od danes do jutri, ampak za visokošolski pomožen učbenik, ki mora biti izdan dokumentarno, skrbno in odgovorno. Zato ponovno svarim, dani Debenjakov „predelani“ prevod Marxove Bede filozofije sposoben za noben bodoči ponatis, brez vestnega preverjanja vseh njegovih odlomkov od prve izdaje dela. Res pa bi bilo tako delo prenaporno in prezamudno, najhitreje bi šlo, prevajati vse znova.

IVO PIRKOVIČ

Književni listi, Delo, Ljubljana, 8. januar 1981

Ugovori in pripombe na naslov
piscev in uredništva

STALIŠČE FILOZOFskega DRUŠTVA

Izvršni odbor Slovenskega filozofskega društva je na seji dne 18. 12. 1980 soglasno sprejel naslednja stališča glede sedanjega stanja v zvezi z novo izdajo Kapitala I:

1. Kapital nikakor ni v osnovi ali pretežno „ekonomsko“ delo, marveč gre za teoretski tekst, ki kot „KRITIKA politične ekonomije“ v temelju ruši obstoječo delitev dela med teoretskimi disciplinami in vsebuje poleg ekonomske še nič manj bistveno sociološko, filozofsko itn. razsežnost. Detajlno poznavanje slednje ni nujno zgolj zaradi vsebinskih razlogov, marveč že na povsem formalni ravni: Marxov „način predstavljanja“ je v Kapitalu globoko zaznamovan s Heglovo dialektiko, vrsta na prvi pogled zgolj ekonomskih terminov ima neizbrisno filozofsko težo.
2. Specifično filozofska razsežnost Kapitala je v prvi izdaji slovenskega prevoda skoraj povsem prezrta, tako da na primer na številnih mestih sploh ni zapaženo, da imamo opraviti s filozofsko opredeljenimi termini. Ena temeljnih nalog nove slovenske izdaje mora zato biti prav takšna sprememba starega prevoda, da bo jasneje prišla na dan ta filozofska razsežnost. Menimo, da je doslednejše delo avtorjev novega prevoda odločilno pripomoglo k osvetlitvi v starem prevodu prezrte razsežnosti.
3. Na podlagi pravkar navedenega moramo ugotoviti, da sta povsem nesprejemljiva predloga, po katerih naj bi se druga izdaja Kapitala omejila le na najnujnejše terminološke popravke, diskusija o problematiki prevajanja Kapitala pa prenesla v Ekonomsko revijo. Menimo, da so slabosti starega prevoda takšne narave, da jih ni mogoče omejiti na nekaj terminoloških sprememb, saj gre v številnih primerih tudi za besede, ki niso termini, ter za sintaktične konstrukcije, ki pačijo pravi smisel teksta. Glede na temeljni pomen Kapitala za celotno družboslovje prav tako menimo, da bi bili ustrezen medij strokovne razprave poleg Ekonomske revije tudi Anthropolos, Časopis za kritiko znanosti in še druge družboslovne revije. V zvezi s tem tudi podpiramo sklep sekretariata MC pri CK ZKS, naj se nadaljuje razprava o teoretski utemeljenosti posameznih terminoloških rešitev in problemov pri prevajanju Kapitala, ki je doslej potekala v organizaciji Marksističnega centra.

Za izvršni odbor
VALENTIN KALAN

Književni listi, Delo, Ljubljana, 29. januar 1981

Ugovori in pripombe na naslov
piscev in uredništva

NOV POGLED NA MARXOV KAPITAL?

Z izjavo izvršnega odbora Slovenskega filozofskega društva, objavljeno v Delu dne 8. januarja 1981, je diskusija o terminologiji slovenskega prevoda Marxovega „Kapitala“ prejela nov značaj. Izjava napoveduje doslej ne postavljena, nova stališča, ki na nov način vrednotijo Marxov „Kapital“ sploh in pomenijo posebnost, ki vzbuja pozornost.

V prvi točki izjave beremo naslednja izjemna stališča:

„Kapital nikakor ni v osnovi ali pretežno ekonomsko delo, marveč gre za teoretski tekst, ki kot *Kritika* politične ekonomije v temelju ruši obstoječo delitev dela med teoretskimi disciplinami in vsebuje poleg ekonomske še nič manj bistveno sociološko, filozofsko itn. razsežnost... Marxov način predstavljanja je v Kapitalu globoko zaznamovan s Heglovo dialektiko, vrsta na prvi pogled zgolj ekonomskih terminov ima *neizbrisno filozofsko težo*“ (podčrtal Fr. K.). Tukaj najpoprej opazimo terjatev, da se dosedanje vrednotenje Marxovega poglavitnega spisa kot političnoekonomskega dela sprevrže vrednotenje kot filozofskega dela. Na to navajajo tudi stališča v drugi točki izjave: „*Specifično filozofsko razsežnost*“ Kapitala je v prvi izdaji slovenskega prevoda skoraj povsem prezrta, tako da na primer na številnih mestih sploh ni zapaženo, da imamo opraviti s *filozofsko opredeljenimi termini* (podčrtal Fr. K.). Zato naj bo stari prevod tako spremenjen, „da bo jasneje prišla na dan ta *filozofska razsežnost*.“ (podčrtal Fr. K.).

Pred seboj imamo torej nov pogled na Marxov „Kapital“. Je sicer sila splošen, toda dovolj določenih poudarkov, da ga zabeležimo. Gre za pogled nekaterih ljubljanskih filozofov (in samo ljubljanskih?), ki želijo v omenjenem delu videti predvsem filozofsko razsežnost. Pravimo predvsem filozofsko razsežnost, ker naštevajo tudi sociološko razsežnost, vendar v vsej izjavi ni nikjer niti besedice ali namiga o sociologiji ter ostaja zato dejansko le pri poudarjanju filozofije in pri krčevitem naporu, zaščititi filozofijo pred dosedanjo „diskriminacijo“.

Izražanje raznih stališč je pri nas svobodno. Vsak pogled na svet zasluži pozornost. Svobodna je tudi diskusija ali izmenjava mnenj o izrečenih pogledih, v njej naj se uveljavi resnica ali najboljša rešitev.

Kako je bil doslej ovrednoten Marxov „Kapital“ v naprednih družbenih vrstah? Marx svojemu delu „Kapital“ ni po naključju dal podnaslov „Kritika politične ekonomije“: storil je to zavestno. Lotil se je razčlenbe gospodarskih temeljev nove, meščanske družbe; pri tem je uporabil mnoge dosežke angleške ekonomske vede, a sam je odkril presežno vrednost, ključno prvino kapitalističnega načina produkcije in distribucije. Od te kritike gospodarskih, to je materialnih temeljev družbe je Marx sklepal o drugih družbenih plateh ter o njih izrekel ugotovitve in sodbe. To kajpak „Kapitalu“ ne more vzeti prvenstveno ekonomskega svojstva; v ekonomski analizi je težina, odtod velik obseg dela, v njej je podlaga za odkritje teženj in zakonov družbenega razvoja, razvoja od kapitalizma k socializmu. S tem sega „Kapital“ v takratne teorije s tega področja in

zato je v njem spoznati in čutiti revolucionarno razsežnost razrednih bojev. Očitno se nekateri ljubljanski filozofi s to dosedanjo splošno znano oznako „Kapitala“ ne strinjajo.

Želeti je potemtakem, da, prvič, izdelajo svoje odkritje v bolj ali manj logični in konkretni predstavitvi. Drugič bi bilo dobro, da svoje poglede in utemeljitve ne sporoče samo slovenski javnosti, marveč tudi jugoslovanski in svetovni, ki teh pogledov ne poznajo. Dotlej je sarkazmu prostor odprt: morda so se po več kot sto letih le našli pravi, pristni tolmači Marxovega osnovnega spisa, in sicer pri nas, v Ljubljani, ki so zapazili, česar niso Engels, Kautsky, Mehring, Plehanov, Lenin, Buharin in drugi.

Zaenkrat so zgoraj navedena filozofska stališča brez logične utemeljitve in sistematizacije, zato ne prepričujejo. Oglejmo si nekatera nadrobneje.

Trditvi, da je „Kapital“ v Marxovi predstavitvi „globoko zaznamovan“ s Heglovo dialektiko, sledi neposredno stavek: „vrsta na prvi pogled zgolj ekonomskih terminov ima neizbrisno filozofsko težo.“ Očitno je med obema stavkoma vzročna zveza, čeprav ni izrecno označena. V takem primeru si logično lahko predstavimo, da imajo pisci v mislih Heglovo „Filozofsko težo“. Če ni tako, naj podpisniki izjavo dopolnijo ali popravijo. Zaenkrat ima bralec možnost sklepati, da se skozi „filozofsko težo“ vtihotaplja v marksizem Heglova idealistična filozofija. Pri Heglu je filozofija naravnana na idealistično tolmačenje družbe in njene zgodovine. Dialektika kot samostojna veda o gibanju in mišljenju, kot metoda spoznavnega procesa, ima v idejnem sistemu Hegla podrejeno vlogo. Če sprejememo to dialektiko, je treba neutegoma pojasniti, ali s tem sprejemamo ali ne Heglovo idealistično filozofijo. Prhke definicije namreč dajejo prostor različnim pojmovanjem.

Res je, da je v Marxovem „Kapitalu“ navzoča Heglova dialektika. Toda res je tudi, da je Marx in Engels nista prevzela brez sprememb, brez popravkov. Dala sta ji materialistično usmerjenost. Sam Marx ni puščal nobenega dvoma glede tega, bil je zelo določen. V sklepni besedi k drugi izdaji prvega zvezka „Kapitala“ leta 1873 je zapisal: „Moja dialektična metoda je po svoji osnovi ne le različna od Heglove, temveč je njeno neposredno nasprotje. Pri Heglu je proces mišljenja, katerega pod imenom ideje spreminja celo v samostojen subjekt, demiurg resničnosti, ki je le v njej pojav ideje. Pri meni nasprotno idejni svet ni nič drugega kot materialni svet, prenesen in predelan v človekovi glavi.“ Nekaj stavkov kasneje pa nadaljuje: „Mistifikacija, ki jo trpi dialektika v Heglovih rokah, pa nikakor ne pobija resnice, da je on prvi obsežno in zavestno razložil splošne oblike njenega gibanja. Dialektika stoji pri njem na glavi. Treba jo je postaviti na noge, da v mistični lupini odkrijemo racionalno jedro.“

Očitno ne bo kazalo podpisnikom-filozofom nič drugega, kot povedati kaj določnega o racionalnem, to je marksističnem jedru dialektike.

Stoječ na „specifično filozofski razsežnosti Kapitala“, je izjava izvršnega odbora filozofskega društva pohitela obsoditi dosedanje slovenske prevajalce „Kapitala“: „prezrli“ naj bi to filozofsko razsežnost, zapazili naj ne bi, da so imeli „opraviti s filozofsko opredeljenimi termini“. Če bi bilo to res, potem bi ta trditve pomenila nezaupnico vsem dosedanjim slovenskim prevajalcem Stanetu Krašovcu, Ivanu Lavraču, Aleksandru Bajtu, Jožetu Goričarju, Dušanu Kermavnerju, Maksu Veselku, ob udeležbi Borisa Ziherla. In ker vsi ti naši prevajalci, znani in priznani znanstveniki, niso rabili samo nemški izvornik, marveč so se pogosto zatekali za nasvet k prevodom v angleščino, ruščino, francoščino, srbo-

hrvaščino, češčino, poljščino, pa v teh prevodih niso odkrili „filozofsko opredeljenih terminov, bi morda naši filozofi tudi v tujih prevodih odkrili sto pomanjkljivosti kot pri slovenskem prevodu: anatema nad nje! V tolažbo naj nam bodo, da gre za tiste „filozofske razsežnosti“, ki jih nekateri naši ljubljanski filozofi še niso obrazložili, sistemizirali, strnili in javno razglasili, ampak so jih zdaj le nakazali v površni obliki, kar dopušča dvoumnosti in ne preprečuje in kar po mojem sploh ni utemeljeno. Za kršitev še neizdelanih stališč res ne bi smeli nikogar obtoževati.

Kakor je videti, je snovi za svobodno izmenjavo mnenj sicer malo – spričo krhkosti omenjene izjave – toda dovolj za načelno opredelitev. Če bi se diskusija znala nadaljevati, bi jo kazalo prenesti v strokovni revijalni tisk.

FRANCE KLOPČIČ

TRUPLO NA EKONOMSKI FAKULTETI

... und der Erzieher selbst
erzogen werden muss.*
(K. Marx, Ad Feuerbach 3)

Na EF Borisa Kidriča se pripravljajo spremembe. Ljudje letajo po fakulteti gor in dol, docenti, asistenti in stažisti razlagajo, pojasnjujejo, prepričujejo. Grozil ni še nihče. Študentje pa začudeno gledajo, kaj za vruga se dogaja. Nič posebnega. Pripravljajo se volitve oziroma imenovanje novega dekana. Na drugih fakultetah mine to brez posebnih zapletov, polovica študentov sploh ne ve, da obstaja oseba, ki se imenuje dekan. Na EFBK pa je vse drugače. Bodoči direktor VTO obljublja temeljite spremembe. Študenti so preplašeni. Da se ne bo treba več učiti? Ali bo ostrejši študijski režim? Madona, še večkrat bom padal na izpitih! Razlogov za strah očitno ne manjka, hkrati pa se z vsem tem ponuja možnost, da bodo dipl. oec. prihodnjih let znali več, da bodo bolj usposobljeni za reševanje gospodarskih vprašanj, ki se vsak dan porajajo. To pa bi morala biti želja vsakega študenta in zato vsi, ki so prišli študirat podpirajo zahtevo po novi, drugačni EFBK. Kako se bodo novosti uveljavljale, ne moremo ugibati, lahko pa na osnovi sedanjih izkušenj sklepamo v prihodnost. »Voir pour prévoir«, je bilo geslo pokojnega Comta.

Pravijo, da je politična ekonomija eden temeljnih predmetov ekonomskega študija. V prvem letniku je na programu politična ekonomija kapitalizma. Študentje v pičlih osmih mesecih vsrkajo celotnega Marxa, kos Engelsa, pa še malo Lenina. Tam okrog maja bruc že popolnoma spregleda gnili kapitalizem, kjer grdi kapitalisti izkoriščajo uboge delavce. Ti ubogi delavci prihajajo poleti na naše morje, vendar glej čudo! Še zdaleč niso tako ubogi. Prav lepo zaliti so, rdečih lic in polnih denarnic. Izgleda, da se jim krasno godi, čeprav Jadran privlači predvsem nižji srednji razred (lower middle class). Kako je torej s tem? Namesto da bi zahodni proletariat postajal vse bolj reven, imamo v kampih vedno več nadležnih Nemcev, Avstrijcev itd. Ta banalni primer kaže, v kakšne zagate zaide absolvent prvega letnika, ko skuša praktično, po zdravi pameti uporabiti nekaj politekonomskega znanja na kakšni jadranski plaži. Po mukotrpnem gruntanju se sprijazni z ugotovitvijo, da Marxova teorija za Jadran pač ne velja. Izjeme potrjujejo pravila. Problem je na hitro rešen, dajmo kaj bolj pametnega početi.

* prevod za tiste, ki niso hodili v avstroogrške šole, se glasi: ... in da mora biti vzgojitelj sam vzgajan.

Kakšne temelje si torej lahko pridobi študent v prvem letniku? Verjetno zelo trhle. Gre namreč za to, da se politična ekonomija ne da preprosto naučiti, ampak jo je treba resno in poglobljeno študirati, če hočemo res razumeti osnovne stvari. Zakaj traja politična ekonomija samo dva semestra, ne pa štiri ali šest? Prepričan sem, da bi marsikateri študent raje resno študiral Marxov Kapital, kot pa se dolgočasil na SLO 1 in 2, na raznih Temeljnih filozofije, politologije ali sociologije. Tako pa je zaradi tako imenovanih stranskih predmetov njegov urnik že preveč natrpan, treba je nekaj skrajšati. Z Marxom je na EFBK torej precej slabo. Kako to? De mortuis nil nisi bene. O mrtvih samo dobro. Karl Marx je mrtev, o njem zato samo dobro. Pravijo, da je bil pameten mož, znamenit filozof, človeški veleum. Odkril je zakon družbenega razvoja, razvil politično ekonomijo kot znanstveno kritični odgovor buržoazni nacionalni ekonomiji. Njegovo delo predstavlja enega največjih prispevkov k filozofski antropologiji itd., itd. Seznam demagoških fraz, primernih za kakšno tovarniško predavanje pred zdolgočasenimi delavci, je še mnogo daljši. O mrtvih samo dobro! Zdi se, da se na EFBK dosledno držijo tega dejstva, da je namreč Marx mrtev. Ne samo telesno, ampak tudi znanstveno, teoretsko. Tak zaključek se ponuja iz ugotovitve, da diplomirani ekonomist v 4, 5, 6 ... letih svojega študija ni bil prisiljen po obstoječih učnih programih vzeti v roke enega samega Marxovega dela, kaj šele da bi se lotil debelega in težko razumljivega Kapitala. Izjeme so morda tisti študentje, ki čutijo neko notranjo, intimno potrebo po spoznavanju pristnega Marxa. Takih pa je prekleto malo.

Ali se je že kdo naučil voziti kolo, tako da je nekoga samo opazoval? Najbrž ne. Treba je sestiti na kolo, zagrabit za balanco in pritisniti na pedala. Treba je zagrabit stvari pri korenu. Koren politične ekonomije pa je Marxov Kapital. Resda se lahko politične ekonomije tudi naučimo, za prvo silo, kolikor je rabimo pri nakupovanju na živilskem trgu. Nikoli pa je ne moremo razumeti in potem na osnovi pridobljenih spoznanj naprej graditi, če je resno ne študiramo. Na EFBK se Marxa učimo. Pa vendar to ni srednja šola, ampak fakulteta, facultas, prostovoljna šola, ki je dolžna poleg učenja gojiti tudi znanstveno in teoretično misel. Splošno prepričanje je sicer, da naše gospodarstvo potrebuje povprečne ekonomiste, ki ne bodo plavali v teoretičnih sferah, ampak bodo znali poceni kupovati in drago prodajati. V dokaz »a contrario« se spomnimo, kaj je storil Lenin sredi vihre revolucije 1905, sredi žive, krvave prakse. Zaklenil se je v sobo in vzel v roke Heglovo logiko, ki je vse prej kot praktični priročnik za hitro odpravljanje kapitalizma. Lenin je vedel, da se stvari rešujejo v praksi, s konkretno dejavnostjo, da pa mora biti revolucionarna praksa teoretično osmišljena, saj se drugače v najboljšem primeru sprevrže v anarhizem. Pri nas Leninov očitno ne potrebujemo.

Ekonomisti bi morali v času študija torej študirati Marxa, če bi hoteli imeti najosnovnejše pojme o ekonomiji. Vendar tega ne počnemo. K temu nas nihče ne priganja oziroma vzpodbuja. Nihče nam tega tudi ne prepoveduje. Znano pa je, da najbolj brihtni ljudje niso vedno najbolj delavni. Pridnost se da priučiti, brihtnosti ne. Fakulteta bi morala producirati vrhunske znanstvenike, vendar se nihče ne potrudi, da bi med študenti odkril kakega bodočega znanstvenika. Morda se za vsem tem skriva tudi bojazen za svoj položaj ali celo znanstvena zavist. Na vseh koncih se podpira mediokriteta, kar je nasploh značilnost celotnega našega šolstva. Študentje znamo zato zelo malo, čeprav se nakateri veliko učijo. Samostojnost v znanstvenem razmišljanju nam je popolnoma tuja, čeprav je to glavna naloga izobraževanja. Vendar krivda ni samo na naši strani. Profesorji niso za to, da branijo svoj položaj, ampak da vzgajajo svoje naslednike, ki naj bi jih po možnostih preseglji. To je pogoj znanstvenega napredovanja.

Na EFBK nam ves čas trobijo, da Kapital ni učbenik, ampak znanstveno delo, torej za nas neprimeren. Ampak kje, hudiča, se bomo potem srečali z znanostjo, če ne tukaj? Učbeniki, kot so razno-razni kratki tečajji politične ekonomije, so bili primerni v času NOV, ko je bilo bolj malo časa za strokovno politekonomske usposabljanje mladih partizanov. Marx ni pisal takih priročnikov, ampak je napisal Kapital, ki je filozofsko delo. Običajni ljudje imajo nekakšen strah pred filozofijo. Filozofe imajo za napol zmešane ljudi. Podoben odnos vlada na EFBK. Vendar ekonomija ni praktični pouk za nadebudne gospodarje, ampak je znanost. Vsaka znanost pa črpa svoje predpostavke iz abstraktnega, filozofskega premisleka sveta. Filozofija je hočeš nočeš v osnovi vsake znanosti. Skozi znanost se filozofija udejanja kot revolucionarna praksa.

Grožnje o ostrejšem študijskem režimu se zato nihče ne boji. Vsi smo za kvaliteten študij, ki bo res študij, torej korak v znanost. Bojimo se mrtve znanosti, vzvišenih, vase zagledanih in za svoj znanstveni ugled trepetajočih znanstvenikov, ki že leta in leta premlevajo iste modrosti. Želimo resno delati, ne pa brisati prah s preperelega trupla na knjižni polici, Kapitala.

Gojko Jovanović

REVUE INTERNATIONALE DE LA CRITIQUE DE L'ECONOMIE POLITIQUE

LE CRITIQUE SUR LA GENÈSE DE LA CRITIQUE DE L'ECONOMIE POLITIQUE

Le premier moment de l'histoire de la critique de l'économie politique est la critique de l'économie politique. Cette critique est le résultat de la lutte entre les forces productives et les relations de production. Elle est le reflet de la contradiction entre le développement des forces productives et les relations de production qui leur correspondent. Cette contradiction est la source de la crise économique et sociale. La critique de l'économie politique est donc une critique de la société elle-même. Elle est une critique de la manière dont la société est organisée et de la manière dont elle fonctionne. Elle est une critique de la manière dont le pouvoir est exercé et de la manière dont les ressources sont distribuées. Elle est une critique de la manière dont la vie est vécue et de la manière dont la mort est acceptée. Elle est une critique de la manière dont l'humanité se comporte et de la manière dont elle se développe. Elle est une critique de la manière dont le monde est conçu et de la manière dont il est vécu. Elle est une critique de la manière dont la vie est menée et de la manière dont elle est terminée. Elle est une critique de la manière dont la vie est vécue et de la manière dont elle est terminée. Elle est une critique de la manière dont la vie est menée et de la manière dont elle est terminée.

REVUE INTERNATIONALE DE LA CRITIQUE DE L'ECONOMIE POLITIQUE

LE CRITIQUE SUR LA GENÈSE DE LA CRITIQUE DE L'ECONOMIE POLITIQUE

Le premier moment de l'histoire de la critique de l'économie politique est la critique de l'économie politique. Cette critique est le résultat de la lutte entre les forces productives et les relations de production. Elle est le reflet de la contradiction entre le développement des forces productives et les relations de production qui leur correspondent. Cette contradiction est la source de la crise économique et sociale. La critique de l'économie politique est donc une critique de la société elle-même. Elle est une critique de la manière dont la société est organisée et de la manière dont elle fonctionne. Elle est une critique de la manière dont le pouvoir est exercé et de la manière dont les ressources sont distribuées. Elle est une critique de la manière dont la vie est vécue et de la manière dont la mort est acceptée. Elle est une critique de la manière dont l'humanité se comporte et de la manière dont elle se développe. Elle est une critique de la manière dont le monde est conçu et de la manière dont il est vécu. Elle est une critique de la manière dont la vie est menée et de la manière dont elle est terminée. Elle est une critique de la manière dont la vie est vécue et de la manière dont elle est terminée. Elle est une critique de la manière dont la vie est menée et de la manière dont elle est terminée.

UDK: 330.852(430)

kritika politične ekonomije, znanost zgodovine, generični človek

LEV KREFT: K NASTANKU KRITIKE POLITIČNE EKONOMIJE

Časopis za kritiko znanosti 42-42/1980

Celoten Marxov objavljeni rokopisni opus dokazuje čvrsto kontinuiteto njegovega temeljnega raziskovalnega dela: kritike politične ekonomije. Ta kontinuiteta sega od Ekonomsko filozofskih rokopisov (1844) in vrste izpiskov pri branju ekonomistov, preko spopada s Proudhonom v Bedi filozofije, Nemške ideologije in Komunističnega manifesta do študij po letu 1851, ki se zaključujejo s Kapitalom. Za vse te tekste velja, da so poznejši ključ za razumevanje zgodnejših. V njih je odpravljen tako enostransko stališče filozofije kot tudi nacionalne ekonomije in formirana pozicija kritike politične ekonomije kot hrbtnice ene same znanosti, znanosti zgodovine.

UDK: 330.852(430)

critique de l'économie politique, science de l'histoire, homme générique

LEV KREFT: SUR LA GENESE DE LA CRITIQUE DE L'ECONOMIE POLITIQUE

Časopis za kritiko znanosti 41-42/1980

Tout l'opus manuscrit de Marx, tel qu'il a été édité, montre une constante continuité dans son travail fondamental de recherche relatif à la critique de l'économie politique. Cette continuité va des manuscrits économiques-philosophiques de 1844 et de la série de notes prises en lisant les économistes, se poursuit dans la polémique avec Proudhon (Misère de la Philosophie), dans l'idéologie allemande et le Manifeste communiste, conduit enfin aux écrits d'après 1851 que le Capital couronne et achève. Tous ces textes permettent de vérifier: que les postérieurs fournissent une clef pour la compréhension des antérieurs. Ils rompent avec le point de vue unilatéral tant de la philosophie que de l'économie nationale, donnent lieu à l'élaboration de la position de la critique de l'économie politique en tant qu'épine dorsale d'une seule science, la science de l'histoire.

UDK: 162.6(430) Hegel: 141.821(430) Marx
Bernstein, Böhm-Bawerk, Heglova dialektika

LEO ŠEŠERKO: TEORETSKO IN TERMINOLOŠKO RAZMERJE MARXOVEGA „KAPITALA“ DO HEGLOVE LOGIKE

Časopis za kritiko znanosti 41-42/1980

Vsem kritikam Marxovega „Kapitala“ je skupen očitek, da so slabosti teorije vrednosti povezane s Heglovo filozofijo in še zlasti z njegovo logiko. V tem so enotnega mnenja Eduard Bernstein, Eugen von Böhm-Bawerk, Dietzel, Croce in Althusser. Toda v Kapitalu proletarijat ni ignoriran, niti predpostavljen, kot skuša prikazati Althusser, temveč so nasprotno analizirani pogoji njegovega nastanka v procesu formiranja profita, mezde in rente. Teorija vrednosti zato ni teorija brez subjekta. S Heglovo logiko ji je skupno, da na njenem začetku ni ničesar predpostavljenega, in je hkrati kritika Hegla, ker njen začetek ni isto kot njen konec, čeprav so že v blagu obstoječa nasprotja za svetovno krizo.

UDK: 162.6(430) Hegel: 141.821(430) Marx
Bernstein, Böhm-Bawerk, dialectique de Hegel

LEO ŠEŠERKO: RAPPORTS THEORIQUES ET TERMINOLOGIQUES DU „CAPITAL“ DE MARX AVEC LA LOGIQUE DE HEGEL

Časopis za kritiko znanosti 41-42/1980

Toutes les critiques adressées au „Capital“ de Marx ont en commun le reproche selon lequel les faiblesses de la théorie de la valeur seraient dues à la philosophie de Hegel et notamment à sa logique. Sont d'une opinion identique à ce sujet: Eduard Bernstein, Eugen von Böhm-Bawerk, Dietzel, Croce et Althusser. Cependant dans le „Capital“ le prolétariat n'est pas ignoré, ni non plus présumé, ainsi que tente de le prouver Althusser. Bien au contraire, s'y trouvent analysées les conditions de sa genèse à partir du processus de formation du profit, du salaire et de la rente. Par conséquent, la théorie de la valeur n'est pas une théorie dépourvue de sujet. Elle a en commun avec la logique de Hegel qu'il n'y a rien de présumé à son point de départ, et en même temps elle est une critique de Hegel, car son aboutissement diffère de son point de départ, quoique le marchandise comporte déjà les contradictions menant à la crise mondiale.

UDK: 330.852(430): 141.821(430) Marx
terminologija, kritika politične ekonomije, Heglova dialektika, filozofizem, ekonomizem

Tomaž Mastnak: STRAŠILO HEGLAVSTVA IN NOVI PREVOD »KAPITALA«

Časopis za kritiko znanosti 42-42/1980

Skrivnost Marxove metode je v prvem poglavju „Kapitala“ I. Zato vedno novi poskusi kriminaliziranja dialektike pri Heglu s pomočjo katerega Althusser in drugi zavrnilo revolucionarno vsebino „Kapitala“ že v prvem poglavju in s tem v celotni knjigi. Maru in Engelsu ni šlo za to, da bi uvajala filozofske in še zlasti Heglove izraze v ekonomijo; to bi bil zgolj filozofizem ali ekonomizem. Heglova dialektika je zato tako pomembna, ker je že Hegel sam formiral dialektiko v spoprijemu (filozofije) s politično ekonomijo. Zato v „Kapitalu“ ni ne filozofskih, ne ekonomskih temveč znanstveni termini kritike politične ekonomije.

UDK: 330.852(430): 141.821(439) Marx
terminologie, critique de l'économie politique, dialectique hégélienne, philosophisme, économi-
sme

Tomaž Mastnak: L'EPOUVANTAIL DU HEGELIANISME ET LA TRADUCTION DU «CAPITAL»

Časopis za kritiko znanosti 42-42/1980

Le secret de la méthode de Marx est contenu au premier chapitre du „Capital“ (T. 1). D'où des tentatives toujours renouvelées de discréditer la dialectique chez Hegel, grâce à quoi Althusser et les autres essaient de réfuter le contenu révolutionnaire du Capital, dès son premier chapitre, et par conséquent, de l'oeuvre tout entière. Or, le propos de Marx, comme celui d'Engels, n'était pas d'appliquer à la science économique des termes philosophiques, fussent-ils ceux de Hegel, ce qui serait un philosophisme ou économiisme purs. Si la dialectique de Hegel a une telle importance c'est parce que Hegel lui-même l'a conçue et élaborée tout en confrontant la philosophie avec l'économie politique. C'est pourquoi le Capital ne contient pas des termes qui soient soit philosophiques soit économiques, mais des termes scientifiques de la critique de l'économie politique.

